

Universitat de Lleida

Censals i endeutament públic municipal a la regió de Lleida d'Antic Règim (segles XVII-XIX)

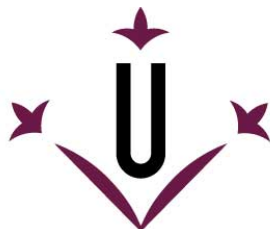
Gabriel Ramon-Molins

<http://hdl.handle.net/10803/668636>

Censals i endeutament públic municipal a la regió de Lleida d'Antic Règim (segles XVII-XIX) està subjecte a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

(c) 2019, Gabriel Ramon Molins

Universitat de Lleida

TESI DOCTORAL

Censals i endeutament públic municipal a la regió de Lleida d'Antic Règim (segles XVII-XIX)

Gabriel Ramon-Molins

Memòria presentada per optar al grau de Doctor per la Universitat de Lleida

Programa de Doctorat en Territori, Patrimoni i Cultura

2019

Director

Enric Vicedo i Rius

Resum:

El present treball proposa un estudi de l'endeutament municipal a la regió de Lleida des dels anys de la postguerra dels Segadors fins a les primeres dècades del segle XIX. Amb aquesta finalitat, s'analitzen els títols de censal, essent aquests el mecanisme d'endeutament dominant durant els segles moderns. L'objectiu de l'estudi és reflexionar sobre el comportament del mercat censalista municipal a llarg termini, parant atenció en l'efecte que tenen les diferents conjuntures econòmiques.

Per a tal propòsit, s'analitzen els fons comptables del comú de la ciutat de Lleida i d'altres municipis de la seva àrea econòmica, així com de diferents censalistes, d'entre els que destaca el capítol catedralici lleidatà, que clarament és un dels grans creditors a nivell territorial.

Durant els dos segles estudiats s'observa com l'impagament de les pensions de censal és una constant que comença emprant-se per problemes financers puntuals i que acaba esdevenint un element estructural del sistema financer. Aquesta morositat crònica juga un paper determinant en la desarticulació del mercat censalista, juntament amb la reducció dels "interessos" de 1751 (quan es redueixen del 5 al 3% anual). Al seu torn, el triomf del liberalisme acaba modernitzant el mercat creditici, quedant obsolets uns títols que eren de naturalesa rendista i propis de l'Antic Règim.

Paraules clau:

Censals, deute públic, endeutament, finances municipals, municipis.

Resumen:

El presente trabajo propone un estudio del endeudamiento municipal en la región de Lleida desde los años de la posguerra *dels Segadors* hasta las primeras décadas del siglo XIX. Con este fin, se analizan los títulos de censal, siendo estos el mecanismo de endeudamiento dominante durante los siglos modernos. El objetivo del estudio es reflexionar sobre el comportamiento del mercado censalista municipal a largo plazo, prestando especial atención al efecto que tienen sobre él las diferentes coyunturas económicas.

Para tal propósito, se analizan los fondos contables del común de la ciudad de Lleida y de otros municipios de su área económica, así como de diferentes censalistas, de entre los que destaca el capítulo catedralicio leridano, que claramente fue un los grandes acreedores a nivel territorial.

Durante los dos siglos estudiados se observa como el impago de las pensiones de censal es una constante que empieza empleándose por problemas financieros puntuales pero que acaba convirtiéndose en un elemento estructural del propio sistema. Esta morosidad crónica juega un papel determinante en la desarticulación del mercado censalista, junto con la reducción de los "intereses" de 1751 (cuando se reducen del 5 al 3% anual). A su vez, el triunfo del liberalismo acaba modernizando el mercado crediticio, quedando obsoletos unos títulos que eran de naturaleza rentista y propios del Antiguo Régimen.

Palabras clave:

Censales, deuda pública, endeudamiento, finanzas municipales, municipios.

Abstract:

This work proposes a study of municipal indebtedness in the region of Lleida since the Catalan post-war period until the beginning of the 19th century. For this purpose, it analyzes consignative census titles, since these were the dominant mechanism of indebtedness during the modern ages. The objective of this project is to reflect on the behavior of the municipal census market in the long term, paying attention to the effect of different economic conjunctures.

For this objective, the accounting funds of the municipality of Lleida and other municipalities in its economic region are analyzed. At the same time we analyze different censalists, among them, the chapter of the cathedral of Lleida, which is clearly one of the major creditors in terms of territory.

During the two centuries studied, it is observed that the non-payment of census pensions is a constant that begins with financial problems but ends up becoming a structural element. This chronic morosity plays a determining role in the disarticulation of the census market, along with the reduction of the "interests" of 1751 (when they are reduced from 5 to 3%). Moreover, the triumph of liberalism modernizes the credit market, leaving obsolete titles that were rent nature and typical of the Old Regime.

Keywords:

Consignative census (*censal*), public debt, indebtedness, municipal finances, municipality.

1. Introducció

Amb aquest treball, que vol centrar-se en l'estudi de l'endeutament municipal mitjançant els títols de censal a la regió de Lleida durant els segles XVII i XVIII (i primers anys del XIX), pretenem contribuir a la construcció de la història de l'evolució del deute públic. Un tema força extens i d'interès creixent per la historiografia econòmica actual, tot i que encara poc explotat, i menys encara a nivell municipal

Les primeres indagacions sobre l'estudi de la història financera, ni que sigui de forma molt primerenca, les vam començar a realitzar en el marc del treball final de grau, el qual va ser presentat a la mateixa Universitat de Lleida el juny de 2012 sota la direcció del professor Antoni Passola. Amb aquell treball preteníem realitzar un estat de la qüestió sobre l'estudi del crèdit, ficant un èmfasi especial al crèdit privat (agrari), a la Catalunya dels segles XVI i XVII¹; car el nostre interès, seguint la màxima de Marc Bloch, no era altre que analitzar el passat per entendre el present i, amb molta modèstia, contribuir a construir el futur, i més, tenint en compte el context de finals de l'any 2010 i inicis de 2011 en el que vam escollir aquest com a tema de treball final de grau. Cal recordar que ens trobàvem en els moments més durs de la crisi del deute sobirà, que eren força palpables els nefastos efectes del mal anomenat rescat bancari sobre alguns països europeus, especialment Grècia, i que l'espasa de Dàmocles, sostinguda aquell cop per la mà mig oberta de la Troika, s'estava balancejant sobre una Espanya que amb l'excusa de la prima de risc i sobre-exploitant el concepte d'austeritat amenaçava de matar (o com a mínim de retallar) els drets guanyats amb l'estat del benestar.

El context polític i econòmic d'aquells anys, a més, va servir per posar de manifest que al cap i a la fi, es tracti de deute públic o de privat, resta sempre reservada la factura més cruenta per aquells qui es trobin en una situació socioeconòmica més precària.

L'interès per l'estudi del deute el vam continuar un any després amb el treball final del màster interuniversitari en història econòmica que vam presentar a la Universitat de Barcelona, en aquella ocasió, sota la direcció del professor Lluís Castañeda. Amb aquell treball, que era una aproximació i primer tractament de fonts documentals dels que havia

¹ Gabriel RAMON-MOLINS, 'El crèdit a la Catalunya dels segles XVI i XVII; un estat de qüestió', treball final de grau, Universitat de Lleida, 2012.

de culminar en un projecte de tesi doctoral, vam abandonar l'estudi del deute privat per passar al públic i cronològicament ens vam ajustar al context de la Crisi General del segle XVII, tantejant les possibilitats d'estudi de diferents municipis catalans, especialment el Consell de Cent de Barcelona i la Paeria de Lleida, però també amb l'ull posat a altres institucions del Principat com la Generalitat, i resseguint alhora, bibliogràficament, altres exemples europeus, intentar aportar una certa perspectiva internacional².

Certament però, per diferents motius laborals, aquell projecte de tesi doctoral va quedar aparcat durant prop d'un any i no va ser fins final de 2014 que gràcies a haver guanyat una beca predoctoral el vam poder reprendre, de nou a la Universitat de Lleida, i sota la direcció del professor Enric Vicedo.

L'objectiu, el mateix que des d'un inici; analitzar l'evolució del deute públic, i en aquest cas, intentant respondre al fet de com aquest es comportà no només en un període de crisi econòmica profunda, com fou el de la crisi general del XVII, sinó també durant un segle d'expansió econòmica més o menys generalitzada, com va ser el segle XVIII, i culminant aquesta evolució a llarg termini amb el context d'una altra crisi important que marcà l'endeutament públic per censals, com fou la d'Antic Règim.

L'objecte d'estudi però, fruit de les possibilitats d'accés als arxius, car radicàvem a la ciutat de Lleida, es va traslladar als municipis d'aquesta regió, i especialment el de la mateixa ciutat, així com en el paper que va tenir la que sens dubte fou la gran institució financera pels municipis de la plana; el capítol de la catedral.

La voluntat de presentar aquesta visió de l'endeutament municipal durant un període de gairebé dos-cents anys ens va obligar però a haver de sacrificar una visió exhaustiva de l'evolució de les finances municipals i a fer-ho solament de forma indirecta, ficant l'accent en el paper que van jugar els censals, uns instruments que clarament van dominar el mercat creditici públic a la regió de Lleida durant els segles moderns. Amb l'estudi dels censals, i de llur evolució, no salament ens volem intentar aproximar a la tendència del deute municipal en diferents conjuntures econòmiques, sinó també a intentar percebre

² Gabriel RAMON-MOLINS, 'Les finances de les institucions públiques en un període de crisi; una aproximació als municipis catalans del segle XVII en perspectiva europea', treball final de màster, Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Universidad de Zaragoza, 2013.

(i explicar) com un instrument creditici que havia tingut una importància ingent durant segles, acabà caient en desús.

1.1. Límits cronològics i territorials del nostre estudi

Si un dels objectius del present treball havia de ser presentar una visió sobre la interacció entre el deute públic i les conjuntures econòmiques adverses, clar teníem des d'un inici que havíem d'escollir els moments més durs de la Crisi General, que a la regió de Lleida coincideix amb la postguerra dels Segadors, com a punt de partida del nostre estudi. Escollir la dècada dels 50 per iniciar l'estudi del deute, va ser fruit també de la impossibilitat que fruit del buit documental que presentaven els anys de la guerra, sobretot en relació a documentació comptable serial, tenia començar a realitzar cap mena d'anàlisi a llarg termini durant aquells anys. Certament però, hem intentat utilitzar el conflicte bèl·lic de mitjans del XVII com una introducció al tema d'estudi.

De gran interès ens era també estudiar el creixement econòmic de finals del XVII, així com l'impacte de la Guerra de Successió i analitzar com es comportà l'endeutament per censals durant un segle amb una tendència alcista de l'economia catalana més o menys generalitzada.

La decisió de trobar un punt i final pel nostre estudi, certament, admetem que no ens va ser tant fàcil com la de marcar l'inici i, possiblement, pot ser objecte de debat. La primera de les opcions, i possiblement la que hagués estat més fàcil, pretenia culminar la recerca a finals del segle XVIII, o possiblement l'any 1808 amb l'inici de la guerra del Francès, per evitar així una data excessivament arbitrària. Certament però, la possibilitat de donar una visió d'un segle complet, comparant el context de després de la guerra de Successió amb el d'una altra postguerra, ens semblava més atractiu que no quedar-nos als anys abans del conflicte. Al mateix temps, la crisi d'Antic Règim hem cregut que podia ser, també, un context molt interessant per a tenir en compte, ja que aquesta suposaria el cop de gràcia al sistema d'endeutament per censals. A més a més, si el nostre interès es trobava en l'ús d'aquet instrument creditici per a finançar els municipis, no podíem passar per alt que les institucions religioses foren les principals creditors, i les desamortitzacions de la primera meitat del XIX van afectar profundament llur activitat econòmica, fent que bona part de les rendes de censal que obtenien fossin venudes a subhasta, com a mínim en un primer moment.

Per tant, cada una de les sèries treballades té de final un any deferent dins d'aquest context del primer XIX, responent a quin d'aquests objectius es correspongui, i òbviament també a les possibilitats reals que la documentació ens ha permès. Amb tot, hem culminat el treball amb un epíleg conclusiu centrat en aquest segle, i per tant, igual que el capítol introductiu sobre la Guerra dels Segadors, no té darrere el mateix pes en recerca que els apartats destinats als dos segles anteriors.

Pel que fa als límits territorials, certament, tampoc no els hem volgut deixar clarament limitats; si bé l'objectiu era planejar una visió del que seria la regió econòmica de Lleida, aquesta l'hem estudiat, fonamentalment, en base als fons del capítol catedralici lleidatà, ja que era la principal institució creditícia regional, i per tant, en relació a aquests aspectes, aquesta àrea vindria a estar limitada pels municipis endeutats amb dita institució.

Imatge 1: Mapa dels límits dels corregiments catalans de l'any 1776 (il·lustració de 1919)

Font: SCC, mapa de 1919 reproduint la divisió de Catalunya en corregiments segons el mapa d'en Tomás López editat a Madrid el 1776.

Més enllà dels límits de la sèrie de documentació capitular, si haguéssim de trobar una distribució territorial històrica que s'adaptés a l'àrea que volem presentar, possiblement, la més adequada seria la del Corregiment de Lleida del XVIII, tot i que amb una llarga llista de matisos i excepcions; en canvi si ho volem traduir a la distribució territorial actual, vindria a correspondre a les comarques del Segrià, la Noguera, el Pla d'Urgell, l'Urgell i les Garrigues, si bé haguem pogut fer també determinada referència puntual a la Segarra.

Aquesta falta de límits territorials clarament delimitats ens ha evitat poder utilitzar termes o referències més ajustades a la realitat històrica dels segles moderns, com haguessin pogut ser, per exemple, els de vegueria, comarca o corregiment, i per tant, hem optat per utilitzar el concepte de regió; si bé som conscients dels anacronismes que en termes històrics pot tenir aquest terme, creiem que la naturalesa econòmica que d'aquest se'n desprèn, en pot justificar l'ús.

En aquest punt hem de fer menció també a l'ús del terme "municipi", que és el que més hem utilitzat per referir-nos al subjecte d'estudi del present treball; sí bé som conscients que aquest concepte no té sempre una correlació directa amb el que avui entenem com a tal, creiem que és el més escaient per parlar de forma genèrica de les comunitats locals, bé estiguessin governades per ens que prenguessin el nom de paeries, consells o ja al segle XVIII el d'ajuntaments. En aquesta mateixa direcció, hem utilitzat també habitualment el concepte "comú" per referir-nos al govern municipal³.

1.2. Estructura del treball presentat

La naturalesa de l'objecte d'estudi, i la voluntat de presentar-ne la seva evolució durant un període que s'allarga gairebé dos-cents anys, ens han portat a presentar una

³ Tot i optar per utilitzar el concepte "municipi", som conscients del debat existent en torn a l'ús d'aquest terme en relació als segles moderns. Una breu síntesi d'aquest debat pot resseguir-se a Jesús BURGUEÑO i M. Mercè GRAS, *Atlas de la Catalunya senyorial. Els ens locals en el canvi de règim (1800-1860)*, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, Barcelona, 2014, p. 17.

estructuració del treball força cronològica, creient que així ens seria més fàcil poder oferir una visió de conjunt.

Després de concretar l'objecte d'estudi, les primeres hipòtesis i la metodologia de treball emprada, força condicionada per la naturalesa i disponibilitat de les fonts, hem entrat a presentar un breu estat de la qüestió sobre el tema; certament però, ja que la historiografia catalana no s'ha centrat en l'estudi del deute públic municipal d'època moderna, hem hagut d'abordar les referències bibliogràfiques des d'una triple perspectiva; la història (general) de la regió de la Lleida moderna, la centrada en l'organització política municipal i, en tercer lloc, aquella que s'ha focalitzat en l'evolució del deute i les finances públiques a la monarquia hispànica.

Aquest estat de la qüestió ens ha sigut de gran utilitat per realitzar unes notes prèvies que ens ajudessin a delimitar l'objecte d'estudi, definint lleugerament no solament quina era l'estructura organitzativa dels municipis moderns, sinó també quins eren els principals mecanismes d'endeutament durant els mencionats segles i quina importància tenien els censals.

Entrant en matèria, el context de la Guerra dels Segadors ens ha servit per començar a contextualitzar el nostre estudi, i per a fer d'introducció del primer dels dos grans blocs en els que es divideix aquest projecte; el del segle XVII. En aquest primer apartat destinat al conflicte bèl·lic, més enllà de mencionar alguns aspectes generals sobre l'escenari bèl·lic i comentar algunes referències bibliogràfiques centrades en la regió de Lleida, hem intentat presentar una breu visió de com econòmicament la ciutat va abordar la guerra, veient així com l'abastiment d'aliments durant aquest anys, juntament amb les despeses de fortificació i reconstrucció lligades a tota guerra, van afectar profundament les arques municipals, creant un problema creditici que s'arrossegaria durant dècades.

Feta aquesta contextualització, hem començat a abordar la problemàtica de l'endeutament municipal per censals partint de l'estudi dels anys de la immediata postguerra, essent segurament els més durs de la Crisi General.

Per estudiar la segona meitat de segle, hem començat treballant amb dades del capítol catedralici lleidatà, qui actuà com a gran creditor dels municipis lleidatans. Unes dades que ens han servit no solament per veure parcialment l'evolució del volum de

l'endeutament municipal, sinó també per resseguir la morositat sobre el pagament de les pensions de censal (interessos) que cada municipi havia venut.

Havent obtingut aquesta aproximació a la realitat regional, hem entrat a analitzar més a fons el paper que va tenir la ciutat de Lleida; una ciutat que amb força diferència era la més important tant demogràfica com econòmicament i que a més, gràcies a la riquesa de les dades documentals que conserva, hem pogut estudiar de forma més minuciosa.

Per culminar aquest primer gran bloc, hem intentat comparar aquest exemple amb el de la ciutat de Balaguer, intentant posar de manifest tant les similituds com les diferències entre els dos exemples, i començar a detallar quines van ser les claus de la millora de la darrera dècada de la centúria. Certament, en aquesta etapa de final del segle XVII, diverses són les claus que poden servir per explicar la conjuntura econòmica favorable, però des de la perspectiva de l'endeutament municipal, les concòrdies entre creditors i deutors van tenir un paper cabdal, pel que hem dedicat un subapartat a reflexionar sobre aquest aspecte.

En relació al segon bloc dedicat al segle XVIII, el model organitzatiu del capítol ha estat molt similar al del segle anterior; després d'haver fet servir la guerra de Successió com element introductiu i haver presentat una mínima visió regional d'aquesta, amb l'exemple de la ciutat de Lleida, hem analitzat la visió a llarg termini tant de la capital com dels censals en mans del capítol de la catedral, al temps que hem fet servir informació solta de petits municipis per acabar de tancar la visió territorial.

Vista la reducció de l'endeutament per censal que hem constatat durant aquest segle, i partint de l'anàlisi del fons de protocols notariais, hem intentat ampliar el treball amb una visió de la utilització, tant pública com privada, que es feia dels títols de censal, per intentar correlacionar l'ús d'aquest tipus de títols de crèdit amb l'evolució general de l'endeutament i veure quins altres mecanismes d'endeutament els van succeir.

Amb la voluntat de respondre a una pregunta conjunta pels dos segles estudiats, hem presentat unes reflexions sobre quina era la naturalesa dels creditors municipals, ficant l'accent en el paper de particulars, hospitals i diferents tipus d'institucions de beneficència i institucions religioses, més enllà del Capítol de la Seu de Lleida, les dades del qual ens han estat d'una utilitat cabdal.

Finalment, per culminar el present treball, i abans d'entrar a les conclusions pròpiament dites, hem presentat una lleugera visió dels primers anys del segle XIX. Aquest breu anàlisi ens ha servit per culminar el fil discursiu sobre un sistema d'endeutament comunal per censals que essent clarament hegemònic durant els segles moderns, entra en crisi a finals del segle XVIII i acaba rebent el cop definitiu en el context de la crisi d'Antic Règim de la primera meitat del segle XIX.

1.3. Objectius i hipòtesis

L'interès per centrar-nos en l'estudi del deute municipal venia donat per la voluntat de conèixer quin és el comportament del deute públic en diferents conjuntures econòmiques; com el deute pot aguditzar una crisi econòmica general o alleugerir-ne els efectes socials a curt termini, quin paper té en la sortida de les crisis i com juga durant una època d'expansió econòmica. És per això que analitzar l'evolució a llarg termini de l'endeutament municipal ha estat el principal objectiu del treball presentat, i per tant, hem hagut de prescindir d'oferir una visió molt més profunda, que necessàriament hagués hagut de ser d'un període més curt de temps.

Entrar a estudiar el sistema d'endeutament comunal comportava també plantejar-nos el problema del deute no solament com una necessitat concreta dels municipis d'Antic Règim, sinó també tenint present l'altra cara de la moneda; la dels creditors. Òbviament, qui participava del mercat creditici, ho feia, sovint, en clau de negoci, però també es creuaven altres motivacions, com ara millorar l'estatus social. A més a més, amb els censals, fruit de la mateixa naturalesa dels títols, se cercava obtenir una renda a llarg o molt llarg termini, i per tant, les estratègies d'inversió sovint sobrepassaven la vida d'una generació i buscaven perpetuar sagues familiars. Aquesta idea de perpetuïtat, més enllà de d'atreure en el negoci diferents famílies inversores, va captivar també a la globalitat de les institucions religioses i de beneficència, que van liderar el mercat creditici amb un poder econòmic a l'alça durant bona part dels segles moderns, fent de les rendes de censal pilar fonamental del seu sosteniment secular.

Partint d'aquests objectius, més enllà de corroborar que l'endeutament està intrínsecament lligat a la història dels municipis catalans d'època moderna (i posterior), en part per l'infrafinançament que els comuns sempre han tingut, volem també constatar

com la problemàtica del deute, sense una reforma financera més profunda, no pot solucionar-se més que mitjançant l'impagament d'aquest (bé sigui del mateix principal, bé dels interessos que genera). Per tant, volem aprofitar per posar de relleu que possiblement, tot i que la bonança econòmica sigui imprescindible per disminuir els nivells d'endeutament, o com a mínim per no incrementar-los, aquesta no pot ser de per sí l'únic motiu explicatiu de les millores observades.

En relació a aquesta mateixa hipòtesi, intentarem ficar l'accent en el fet que una conjuntura negativa afecta de forma directa les arques municipals. Fruit del mal finançament, es fan evidents de manera immediata uns increments del deute. Una riuada, una carestia, una sequera, una caiguda de la producció, una epidèmia, una sol·licitud de capital per part de la corona o qualsevol altra circumstància no prevista, podia desequilibrar la liquidació comptable municipal i en conseqüència, generar deute. En canvi, una conjuntura positiva, requereix períodes de temps més llargs per tenir efectes favorables sobre la millora dels nivells d'endeutament, i més, si no es disposa d'un sistema tributari sostingut amb impostos directes.

En relació amb els motius pels quals s'adquireix el deute, intentarem constatar com la venda de censals, en les condicions en les que es troben els municipis moderns, és l'única eina per evitar un empitjorament de la situació, actuant per tant com un moderador dels efectes negatius de la conjuntura. Per tant, dit a la inversa, sense l'acceptació del dèficit, i el conseqüent deute, en èpoques de crisi, pitjors haguessin estat els efectes sobre l'economia i la societat dels municipis. Això sí, generant un volum de deute futur important, i feia que si no es revertia la situació, cada cop s'haguessin de destinar parts més importants dels ingressos a pagar els interessos.

Intentarem també reflexionar sobre la naturalesa dels mateixos títols de censal. Més enllà d'intentar constatar com aquests contribueixen a perpetuar un sistema econòmic i social de base rendista, intentarem posar de relleu com fomenten un endeutament creixent de les diferents administracions municipals, amb unes possibilitats força limitades de reducció del volum total de deute, fins que en el context de la segona meitat del segle XVIII es comenci a revertir aquesta situació.

Els censals, certament, són el mecanisme d'endeutament hegemònic d'Antic Règim, tant sigui en l'esfera pública com privada, i el seu us no comença a decaure fins a la segona

meitat del segle XVIII. Haurem, per tant, d'intentar analitzar els motius que porten a que eixos títols caiguin en desús. En aquesta direcció, el fet de tractar-se de títols de renda fixa a uns interessos del 5% durant els segles moderns, i reduïts al 3% l'any 1751, fan que segurament, la inflació que provoca el creixement econòmic del segle XVIII els converteixi en unes inversions poc rendibles, i que el triomf del capitalisme, amb nous instruments crediticis i l'aparició d'una banca moderna acabin apartant definitivament els vells censals com a mecanisme d'endeutament i l'Església com a gran creditora.

2. Metodologia de treball

Tot estudi històric requereix ésser començat amb una mínima revisió de la bibliografia i els estudis realitzats sobre el tema en qüestió. En el nostre cas però, la falta de referències concretes sobre l'endeutament municipal a la regió de Lleida durant els segles moderns ens ha posat davant d'un tema encara per explotar, el que ens ha plantejat un interessant repte a superar.

Aquesta manca d'estudis realitzats sobre el tema escollit ens faran plantejar l'estat de la qüestió des d'una perspectiva indirecta (vegi's capítol 3), i, com ja hem comentat anteriorment, haurem de partir d'estudis generals sobre la regió de Lleida, afegint una llarga llista de treballs d'història local, estudis sobre organització dels municipis moderns i d'altres sobre el crèdit i les finances públiques en època moderna, sense deixar de tenir present però, altres estudis similars al que volem plantejar nosaltres que s'hagin realitzat per altres territoris o sobre altres moments històrics amb els quals puguem realitzar connexions.

L'estudi de l'estructura financera municipal, i en especial els problemes d'endeutament dels consistoris, requereix treballar, fonamentalment, amb els fons arxivístics de les mateixes institucions municipals, malgrat tot, la fragmentació i dispersió documental d'aquests fons dificulten greument poder realitzar sèries analítiques de llarg abast que s'estenguin durant la globalitat del període proposat en aquest projecte d'investigació. És per això que per realitzar l'anàlisi de diferents moments des dos segles, hem hagut d'emprar documentació diversa. A més, aquesta dispersió documental ens ha forçat a recolzar-nos més del que hauríem desitjat inicialment en les poques sèries de llarg abast que hem pogut reconstruir.

L'estudi de les finances municipals d'Antic Règim, sovint, planteja també uns problemes derivat de la documentació original un tant més difícils de superar que la parcialitat de les fonts que hem comentat, com és el de la credibilitat de les dades comptables originals. La complexitat organitzativa de les administracions municipals, la no utilització de sistemes de doble comptabilitat que permetin conèixer l'estat real de les arques, la corrupció i la falsificació voluntària dels comptes municipals per ocultar la situació real d'aquests, i altres anomalies comptables de diferent tipus, ens han portat a localitzar, per exemple, dades contradictòries sobre una mateixa partida comptable. Aquesta problemàtica,

sumada al fet que és immensament complicat conèixer l'estat real de la caixa de cabals municipals en un moment concret, ens ha obligat a ser molt curiosos en l'anàlisi de dades, així com a aproximar-nos a l'estat real de les finances mitjançant, a les "liquidacions pressupostàries" anuals i als nivells d'endeutament, elidint l'estat real de la liquiditat.

Més enllà d'intentar estudiar els fons de les administracions municipals, hem volgut analitzar també els de diferents institucions que van aconseguir acumular quantitats importants de deute municipal, intentant analitzar així tant la perspectiva dels creditors com la dels deutors.

2.1. Anàlisi de les fonts documentals

En el present apartat volem fer una primera presentació de les fonts documentals emprades per a realitzar aquest estudi, ja que entendre la naturalesa d'aquestes creiem que és imprescindible per comprendre les possibilitats i limitacions que ens podem trobar al treballar-les.

Certament però, hem cregut convenient no fer aquí una presentació molt minuciosa de les fonts d'arxiu utilitzades, ja que certament, la idiosincràsia de cada una d'elles condiciona l'abast que pot tenir el seu anàlisi. Per tant, un comentari més a fons, possiblement, sigui més escaient realitzar-lo just abans d'abordar cada un dels estudis que hem pogut abordar amb l'anàlisi de les diferents fonts documents emprades.

Fonamentalment, tot i que no hem renunciat a treballar amb diferents documents solts o haver realitzat petits anàlisis per moments puntuals en base a fons de diferents arxius comarcals i/o locals, l'anàlisi més profund s'ha centrat en la documentació conservada a l'Arxiu Municipal de Lleida [AML], de la que hem partit per realitzar l'estudi d'aquesta ciutat, i en els fons de l'Arxiu Capitular de Lleida [ACL], amb els que hem pretès tant analitzar el paper d'un gran creditor, com aprofundir en la visió regional.

Si presentem les fonts estudiades amb una seqüència cronològica, hem de partir dels documents treballats en relació a la Guerra dels Segadors. Uns anys que, certament, més que no pas per intentar realitzar un estudi a fons, ens han servit per començar contextualitzant el tema d'estudi. Per aquest període, més enllà de la síntesi en base a

diferents referències bibliogràfiques, hem intentat aportar una mínima visió sobre l'efecte que el conflicte bèl·lic va tenir sobre les finances municipals.

Sovint, els anys de guerra són els que presenten una documentació més incompleta i fragmentada, malgrat tot, sent conscients de les limitacions tant de la documentació com de la credibilitat d'aquesta, hem intentat realitzar una fotografia de l'estat en el que queda la Paeria de Lleida després del conflicte. Dins de les limitacions documentals amb que ens hem trobat, són les dades d'aquest municipi les que permeten fer un anàlisi mínim. Amb aquesta finalitat, ens hem valgut especialment dels llibres de l'Administració de Carnisseries i dels de capbreus de la Clavaria Major.

Els primers, són llibres comptables relatius a la prohomenia de carnisseries en els quals no solament s'anotà l'evolució dels ramats municipals, sinó també la tipologia de bestiar que aquests comprenien i sobretot, s'observa com varia el preu de cada cap. Una documentació amb la que ens hem intentat aproximar a la problemàtica de l'abastiment urbà en temps de guerra.

La segona de les fonts, la sèrie de llibres de capbreus de la Clavaria Major de la mateixa ciutat, certament, pels anys de la guerra, ens ha resultat bastant limitada, ja que únicament hem pogut treballar amb els llibres dels anys 1641, 1644 i 1655, pel que l'anàlisi financer d'aquests anys ha estat mínim. Malgrat tot, gràcies a la conservació de la globalitat dels llibres anuals a partir de l'any 1667 i fins a l'any 1705, ens ha sigut una de les fonts més preuades per analitzar la segona meitat de segle.

Si hem de fer una primera explicació de les funcions que desenvolupava la Clavaria Major dins de l'entramat organitzatiu municipal, aquesta podria ser la de desenvolupar les funcions de tresoreria, i per tant, els llibres de comptes d'aquesta institució (llibres de capbreus) són els que millor ens permeten aproximar a les finances comunals i especialment a la liquidació anual dels comptes (que no a l'estat real de la caixa de cabals). Aquests llibres comptables, sinó la globalitat d'ingressos i despeses del comú, contempen com a mínim les partides més importants, com ara els pagaments per arrendaments municipals, diferents pensions o imposicions i sequiatges, entre les partides d'ingressos, o pagament de pensions de censal, salaris o albarans de despesa corrent entre les despeses.

Si bé aquests llibres tenen una importància ingent per poder aproximar-nos a la liquidació comptable anual, encara desperten més el nostre interès pel fet de facilitar-nos tant poder fer un seguiment anual de les pensions de censal a pagar, el que es correspondria amb els interessos, com per permetre'ns observar la conseqüent evolució del total d'endeutament per censals, així com també l'evolució de l'impagament de dites pensions. Un impagament que tant podia ésser consensuat amb els creditors, via concòrdia, com forçat per altres motius. A més a més, amb aquesta documentació també podem saber qui eren els creditors del comú.

Dins de l'apartat destinat a recomptar el pagament de pensions d'aquests llibres, hi apareixen ordenats els creditors per tipologia, com per exemple, sota els títols "al Capítol, Aniversaris i altres administracions de l'Església", "a beneficis i capellanies" o "a diferents particulars", i dins de cada un dels diversos apartats, s'anotava un subapartat per cada institució concreta i es llistaven les pensions pagades sota la fórmula "a l'Almoina de la Seu de Lleida, a 30 de gener: 6 lliures; a la mateixa, a 22 de febrer... ", una inscripció que en els moments en els que hi havia alguna concòrdia vigent entre Paeria i creditors, s'hi afegia el text "la meitat, segons concòrdia", o la quantia que el pacte determinés, podent així resseguir tant sumatoris com evolució d'aquest tipus d'acords. Aquests llibres, a més, anotaven entre les partides d'ingressos aquelles pensions que per motius diferents a les concòrdies no es paguessin i es deixessin a deure (en resta), per tant, també ens han permès resseguir l'evolució de la morositat.

Per fer el seguiment de l'evolució de les pensions de censal a pagar pel segle XVIII, hem utilitzat la mateixa sèrie de llibres, tot i que durant aquest segon segle, no es mantenen totes les partides, pel que no hem pogut reconstruir la liquidació. A més, l'any 1745, canvien de nom els llibres, passant a denominar-se llibres de capbreus de la Clavaria Menor, això sí, sense canviar en absolut el contingut.

Certament, els llibres de capbreus de la Clavaria Major no són les úniques fonts comptables municipals existents, pel que hem intentat treballar, també, amb altres sèries de llibres, com ara el de Racional, els de la Clavaria Menor, els llibres de va i ve, o del Majordom de Propis, però cap d'ells ens ha servit per extreure dades amb les que poguéssim realitzar cap sèrie que fos d'interès pel nostre estudi; en els llibres de capbreus de la Clavaria Menor (relatiu al segle XVII), per exemple, es trobaven anotades les despeses per albarans, o en alguns llibres, fins i tot, els mateixos albarans relligats. En els

llibres de Racional, s'anotaven el gruix d'ingressos i despeses municipals de forma cronològica, dificultant així l'extracció d'informació concreta. Pel que fa els llibres del Majordom de Propis (de la segona meitat del XVIII), s'anotaven els ingressos provinents dels arrendaments municipals.

Dels fons municipals, per tal de poder fer referència a temes o moments concrets, hem utilitzats altres documents, com per exemple els llibres de comptes de l'Almodí, capbreus de l'Hospital General, actes del Consell General o documentació solta com concòrdies entre creditors i comú.

En aquest sentit, tot i que hem pogut localitzar algunes concòrdies, com la de 1774, i algunes referències i documentació parcial d'algunes altres, no hem pogut trobar els documents de bona part del que eren pròpiament els acords, una documentació que ens hagués estat de gran ajuda per poder aprofundir més en aquest tema.

Seguint amb les referències sobre documentació solta del municipi de Lleida, i intentant resseguir el paper dels hospitals en el mercat de censals, dins dels fons de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs hem consultat el llibre de comptes de l'Hospital dels Infants Orfes de Nostra Senyora dels Desemparats de l'any 1735, amb el que resseguint les partides d'ingressos hem pogut saber el deutor dels censals dels que l'hospital en cobrava pensions.

Per tal d'analitzar l'evolució del negoci dels censals i aportar una visió regional, l'altre fons estudiat amb més profunditat ha estat el de l'Arxiu Capitular de Lleida, i en especial, les sèries de llibres comptables de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol; uns llibres que ens han permès presentar una visió de llarg abast, des de 1690 fins a 1839, amb la que hem pogut resseguir tant el llistat de municipis endeutats amb la seu, l'evolució del volum del deute d'aquests i també del percentatge de pagament de les pensions de censal.

Certament però, per poder reconstruir aquesta visió de gairebé 150 anys, ens hem hagut de valdre de dos sèries diferents, la de llibres de comptes (pels anys anteriors a 1740) i la de capbreus (a partir d'aquesta data); dues sèries que a nivell de contingut no tenien canvis substancials, però sí a nivell d'organització de les dades dins dels llibres. Els primers, en un mateix apartat, presentaven anotats tots els deutors de censals del Capítol, organitzats cronològicament segons quan havien de liquidar les pensions anuals, pel que hem hagut

d'anar fent un seguiment minuciós d'aquests llistats i anar anotant els que eren comuns. En canvi, en els llibres de capbreus, tots els municipis deutors estaven agrupats en un mateix apartat, facilitant-nos així el processament de la informació.

Per aprofundir en la visió regional, hem intentat localitzar documentació comptable municipal en els diferents arxius comarcals de la regió els quals, haurien de ser els dipositaris d'aquesta documentació, però malgrat tot, ens ha estat impossible localitzar-hi cap sèrie documental de llarg abast. És per això que hem hagut de recórrer a fonts bibliogràfiques, al temps que hem fet servir documentació solta per aportar diferents fotografies municipals de moments concrets. En relació a la segona meitat del segle XVII, destacaríem els llibres de la Clavaria de Balaguer, que hem consultat a l'Arxiu Comarcal de la Noguera i que tenen una estructuració força similar a la ja citada referent a de la Clavaria Major de la ciutat de Lleida. Uns llibres que ens han servit per presentar una evolució comparada de l'endeutament d'ambdós municipis. A més, podem citar també, per finals d'aquest mateix segle, una relació d'escriptures notariales conservada a l'Arxiu Històric de Lleida ens ha facilitat saber l'origen de les pensions percebudes per particulars de Castelló de Farfanya. Finalment, en relació a començaments del segle XVIII, mencionariem la documentació recollida a les Respostes Generals de 1716, que eren uns qüestionaris que es van distribuir pels municipis catalans previs a la creació del Reial Cadastre, ens han ajudat conèixer qui eren els creditors d'Agramunt, així com el volum del crèdit per censals contret per aquest municipi.

En darrer lloc, en relació al segle XIX, hem consultat alguns documents del fons de la desamortització de rendes eclesiàstiques, conservats a l'AHL; aquests documents, amb format d'inventari de rendes, ens han servit per saber, entre altres, les pensions de censal percebudes per institucions religioses com el convent dels Carmelites de Lleida, el dels Dominics, o el de les Monges Clares, entre d'altres, així com els municipis endeutats amb la parròquia de la Magdalena de la mateixa ciutat.

Una de les problemàtiques que ens hem trobat per analitzar i poder comparar les dades comptables, evident en tot estudi econòmic d'època moderna, és la utilització de diferent tipus de moneda. Si bé la lliura catalana (o barcelonesa) és la unitat de compte més comú durant els segles moderns i amb la que es registra el gruix de la comptabilitat municipal i del Capítol de la seu, durant el segle XVIII o especialment durant el XIX, ens hem vist obligats a treballar també en rals d'ardit o en rals de billó.

El gruix dels gràfics i quadres presentats, preferentment, l'hem realitzat en lliures, tot i que quan no era estrictament necessari haver de realitzar una comparativa hem conservat les dades en la moneda que es recull a les fonts documentals originals. En tot cas, hem treballat sempre en valors decimals, convertint d'aquesta manera els dividends de les lliures (sous i diners) o dels rals de billó (maravedís). Per a facilitar la lectura de les dades, en l'annex 1, hem incorporat una taula que permet observar el valor de conversió de les diferents monedes amb les que hem treballat.

En aquesta mateixa direcció, per facilitar la realització de comparatives i evitar els problemes que pogués causar la inflació, en determinats moments hem convertit les monedes en el seu equivalent en plata o en blat.

3. Un breu comentari bibliogràfic; història econòmica, financera i municipal.

Poques referències concretes hem pogut localitzar relatives a l'endeutament municipal a la regió de Lleida durant els segles moderns, raó per la qual, en aquest treball, hem abordat l'estat de la qüestió des de diferents perspectives, sense oblidar en cap moment que en el fons, el que volem fer no és més que presentar un estudi sobre l'evolució del deute públic, abordant aquesta realitat amb les eines i amb les fonts documentals que tenim al nostre abast.

Partint d'aquest punt, presentem aquest breu estat de la qüestió des d'una triple perspectiva; en primer lloc volem comentar lleugerament les obres d'història local relatives al context lleidatà. Seguidament, presentar les principals visions dels dos temes d'estudi sobre els que pivota el nostre projecte; l'estudi del deute públic i el de la política municipal, i finalment plantejar la síntesi dels tres blocs, aportant algunes referències sobre l'endeutament i les finances municipals.

Abans d'entrar a referenciar la realitat històrica lleidatana, cal fer menció a les principals obres sobre el context català, i evidentment, la referència obligada n'és l'obra de Pierre Vilar, ja que segurament, encara és l'anàlisi més sistemàtic i extens sobre la Catalunya moderna i base per a la historiografia posterior; un anàlisi que partint de les bases materials aconsegueix desgranar el fet històric⁴.

Per emmarcar el nostre estudi en el context lleidatà, sense cap mena de dubte, el treball de referència de la història local és l'extensa obra de Josep Lladonosa, i en especial la *Història de Lleida*⁵. Certament, aquesta obra ha estat punt de partida per bona part dels estudis regionals posteriors i va ficar les bases per a que anys després, aparegués una basta bibliografia sobre la història de molts municipis de la regió.

⁴ Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Edicions 62, Barcelona, 1986.

⁵ Josep LLADONOSA, *Història de Lleida*, F. Camps Calmet, Tàrraga, 1972. Aquesta obra ha estat una referència obligada i un punt de partida de tots els estudis històrics plantejats sobre la regió de Lleida, però certament, cal tenir presents altres aportacions d'aquest autor amb una perspectiva més local, com és l'estudi de la ciutat de Lleida Josep LLADONOSA, *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980.

Ens seria impossible poder citar en aquest apartat totes les monografies d'història local lleidatana que existeixen, i certament, reconeixem que tot i haver-ne consultat força, se'n n'ha degut passar per alt moltes. Aquestes obres han estat una important eina per intentar donar una visió regional al tema d'estudi i gràcies a elles hem anat referenciant al llarg de la present obra una llarga llista d'exemples, car ens era impossible analitzar a fons tots i cada un dels municipis de la regió.

Tot i no citar aquí totes aquestes aportacions, seria injust no comentar la feina que ha fet l'Institut d'Estudis Ilerdencs facilitant la publicació de moltes d'aquestes monografies locals. Tot i no haver estat pas l'únic editor d'aquests tipus d'obres, dins de la col·lecció "Viles i Ciutats", ha publicat ja una trentena llarga de monografies. Entre elles, referenciant solament dos exemples, podríem mencionar la d'Alfarràs, la qual, va veure la llum de la mà de Josefina París, qui es va encarregar de posar en ordre i donar format de llibre a la recerca d'informació i documentació que al llarg de bona part de la seva vida va fer Ramon Vives, o l'estudi de Fabià Corretgé referent al municipi d'Alpicat⁶.

Centrada en l'estudi del municipi de Balaguer durant els segles moderns, però amb una perspectiva que l'allunya de moltes de les monografies locals clàssiques, i amb una claríssima voluntat d'utilitzar l'estudi del lloc per fer història global, destaca l'aportació de Maria José Vilalta. Una publicació que parteix de la revisió del que fou la seva tesi de llicenciatura i que aconsegueix explicar la història catalana partint de la realitat material balaguerina⁷.

Qualsevol estudi històric de la regió de Lleida haurà de tenir molt present que la base de l'estructura econòmica dels segles moderns es troba fortament assentada sobre el sector agrari. I clarament, les principals aportacions en aquest camp les ha realitzat Enric Vicedo, amb una basta bibliografia al respecte entre la que destaquen obres com la seva tesi doctoral, centrada en el segle XVIII⁸. Pel segle XVII, a més, disposem de la tesi de

⁶ JOSEFINA PARÍS I MOR, *Alfarràs: Apunts històrics d'Alfarràs del llegat Ramon Vives i Gorgues*, Ajuntament d'Alfarràs i Institut d'Estudis Ilerdencs, Alfarràs, 2010, i Fabià CORRETGÉ BLASI, *Alpicat: recull històric*, Diputació de Lleida, Lleida, 1991.

⁷ María José VILALTA ESCOBAR, *Balaguer a la Catalunya moderna: creixement econòmic i estabilitat social, segles XVII I XVIII*, Pagès Editors, Lleida, 1990.

⁸ Enric VICEDO i RIUS, 'Producció, propietat i renda a les terres de Lleida (segle XVIII)', tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987. Aquesta tesi va ser revisada, sintetitzada i publicada a Enric

llicenciatura de Gabriela del Olmo, qui analitza l'evolució de les diferents conjuntures agràries, posant especial interès en el creixement de l'etapa final⁹.

L'estudi del deute públic

L'estudi de l'endeutament municipal ha d'anar intrínsecament lligat a l'estudi de la fiscalitat de les altres institucions públiques de la monarquia hispànica i ni que sigui des de la distància, no podem deixar de mirar les finances de la corona, ja que aquestes influeixen directa i indirectament sobre els municipis. És per això que el punt de partida obligat per tot estudi sobre la hisenda pública dels segles moderns, sigui quin sigui el seu àmbit d'anàlisi, ha de ser l'obra de Ramón Carande sobre les finances de la corona en temps de Carles V¹⁰.

En aquesta obra, Carande, abordava un ampli estudi de la hisenda règia, amb un anàlisi extens de la realitat econòmica del moment i ampliable durant bona part de la dinastia dels Àustria. A més, dibuixa una hisenda amb un dèficit constant i un endeutament crònic, en part, a causa de la política exterior del(s) monarca(es), que van obligar a sustentat la corona mitjançant els "asientos", i que van permetre un lucratiu negoci a les famílies de banquers que hi van participar.

Més enllà de la gran aportació de Ramón Carande, les quals han estat parcialment matisades, s'han succeït altres estudis en torn de les finances de la monarquia, amb obres tant rellevants com les realitzades per Felipe Ruiz Martín en torn a les finances de la corona durant els segles XVI i XVII i el mercat bancari hispànic¹¹. En relació a la monarquia de Felip II, la qual també havia estat estudiada per Ruiz Martín, comptem amb

VICEDO-RIUS, *Les Terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents: Producció, propietat i renda*, Crítica, Barcelona, 1991.

⁹ Gabriela DEL OLMO CARMEN, 'Las Coyunturas agrarias en las tierras de Lleida en el siglo XVII (1626-1706)', tesi de llicenciatura, Universitat de Lleida, 1987.

¹⁰ Ramón CARANDE, *Carlos V y sus banqueros*, Sociedad de Estudios y Publicaciones, Madrid, 1943-1967.

¹¹ D'aquest autor, és d'interès la magnífica síntesi que ofereix sobre l'entramat creditici hispànic, fonamentalment de la monarquia, a l'obra Felipe RUIZ MARTÍN, *La banca en España hasta 1782*, Urgoiti Editores, Pamplona, 2016, la qual ha estat reeditada recentment i s'hi ha adjuntat un estudi preliminar de Carmen Sanz.

l'obra de Mauricio Drelichman i Hans-Joachim Voth¹². En relació al regnat de Felip IV, són cita necessària també els treballs d'Antonio Domínguez Ortiz, i més recentment els de Carlos Álvarez Nogal¹³.

Tant Drelichman i Voth com Álvarez Nogal han reflexionat sobre la fortalesa del sistema fiscal de la monarquia hispànica, el qual, acaba sustentant un importantíssim volum de deute públic i ha de fer front a successives fallides. Malgrat tot, creuen que en el fons era una estructura prou sòlida, i possiblement una de les més sòlides del moment, que garantia que després de totes i cada una de les quites realitzades, els inversors europeus tornessin a comprar deute de la monarquia hispànica.

També amb una vocació d'estudiar les finances de la monarquia en temps dels Àustria, trobem l'estudi de Carmen Sanz centrat en el darrer monarca d'aquesta Casa. Sanz observa com a finals del XVII es comença a revertir l'alta participació d'inversors internacionals que mitjançant el crèdit feien lucratiu negocis amb la corona. Una situació que havia estat estudiada per Ramón Carande i que havia arribat al seu màxim en temps de Carles V. En aquesta direcció, Sanz, posa de manifest l'increment d'inversors espanyols durant els anys del regnat de Carles II, començant a teixir una xarxa de crèdit "autòcton". En cap cas però, aquests nous inversors van aconseguir negocis tant lucratiu com els que havien aconseguit els inversors italians o portuguesos durant les dècades precedents¹⁴.

Carlos Álvarez Nogal, més enllà de les seves primeres aportacions en torn de les finances durant la monarquia de Felip IV, en els darrers anys, ha estat un dels historiadors més prolífics dins del gran apogeu que ha tingut la història del deute públic espanyol, i entre

¹² Mauricio DRELICHMAN i Voth HANS-JOACHIM, *Lending to the borrower from hell: debt, taxes, and default in the age of Philip II*, Princeton University Press, Princeton, 2014.

¹³ Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, *Política y hacienda de Felipe IV*, Editorial de Derecho Financiero, Madrid, 1960. En relació a les aportacions del segon dels autors sobre la monarquia de Felip IV, poden destacar-se les obres Carlos ÁLVAREZ NOGAL, *El crédito de la monarquia hispánica en el reinado de Felipe IV*, Junta de Castilla y León, León, 1997, i Carlos ÁLVAREZ NOGAL, *Los banqueros de Felipe IV y los metales preciosos americanos (1621-1665)*, Banco de España, Madrid, 1997.

¹⁴ Carmen SANZ AYÁN, *Los banqueros de Carlos II*, Universidad de Valladolid, Secretariado de Publicaciones, Valladolid, 1988.

altres, ha editat, conjuntament amb Francisco Comín, una interessant història del deute públic des del segle XVI fins a l'actualitat¹⁵.

D'aquesta obra col·lectiva en volem destacar, per una banda, el capítol que David Alonso realitza sobre el deute en temps de Carles V, i per extensió, durant la dinastia dels Habsburg. Partint de les clàssiques aportacions de Ramón Carande, i puntualitzant-les, Alonso, reflexiona sobre la naturalesa mateixa del deute, el qual, defensa que no ha de ser entès solament com una necessitat davant d'un problema puntual de liquiditat, car, entendre les despeses com a part indestruïble dels ingressos pot ser una visió excessivament contemporània. Sinó que l'emissió de deute estava intrínsecament lligada a la naturalesa mateixa del sistema econòmic, i aquesta anava a costa d'ingressos (o de solucions) futures¹⁶.

L'interès creixent per la història financera espanyola, segurament, ha vingut marcat per la influència del context economicofinancer del moment, i ens ha portat també una interessant síntesi de les crisis de la història d'Espanya des del segle XIV editada per Francisco Comín i Mauro Hernández, en el que hom pot contemplar que una de les solucions a la que sovint s'ha recorregut per intentar afrontar bona part d'aquestes conjuntures ha estat amb la de l'impagament de part del deute contret¹⁷.

En aquesta línia, podem destacar el capítol que el mateix Comín escriu en aquesta obra col·lectiva centrat en la gestió del deute des del segle XVI fins a la crisi del deute espanyol de la segona dècada del segle XXI. En aquest capítol, més enllà de comentar les negociacions en torn del pagament del deute, accentua com aquests acords, a més de possibles impagaments, han comportat sempre privatitzacions de bens públics. Unes privatitzacions que eren de més envergadura com major era la necessitat de capital que tenia l'estat. Comín, conclou el text afirmant que l'estudi de les crisis del deute espanyol ensenyen com la solució ha de passar per reduir el volum del deute i aconseguir superàvit

¹⁵ Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Francisco COMÍN COMÍN (ed.), *Historia de la deuda pública en España (siglos XVI-XXI)*, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 2015.

¹⁶ David ALONSO GARCÍA, 'Deuda, crédito y hacienda real en tiempos de Carlos V', dins Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Francisco COMÍN COMÍN (ed.), *Historia de la deuda pública en España (Siglos XVI-XXI)*, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 2015, p. 15-36.

¹⁷ Francisco COMÍN COMÍN i Mauro HERNÁNDEZ BENÍTEZ (ed.), *Crisis económicas en España (1300-2012)*, Alianza Editorial, Madrid, 2013.

per poder-lo amortitzar¹⁸. El debat però, creiem que l'hem de situar tant en la forma i el moment de reduir el deute, com en la de aconseguir superàvit, i si s'ha de fer per la via dels ingressos o per la de les despeses.

De Francisco Comín, tampoc podem passar sense comentar l'estudi que ha realitzat sobre el deute sobirà espanyol des del segle XVI fins a l'actualitat¹⁹.

Sense deixar aquest tema, volem fer una breu menció als estudis en perspectiva comparada, dels que volem destacar el realitzat sobre la hisenda italiana i espanyola durant el segle XVIII, que ha editat la Universitat d'Alacant²⁰. Dos països que certament han viscut amb especial intensitat la crisi del deute sobirà de començaments de la segona dècada d'aquesta centúria, i que segurament pel mateix motiu, han fet que també es despertés a Itàlia l'interès per l'estudi històric d'aquesta problemàtica, tot i que certament, en aquest cas, la tradició historiogràfica tenia una trajectòria més sòlida que l'espanyola en l'estudi financer.

En aquesta mateixa direcció, hem de fer menció al fet que el deute va ser un problema compartit per les principals monarquies europees, i es va convertir en una important font d'inversió que ja des dels segles medievals va fer aparèixer una xarxa financera internacional liderada per grans famílies de banquers, com els Fugger, qui feren importants préstecs als monarques hispànics de la casa d'Habsburg. Aquests crèdits a monarques però, en el context de creació dels estats moderns, va anar perdent pes i convertint-se en crèdit estatal, comercialitzat en format de bons, amb cert marge per a la negociació. Un canvi que va permetre donar un gran salt en la consolidació d'un mercat creditici internacional, molt més actiu i amb molts més agents inversors que les grans famílies tradicionals²¹.

¹⁸ Francisco COMÍN COMÍN, 'Apuros, ahogos, arreglos y bancarrotas. Las crisis de la deuda pública, 1504-2012', dins Francisco COMÍN COMÍN i Mauro HERNÁNDEZ BENÍTEZ (ed.), *Crisis Económicas En España...*, op. cit., p. 169-201.

¹⁹ Francisco COMÍN COMÍN, *Las crisis de la deuda soberana en España (1500-2015)*, Catarata, Madrid, 2016.

²⁰ Carlos BARCIELA, Joaquín MELGAREJO i Antonio DI VITTORIO, *La evolución de la hacienda pública en Italia y en España (siglos XVIII-XXI)*, Publicacions de la Universitat d'Alacant, Sant Vicent del Raspeig, 2015.

²¹ En aquesta direcció, és interessant citar la síntesi que es fa d'aquest procés de canvi a Jan de VRIES, *La economía de Europa en un período de crisis, 1600-1750*, Ediciones Cátedra, Madrid, 1982, p. 222-228.

Si passem a comentar l'estudi del deute públic a la Catalunya moderna, més enllà de parlar de municipis, la gran institució a la que hem de fer referència és la Generalitat. Malgrat tot, aquesta ha estat una institució històricament poc estudiada, i menys encara, en relació a la participació en el mercat creditici. Aquesta mancança ja la posà de relleu Sebastià Riera en un article a la revista *Avenç* l'any 1991 publicat amb intenció de fomentar l'aparició del nous estudis, i certament, tot i les tesis de Francesc Xavier Riera i Miguel Pérez sobre la Generalitat en temps dels regnats de Ferran II i Felip II respectivament, resta encara un treball que abordi l'estudi d'aquesta institució de forma global²².

L'estudi de la política municipal

Si hem de fer menció a la historiografia sobre els municipis moderns, obligatòriament hem de començar referenciant l'estat de la qüestió realitzat per Antoni Passola, on enumera i sintetitza les principals aportacions sobre els comuns espanyols i explica l'impuls que tingué l'estudi del municipi en torn de les publicacions del *Anuario de Historia del Derecho Español*, on entre d'altres treballs podem destacar el de Ramón Carande sobre la ciutat de Sevilla²³.

Més recentment, i fruit de corrents historiogràfics més actuals, també a nivell espanyol, s'han publicat interessants obres sobre els municipis moderns, entre les que destaquen les dues centrades en Madrid, realitzades per Mauro Hernández i Ana Guerrero, o la referent a Màlaga, de José María Ruiz, així com la visió de conjunt que Regina Polo fa sobre el règim municipal pel conjunt de la Corona de Castella durant els anys del regnat dels Reis Catòlics²⁴.

²² Sebastià RIERA i VIADER, 'La Generalitat de Catalunya i el Consell de Cent: dues institucions massa poc estudiades', *l'Avenç*, núm. 150, 1991, p. 30-33; Francesc Xavier RIERA HERNÁNDEZ, 'Ferran II i la Generalitat de Catalunya (1479-1494)', tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2015; Miguel PÉREZ LATRE, 'Diputació i monarquia; el poder polític a Catalunya, 1563-1599', tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2001.

²³ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *La Historiografía sobre el municipio en la España moderna*, Servei de Publicacions de la UdL, Lleida, 1997. Ramón CARANDE, 'Sevilla, fortaleza y mercado: algunas instituciones de la ciudad en el siglo XIV especialmente estudiadas en sus privilegios, ordenamientos y cuentas', *Anuario de Historia Del Derecho Español*, núm. 2, 1925, p. 233-401.

²⁴ En relació al municipi de Madrid, vegi's les obres; Mauro HERNÁNDEZ, *A la sombra de la corona: poder local y oligarquía urbana, Madrid, 1606-1808*, Siglo Veintiuno Editores, Madrid, 1995, i Ana GUERRERO

Pel que fa als municipis de la Corona d'Aragó, els quals compartien fins al segle XVIII una estructura organitzativa d'arrel medieval en base a consells, podem destacar el breu però claríssim esquema que ens proporciona Josep Juan Vidal pels municipis mallorquins del XVII, especialment el de Palma²⁵.

En referència als municipis catalans, una primera aproximació bibliogràfica, com a mínim relativa als municipis de Lleida i Barcelona durant el segle XVII, ja la vam intentar fer amb la realització del treball final de màster²⁶. Un treball que ens va servir per constatar la poca importància i volum de la bibliografia existent pel conjunt de Catalunya. Un fet que uns anys abans ja havia posat sobre la taula Antoni Passola, qui en el seu estat de la qüestió utilitzà per descriure la bibliografia existent els termes "mediocritat" i "escassetat", els quals, al seu torn, prengué en préstec de Josep M. Torras, Jaume Vicens i José María Font, i efectivament, tot i l'increment d'estudis locals dels darrers anys, algun dels quals de força qualitat, podríem encara seguir subscriuint²⁷.

Certament, la gran referència sobre els municipis catalans d'època moderna continua sent l'obra de Josep Maria Torras, qui bevent del camí obert per José María Font o Francesc Carreras durant la primera meitat de segle, abordà amb gran mestratge la vida política municipal d'Antic Règim, i especialment, la relativa al segle XVIII²⁸. D'aquest mateix autor, és també interessant l'aportació que fa sobre els municipis durant el moment de

MAYLLO, *Familia y vida cotidiana de una élite de poder: los regidores madrileños en tiempos de Felipe II*, Siglo XXI, Madrid, 1993. Pel que fa a la ciutat de Màlaga: José María RUIZ POVEDANO, *Poder y sociedad en Málaga: la formación de la oligarquía ciudadana a fines del siglo XV*, Diputación Provincial de Málaga, Málaga, 1989. Regina POLO MARTÍN, *El régimen municipal de la Corona de Castilla durante el reinado de los Reyes Católicos. Organización, funcionamiento y ámbito de actuación*, Editorial Colex, Madrid, 1999.

²⁵ Josep JUAN VIDAL, 'Las finanzas mallorquinas en la época de los austrias', dins D. A., *Hisenda Reial I Finances Municipals (Segles XIII-XIX)*, Cercle d'Economia de Mallorca, Palma, 1999, p. 47-67.

²⁶ Gabriel RAMON-MOLINS, 'Les finances de les institucions públiques...', op. cit.

²⁷ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *La Historiografía sobre el municipio...*, op. cit., p. 60.

²⁸ Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Curial, Barcelona, 1983. Publicada més recentment, i relativa únicament al segle XVIII, cal ressaltar l'obra Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Los mecanismos del poder: los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*, Crítica, Barcelona, 2003. En relació als treballs precedents, podem referenciar les obres José María FONT i RIUS, 'Orígenes del régimen municipal de Cataluña', *Anuario de Historia Del Derecho Español*, núm. 16, 1945, p. 389-529, i Francesc CARRERAS CANDI, *La ciudad de Barcelona*, Albert Martín Editor, Barcelona, 1916.

canvi entre els segles XVII i XVIII dins del llibre coordinat per Jaume Dantí sobre l'articulació territorial a la Catalunya Moderna²⁹.

Els estudis contemporanis sobre la política municipal lleidatana tenen el punt de partida a finals de la primera dècada del segle XX amb l'obra de Rafael Gras sobre la institució de la Paeria de Lleida, des dels seus inicis fins als anys de la seva transformació en el marc del Decret de Nova Planta. L'obra de Gras, tot i que hagi estat àmpliament revisada, suposa, sense cap mena de dubte, la realització d'un primer esquema sobre la complexa organització municipal i ha estat la base de la que han partit bona part dels treballs posteriors³⁰.

Posteriorment, la següent gran aportació sobre la vida política del consistori lleidatà es pot extreure de l'àmplia obra de Josep Lladonosa, qui tot i haver realitzat una història de la ciutat i el territori més que no pas del govern municipal, ha introduït importants aportacions a tenir en compte³¹.

Amb aquests dos precedents, una nova aproximació a la organització municipal durant el segle XVII la realitza María Pilar Hernández, qui en el marc de la micel·lania sobre aquest segle editada l'any 1984 per l'Institut d'Estudis Ilerdencs, realitza un capítol en el que intenta refer l'esquema organitzatiu municipal en base a la revisió de les ordinacions de l'any 1697³².

Sense cap mena de dubte, la gran aportació sobre la Paeria de Lleida durant el segle XVII i l'estudi de l'elit que la governava la trobem a la tesi doctoral d'Antoni Passola, en la que s'estudia a fons la vida política lleidatana i els mecanismes de control social i ens proporcionen interessantíssimes referències sobre una realitat política que condicionarà

²⁹ Jaume DANTÍ RIU (coord.), *L'articulació del territori a la Catalunya moderna*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2015.

³⁰ Rafael GRAS i D'ESTEVA, *Història de la Paeria*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1988.

³¹ D'entre l'abundant obra de Josep Lladonosa, en relació a la organització municipal, podem destacar les aportacions que fa a Josep LLADONOSA, *Història de la ciutat de Lleida...*, op. cit.

³² María Pilar HERNÁNDEZ AGELET DE SARACÍBAR, 'La organización municipal de Lleida en el siglo XVII (según las "Ordinacions de la Ciutat de Lleyda" de 1697)', dins D. A. *Miscel·lània. Les Terres de Lleida Al Segle XVII*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1984, p. 247-274.

fortament els mecanismes d'endeutament municipal que en el present treball volem analitzar³³.

Pel que fa a l'estudi de l'estructura política de la ciutat de Lleida posterior a la reforma borbònica de començaments del segle XVIII, cal dir que manca encara un treball amb la profunditat que té el comentat pel segle anterior, malgrat tot, disposem d'alguns estudis parcials amb els que podem realitzar unes primeres aproximacions, com és el cas del realitzat per Quintí Casals, qui analitza els canvis i les continuïtats del poder municipal després de l'aplicació del Decret de Nova Planta³⁴.

Relatiu a l'organització política, i jurídica, a la plana de Lleida hem de fer referència també a les aportacions de Francisco Javier Teira centrades en l'administració dels regs durant l'Antic Règim. L'obra de Teira, realitzada des d'una vessant jurídica, planteja una visió de l'evolució d'aquesta administració, tant des dels moments d'administració directa dels comuns fins a la creació de les juntes de regatge³⁵.

Més enllà de la ciutat de Lleida, Balaguer, també disposa d'un magnífic estudi sobre el seu municipi durant l'edat moderna, en el que, a més d'analitzar abastament la demografia i economia, presenta un estudi minuciós sobre les finances municipals el qual ens és d'un enorme interès³⁶.

Un altre exemple a comentar d'un estudi sistemàtic sobre l'organització municipal catalana és la tesi doctoral de Josep Portella sobre Cervera durant el segle XVIII, on a

³³ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, "Oligarquía, municipio y corona en la Lleida de los Austrias (1468-1706)", tesi doctoral, Universitat de Lleida, 1995. Aquesta tesi va estar sintetitzada i publicada a Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria: una èlit municipal catalana en la formació de l'estat modern*, Pagès Editors, Lleida, 1997. D'aquest historiador també haurém de fer referència al volum dedicat al segle XVII de la col·lecció sobre la història de Lleida: Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Història de Lleida: El Segle XVII*, Pagès Editors, Lleida, 2004.

³⁴ Quintí CASALS BERGÉS, 'El poder municipal a Lleida després de la Guerra de Successió', dins Narcís FIGUERAS i CAPDEVILA i Josep SANTESMASES i OLLÉ (ed.) *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana. Actes del IX Congrés de La CCEPC*, CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Fundació Pública de l'Institut d'Estudis Ilerdencs i Cossetània Edicions, Valls, 2014, p. 137-147.

³⁵ Francisco Javier TEIRA VILAR, *El régimen jurídico de aguas en el llano de Lérida (siglos XII a XVIII)*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1977.

³⁶ María José VILALTA ESCOBAR, "Balaguer en la Catalunya moderna: creixement Econòmic i estabilitat social (segles XVII I XVIII)", tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Estudi General de Lleida, 1986. Aquest estudi fou posteriorment revisat i publicat a María José VILALTA ESCOBAR, *Balaguer a la Catalunya moderna...*, op. cit.

més, dedica un capítol complet a reflexionar sobre l'endeutament municipal³⁷. Certament però, aquest municipi sobrepassa els límits territorials que volem abordar en aquest treball.

Finalment, tot i que no siguin obres centrades estrictament en l'organització política municipal i es trobin a mig camí entre la història financera, l'endeutament comunal i l'organització política, hem de comentar també les diferents aportacions fetes sobre les diferents taules de canvi, tant la de Lleida com les d'altres municipis de la Corona d'Aragó. L'estudi de la Taula de Canvi i Dipòsits de la ciutat de Lleida va ser realitzat per Júlia Remón i serveix per resseguir el paper que aquesta institució va tenir en la captació de dipòsits que servissin per fer front, sobretot, a problemes de punta de caixa de les arques de la ciutat. És també interessant comentar la síntesi que Josep Maria Passola realitza sobre el paper d'aquestes institucions a la Catalunya Moderna com a precursors d'una banca pública municipal, així com els estudis de taules d'altres municipis, com els de Cervera, Barcelona o València³⁸.

L'estudi de l'endeutament municipal

La bibliografia referent a l'estudi de l'endeutament, tradicionalment, ha estat poc explotada per la tradició historiogràfica hispànica, al temps que altres escoles europees ja fa anys que reflexionaven sobre aquest camp d'estudi. A França, per exemple, des de

³⁷ Josep PORTELLA FREIXES, 'La ciudad de Cervera durante el siglo XVIII', tesi doctoral, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1989.

³⁸ En relació a la Taula de Canvi de Lleida vegi's l'obra Julia REMÓN MOLINA, "La «Taula de Canvi i Dipòsits» de la ciudad de Lérida (1589-1808)", tesi doctoral, Universidad de Zaragoza, 1989, així com l'explicació del paper de la taula que realitza aquesta mateixa historiadora en motiu de l'edició de l'inventari del fons de l'Arxiu Municipal de Lleida; AML, *La Taula de Canvi i Dipòsits de Lleida (1585-1808): catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 2009. Per entendre el paper de les taules a nivell català, pot veure's la síntesi presentada a Josep M. PASSOLA, *Els orígens de la Banca Pública: les taules de canvi municipals*, AUSA, Sabadell, 1999. Més enllà de la de Lleida, podem citar els treballs realitzats sobre la de Cervera; Josep M. LLOBET i PORTELLA, *La Taula de Canvi de Cervera y su entorno socio-económico, 1599-1715*, Instituto de Estudios Ilerdenses, Lleida, 1985, la de Barcelona; Anna Maria ADROER i Gaspar FELIU, *Història de la Taula de Canvi de Barcelona: seu fundacional de la Caixa de Barcelona*, Caixa de Barcelona, Barcelona, 1989, o la de València; Francisco MAYORDOMO GARCÍA-CHICOTE, 'Actividad mercantil y bancaria en el reino de Valencia hasta comienzos del siglo XVII. Gestión y contabilidad de la Nova Taula de Canvis', tesi doctoral, Universitat de València, 2000, per ficar solament tres exemples.

1934 ja es comptava amb un estudi sobre les finances de Lió durant el segle XVI realitzat per Roger Doucet³⁹.

Aquest també ha estat el cas d'Itàlia, on ja fa dècades que les finances públiques són tema d'estudi. En aquest país però, sovint, fruit de la seva història política, s'han analitzat conjuntament les finances dels diferents regnes amb la dels diversos comuns que els conformaven, i per tant, és mitjançant aquestes obres generals des d'on es poden extreure anàlisis sobre el deute municipal. Res pot ser tant il·lustratiu per explicar el llegat historiogràfic italià que començar citant l'obra de Diodato Lioy de 1861 sobre les finances napolitanes d'aquella mateixa centúria⁴⁰. Ja del segle XX en són també exemples l'obra d'Enrico Stumpo sobre les finances del Piemont del sis-cents, o la de Luigi dal Pane sobre les de la Toscana del segle posterior, o més recentment, relatives també a la Toscana, les de Marco Cini o l'anàlisi general sobre l'esquema financer, tant públic com privat, que realitza Alessandro Volpi⁴¹.

L'estudi de l'endeutament municipal al Mediterrani aragonès, i en especial a Catalunya, compta també amb la clàssica obra de Abbott Payson sobre el paper dels bancs de dipòsits entre els segles XIII i XVIII, una obra que aborda tant l'estudi de la banca privada barcelonina com de la banca pública, encarnada amb les taules de canvi, i que en certa manera és la un primer pas en l'estudi d'aquestes institucions municipals⁴².

L'estudi de l'endeutament i les finances municipals, ha estat un tema de treball que els darrers anys s'ha convertit en certa manera en una "moda" pels historiadors dels països mediterranis, pel que afortunadament, estem veient un important increment de publicacions, congressos i seminaris que ens permeten conèixer obres similars a la que

³⁹ Roger DOUCET, 'Finances municipales et credit public à Lyon au XVIe siècle', *Revue D'histoire Économique et Sociale*, núm. 22, 1934, p. 19-66. D'aquest mateix autor hem trobat referenciat un llibre amb el mateix títol editat a París 3 anys després en el que segurament aprofundeix més en l'estudi de les finances lioneses, malgrat tot, no hem pogut localitzar cap còpia d'aquest segon document.

⁴⁰ Diodato LIOY, *Le finanze napoletane da prima del 1799 fino ad oggi*, Napoli, 1861.

⁴¹ Enrico STUMPO, *Finanza e stato moderno nel piemonte del seicento*, Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea, Roma, 1979; Luigi dal PANE, *La finanza toscana dagli inizi del secolo XVIII alla caduta del granducato*, Banca Commerciale Italiana, Milano, 1965; Marco CINI, *Finanza pubblica, debito e moneta nel Granducato di Toscana (1814-1859)*, Edizioni ETS, Pisa, 2011; Alessandro VOLPI, *Banchieri e mercato finanziario in Toscana (1801-1860)*, Leo S. Olschki Editore, Firenze, 1997.

⁴² Abbott Payson USHER, *The early history of deposit banking in Mediterranean Europe*, Harvard University Press, Cambridge, 1943.

pretenem presentar i intercanviar experiències amb joves historiadors que hem entrat a l'estudi de la història financera en un mateix moment. En aquesta direcció podem fer menció al seminari que sota el títol "Finanzas y gobierno urbano en la Castilla Moderna" es va realitzar el mes de març de 2019 a la Universidad de Cantàbria, o el que va organitzar l'Istituto di Studi sulle Società del Mediterraneo del CNR a Nàpols l'Octubre de 2017 amb el títol "Il Credito. Fiducia, Solidarietà, Cittadinanza (Secc, XIV-XIX)". En aquest segon seminari, a més, vam tenir la sort de poder-hi participar presentant una comunicació que pretenia aportar unes primeres hipòtesis sobre el problema de l'endeutament als municipis catalans a finals del segle XVII partint de l'exemple de comuns lleidatans⁴³.

Si ens centrem de nou els municipis de la monarquia hispànica, hem de tenir present que des dels segles medievals, la corona, a causa de les seves necessitats constants de capital, havia intentat aconseguir recursos provinents dels municipis, bé fos mitjançant la sol·licitud de pagaments i tributs extraordinaris per fer front a diferents conjuntures adverses, que cada cop eren més freqüents, bé fos passant als municipis part del seu deute a canvi de determinades exempcions d'imposicions. Amb tot, el traspàs dels problemes financers de la corona als comuns va ajudar a aguditzar en els segons un endeutament crònic que arrastrarien durant bona part dels segles moderns⁴⁴. És per això que abans d'entrar a comentar l'endeutament municipal, hem hagut de fer referència al de la corona, ja que són dues realitats que en molts moments van de la mà i no poden ser observades independentment.

A nivell hispànic, tot i que encara manqui una obra global que sintetitzi la problemàtica general de l'endeutament municipal, es disposa d'algunes aproximacions, com les d'Antonio Miguel Bernal o Carmen Garcia, aquesta segona relativa a finals del XVIII. Pel que fa a nivell estrictament local, podem destacar els treballs fets sobre les ciutats de Màlaga, Murcia o Madrid, realitzats respectivament per Francisco Javier Quintana,

⁴³ Gabriel RAMON-MOLINS, 'Il problema del debito ai comuni catalani nell'Età Moderna: l'esempio della regione di Lleida alla fine del secolo XVII', dins *Il Credito. Fiducia, Solidarietà, Cittadinanza (Secc, XIV-XIX)*, Istituto di Studi sulle Società del Mediterraneo, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Napoli, en premsa.

⁴⁴ Jacinto Bonales fa menció a diferents transmissions de crèdit a Almacelles per part de diferents monarques ja des dels temps de Jaume I en l'obra JACINTO BONALES, 'La despoblació del Sas de Llitera i el mite de la Guerra dels Segadors: el cas d'Almacelles', *Shikar: Revista del Centre d'Estudis Comarcals Del Segrià*, núm. 3, 2016, p. 95.

Carmen María Cremades i José Ignacio Andrés⁴⁵. Els estudis espanyols però, com a mínim a nivell quantitatiu, encara es troben força lluny dels d'altres països europeus i en tot cas, l'estudi de l'endeutament, apareix en força casos simplement comentat (amb més o menys profunditat) en els estudis generals dels municipis.

Relatiu de la Corona d'Aragó d'època moderna, recentment, més enllà dels treballs sobre Nàpols i l'abundant bibliografia relativa als segles medievals, han aparegut també diverses aportacions sobre la hisenda municipal, com per exemple els de José Antonio Mateos, que ha analitzat la singularitat del Regne d'Aragó, el de Vicent Gimenez sobre la hisenda de la ciutat de València o el d'Antonio Berenguer sobre l'endeutament a Fraga⁴⁶. L'estudi d'aquest darrer municipi ens serà a més de força utilitat, ja que tot i ser un poble que en molts aspectes es trobés dins de l'àrea d'influència econòmica de Lleida, jurídica i políticament pertanyia al Regne d'Aragó, permetent-nos això realitzar algunes comparatives amb els municipis lleidatans.

A Catalunya, afortunadament, ja disposem d'un primer treball sobre finances municipals en el seu conjunt realitzat per Jordi Casas. Així com de la magnífica aproximació que Enric Tello fa sobre l'endeutament en la seva obra de la Cervera del XVIII. A més a més, s'han escrit també de diferents articles i capítols que ens permeten començar a teixir una idea global tant de l'evolució financera catalana en general, com de l'evolució de

⁴⁵ Un repàs historiogràfic sobre l'estudi de les finances dels municipis de l'Espanya Moderna anteriors a 1997 es pot trobar al capítol centrat en comentar les obres sobre aquest tema del llibre Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *La historiografía sobre el municipio...*, op. cit., p. 139-152. Antonio-Miguel BERNAL RODRÍGUEZ, 'Haciendas locales y tierras de propios: Funcionalidad económica de los patrimonios municipales (siglos XVI-XIX)', *Hacienda Pública Española*, núm. 55, 1978, p. 285-312; Carmen GARCÍA GARCÍA, 'La administración de las rentas municipales en el Antiguo Régimen: La Contaduría General de Propios y Arbitrios (1760-1824)', tesi de llicenciatura, Universidad Autónoma de Madrid, 1984; Francisco Javier QUINTANA TORET, 'Endeudamiento municipal, mercado financiero y tesoros en Andalucía. Los censuistas del concejo malagueño. (Siglos XVI y XVII)', *Chronica Nova*, núm. 17, 1989, p. 281-305; Carmen María CREMADES GRIÑÁN, 'Estructura, economía y fiscalidad en el concejo murciano durante la primera mitad del setecientos (1701-1759)', tesi doctoral, Universidad de Murcia, 1983; José Ignacio ANDRÉS UCENDO, 'La fiscalidad municipal en Castilla en el siglo XVII: el caso de Madrid', *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 42.2, 2017, p. 615-627.

⁴⁶ José Antonio MATEOS ROYO, 'Propios, arbitrios y comunales: la hacienda municipal en el Reino de Aragón durante los siglos XVI y XVII', *Revista de Historia Económica*, núm. 1, 2003, p. 51-77; Vicent GIMÉNEZ CHORNET, *Compte i raó. La hisenda municipal de la ciutat de València en el segle XVIII*, Universitat de València, València, 2002; Antonio BERENGUER GALINDO, *Censal mort: historia de la deuda pública del Concejo de Fraga (siglos XIV-XVIII)*, Instituto de Estudios Altoaragoneses, Fraga, 1998.

l'endeutament en particular⁴⁷. Afortunadament, no podem fer menció en aquest apartat de tots aquests treballs sobre municipis catalans, pel que només a tall d'exemple mencionarem el de Llorenç Ferrer sobre Manresa, el de Josep Alanyà sobre els comuns de la Terra Alta, o el de Jaume Dantí i Carme Barbany sobre Granollers a finals del XVIII⁴⁸.

Més enllà d'aquests treballs sobre diferents punts del Principat, són molt poques les referències relatives a la regió que ens proposem estudiar. La bibliografia existent queda gairebé limitada a les reflexions que fa Antoni Passola dins del seu estudi general sobre el municipi lleidatà del XVII i a l'aproximació que fa Maria José Vilata a la hisenda de Balaguer durant el set-cents. Ambdós treballs, certament, d'una qualitat i un interès remarcable⁴⁹.

En darrer lloc, tot i que sigui ja un estudi centrat exclusivament en el segle XIX, no podem estar-nos de fer una darrera menció a l'aportació que Josep Maria Pons realitza sobre les finances municipals lleidatanes per la segona meitat del segle XIX. Un estudi que certament ens podria ajudar a tancar l'explicació dels diferents canvis que pateixen les

⁴⁷ Jordi CASAS i ROCA, *La hisenda municipal catalana. De la baixa edat mitjana a la revolució liberal (segles XIII-XIX)*, Pagès Editors, Lleida, 2015. Enric TELLO, *Cervera i la Segarra al segle XVIII: en els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Pagès Editors, Lleida, 1995. Certament, l'obra de Tello, no se centra exclusivament a estudiar les finances municipals, sinó que presenta un estudi econòmic sobre Cervera i la Segarra, però creiem malgrat tot, analitza l'estructura creditícia general d'aquesta comarca, així com el paper de les institucions religioses en aquest mercat, fent que sigui també una obra imprescindible per poder parlar de deute comunal.

⁴⁸ Llorenç FERRER i ALÒS, 'Finances i deute municipal a Manresa en els segles XVII i XVIII, L'efecte de la Guerra dels Segadors i de la Guerra de Successió', dins Marc TORRAS SERRA (coord.), *Manresa, de La Guerra Dels Segadors a La Guerra Gran*, Centre d'Estudis del Bages i Ajuntament de Manresa, Manresa, 2014, p. 113-149; Josep ALANYÀ i ROIG, 'Les finances municipals a la Terra Alta. Béns patrimonials, ingressos i despeses (S. XIV-XVIII)', dins Josep SERRANO DAURA (ed.), *El territori i les seves institucions històriques*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999, p. 617-656; Jaume DANTÍ i RIU i Carme BARBANY i CIURANS, 'La hisenda municipal a Catalunya al darrer terç del segle XVIII: la ciutat de Granollers de 1774 al 1793', *Pedralbes: Revista D'història Moderna*, núm. 8.2, 1988, p. 65-74.

⁴⁹ De l'obra de Passola, en relació a la hisenda municipal, vegi's especialment el sisè capítol: Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit. p. 412-463. D'aquest mateix autor i referent a la hisenda municipal, tot i que sigui anterior als anys en els que volem centrar, hem de fer referència també a Antoni PASSOLA i TEJEDOR, 'Los inicios de la crisis del XVII en el poniente catalán: la hacienda local leridana, 1566-1611', dins José Luis PEREIRA IGLESIAS i Jesús Manuel GONZÁLEZ BELTRÁN (coord.), *Felipe II y su tiempo. Actas de la V Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, Cádiz, 1999, p. 247-256. María José VILALTA ESCOBAR, 'Hisenda municipal i arrendaments públics al Balaguer del segle XVIII', *Pedralbes: Revista D'història Moderna*, núm. 8, 1988, p.75-86.

finances de l'Ajuntament de Lleida durant aquest gran segle de transformació econòmica general⁵⁰.

⁵⁰ Josep Maria PONS i ALTÉS, "Finanzas municipales y fiscalidad a mediados del siglo XIX. Un ejemplo de sus consecuencias sociales. Lleida, 1845-1868" dins Luís GONZÁLEZ RUIZ i Juan Manuel MATÉS BARCO (coord.), *La modernización económica de los ayuntamientos: servicios públicos, finanzas y gobiernos municipales*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Jaén, Jaén, 2008, p. 21-48.

4. Unes notes introductòries sobre l'organització municipal i l'endeutament

Abans de començar a presentar l'anàlisi de l'endeutament per censal dels municipis de la regió de Lleida, ni que sigui a tall introductori, creiem que és imprescindible realitzar una mínima explicació tant de l'organització politicoadministrativa dels municipis catalans, com dels principals mecanismes d'endeutament existents. Car, són aquests els dos eixos principals sobre els que pivotarà el nostre treball.

Comentant l'organització política dels municipis, intentarem fer algunes pinzellades sobre l'estructura general, però sobretot, fer especial menció a figures com la de la clavaria, ja que els fons d'aquesta administració comunal han estat uns dels més utilitzats en el present treball.

Dins d'aquest apartat, intentarem fer també referència als canvis que es produeixen en el sí dels municipis en el marc de les reformes introduïdes a començaments del segle XVIII, quan amb el nou model d'ajuntament borbònic nascut de la Nova Planta es modifica l'esquema organitzatiu en base a consells que venia utilitzant-se des dels segles medievals. En aquesta mateixa direcció, caldrà fer referència a les reformes introduïdes durant a posteriori, i especialment a aquelles dels anys del regnat de Carles III.

En relació als sistemes d'endeutament, tot i que el nostre estudi se centri fonamentalment amb els censals emesos per municipis, intentarem explicar també el funcionament d'altres mecanismes d'endeutament utilitzats tant per institucions públiques com per entitats privades i particulars. Entre aquests altres tipus de mecanismes d'endeutament, ni que certament no tots puguin ser considerats instruments crediticis pròpiament dits, farem referència a violaris, vendes a carta de gràcia, deutoris o a les lletres de canvi.

Amb tot, per realitzar aquesta breu explicació introductòria, ens valdrem, fonamentalment, de recursos bibliogràfics, bona part dels quals hem referenciat al llarg del capítol precedent.

4.1. Organització dels municipis d'antic règim

Comprendre els mecanismes i l'evolució de l'endeutament municipal a la Catalunya d'Antic Règim, necessàriament, ens ha de portar a observar l'estructura orgànica dels municipis, i molt especialment els nivells organitzatius que estaven més propers a la gestió financera.

Aquesta estructura organitzativa de les universitats, la qual sovint sembla caòtica i laberíntica, sobretot pel que fa a temes econòmics, és hereva directa de les primeres institucions municipals instaurades durant el procés de feudalització que prosseguí a la conquesta medieval del segle XII.

Tot i els canvis organitzatius que tenen lloc durant els segles medievals i moderns, els consistoris mantindran una base organitzativa més o menys estable, com a mínim, fins a la reforma borbònica de començaments del segle XVIII i en molts aspectes fins a les reformes liberals del segle XIX.

L'estructura municipal preminent a la globalitat de pobles i ciutats de la Corona d'Aragó abans de la reforma borbònica organitzava el poder local en base a una estructura de consells, encapçalada pel Consell General, del qual en depenien directa o indirectament bona part dels càrrecs que regien el municipi.

A partir d'aquesta element comú, depenent de les dimensions de cada municipi, de si era de dret reial o senyorial o fins i tot de la seva pròpia tradició històrica, podem trobar una llarga llista de detalls i matisos que fan que sigui difícil establir un model orgànic homogeni. Això sí, malgrat aquestes peculiaritats, tampoc no es trobaven diferències excessivament significatives.

Amb tot, per explicar l'organigrama municipal del segle XVII, especialment el de la ciutat de Lleida, ens valdrem, fonamentalment, de l'estudi realitzat per Antoni Passola, però també de les notes aportades per María Pilar Hernández sobre tal organització i de l'esquema de Rafael Gras en el seu estudi sobre la Paeria⁵¹. Atesa la complexitat organitzativa, i per tal de facilitar-ne l'explicació, ens hem pres la llibertat de reproduir

⁵¹ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit. p. 151-221; María Pilar HERNÁNDEZ AGELET DE SARACÍBAR, 'La organización municipal de Lleida...', op. cit. i Rafael GRAS i D'ESTEVA, *Història de la Paeria...*, op. cit.

gràficament en la il·lustració 1 l'organigrama que el primer d'aquests historiadors utilitza amb la mateixa finalitat en la seva obra.

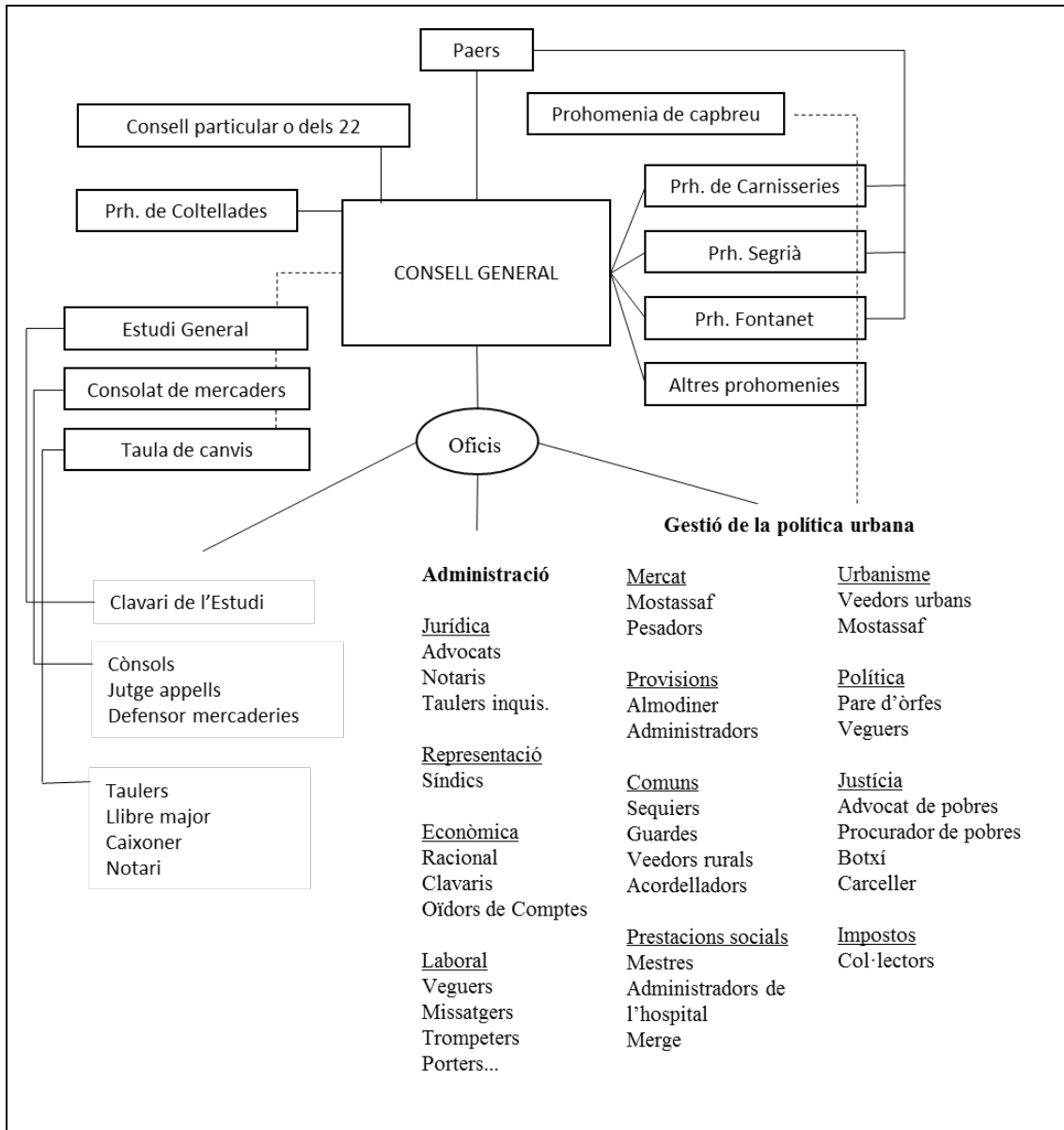
Si ens centrem en esquematitzar el model lleidatà, hem de començar situant el Consell General com epicentre de l'organigrama municipal. Aquest Consell estava format per 50 consellers, 45 escollits anualment per insaculació entre membres de les tres mans (de la mà major, 7 de l'estament militar i 8 més entre els civils, i de les altres dues mans, quinze de cada una) i 5 més que eren representants de confraries. Entre les seves funcions destacava la direcció política i de control, així com l'habilitació de nous ciutadans que poguessin participar del procés d'insaculació.

El Consell General, podia delegar tasques polítiques o organitzatives als paers, al Consell Particular (o dels 22), a juntes, a prohomenies, o a altres organismes col·legiats, formats tots ells majoritàriament per consellers o oficials majors.

Els quatre paers lleidatans eren escollits per insaculació, un de cada una de les quatre bosses en que es s'utilitzaven per fer també l'elecció dels consellers, i col·legiadament, exercien la representativitat de la ciutat i la regien quotidianament. Eren els encarregats de vetllar per l'abastiment, garantir-ne la pau o defensar els privilegis i costums del municipi.

Pel que fa als consells, el Particular prenia les funcions de junta de govern i era representatiu del Consell General. La resta, en canvi, a la ciutat de Lleida, prenien el nom de prohomenies. Aquestes tenien funcions de gestió sectorial, i en destacava la de Capbreus, encarregada dels aspectes econòmics i fiscals, la de les sèquies de Segrià i Fontanet, o la de Carnisseries, entre d'altres.

Figura 2: Organigrama de la Paeria de Lleida durant el segle XVII

Font; Esquema extret de Antoni Passola i Tejedor, *Oligarquia i poder...*, op. cit. p. 154.

Més enllà de la direcció política, la gestió requeria en mans de diferents oficials locals. Aquests oficis, a començaments del segle XVII, a la ciutat de Lleida, eren una setantena i s'hi podia accedir per insaculació, elecció del Consell General o per arrendament, depenent de la naturalesa de cada un dels càrrecs⁵². D'entre aquests oficis, cal destacar el paper del síndic, amb funcions representatives i de fiscalització dels altres oficis, així com

⁵² Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit. p. 197.

el mostassaf, encarregat de vetllar pel bon funcionament dels mercats i de garantir la fiabilitat de pesos i mesures.

En relació als oficis amb funcions econòmiques, que són els que més interès ens desperten, hem de començar fent menció al del racional, que feia d'interventor dels comptes, així com del clavari major, qui depenia de la prohomenia de capbreus i assumia les funcions que podríem atribuir a un tresorer; portava la comptabilitat de les principals partides municipals, la qual, en el cas de Lleida, es reflectia en els llibres que portaven per títol *capbreus de la clavaria major*.

Una diferència amb els municipis de jurisdicció senyorial, valent-nos de les explicacions que fa Josefina París pel cas d'Alfarràs, és que dit senyor podia nomenar directament tant batlles com oficials, els quals, actuaven com representants seus als municipi, així com de nexa d'unió entre ambdues parts. Aquest municipi, a més, a causa de la reaparició de la corona en la seva jurisdicció, a finals del segle XVI va passar a tenir dos batlles; un nomenat pel senyor jurisdiccional i l'altre nomenat pel veguer de Lleida en nom de la corona. En els municipis senyorials, a més, el senyor, havia d'autoritzar la celebració de les assemblees del consell⁵³.

En municipis menors, així com a la ciutat de Lleida en els seus orígens, el consell de la universitat (general), estava format per tots els caps de família que per motius judicials o econòmics no n'estiguessin exclosos.

Si parlem de l'organització de la hisenda local, cal fer menció també a la configuració dels mateixos ingressos municipals, els que podem englobar en dos grans grups: els propis i els arbitris. Els propis eren aquells bens en mans del mateix consistori, actius o passius, els quals podien esser venuts o arrendats. Els arbitris, en canvi, com a mínim en el seu origen, eren ingressos de caràcter extraordinari creats per necessitats específiques, tot i que amb el temps es van convertir en estructurals. Aquests segons, podien ser recaptats directament pel comú, o per contra, també podia ser arrendada la seva recaptació, el que conferia certa estabilitat a la partida d'ingressos⁵⁴.

⁵³ JOSEFINA PARÍS I MOR, *Alfarràs: Apunts històrics...*, op. cit., p. 53-54.

⁵⁴ Una explicació força esquemàtica del que eren propis i arbitris pot trobar-se a les obres María José VILALTA ESCOBAR, 'Hisenda municipal i arrendaments...', op. cit., p. 76-77, així com a José Antonio MATEOS ROYO, 'Propios, arbitrios y comunales...', op. cit.

A començaments del segle XVIII, amb l'arribada de la casa de Borbó al tro hispànic, es va suprimir l'antic esquema organitzatiu en base a consells en pro de la creació de nous ajuntaments, seguint el model organitzatiu castellà. Aquest model va transformar consellers en regidors, els batlles o paers en un únic alcalde major, i tots ells, amb els oficials, eren escollits per designació reial via corregidor. A més, els antics consells o prohomenies sectorials van ésser dissolts en pro d'atorgar les competències a un únic regidor encarregat, un fet que va comportar un important increment d'abusos, corrupció i inoperància i va ser una de les claus que feu entrar en crisi l'ajuntament borbònic, així com va fomentar la compra de càrrecs municipals.

Aquesta transformació però, més que no pas la imposició d'un ordre municipal radicalment nou, utilitzant paraules de Josep Maria Torras, va ser la darrera etapa d'un lent procés de degradació del municipi tradicional català⁵⁵.

Amb el nou ajuntament, una figura que prengué protagonisme fou el majordom de propis, qui centralitzà la recepció de rendes municipals i concentrà la recaptació d'ingressos, substituint en molts aspectes les funcions de l'antiga clavaria i clarificant el sistema de comptabilitat.

La venalitat, conjuntament amb la corrupció general i la inoperància, foren els principals problemes als que s'enfrontà l'ajuntament del XVIII, essent la Reial Audiència clara protagonista en la solució de litigis. Amb la voluntat de solucionar aquesta problemàtica, va tenir lloc la reforma municipal de 1766 impulsada pel govern de Carles III. Aquesta reforma introduí de nou mecanismes de fiscalització dels oficis municipals, provocant unes fortes reticències per part de l'elit governant, i a més, obria la possibilitat d'elecció de càrrecs mitjançant un sistema electoral anual en el que podien participar tots els veïns que fossin contribuents del municipi, facilitant l'accés del tercer estat a càrrecs polítics. El sistema preveia que per barris o parròquies s'escollissin uns comissaris que al seu torn, escollirien els oficials⁵⁶.

⁵⁵ Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Els municipis catalans...*, op. cit., p. 143.

⁵⁶ Una explicació més detallada de l'aplicació de les reformes de Carles III pot trobar-se a Antonio GUERRERO TORRES, 'Reformas de la administración local en el reinado de Carlos III', *Filosofía, Política y Economía en el Laberinto*, núm. 5, 2001, p. 34-38. A nivell català, és d'interès l'obra Antoni PASSOLA i TEJEDOR, 'El municipio catalán del siglo XVIII y el régimen borbónico', dins María Ángeles FAYA DÍAZ (coord.), *Las ciudades españolas en la edad moderna: oligarquías urbanas y gobierno municipal*, KRK

4.2. Unes primeres consideracions sobre els principals mecanismes d'endeutament d'Antic Règim

Lluny dels sistemes d'endeutament emprats per les grans institucions com la corona, el mecanisme d'endeutament hegemònic tant dels municipis com dels particulars de la Catalunya moderna està basat en l'emissió de títols de censal, pel que hem intentat centrar en ells el nostre treball. Malgrat tot, creiem imprescindible poder començar mencionant, a més dels censals, altres mecanismes d'endeutament utilitzats que ens ajudin a entendre la mateixa idiosincràsia del mercat creditici regional.

Abans però, cal començar compartint la ja clàssica reflexió de Pierre Gourbet en la que situa les rendes provinents de l'endeutament, com a mínim en el sector privat, com una de les principals categories de sostracció de renda de la terra (sota el concepte de renda usurària), conjuntament amb el delme eclesiàstic, la renda senyorial, la renda de la propietat i la renda de l'estat. Per Gourbet, tot i admetre que entre els deutors es podia trobar una llarga tipologia d'individus, les “víctimes habituals i innumerables [de tal sostracció] eren aquella majoria de camperols que posseïen algun bé”⁵⁷.

Una primera diferència important a comentar del mercat creditici modern en relació al dels segles medievals són les conseqüències que tingué l'expulsió dels jueus que es produí a finals del segle XV. Una comunitat que havia tingut importants famílies dedicades al món de les finances, en part, gràcies a la prohibició de la usura a la que s'enfrontava la població catòlica⁵⁸.

Aquesta prohibició, està també a la base del mateix sistema dels censals nascut al segle XIII. En un origen, dins d'aquests, cal fer una diferenciació conceptual entre els censals

Ediciones, Oviedo, 2014, p. 131-139, i Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Els municipis catalans...*, op. cit., p. 337-356.

⁵⁷ Pierre GOUBERT, *El Antiguo Régimen (I)*, Siglo XXI, Buenos Aires, 1976, p. 153-155. En aquesta mateixa direcció són força interessants les reflexions que Rosa Congost realitza tant sobre la renda usurària com especialment sobre la renda de l'estat, aplicant les reflexions de Gourbet sobre la realitat gironina. Rosa CONGOST, *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*, Eumo, Vic, 1990, 68-71.

⁵⁸ En relació al crèdit jueu, esperem poder consultar aviat l'estudi que per la zona de Tàrraga està realitzant actualment Jacinto Bonales. Pel que fa als motius que justifiquen la prohibició de la usura i l'adaptació del sistema creditici català a aquest fet, té un gran interès l'obra Josep HERNANDO, 'El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)', *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 4, 1983, p. 113-136.

(vius) i els censals morts; els primers consistien en vendre un títol lligat a uns drets sobre la terra que garantissin el pagament d'una renda. Uns bens que generalment eren d'avaladors. En els censals morts, en canvi, no es trobava aquesta vinculació amb cap propietat concreta i simplement es venia el dret a percebre dita renda, entenent que s'utilitzava com a garantia tots els bens del venedor⁵⁹. Aquesta diferenciació però, va anar perdent nitidesa, i ja des del segle XVI va ser difícil poder-la apreciar, trobant referència únicament a censals, entenent-se sota aquest nom el que originàriament eren els censals morts.

Les rendes generades pels censals, que originàriament es trobaven entorn del 7%, acaben reduint-se des del segle XVI al 5% anual del valor del principal venut, el qual es paga al comprador del títol en forma de pensions, fins que l'any 1751, per Reial Decret, es redueixen de nou les pensions fins al 3%.

Una altra característica d'aquests títols és la absència d'una data de venciment. Els censals es creen a perpetuïtat, i tot i que podien ser lluïts (cancel·lats), era més comú que fossin venuts o heretats. Per tant, l'objectiu dels compradors no és altre que obtenir unes rendes a llarg termini que permetessin la seva subsistència, car, la recuperació de l'equivalent al capital invertit, amb unes rendes del 5%, no s'obtenia fins 20 anys després de la compra, o bastant més tard si s'haguessin tingut en compte variables com la inflació o el lucre cessant. És per això que aquesta tipologia d'endeutament pot ésser analitzada des de la vessant rendista del compradors, o des de l'increment continuat del deute per part del venedor, el qual, no era pas extraordinari que acabés venent nous censals per tal de pagar les pensions dels anteriors.

El fet que fos un crèdit a perpetuïtat, va condicionar també la naturalesa dels creditors i les seves estratègies d'inversió; per invertir en censals no solament calia disposar de capital sinó pensar en beneficis a llarg termini. Els censals, per tant, van ser un instrument important en el llarg procés de diferenciació social dels segles moderns i sobretot van

⁵⁹ Una explicació de l'origen dels títols de censal i en especial de la diferenciació entre censals vius i censals morts pot trobar-se a Daniel RUBIO MÁNUEL, 'L'evolució dels censals morts a l'alta edat moderna', *Pedralbes: Revista D'història Moderna*, núm. 13, 1993, p. 65-67. També sobre l'origen d'aquests títols i de com ja des del seu inici es fan omnipresents en les finances municipals és d'interès també Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval: de los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, Universitat de València, València, 2002.

atreure a institucions religioses, fent d'aquests títols una de les principals formes de sosteniment a llarg termini.

Bé fos pels baixos interessos en relació a altres formes d'endeutament, bé per la generació de rendes que comportaven, els censals, van ser els protagonistes absoluts de l'endeutament a la Catalunya moderna, tant entre particulars, especialment en el món rural, com sobretot en municipis⁶⁰. Aquests segons, a causa de la seva pervivència a llarg termini, i fins i tot malgrat fallides econòmiques i eventuais quitances, donaven majors garanties i van atreure tant famílies com institucions religioses, que van trobar en els censals la seva principal font de finançament, tot i la contradicció que pugues comportar la condemna religiosa de la usura i el finançament en base a pensions⁶¹. A més, al seu torn, els comuns, podien obtenir diners amb certa facilitat, relativament a baix cost i sense comprometre amb excés les despeses futures.

És també interessant ressaltar que una de les característiques dels títols de censal, més enllà dels baixos interessos que es pagava pel capital, és que el censatari (deutor) tenia la capacitat de decidir quan realitzar la lluitació (i cancel·lar el préstec). Un fet que, com destaca Tomàs Peris, el convertia en un dels tipus de crèdit més barats i avantatjats del continent europeu⁶².

⁶⁰ En relació a l'ús del censal en el món rural català, són de gran interès els articles Llorenç FERRER i ALÒS, 'Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)', *Estudis d'història agrària*, núm. 4, 1983, p. 101-128 i Enric TELLO, 'La utilització del censal a la Segarra del set-cents: crèdit rural i explotació usurària', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 18, 1986, p. 47-71. També es realitza una breu síntesi sobre l'endeutament pagès al Berguedà, explicant el funcionament de censals, vendes a carta de gràcia, deutor i explicant qui eren els principals censalistes a l'article Anna CANUDAS, Roger ESCRICHE i Josep OLLER, 'Usura i endeutament pagès al Berguedà dels segles XVII i XVIII: censals i vendes a carta de gràcia', *l'Erol. Revista Cultural Del Berguedà*, núm. 44, 1994, p. 45-50.

⁶¹ Han estat força els estudis locals que han posat de manifest la forta presència que tenien les institucions religioses entre els creditors dels municipis catalans i en l'apartat ja hi dedicarem diverses pàgines, però per posar aquí només un exemple podem fer referència a l'article publicat per Maria Jover, qui analitzant les actes municipals de Canet de Mar, destacà ràpidament aquest fet; Maria JOVER, 'El deute a Canet al segle XVII', *El Sot de l'Aubó*, núm. 54, 2015, p. 29-30.

⁶² Tomàs PERIS ALBENTOSA, *Història de la Ribera II. De vespres de les Germanies fins a la crisi de l'Antic Règim (segles XVI-XVIII). La terra de l'arròs i les moreres*, Edicions Bromera, València, 2001, p. 228. Peris, a més, citant Jan de Vries, afirma que un tipus de crèdit en el que el deutor tingués capacitat de decidir sobre la data de venciment, a Anglaterra, no apareix fins a mitjans del segle XVII, 4 centúries després que a la Corona d'Aragó. Jan de VRIES, *La economia de Europa...*, op. cit., p. 224-225.

Més enllà dels censals, els violaris foren un altre mecanisme d'endeutament, sobretot en l'esfera privada, tot i que anessin caient en desús amb el pas dels segles i mai tinguessin el pes que van tenir els censals. Tot i que sovint es defineixin com una variable dels censals, més que no pas com un crèdit, s'han d'entendre com un vitalici. La diferència més destacable respecte als censals fou la seva durada; no eren a perpetuïtat sinó que l'obligació de satisfer una renda s'extingia en "una vida", d'aquí el seu nom, o com a molt, dues; la de qui havia prestat el capital i la del seu hereu. També divergien dels censals pel volum de les pensions que generaven, trobant-se aquestes estables en torn del 14,29% del valor del principal venut, és a dir, en un primer moment prop del doble, tres cops superior quan es reduïen les pensions de censal del 7 al 5%, o fins a 5 cops més quan cauen al 3%. I és que les pensions dels violaris es mantenen estables durant tota l'edat moderna⁶³.

Certament, en cap dels documents estudiats per realitzar el present treball hem trobat cap mena de referència als violaris, fent-nos pensar que havien caigut en desús ja a mitjans del segle XVII, com a mínim en relació al deute públic municipal. No obstant això, en relació a mitjans del segle XIV, Daniel Rubio, presentant una visió general sobre tal aspecte, afirma que la bibliografia disponible apunta a que en el moment de màxima pressió de la crisi del tres-cents sobre els municipis, es van registrar més emissions de nous violaris que no pas de censals⁶⁴.

Tot i que no hagi de ser considerat un títol de deute pròpiament dit, les vendes a carta de gràcia també van ser utilitzades per aconseguir crèdit, tot i que certament aquestes s'utilitzaven com a darrer recurs, essent molts cops el pas previ a perdre les propietats a causa de l'acumulació de deutes. Les vendes a carta de gràcia, que podien prendre el nom d'empenyorament, van tenir una gran utilització en l'àmbit privat, i més especialment al món rural, tot i que també les van utilitzar els municipis o fins i tot la corona. Aquests mecanismes consistien en vendre un bé, generalment immoble, el qual, podia esser recuperat a canvi del retorn dels diners; el que es coneix com a retrovenda. El cost de

⁶³ Jesús MESTRE i CAMPI (dir.), *Diccionari d'història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1992, p. 1132. Enric TELLO, 'El papel del crédito rural en la agricultura del Aniguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)', *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 7, 1994, p. 14.

⁶⁴ Daniel RUBIO MÁNUEL, 'El Crèdit a llarg termini a Barcelona a la segona meitat del segle XIV: els censals morts i els violaris', *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 14, 2003, p. 163.

venda era sovint més baix que en una venda convencional, car, incloïa el dret a poder recuperar la propietat, tot i que certament, dependent de necessitats de comprador i venedor aquest podia oscil·lar. Els interessos en canvi, sovint, eren els beneficis que generava el bé venut, tot i que podien restar amagats, també, en el capital pagat per la compra.

El termini en que podia ser rescatat el patrimoni venut podia ser variant. Llorenç Ferrer, estudiant aquest tipus de contracte al Bages, afirma que es podien trobar, segons venciment, tres tipus de durada; “a lluir i a quitar sempre i quan...”, “a lluir i a quitar dins cinc anys” i “a lluir i a quitar dins cinc anys i passat aquests sempre i quan...”. I certament depenent dels anys en que s’allargués el dret a recompra variava en una o altra direcció el preu de la venda⁶⁵.

En l'àmbit de l'endeutament municipal, les vendes a carta de gràcia, es produeixen sobretot en base a parts de fruit. Sobretot durant el segle XVIII, gràcies al creixement agrari, la venda de noves parts de fruit serveix per liquidar les ja existents i fins i tot per acabar cancel·lant els deutes⁶⁶.

Les cartes de gràcia, a més, podien ser a perpetuïtat o durant un període determinat. Durant els segles medievals van servir perquè la corona pogués recuperar el patrimoni que havia venut en èpoques de necessitat⁶⁷. Certament però, no va ser fins al segle XVIII que l'ús d'aquests mecanismes com a forma d'endeutament van incrementar-se força coincidint amb la caiguda del sistema de censals. En aquesta direcció, Angela Atienza documenta com a l'Aragó, al llarg del segle XVIII, les institucions religioses van transformant les clàssiques inversions per censals amb compres a carta, i en cas d'acabar quedant-se definitivament la terra empenyorada, hi aplicaven contractes d'arrendament que en garantissin l'explotació⁶⁸.

⁶⁵ Llorenç FERRER i ALÒS, *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1987, p. 527-551.

⁶⁶ En relació a les terres de Lleida, aquest efecte ha estat estudiat a Enric VICEDO-RIUS, 'Producció, propietat i renda...', op. cit., p. 540-542.

⁶⁷ Jordi BOLÒS, *Diccionari de la Catalunya medieval, segles VI-XV*, Edicions 62, Barcelona, 2000, p. 61.

⁶⁸ Les referències als estudis d'Angela Atienza venen citades per Enric Tello, qui referència una participació en un seminari del que no n'hem pogut localitzar les actes: Enric TELLO, 'El papel del crédito rural en la agricultura...', op. cit., p. 15-16.

Els deutoris són un altre mecanisme d'endeutament força emprat, però certament se'ns fan més difícil d'explicar-ne les condicions. Com a mínim, els localitzats en època moderna, consistien en reconèixer l'existència d'un deute, sovint davant de notari o d'alguns testimonis, el qual, s'havia de retornar generalment en un termini prèviament estipulat. Possiblement, a causa de la tradició medieval de prohibició de la usura, no és fàcil reconèixer quina part del total a retornar correspon als interessos, ja que els diners que constaven com a prestats eren superiors als realment aconseguits, amagant així els interessos, pel que desconeixem el cost real d'aquest crèdits⁶⁹. Lligat als deutoris hi podem situar el *mutuum*, força emprats durant els segles medievals⁷⁰. En relació a la Paeria de Lleida al llarg del segle XVII, hem localitzat partides de despeses “deixades en resta” i posteriorment anotades al llibre d'actes de la ciutat, els quals, creiem que també responen a aquesta tipologia d'endeutament a curt. I és que el reconeixement d'un deutor, sovint, era el pas previ a la creació d'un censal quan el primer no podia ésser cancel·lat.

Els deutoris, a més, agafen protagonisme en la vida econòmica a finals del segle XVIII i començaments del XIX, en part, ocupant el mercat creditici que han anat deixant els censals⁷¹.

Finalment, tot i que el seu ús fos important sobretot en àmbits mercantils, també cal que fem menció al paper de les lletres de canvi. Aquestes eren ordres de pagament emeses entre diferents ciutats, i possiblement amb diferent moneda, amagant per aquesta via els interessos. Per emetre una lletra calia que en el lloc d'origen d'aquesta el lliurador rebés uns diners en dipòsit a canvi de la seva emissió. Aquest títol, podia anar canviant de mans

⁶⁹ En relació als interessos pagats pels deutoris durant el segle XIX, Lluís Castañeda, tot i afirmar que es tracten de crèdits amb un interès variable, afirma que els preus de mercat es situaven entorn del 6% anual; Lluís CASTAÑEDA i PEIRÓN, 'Sector financer i mercat de capitals al primer terç del segle XIX', dins Jordi NADAL i OLLER, Jordi MALUQUER DE MOTES i Carles SUDRIÀ i TRIAY (dirs.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània. S.XIX: indústria, transports i finances*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1991, p. 345.

⁷⁰ Una explicació detallada de la naturalesa i us del *mutuum* pot trobar-se a Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, op. cit., p. 39-69.

⁷¹ Aquest fet l'hem pogut contrastar per les terres de Lleida a l'apartat 7.4, tot i que certament ja havia estat posat de manifest per Llorenç Ferrer en l'estudi del Bages. Llorenç FERRER i ALÒS, *Pagesos, rabassaires i industrials...*, op. cit., p. 551-559.

diverses vegades en diferents fires i mercats i podia esser venuda per valor diferent al del nominal, amagant d'aquesta manera els interessos⁷².

⁷² Jordi BOLÒS, *Diccionari de la Catalunya medieval...*, op. cit., p. 156-157. En torn del paper de les lletres de canvi en les fires espanyoles, vegi's Lluís CASTAÑEDA i PEIRÓN, 'De las ferias a las transferencias bancarias', dins Carlos MARTÍNEZ SHAW (ed.), *Historia moderna, historia en construcción: economía, mentalidades y cultura. Congreso del Centre d'Estudi d'Història Moderna 'Pierre Vilar'*, Milenio, Lleida, 1999, p. 47-60.

5. Els municipis de la Catalunya occidental toquen fons; els estralls de la Guerra dels Segadors

La Guerra dels Segadors va ser clarament el principal conflicte bèl·lic del sis-cents català, el qual es va desenvolupar en un context de crisi econòmica i social que venia arrastrant-se des de finals del segle XVI. Aquesta crisi econòmica però, no afectà per igual tots els àmbits econòmics i l'agricultura, tal i com senyalen Eva Serra i Pierre Vilar, viu a començaments del XVII un moment de certa prosperitat, amb un increment tant de producció com de varietat de conreus⁷³. Aquesta visió optimista de l'agricultura catalana dels anys anteriors a la guerra, també ha estat reforçada amb els estudis de Montserrat Duran en base a la percepció de rendes feudals⁷⁴.

Per contra, en el camp de l'activitat industrial i comercial es va patir un fort retrocés i van ser factors que van contribuir a aguditzar profundament les contradiccions de l'estructura socio-econòmica. Aquesta recessió econòmica, conjuntament amb el conflicte polític entre les institucions catalanes i la corona, emmarcat en un context internacional de reestructuració profunda de la vella Europa, van crear el substrat ideal per a que una revolta popular que en altres circumstàncies possiblement hagués pogut quedar com un simple motí, acabés esdevenint un conflicte bèl·lic de primer ordre.

Forçar una guerra però, en cap cas, va ser una prioritat per les autoritats polítiques catalanes; la defensa dels interessos (econòmics) del país no era fàcilment compatible amb un conflicte bèl·lic que hagués combinat destrosses, despeses excepcions i com a mínim de forma temporal, també paràlisi de l'activitat econòmica. A més, la possibilitat d'una eventual derrota era un risc massa gran tant per l'economia catalana com especialment per la de la ciutat de Barcelona i per tant, calia valorar molt bé el que hi havia a guanyar i el que es podia perdre.

En aquesta mateixa línia podem explicar la forta negativa que les autoritats catalanes havien tingut durant la dècada dels anys vint per embarcar-se en la defensa dels interessos

⁷³ Eva SERRA i PUIG, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, Crítica, Barcelona, 1988, p. 205, i Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, op. cit., vol. 2, p. 325-328.

⁷⁴ Montserrat DURAN, 'L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 17, 1985, p. 7-42.

europèus del nou monarca. Com explica Oriol Junqueras, no era res fora de lloc que el principat no es vulgues embarcar en una guerra veient que hagués comportat una despesa important, un increment dels costos d'abastiment urbà per la conseqüent pujada del preu del cereal, i una disminució de l'activitat portuària barcelonina, i més encara sense veure clars els beneficis que hagués pogut comportar pel país una sortida victoriosa del conflicte⁷⁵.

Si retornem al context de la guerra que ens ocupa, malgrat la bona trajectòria agrícola dels anys previs, el conflicte, va afectar severament el món urbà (i especialment el seu abastiment agrari), i durant els anys posteriors es va revertir la tendència alcista.

Per aquest motiu, si cerquem en el context de la Guerra dels Segadors el marc d'inici del nostre estudi sobre l'endeutament municipal, és imprescindible que no ens quedem únicament en les conseqüències derivades del propi enfrontament bèl·lic, sinó que aquest l'intentem analitzar com un factor més de la crisi general que sacsejà el segle XVII europeu⁷⁶.

L'esclat de la revolta popular a la Catalunya Vella, detonada pels excessos de l'exercit hispànic allotjat al principat per fer front als conflictes políticomilitars amb França, es va enllaçar amb una revolta política de les institucions catalanes, encapçalades pel Consell de Cent Barceloní i la Generalitat i liderades per Pau Claris, la qual acabà desencadenant una guerra per la lleialtat institucional de Catalunya entre la monarquia hispànica i la francesa, amb la proclamació de la República entre mig, tenint el conflicte efectes nefastos sobre la ja feble economia catalana⁷⁷.

Certament però, la concatenació d'esdeveniments que culminà en el conflicte bèl·lic i el joc d'aliances que desencadenà té una explicació força més complexa que la d'un motí o la simple lleialtat monàrquica; fou el catalitzador d'un seguit de contradiccions

⁷⁵ Oriol JUNQUERAS i VIES, *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna*, Farell, Barcelona, 2005.

⁷⁶ Una bona síntesi de les dimensions i cronologia de la crisi del segle XVII a Catalunya, i amb especials referències al món agrari, pot trobar-se a Eva SERRA i PUIG, 'Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII', dins D. A., *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica, Barcelona, 1986, p. 214-246.

⁷⁷ Per entendre el paper del Consell de Cent barceloní durant la guerra, analitzat sobretot des de la perspectiva política, és d'interès l'obra de Núria FLORENSA i SOLER, *El Consell de Cent: Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Universitat Rovira i Virgili, Barcelona, 1996.

socioeconòmiques prèvies que venien arrastrant-se, com a mínim, des de la Guerra Civil Catalana de 1462-1472⁷⁸. En aquesta direcció cal començar citant l'estudi de Jordi Vidal sobre el conflicte, en el que mitjançant l'estudi dels exiliats filipistes, analitza com els interessos de classes influeixen en la configuració sociològica d'ambdós bàndols, i com aquest exili denota el sorgiment de tensions derivades dels canvis econòmics i polítics i la defensa de les estructures feudals; en paraules de Vidal, "l'exili [filipista] no fou sinó la conseqüència lògica de la sortida a la llum en forma d'opció política de les contradiccions dels grups dirigents catalans, produïdes des de la Guerra Civil Catalana del segle XV i en relació directa a la formació de l'estat absolutista"⁷⁹.

En aquesta direcció, mereix també una referència obligada l'ampli estudi de John H. Elliott sobre el procés que va conduir fins al conflicte; una obra imprescindible per entendre com l'agudització de les contradiccions de l'estructura socioeconòmica i les confrontacions polítiques entre institucions catalanes i corona, fonamentalment per factors econòmics però també amb una forta càrrega política reactivada a les reformes endegades pel govern d'Olivares, van anar portant de manera quasi irremeiable cap a la guerra⁸⁰.

Abans d'entrar a fer menció als diferents efectes del conflicte, i en especial els que afecten les finances municipals, cal referenciar també els principals estudis monogràfics realitzats per Eva Serra i més recentment per Xavier Torres, els quals ens serveixen per obtenir una visió extensa del conflicte⁸¹.

⁷⁸ Una cita bibliogràfica volguda sobre la Guerra Civil Catalana és l'estudi que s'ha realitzat sobre l'impacte que tingué sobre les finances del Consell de Cent de Barcelona, el qual, en breu, ha de veure la llum en forma d'article; Laura MIQUEL MILIAN, 'Les finances del Consell de Cent de Barcelona durant la Guerra Civil Catalana', treball inèdit.

⁷⁹ Jordi VIDAL PLA, *Guerra dels segadors i crisi social: els exiliats filipistes (1640-1652)*, Edicions 62, Barcelona, 1984, p. 176.

⁸⁰ John H. ELLIOTT, *La revolta catalana (1598-1640): un estudi sobre la decadència d'Espanya*, Vicens-Vives, Barcelona, 1966. Per entendre la configuració de les discrepàncies polítiques entre les reformes endegades pel Conde-Duque i les institucions catalanes, especialment el Consell de Cent i la Generalitat, és d'una gran utilitat l'obra que Elliott dedica a aquest personatge cabdal de l'Espanya del XVII; John H. ELLIOTT, *El Conde-duque de Olivares: el político en una época de decadencia*, Crítica, Barcelona, 1990.

⁸¹ Eva SERRA i PUIG, *La Guerra dels Segadors* Editorial Bruguera, Barcelona, 1966, Xavier TORRES SANZ, *La Guerra dels Segadors*, Eumo, Vic, 2006.

La Guerra dels Segadors, i en especial els estralls econòmics que va comportar, són el punt de partida cronològic de la nostra recerca sobre l'endeutament municipal; la guerra accentua la recessió econòmica general al Principat de Catalunya, així com contribueix a desencadenar una forta caiguda demogràfica, però sobretot, afecta la ja malmesa estructura financera municipal, punt d'interès del nostre estudi; les despeses de fortificació prèvies al conflicte, l'allotjament de tropes, la destrossa de camps de conreu amb el consegüent encariment d'aliments i dels costos d'abastiment durant els anys de setge i carestia, així com les despeses de reconstrucció de les destrosses materials, afecten durament les arques municipals amb el consegüent increment de les despeses al temps que la recessió econòmica i la caiguda demogràfica fan disminuir també els ingressos, provocant importants desajustos comptables que es plasmen amb l'augment de la morositat i l'emissió de nous títols de deute.

La Guerra fou un element clau de la crisi demogràfica que sacsejà Catalunya a mitjans del Segle XVII, sobretot en el moment que se sumaren als efectes directes del conflicte els altres dos genets de l'apocalipsi (fam i pesta). És abundant la literatura que fa menció al fort despoblament del país; Jordi Nadal detectà que l'any 1642 començà una caiguda generalitzada dels batejos a tot Catalunya que s'allargà fins 1656, evidenciant que els estralls de la guerra es solapen amb els de la pesta posterior⁸². La pesta de 1650 es va emportar per davant a uns 20.000 barcelonins d'un total de 50.000, i Catalunya es quedà aproximadament, segons Xavier Torras, amb un terç de la seva població⁸³. També és molt il·lustratiu l'exemple que aporta Francesc Comas per la ciutat de Manresa, on més enllà del cost humà, reflexiona sobre el cost econòmic directe d'haver de fer front a aquest tipus de pandèmies; des dels guàrdies de les portes de la ciutat per evitar l'entrada d'empestats, fins els salaris dels enterradors, dels confessors, la compra de calç, de medicaments, de palla i llenya per a la morberia, i un llarg etcètera. Unes despeses que van portar a que la ciutat de Manresa obrís un llibre comptable sota la denominació de

⁸² A falta de censos i fogatges que permetin una visió global dels moviments demogràfics d'aquells anys, Nadal planteja un estudi demogràfic pel segle XVII mitjançant els llibres de batejos, i en l'obra citada presenta una evolució feta a partir de la documentació d'onze parròquies catalanes, entre elles, la de Sant Joan de Lleida. Jordi NADAL i OLLER, 'La població catalana als segles XVI i XVII', dins; Jordi MALUQUER DE MOTES (dir.), *Història de Catalunya*, Salvat, Barcelona, 1998, p. 925-926.

⁸³ Xavier TORRES SANZ, *La Guerra dels Segadors...*, op. cit. p. 249-250.

*llibre de comptes de gastos a fer en temps de contagi*⁸⁴. Ricardo Garcia Carcel, per la seva part, en la seva obra sobre la història moderna de Catalunya, concloïa que les comarques de la regió de Lleida foren les més castigades per la pesta, encapçalant el rànquing les comarques del Segrià, la Noguera i les Garrigues⁸⁵.

Són força els pobles de la Plana de Lleida que queden despoblats en el marc de la Guerra dels Segadors. Certament però, la guerra, en aquest aspecte, no fa més que aguditzar una problemàtica que venia de lluny i que dificultà que aquests municipis fossin de nou repoblats en el context de bonança econòmica i increment demogràfic de finals de segle. En aquesta direcció, és interessant mostrar l'exemple que Jacinto Bonales ens proporciona amb l'estudi d'Almacelles i Sas de Llitera. Bonales ressaltava com les males collites, motivades pels canvis climàtics de la "petita edat del gel", incrementen l'endeutament pagès que a mitjà termini repercuteix sobre el deute comunal i acaba endeutant i hipotecant el futur de les universitats, les quals, despoblades completament després de la guerra i amb un fort deute a pagar, feren que els pocs veïns que en restaven vius, i que temporalment s'havien traslladat a la ciutat, preferissin ocupar terres abandonades de regadiu⁸⁶.

No es pas la nostra intenció iniciar ara una reflexió sobre el paper del clima en l'agudització de la crisi del segle XVII, ja que sobrepassa de llarg el nostre tema d'estudi, però certament ha estat aquesta una línia de recerca força fructífera per la historiografia econòmica dels darrers anys, la qual, entre altres aportacions, s'ha materialitzat amb la magnífica obra de Geoffrey Parker⁸⁷.

En l'esfera estrictament econòmica podem considerar que la guerra serví per donar el cop definitiu a la ja malmesa estructura econòmica i especialment a les finances municipals. La caiguda dels ingressos ordinaris dels consells s'intenta corregir amb un increment dels ingressos extraordinaris provinents de noves talles i impositcions, però sobretot, de

⁸⁴ Francesc COMAS CLOSAS, 'Sobreviure al segle XVII. La pesta de 1654', dins Marc TORRAS SERRA (coord.) *Manresa, de La Guerra Dels Segadors a La Guerra Gran*, Centre d'Estudis del Bages i Ajuntament de Manresa, Manresa, 2014, p. 59–81.

⁸⁵ Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, *Historia de Cataluña: siglos XVI-XVII (Volumen II)*, Airel, Barcelona, 1985, p. 103.

⁸⁶ Jacinto BONALES, 'La despoblació del Sas de Llitera...', op. cit..

⁸⁷ Geoffrey PARKER, *El siglo maldito. Clima, guerra y catástrofe en el siglo XVII*, Planeta, Barcelona, 2013.

l'emissió de nous títols de deute en forma de censals, fent que més que no pas solucionar el problema, aquest s'estenguí durant les dècades posteriors⁸⁸.

Una de les conseqüències més destacable i amb efectes de llarga durada dels estralls econòmics de la Guerra fou l'enorme deute que comportà, especialment sobre els consistoris municipals; despeses de fortificació, de finançament de tropes, d'abastiment i fins i tot de reconstrucció de les destrosses de la guerra en un context de crisi demogràfica i caiguda dels ingressos ordinaris de les institucions públiques, van fer que una de les vies de finançament extraordinari més emprada fos incrementar considerablement l'endeutament mitjançant la venda de nous títols de censal.

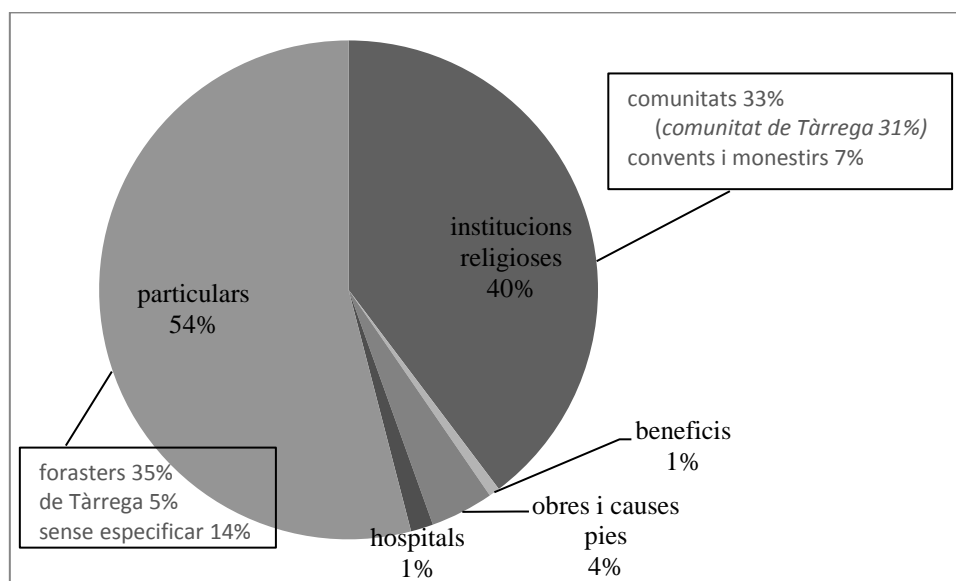
Només a tall d'exemple, volem reproduir un gràfic en el que es pot observar qui eren els censalistes del municipi de Tàrraga l'any 1659, encara en plena postguerra.

Per realitzar aquest gràfic hem emprant les dades obtingudes per Miquel Àngel Farré en l'estudi que dedicà a la concòrdia que el comú de Tàrraga signà aquell mateix any amb els seus creditors⁸⁹. Entre aquest, com es repetirà a bona part dels municipis catalans, destaquen petits particulars, que amb el pas dels temps van agafant pes en el mercat creditici, però ens interessa ressaltar, sobretot, les institucions religioses (que són les que individualment tenen majors quantitats de títols comprats). L'Església, sens dubte, personificada en diferents institucions, serà la gran creditora regional, com a mínim, fins als diferents processos de desamortització de bens eclesiàstics de la primera meitat del segle XIX. Un pes en aquest mercat que els vindrà per dues vies; la compra directa de nous títols, o les herències i compres a particulars en el mercat secundari. Sigui com sigui, una reflexió més extensa sobre la naturalesa dels censalistes municipals l'abordarem a l'apartat 7.5.

⁸⁸ Jordi Casas presenta una visió de l'evolució dels ingressos ordinaris i extraordinaris de diferents municipis del país. Ficant l'exemple de Sant Cugat del Vallès observa com aquell municipi obté de talles extraordinàries el 80% del seu capital entre els anys 1654 i 1660, i en el cas de Sabadell, aquest finançament eventual prové en un 27% de noves talles i parts de fruit, un 24% del cobrament de subministraments a l'exèrcit, en un 18% de l'emissió de nous censals i préstecs de particulars, i en un 11% d'un recàrrec sobre la carn. Jordi CASAS i ROCA, *La hisenda municipal catalana...*, op. cit., p. 91.

⁸⁹ Miquel Àngel FARRÉ i TARGA, 'De l'endeutament municipal de Tàrraga i la recerca de solucions: La concòrdia de 1659', *Urtx*, núm. 4, 1992, p. 107–122.

Gràfic 1: Censalistes del municipi de Tàrrega de l'any 1659

Font; Elaboració en base dades reflectides a Miquel Àngel FARRÉ i TARGA, 'De l'endeutament municipal de Tàrrega...', op. cit.

El llarg abast cronològic dels problemes financers de postguerra van fer que aquest deute, sovint, arribés a ser impagable i accentués les problemàtiques entorn de la morositat dels consistoris; Jordi Olivares, en el seu estudi sobre la Reial Audiència a la Catalunya dels Àustria fa referència a un llistat d'universitats que entre els anys 1642-46 i 1652-56 acudeixen d'avant d'aquesta institució per problemàtiques en torn de l'endeutament que els porten a haver de cedir bens, sol·licitar autorització per no pagar les pensions durant els anys de guerra o directament, compel·lir als creditors a negociar concòrdies, un tema que abordarem més àmpliament en l'apartat 6.4. En l'annex 2 hem reproduït el llistat de les universitats de les comarques de la Plana de Lleida que Olivares recull en el seu estudi⁹⁰.

Més enllà de l'endeutament, que hem mirat de tractar àmpliament en aquest treball, no ens en podem estar de fer menció a una altra forma de finançament de les despeses extraordinàries que també fou força emprada durant els anys de guerra; l'emissió de moneda.

⁹⁰ Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria: conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència, 1591-1662*, Pagès Editors, Lleida, 2000.

Amb l'esclat del conflicte i el fet que part de les tropes fossin finançades directament pels municipis va fer prosperar ràpidament l'emissió de moneda; com explica Miquel Crusafont, una trentena de consistoris locals es llançaren a l'encunyació de moneda, sobretot, durant els primers anys⁹¹.

Una mesura que per una banda, ajudava a finançar la guerra a aquelles ciutats que disposaven de seques, però ràpidament va comportar diferents moviments especulatius que a mig termini tindrien (o haguessin pogut tenir) conseqüències negatives pels comuns; Llorenç Ferrer ens descriu una pràctica habitual emprada per diferents particulars, que va més enllà de cancel·lar deutes amb la nova moneda, com era obrir comptes a la taula de canvi amb moneda devaluada, esperant que la taula els retornés en moneda bona i assumís directament la diferència, malgrat tot, la retirada dels sisens de circulació, molt devaluats, amb els que s'havien obert gran parts d'aquests dipòsits, tot i l'obligació dictada l'any 1969 a les taules de retornar el valor nominal dels dipòsits, va donar lloc a una gran quantitat de disputes entre comuns i particulars que deixà bloquejats els comptes "vells" i força a molts particulars a haver d'acceptar la reducció del valor d'aquests si volien recuperar el capital⁹².

5.1. La Paeria de Lleida durant la Guerra

Havent emmarcat el context de la guerra, ens hem volgut aturar breument a analitzar el conflicte a la ciutat de Lleida, ja que a més de ser la ciutat més important de la regió de Ponent, és en la que millor documentació hem pogut localitzar, tot i les fortes mancances

⁹¹ Existeix un debat sobre si entre els efectes de l'emissió de moneda durant la guerra i la postguerra s'hi troba la inflació, o més ben dit, si l'alça de preus que es va produir està directament lligada amb la política monetària; un debat en el que no entrarem pas en aquest treball. Crusafont nega l'existència d'aquesta correlació directa i fa un breu seguiment de les diferents visions donades sobre el tema en l'obra Miquel CRUSAFONT i SABATER *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (Primera República Catalana), 1640-1652*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2001. Per ampliar la visió del paper de la moneda en la història de Catalunya és interessant llegir, d'aquest mateix historiador, l'obra *Història de la moneda catalana: interpretació i criteris metodològics*, Crítica, Barcelona, 1996.

⁹² vegi's les reflexions que en aquesta direcció es realitzen a l'obra Llorenç FERRER i ALÒS, 'Pagar les guerres. Una càrrega fiscal sobre els ajuntaments catalans en els segles XVII i XVIII', dins Narcís FIGUERAS i CAPDEVILA i Josep SANTESMASES i OLLÉ (ed.), *Després de Les Noves Plantes: Canvis i Continuitats a Les Terres de Parla Catalana. Actes Del IX Congrés de La CCEPC*, CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Fundació Pública de l'Institut d'Estudis Ilerdencs i Cossetània Edicions, Valls, 2014, p. 63-64.

que aquesta presenta. Certament però, cal que comencem reconeixent eixes mancances i que disposem de ben poca informació en relació a les despeses municipals durant el conflicte, fet que ens obliga a situar el nostre focus d'interès en la gestió de la despesa de guerra que es fa durant tota la meitat de segle⁹³.

Poc abans que els primers enfrontaments arribessin a les immediacions de la ciutat, el 6 de febrer de 1641, començava una de les construccions defensives que més marcarien la fisonomia urbana de la Lleida dels segles posterior: Es col·locava la primera pedra de la nova ciutadella militar que durant des d'aquells moments presidiria la ciutat i canviaria completament la imatge del Turó de la Seu. Els canvis però, prosseguirien un cop finalitzada la guerra, quan s'enderrocà completament el barri de la Suda⁹⁴.

Aquesta nova ciutadella militar fou una construcció de gran envergadura, moderna pels seus temps, i que fou el pròleg del que seixanta anys després seria la definitiva fortificació del turó, quan definitivament s'abandonarien els usos religiosos de la Seu. Sense avançar-nos als esdeveniments, i tornant a la construcció de les fortificacions del XVII, aquestes, de ben segur, vam haver de copar bona part de les despeses de la Paeria, com bé constata la documentació dels Consells Municipals. Malgrat tot, ens ha restat localitzar la documentació comptable relativa a les despeses de tal l'obra.

Lleida, com bona part dels municipis catalans, tenia una forta preocupació per garantir el control dels productes de primera necessitat, motiu pel qual va desenvolupar una important estructura de supervisió i monopoli dels mercats, la que li va servir, per una banda, per moderar els efectes de les conjuntures econòmiques negatives sobre la població i garantir així la pau social, però per altra banda, va lligar de forma força estreta

⁹³ Una primera aproximació a l'estat d'aquesta ciutat durant la Guerra dels Segadors va ser presentat l'any 2014 com a comunicació en un congrés i posteriorment publicada a Gabriel RAMON-MOLINS, "Abastecimiento, política y economía en una ciudad en guerra; Lleida durante la Guerra dels Segadors (1640-1652)," dins Juan José IGLESIAS RODRÍGUEZ, Rafael M. PÉREZ GARCÍA, i Manuel FERNÁNDEZ CHAVEZ (ed.), *Comercio y cultura en la edad moderna. Actas de la XIII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Editorial Universidad de Sevilla, Sevilla, 2015, p. 1545-1559. Per aprofundir en el paper de Lleida durant aquests anys cal citar el breu monogràfic de Josep LLADONOSA, *Lleida durant la Guerra dels Segadors*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1971.

⁹⁴ El desaparegut barri de la Suda fou objecte central d'estudi en l'obra de Josep Lladonosa que repassà la trajectòria d'aquest espai fins a la seva desaparició definitiva en el marc de la Guerra dels Segadors; Josep LLADONOSA, *La Suda, parròquia de la Seu de Lleida: problemàtica arqueològica i urbanística d'una antiga ciutadella*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1979.

l'evolució financera del municipi amb aquestes conjuntures, cosa que feu que el conflicte portés les finances municipals a una greu situació de fallida.

Amb aquesta idea de fons, que anirem desenvolupant més àmpliament al llarg dels següents apartats, cal que comencem fent referència al context que va portar a la ciutat a prendre partida en aquest conflicte bèl·lic que enfrontà la corona amb les institucions del Principat; la Paeria, com a màxima institució del poder local lleidatà, tradicionalment, s'havia mantingut al costat de la corona en els conflictes que aquesta havia mantingut amb la Generalitat i el Consell de Cent barceloní. En aquest cas però, la situació canvia i la Paeria entra també en guerra contra la corona i acaba reconeixent l'autoritat de Lluís XIII de França⁹⁵. Amb aquests antecedents, creiem que per explicar el posicionament de la ciutat en contra del monarca, cal que fem menció al fet que el govern del Conde-Duque volia abordar certs assumptes fiscals i de funcionament polític dels consistoris municipals, cosa que despertà importants reaccions dels governants locals. Certament però, com senyala també Antoni Passola, en cap cas, la decisió del trencament de l'oligarquia lleidatana amb la monarquia hispànica va ser una decisió còmoda per una elit local que seguia essent eminentment monàrquica⁹⁶.

Amb aquest pretext, militarment, la guerra arriba a la ciutat de Lleida l'any 1642 amb la coneguda com batalla dels 4 pilars, on les tropes de Felip IV no aconsegueixen prendre el control del municipi, cosa que sí que aconseguiran dos anys després amb el setge de Silva, mantenint a partir d'aquell moment la ciutat sota el control de la monarquia hispànica fins al final del conflicte. Malgrat tot, la ciutat encara viurà dos importants setges més, aquests per part de la coalició francesa; el de Santa Cecília de 1646, conegut també com setge de la fam, i el de Condé de 1647⁹⁷.

⁹⁵ Per explicar les alineacions de l'elit municipal lleidatana amb la corona, més enllà de la recerca de nous privilegis i concessions regies al municipi, Antoni Passola fa referència al fet que bona part de l'oligarquia urbana era receptora de rendes de fora del Principat; Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Història de Lleida...*, op. cit., p. 180-182.

⁹⁶ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit. p. 508-518.

⁹⁷ És abundant la bibliografia sobre la Guerra dels Segadors a Lleida des del punt de vista de la història militar. Algunes de les obres més importants a destacar en són; Juan Luis GONZALO, Ángeles RIBESN i Óscar UCEDA, *Els Setges de Lleida, 1644, 1647*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1997; Pierre A. PICOUET, *The Franco-Spanish war: the sieges of Lleida from 1644 to 1647*, The Pike and Shot Society, Farnham, 2014. Cal fer menció també de l'obra del militar i historiador Patricio Prieto, en la que narra el triomf "patriòtic" contra l'exèrcit francès en els setges de 1644, 1646 i 1647 basant-se, sobretot, en diferents quadres i dibuixos de l'època i diferents relats existents; Patricio PRIETO y LLOVERA, *Los sitios de Lérida*,

Aquest seguit de setges, i el fet que la ciutat es trobés gairebé durant 10 anys en ple front, sumat a una conjuntura agrària negativa que va marcar els anys previs a la guerra, i a les destrosses directes sobre camps de conreu, van provocar un clar efecte negatiu sobre la demografia, fent tocar fons al municipi i marcant un dels períodes més difícils en la història de la ciutat; l'any 1642 es registrà el màxim número de defuncions del segle XVII a l'església parroquial de Sant Joan, que era una de les més importants de la ciutat i l'única de la que se'n conserva la documentació. El 1642 començà també una caiguda generalitzada dels batejos a tot Catalunya, que arribarà al seu mínim l'any 1656, any en que la ciutat arriba al seu mínim demogràfic⁹⁸.

Havent realitzat aquestes breus notes bèl·liques i demogràfiques, reprenem el fil del debat sobre l'abastiment urbà; com hem citat anteriorment, entre les prioritats de les autoritats municipals hi havia la de garantir i controlar l'abastiment d'aliments amb unes polítiques que tenien una funció múltiple; primerament, garantir l'accés a productes de primera necessitat per intentar esquivar els episodis de fam que haguessin pogut desestabilitzar la pau social i, però també, gràcies al control dels mercats, es podia protegir la producció local d'una ciutat amb unes fortes bases agràries.

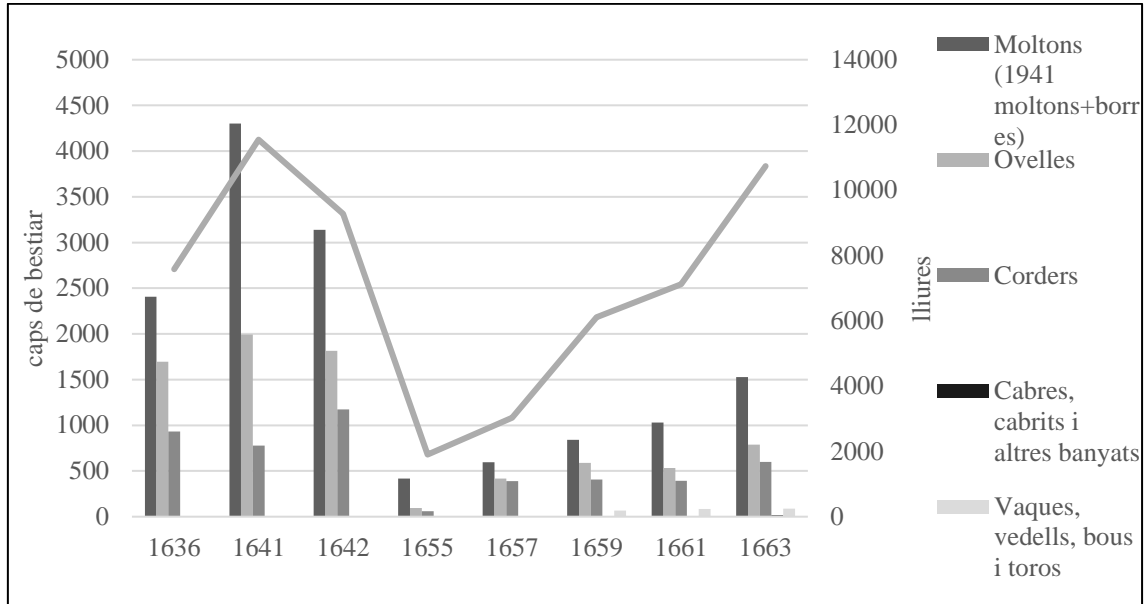
Entre els diferents mecanismes existents per a garantir aquest abastiment hi ha el ramat municipal, controlat per l'Administració de Carnisseries de la ciutat. Els fons d'aquesta institució, localitzats a l'Arxiu Municipal de Lleida, ens han servit per a poder saber els caps de bestiar dels que disposava aquest, així com el seu valor econòmic, en data a u de gener dels primers anys del conflicte i els anys immediatament posteriors (no hem pogut localitzar la informació relativa als anys intermedis), una informació que hem representat al quadre posterior i que mostra amb claredat com els estralls de la guerra fan minvar fortament les reserves càrniques, al temps que se n'incrementa el valor econòmic. Aquestes dades, que hem reproduït íntegrament en l'annex 3, mostren com els caps de moltó, per exemple, passen de ser 2406 el 1636 a 418 l'any 1655, i a incrementant-se el

Sección de Publicaciones del I. E. I., Lleida, 1945. També basant-se en gravats de l'època, i adreçat sobretot a estudiar la reconstrucció i la nova urbanització de la ciutat després d'aquests setges, pot consultar-se l'obra Josep LLADONOSA, "Urbanisme i fortificacions a Lleida, després dels Setges de 1646 i 1647: estudi a través dels gravats de l'època," dins *Les terres de lleida al segle XVII. Miscel·lània* Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1984, p. 335–367.

⁹⁸ Jordi NADAL i OLLER, 'La població catalana als segles XVI..., op. cit., p. 925-926.

seu valor unitari d'1,9 lliures a 3,7, ficant de relleu les dificultats amb les quals es troba la ciutat just en el moment de finalitzar el conflicte.

Gràfic 2: Evolució del ramat municipal en caps de bestiar i en valor econòmic total (1636-1663)

Font; AML, Llibres de comptes de l'Administració de Carnisseries, ref. 213-2015, 2017-2019 i 221. Poden consultar-se les dades utilitzades per fer aquest gràfic a l'annex 3.

Per il·lustrar més clarament la variació del preu unitari del bestiar i veure com aquest es dispara amb la dràstica reducció del ramat dels anys finals del conflicte, hem realitzat el següent quadre, en el que hem plasmat el preu unitari dels moltons, les ovelles i els corders, que eren les espècies animals més presents del ramat municipal, entre els anys 1641 i 1655; just abans i després que el conflicte bèl·lic passes per la ciutat, mostrant la variació tant absoluta com percentual del valor unitari en lliures i la seva ponderació en quarteres de blat⁹⁹.

⁹⁹ Per realitzar la ponderació en blat hem utilitzat els preus treballats per Gabriela del Olmo a la seva tesi de llicenciatura, on aporta una evolució d'aquests en diferents mercats; per l'any 1641 hem emprat les dades de Grealó, que són les úniques disponibles per aquell any, i pel 1655 les de Vallfogona, Els Arcs i Gatén, les quals són coincidents. Gabriela DEL OLMO CARMEN, 'Las Coyunturas agrarias en las tierras...', op. cit., p.106.

Quadre 1: Variació del preu unitari de moltons, ovelles i corders del ramat municipal de Lleida entre 1641 i 1655

	1641		1655		Variació %	
	lliures	quart. blat	lliures	quart. blat	lliures	quart. blat
moltons	1,9	0,95	3,7	1,23	+94,7	+29,8
ovella	1,5	0,75	2,5	0,83	+66,7	+11,1
corder	0,5	0,25	2	0,67	+300	+166,7

Font; AML, Llibres de comptes de l'Administració de Carnisseries, ref. 214 i 217.

Aquest quadre, per una banda, ens permetre'ns observar com evidentment es dispara el preu de la carn a conseqüència de la Guerra. A més però, gràcies a la ponderació en blat, podem realitzar un parell de comentaris que per més que lògics no deixen de ser d'interès. Tot i que l'increment que es detecta observant la ponderació en quarteres de blat segueix sent significatiu, a l'analitzar aquestes dades, la tendència a l'alça es relativitza. Per una banda, certament, això ve donat perquè l'alça de preus no afectà només la carn, sinó tots els productes agraris (i no agraris), però també, en menor mesura, per una devaluació monetària causada possiblement per l'encunyació massiva de moneda que va tenir lloc durant els anys de la guerra, i que ja hem citat anteriorment.

Finalitzada la guerra però, tot i una moderació inicial dels preus del bestiar, tornaran a augmentar fortament durant els anys de canvi de dècada, al temps que també augmentarà la varietat d'espècies de les que disposa el ramat municipal, apareixent els bòvids, que poc a poc aniran incrementant el pes absolut.

La gestió dels arrendaments, a més de permetre a la Paeria fer una gestió política de l'abastiment, va servir també, si la conjuntura general ho permetia, per generar la part principal dels ingressos de la Clavaria Major, ja que el sector comercial no va ser vist en cap moment com un element estructural del sistema econòmic¹⁰⁰.

La Clavaria Major era l'administració comptable que entre les seves funcions tenia el pagament de les pensions de censal, per tant, quan els ingressos provinents dels arrendaments comercials caigueren, quedava directament compromès el finançament del

¹⁰⁰ Una interessant introducció a l'estudi de la gestió dels arrendaments comercials en una ciutat catalana durant els anys de la Guerra dels Segadors la realitza per Manresa es realitza a Llorenç FERRER i ALÒS, 'Finances i deute municipal a Manresa...', op. cit.

deute adquirit, i això passà clarament durant els anys de guerra i postguerra. Si els ingressos provinents dels arrendaments suposaven el 90% del total dels ingressos de la Clavaria Major de l'any 1641, just abans que la ciutat es veges immersa en el conflicte, van caure fins al 45% el 1644 i fins al 27.3% el 1652, i certament, en la partida de les despeses, el volum de les pensions de censal va seguir una tendència completament contradictòria¹⁰¹.

¹⁰¹ AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1641, 1644 i 1655, ref. 555, 556 i 558.

6. Indicis de recuperació econòmica i persistència de mancances estructurals en les finances públiques durant la segona meitat del segle XVII

Durant el darrer tram del segle XVII, un cop superats els anys més complicats de la dura postguerra dels Segadors, l'economia catalana aconsegueix entrar en una dinàmica expansiva; el creixement agrari, l'increment de l'activitat comercial, o l'augment demogràfic que començà a mitigar els estralls que la guerra havia comportat, o fins i tot el ressò de la reforma monetària castellana impulsada pels governs de Carles II, són aspectes claus d'aquest nou període.

L'agricultura, base de l'estructura econòmica lleidatana, experimentà un període de recuperació considerable a finals de segle que arribà a afectar diversos municipis que havien quedat despoblats a causa de la guerra o la postguerra dels Segadors. La tendència a l'alça dels preus agraris, puntal de la recuperació econòmica del món rural, esdevé un dels pilars que sustenta el creixement generalitzat¹⁰². Aquesta recuperació agrària, ben estudiada per Enric Vicedo, va lligada però a un canvi del sistema d'explotació de la terra en el que anaren guanyant pes relatiu els contractes de llicència de cultiu revocables, els quals, contribuïren a un desarrelament camperol de la terra al temps que creixé l'acumulació de capital agrari i la recuperació del control senyorial sobre els terrenys despoblats¹⁰³.

L'activitat manufacturera, marginal però en vies d'expansió, guanyà pes relatiu durant aquests anys i contribuí, tot i que tímidament, a la revifada de l'activitat comercial general, la qual es basava fonamentalment en l'intercanvi de productes agraris, amb un nivell d'exportacions cap a l'Aragó que no pot ser menystingut. Certament però, el

¹⁰² Un interessant estudi sobre les dinàmiques agràries del sis-cents català pot trobar-se a Gabriela DEL OLMO CARMEN, 'Las Coyunturas agrarias en las tierras...', op. cit. La tendència alcista de l'agricultura ha estat corroborada també, des de l'estudi dels latifundis eclesiàstics, en l'obra Enric VICEDO-RIUS, *Pagesia, accés a la terra i desenvolupament històric. Els latifundis eclesiàstics a la Catalunya occidental plana (segles XVII-XX)*, Pagès Editors, Lleida, 2015.

¹⁰³ Enric VICEDO-RIUS, 'La recuperació agrària a Lleida i la seva àrea, 1670-1706', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 71, 2015, p. 59-94.

comerç de manufactures a la regió, durant el segle XVII, no s'aconseguiria superar els nivells als que havia arribat a finals del segle anterior¹⁰⁴.

L'aspecte demogràfic també ens és de gran utilitat per copsar la dinàmica econòmica general a les darreries del sis-cents. El creixement global de la població de Catalunya al temps que es va produir un despoblament relatiu de l'interior del país, és ben conegut ja des de l'estudi pioner de Jordi Nadal i Emili Giralt publicat l'any 1960 en el que, entre altres aspectes, es destacà l'impacte de la immigració francesa. Aquesta contribuï al creixement demogràfic del litoral, i juntament amb els moviments migratoris interns de l'interior a les zones costeres i l'augment dels naixements (després que aquests toquessin fons en el context dels primers anys de postguerra), van ser decisius per dibuixar un nou mapa econòmic del principat, cabdal per entendre les dinàmiques dels segles posteriors¹⁰⁵.

Per entendre l'evolució demogràfica regional, pot ser-nos d'utilitat l'exemple del municipi de Torrefarrera, el qual, hem pogut resseguir gràcies als estudis de Manuel Camps i d'Enric Vicedo, aquest segon publicada en el marc d'un treball col·lectiu que agafà l'exemple d'aquesta població del Segrià per presentar una proposta metodològica per l'estudi de la construcció història del territori a la plana de Lleida¹⁰⁶. Torrefarrera, vinculada al Gran Priorat de Catalunya, es trobava en fase de repoblament després de la Guerra dels Segadors¹⁰⁷, així com en un procés de reimplantació de les antigues estructures senyoriales i de poder local. L'estudi d'aquest municipi ens serveix per veure

¹⁰⁴ Josep Forn va situar en torn del 20% el valor dels intercanvis de blat i ordi de la plaça de Balaguer destinats a l'Aragó durant la dècada del 1660; Josep FORNS i BARDAJÍ, *Economia i societat en els regs històrics occidentals catalans: Almenar (Segrià) i la seva àrea (segles XIV-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2004. En relació amb el creixement de la producció manufacturera a la ciutat de Lleida, vegi's l'obra Ramona HUGUET, *Els Artesans de Lleida: 1680-1808*, Pagès Editors, Lleida, 1990.

¹⁰⁵ Jordi NADAL i OLLER i Emili GIRALT i RAVENTÓS, *La Population catalane de 1553 à 1717: l'immigration française et les autres facteurs de son développement*, S.E.V.P.E.N., 1960.

¹⁰⁶ Manuel CAMPS i CLEMENTE, *Torrefarrera i el seu entorn històric*, Diputació de Lleida, Lleida, 1996, i Enric VICEDO-RIUS, 'Crisi i expansió econòmica, 1650-1850', dins Enric VICEDO-RIUS (et alt.), *Les etapes de la construcció del territori a Catalunya: Torrefarrera i la Catalunya Occidental, segles VII a XX. Una proposta metodològica*, Ajuntament de Torrefarrera, Lleida, 2013, p. 69-93.

¹⁰⁷ Torrefarrera comptava amb 38 focs el 1592 i després de quedar completament despoblada durant els setges de Lleida durant la Guerra dels Segadors i les diferents epidèmies que els van acompanyar, registra de nou 5 focs el 1659, 9 el 1663 i 18 el 1697, fet que més enllà d'evidenciar la recuperació, ens posa de nou sobre la taula les dificultats de recuperar els nivells de finals del cinc-cents: Manuel CAMPS i CLEMENTE, *Torrefarrera i el seu entorn...*, p. 90.

no només com evoluciona la població i la producció, sinó també com aprofitant el despoblament, el poder senyorial recupera pes econòmic i polític durant la segona meitat de segle.

Amb aquest pretext, el nostre objectiu d'estudi ha estat analitzar l'impacte d'aquesta expansió econòmica general sobre el deute municipals, per tal d'entendre l'abast de les interrelacions de les finances públiques amb les privades, i contribuir així al coneixement sobre l'evolució del deute municipal després de superar la situació crítica per la que van passar els comuns a causa de la Guerra dels Segadors i la dura postguerra (i abans de l'aplicació de les reformes institucionals que va portar el nou règim borbònic durant el segle posterior)¹⁰⁸.

6.1. El Capítol Catedralici de Lleida com a creditor: una aproximació a l'evolució de l'endeutament comunal

Sens dubte, van ser les institucions religioses les que van liderar el mercat creditici regional, sent omnipresents a la llista dels creditors de tots els municipis. Aquest paper predominant de l'església en el mercat creditici, segurament, es deu al fet que no existís una xarxa bancària professionalitzada lligada a la regió, com sí que passà a altres regions europees, donant així un doble poder religiós i econòmic a l'Església sobre el territori¹⁰⁹.

La importància de les institucions religioses en el mercat creditici, per exemple, l'hem pogut constatar en el cas concret de la ciutat de Lleida, on hem apreciat que l'any 1703 el 71% dels pagaments que realitzava el consistori municipal en concepte de pensions, que era la forma com es pagaven els "interessos" del deute, que majoritàriament era en forma de censals, va anar a parar a mans de diferents institucions eclesiàstiques, en front del

¹⁰⁸ Una primera aproximació a la evolució de l'endeutament dels municipis a la regió de Lleida a finals del segle XVII es realitza a Gabriel RAMON-MOLINS, 'Endeudamiento municipal en la región de Lleida a finales del siglo XVII', *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 44, 2018, p. 173–96.

¹⁰⁹ Una visió del paper preponderant del Capítol Catedralici de Lleida com a creditor als comuns de la regió l'hem introduït a Gabriel RAMON-MOLINS, 'El cabildo catedralicio leridano como acreedor municipal a finales del siglo XVII', dins Eliseo SERRANO MARTÍN i Jesús GASCÓN PÉREZ (coord.), *Poder, Sociedad, Religión Y Tolerancia En El Mundo Hispánico, de Fernando El Católico Al Siglo XVIII*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 2018, p. 1961–73.

29% que anà a mans de particulars, entre els quals, certament, també hi havia diversos religiosos¹¹⁰.

Entre aquestes institucions religioses, un paper més que destacat fou per la que va ser la gran institució religiosa de la regió; el Capítol Catedralici de Lleida, una institució que a més, era delmador universal del terme de Lleida i d'un bon nombre de pobles i termes de Garrigues i Segrià, és a dir, era aquesta l'administració religiosa encarregada de recaptar el delme, que sovint, a les terres de Lleida, prenia la forma d'onzè¹¹¹.

La complexitat organitzativa capitular, formada per múltiples organismes interdependents i sobreposats, com bé va delimitar el professor Pedro Fatjó pel cas barceloní¹¹², fan que la reconstrucció de la comptabilitat de la Seu sigui difícil de reconstruir amb exactitud, factor que ha motivat que per a realitzar aquest treball ens haguem centrat amb els fons de l'Administració dels Aniversaris Majors, ja que fou aquest l'organisme capitular que tingué un paper més destacat en el mercat creditici.

Amb tal context, i a causa de la manca d'informació detallada concreta per cada municipi i la voluntat de tenir una visió regional del nivell d'endeutament comunal, hem utilitzat els llibres comptables d'aquesta institució, consultats a l'Arxiu Capitular de Lleida, per dibuixar, per una banda, l'àrea d'influència econòmica de la Seu de Lleida, i per altra, fer servir aquestes dades per aproximar-nos a l'estat d'endeutament comunal i la seva evolució a finals del segle XVII¹¹³.

Els llibres de comptes dels Aniversaris, que ens han estat de gran utilitat per a realitzar aquest estudi, disposen d'una llista de deutors de pensions en la que, a més de la quantitat

¹¹⁰ AML, llibre de capbreus de la Clavaria Major de l'any 1703, ref. 604.

¹¹¹ Enric VICEDO-RIUS, *Pagesos i hortolans. El desenvolupament de l'horta de Lleida abans de la fruita (1716-1950)*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1997, p. 134-136.

¹¹² Pedro FATJÓ, 'La Catedral de Barcelona en el siglo XVII: las estructuras y los hombres', tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1999. També és d'interès l'estudi realitzat sobre el capítol de la Seu Primacial de Toledo pel segle XVII, el qual, tot i no entrar de front en l'organització econòmica capitular ens proporciona una interessant visió de l'església castellana i fa referència a les reticències, més morals que econòmiques, a contribuir en les finances de la corona; Ramón SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Iglesia y sociedad en la Castilla moderna: el Cabildo catedralicio de la Sede Primada (siglo XVII)*, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha i Ayuntamiento de Toledo, Toledo, 2000.

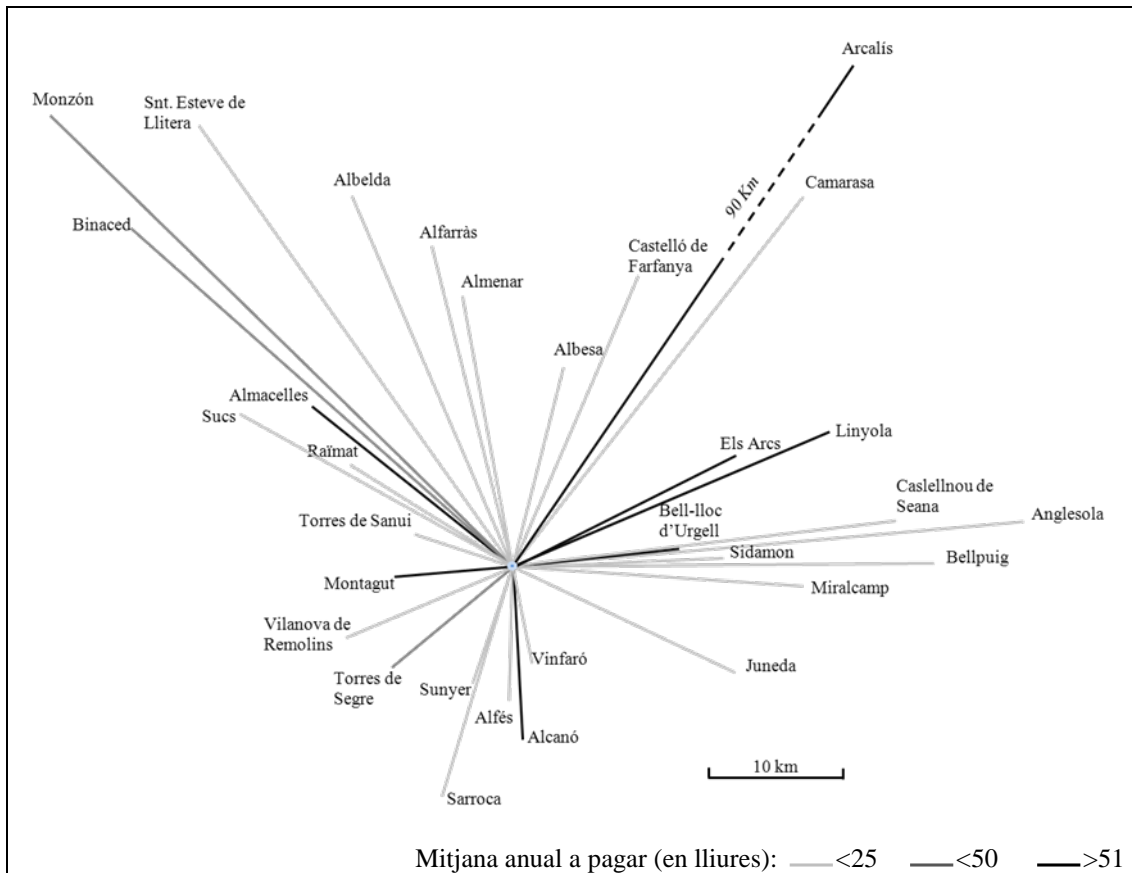
¹¹³ La sèrie de llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors s'inicia l'any 1690, tot i que al títol del primer llibre de la sèrie figurin els anys 1684-1697, i s'allarga fins a l'any 1740. ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors, ref. 259-264.

que cada un d'aquests va liquidar anualment al capítol, hi consta també la quantitat que teòricament hauria hagut de satisfer, permetent-nos d'aquesta manera resseguir el percentatge de la morositat comunal. Per a realitzar aquest treball, d'aquesta llista de deutors de pensions, hem treballar únicament amb aquells que eren consistoris municipals, un total de 32, deixant de banda la gran quantitat de particulars o institucions privades de diferent tipus que també hi constaven, sent una discriminació que en certs casos no ha estat del tot fàcil a causa dels noms ambigus que s'empraven per designar els deutors i el fet de trobar-se tots els noms en un mateix llistat. Havent de reconèixer, per tant, cert marge d'error.

Treballant amb aquestes dades, primerament, hem volgut localitzar geogràficament aquests 32 municipis per tal d'intentar delimitar l'àrea d'influència econòmica que mitjançant el crèdit, tenia el capítol sobre el territori. Amb aquest objectiu, a la figura 3, hem marcat sobre un mapa aquells municipis que entre els anys 1690 i 1704 apareixen en algun moment com deutors del l'Administració dels Aniversaris, unint-los mitjançant una línia recta amb la ciutat de Lleida, seu del capítol, i retirant posteriorment el mapa de fons per tal de visualitzar més clarament les dades que volem mostrar. Certament, el que apareix en aquest mapa és la distància en línia recta entre Lleida i els municipis deutors, una distància que en termes relatius augmentaria si es tinguessin en compte les vies de comunicació del moment.

Més enllà de la distància geogràfica, hem volgut visualitzar també la importància de l'endeutament absolut de cada municipi, pel que hem calculat la mitjana que cada consistori hauria d'haver pagat anualment, i ho hem visualitzat mitjançant la intensitat del color de les línies.

Figura 3: Municipis censalistes de l'Administració dels Aniversaris del Capítol de Lleida i mitjana anual del total de pensions a pagar (1690-1704)¹¹⁴

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1684-1697 i 1798-1713, ref. 259 i 260.

Amb aquesta figura, primerament, podem visualitzar una intensa xarxa territorial, amb epicentre a Lleida, que delimita l'àrea d'influència econòmica directa d'aquesta institució religiosa. Aquesta xarxa, certament, s'incrementaria tant en intensitat com en dimensió si també hi afegíssim els diferents particulars i les altres institucions endeutades. Malgrat tot, en línies generals, ve a coincidir amb els límits de l'àrea d'influència religiosa que marcaria el Bisbat de Lleida, amb unes poques excepcions, i arribant fins a Anglesola (a 38km), Arcalís (a 90 km) o Montsó (a 50km), sobrepasant també els límits polítics del Principat de Catalunya. A més a més, el mapa que visualitzem en aquesta figura, segurament, encaixaria com un "puzle" amb dibuixos similars realitzats per altres grans

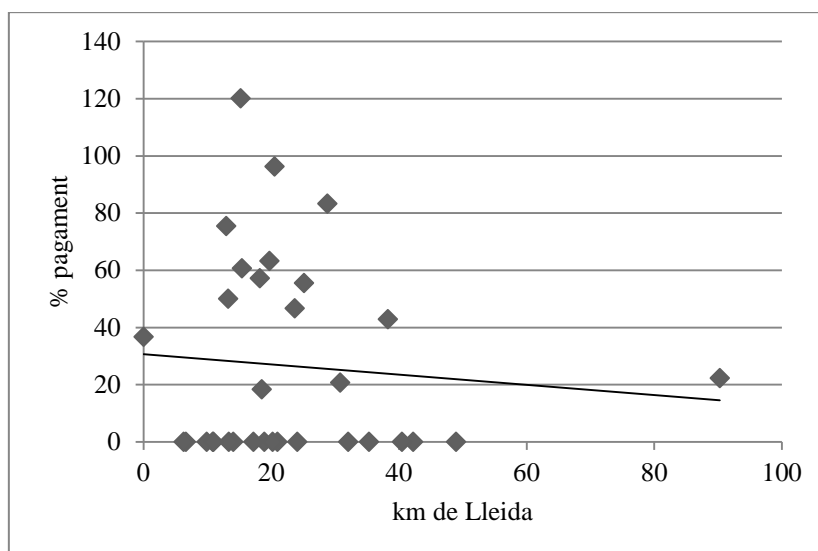
¹¹⁴ En aquesta figura hem elidit la ciutat de Lleida, també deutora del capítol, pel fet de compartir municipi amb la seu episcopal.

institucions eclesiàstiques properes, especialment les seus episcopals limítrofes, poden aconseguir una interessant visió del poder econòmic episcopal.

En segon lloc, observant aquesta mateixa figura, centrant-nos ara en el nivell d'endeutament absolut dels comuns, podem veure que predominen els municipis amb un grau d'endeutament relativament baix, inferior a les 25 lliures anuals, sent solament 2 els que es situen entre les 25 i les 50, i 8 els que superen aquesta quantitat (els 7 que apareixen a la figura 3 més la ciutat de Lleida). Amb això, tenint sempre present que parlem de dades absolutes que no hem relativitzat ni amb els habitants de cada municipi ni amb el conjunt dels ingressos, podem intuir una polarització entre els comuns que tenien deutes relativament baixos en front dels que devien gran quantitat de capital, ja que a més, d'aquests 8 municipis amb pensions anuals a pagar superiors a les 50 lliures, 5 superaven també les 100.

Treballant encara amb les dades de la distància física dels municipis deutors respecte la seu del capítol, hem volgut saber si la morositat estava directament correlacionada amb la distància, raó per la qual hem realitzat un gràfic de dispersió (gràfic 3) on en l'eix de les abscisses hi hem vinculat la llunyania de Lleida en km i en el de les ordenades la mitjana percentual del pagament anual que cada comú va realitzar entre els anys 1690 i 1704 i hi hem afegit una línia de tendència. Certament però, un cop realitzat aquest exercici, tot i aparèixer una línia de tendència que mostra una caiguda moderada del percentatge de cobriment dels pagaments a mesura que ens allunyem de la seu catedralícia, permetent-nos intuir rendiments decreixents en el mercat creditici a mesura que augmenta la distància dels préstecs, no podem considerar determinant aquests resultats, ja que la línia de tendència té una inclinació massa feble i es veu distorsionada pel cas excepcional del municipi d'Alcanó, que comentarem posteriorment.

Gràfic 3: Correlació entre distància de Lleida i % de pagament de les pensions per part dels municipis al Capítol Catedralici de Lleida (1690-1704)

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1684-1697 i 1798-1713, ref. 259 i 260.

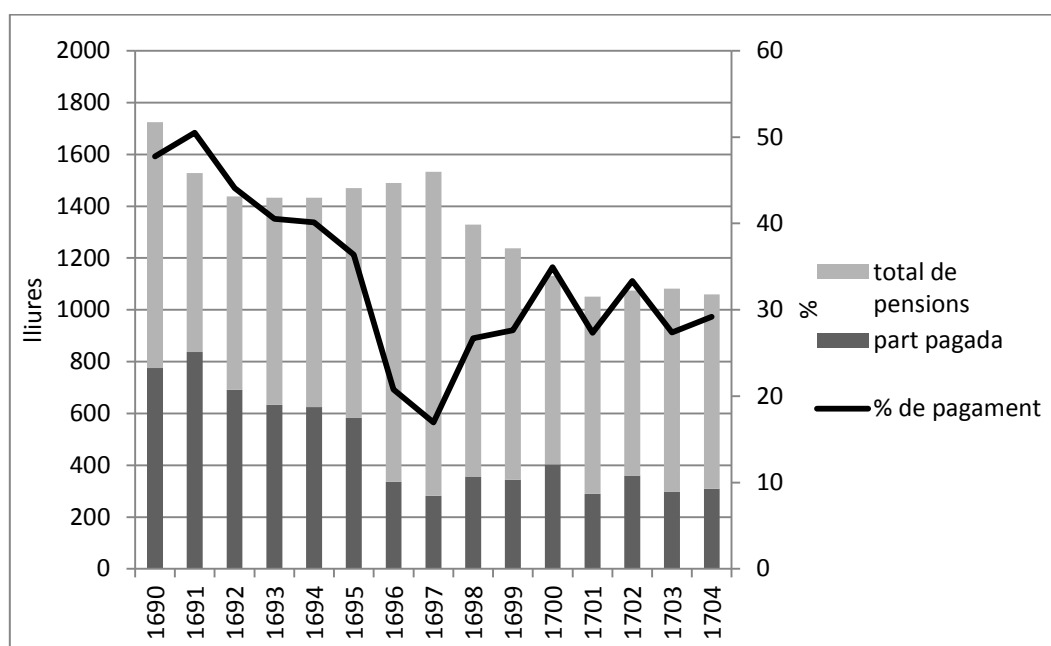
Observant aquest gràfic, per una banda, es visualitza que un grup importants de municipis (17 de 32) que no paga els seus deutes amb el capítol, idea que ja desenvoluparem posteriorment. A més, podem veure com gairebé tots els altres comuns es trabaven a una distància inferior als 50 km. De Lleida, essent el municipi d'Arcalís l'única excepció, el qual, a més, segons l'administració religiosa, pertanyia al Bisbat d'Urgell,

Aquest gràfic, requereix també una comentari obligat referent al municipi d'Alcanó, on es registrà un percentatge de pagament superior al 100%. En els llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris, tot i que no haguem pogut localitzar cap explicació, hem observat que durant la primera meitat de la dècada, aquest municipi paga una quantitat més alta de la que consta que hauria de pagar i posteriorment desapareix el seu deute. Aquest fet, ens fa pensar en tres possibles explicacions; (1) o bé que es paguin unes pensions d'anys anteriors a 1690 de les que no n'hem localitzat cap registre, (2) o bé que es tracti d'un retorn del principal, ja que alguns dels municipis retornen durant aquesta dècada part del principal dels seus deutes, malgrat tot, aquesta no era pas la formula habitual de procedir, (3) o bé que es tracti d'un error en la comptabilitat capitular.

Un cop delimitada l'àrea d'influència econòmica del capítol catedralici mitjançant els censals, cal emprar aquestes dades per intentar obtenir una visió regional de l'evolució de l'endeutament comunal durant aquest període de creixement econòmic.

Amb aquesta finalitat, al gràfic 4, mostrem l'evolució del total de les pensions a percebre anualment pel capítol de part dels consistoris locals, afegint-hi la quantitat que segons els seus llibres comptables van ingressar realment i una línia evolutiva del percentatge de compliment de dita obligació. L'evolució del total de les pensions a percebre, certament, està directament correlacionat amb el total del préstec, sent les pensions, pel general d'un 5% anual del valor total. Per tant, la variació d'aquesta quantitat reflecteix directament el nivell d'endeutament comunal.

Gràfic 4: Evolució de les pensions de censal a pagar per municipis a l'Administració dels Aniversaris del Capítol (1690-1704)

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1684-1697 i 1798-1713, ref. 259 i 260. Poden consultar-se les dades utilitzades per fer aquest gràfic a l'annex 4.

Les dades presents en aquesta gràfica, en primer lloc, ens indiquen una caiguda del pagament dels interessos del deute, tant en dades absolutes com en percentatge; Unes dades que per si soles ens podrien portar a pensar en un empitjorament de la situació financera municipal, malgrat tot, el fet que també és registri una significativa caiguda del total teòric a pagar ens senyala més aviat un retorn del principal.

Aquesta disminució dels registres d'endeutament municipal que observem, en part, està causat per la millora econòmica general, la qual permet que no es continuï engreixant el deute i es reverteixi la greu situació a la qual arriben els municipis catalans durant la dècada dels 60¹¹⁵, però sobretot, la caiguda del percentatge de pagament dels interessos ens fa pensar en un seguit de concòrdies entre capítol i comuns que hagués permès aquesta morositat a canvi de centrar els pagaments en el retorn del principal. Una idea que al no poder corroborar mitjançant els fons capitulars la intentarem desenvolupar més a fons quan tractem l'exemple concret de la ciutat de Lleida, on sí que tenim constància de les concòrdies que aquest municipi va firmar amb els seus creditors.

Per observar millor aquesta tendència a la baixa dels nivells d'endeutament comunal, al quadre 2, hem volgut mostrar de manera detallada l'estat d'endeutament absolut dels 29 municipis que tenen deutes amb l'Administració dels Aniversaris Majors els anys 1690 o 1704, primer i darrer any de la sèrie amb la que hem treballat. En aquest quadre, per tant, es mostra la variació de les pensions a pagar entre ambdós anys per part dels 13 municipis que varien dita quantitat, tant en kg de plata com en percentatge, així com el valor de les pensions que havien de pagar els 16 municipis que no varien aquesta quantitat, i una suma total de la variació que es produeix. Cal dir però, que en aquesta llista manquen tres municipis respecte als quadres anteriors (on treballem amb 32 comuns), ja que tant Vilanova de Remolins, com Alfés i Bellpuig s'endeuten amb l'Administració dels Aniversaris amb posterioritat a 1690 i aconsegueixen retornar el deute abans de 1704.

¹¹⁵ Jordi Olivares explica com durant la dècada dels 60 del segle XVII els municipis catalans arriben a tal nivell d'endeutament que es veuen obligats a vendre bens propis per tal de fer front a les obligacions creditícies. Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors...*, op. cit., p. 433-469.

Quadre 2: Variació de les pensions a pagar anualment per part dels municipis censalistes dels Aniversaris Majors del Capítol de Lleida entre 1690 i 1704 (en kg de plata¹¹⁶)

Municipis amb les mateixes pensions ambdós anys		Municipis que varien el total de les pensions a pagar				
Sn. Esteve de Llitera	2,101	municipi	1690	1704	diferència	% diferència
Montagut	1,745	Sunyer	3,908	0	-3,908	-100%
Linyola	1,233	Alcanó	2,533	0	-2,533	-100%
Torres de Segre	0,786	Almenar	0,856	0	-0,851	-100%
Monzón	0,731	Anglesola	0,548	0	-0,548	-100%
Binaced	0,731	Arcalís	0,183	0	-0,183	-100%
Albelda	0,320	Miralcamp	0,137	0	-0,137	-100%
Camarasa	0,274	Lleida	7,750	3,466	-4,284	-55,2%
Castellnou de Seana	0,219	Almacelles	1,973	1,525	-0,448	-22,7%
Sidamon	0,219	Vinfaró	0,096	0,091	-0,005	-5,2%
Raimat	0,201	Els Arcs	2,437	2,364	-0,073	-3%
Castelló de Farfanya	0,183	Bell-lloc d'Urgell	1,904	2,239	+0,335	+17,6%
Sucs	0,183	Torres de Sanui	0	0,116	+0,116	-
Alfarràs	0,100	Juneda	0	0,365	+0,365	-
Sarroca	0,091	TOTAL	31,510	19,352	-12,158	-38,6%
Albesa	0,069					

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1684-1697 i 1798-1713, ref. 259 i 260.

Observant aquestes dades, en primer lloc, cal que fem referència a la variació del total entre ambdós anys, la qual, l'hem situat en una reducció del 38,6%, mostrant-nos una important disminució del nivell de l'endeutament i denotant així una important millora en les finances municipals. Una millora la qual, certament, si únicament analitzéssim els municipis que fan l'esforç de reduir llur deute, i exclouéssim els tres exemples que marquen l'excepció, seria força més significativa, denotant un esforç força més significatiu dels qui disminueixen el seu volum de censals.

¹¹⁶ Per fer la conversió del valor de les lliures a plata hem utilitzat el valor de 18,268 grams per lliura, ja que és aquesta la paritat emprada per aquest període a l'obra Gaspar FELIU, *Precios y salarios en la Cataluña moderna*, Banco de España, Madrid, 1991, vol. 1, p. 21.

Si ens aturem a analitzar les dades de forma més detallada, podem apreciar que tot i ser solament 10 els municipis que retornen parcial o totalment els seus deutes i malgrat que 3 comuns l'incrementin, l'impacte en el la variació total no deixa de ser significatiu, ja que pel general, els municipis que afronten la reducció dels seus deutes són els que registren nivells més alts d'endeutament amb l'Administració dels Aniversaris l'any 1690. Fet que ens fa pensar en la possibilitat que sigui la situació d'emergència en la que es troben llurs finances la que els faci cercar solucions de manera més urgent per revertir tal situació comptable.

En referència a la millora financera que observem durant aquests anys, no deixa de ser significatiu el fet que tres dels cinc municipis que s'endeuten de nou durant aquests anys puguin fer front al retorn del deute abans de l'arribada de la Guerra de Successió, denotant així que l'endeutament és de caràcter conjuntural i el context econòmic favorable els permet ràpidament revertir la situació. Pel que fa als altres dos municipis que s'endeuten de nou durant aquests anys, cal citar el cas de les Torres de Sanui, el qual, tot i que el context econòmic general li fos favorable, rarament hagués pogut afrontar el pagament d'aquest nou deute, ja que com ens assenyala Josep Lladonosa, aquest poble es trobava majoritàriament despoblat des dels anys de la Guerra dels Segadors, fent-nos pensar, per tant, que aquest nou deute sigui degut a la impossibilitat de fer front a les obligacions adquirides amb anterioritat a 1640¹¹⁷.

Tot i que les figures emprades en aquest treball no ens ho puguin mostrar, hem de considerar que la millora financera va arribar també als municipis que no van variar el total del seu deute, ja que, per una banda, la millora econòmica general de ben segur que relativitzà la importància d'un tipus d'endeutament que no estava pensat per ser actualitzat amb les dades de la inflació, per altra banda, l'important creixement demogràfic d'aquests anys va permetre augmentar el nombre de contribuents, i per tant, reduir la càrrega fiscal. Una idea que intentarem desenvolupar més a fons quan analitzem les dades dels casos de Lleida i Balaguer.

¹¹⁷ Referències al despoblament de diversos municipis de l'Horta de Lleida durant la Guerra, alguns dels quals, com Torres de Sanui, no tornaran ja a ser repoblats, poden ser trobades a obres com Josep LLADONOSA, 'Les crisis històriques', dins Josep LLADONOSA (et alt.), *Lleida, problema i realitat*, Edicions 62, Barcelona, 1967, p. 34, i Josep LLADONOSA, *Història de Lleida...*, op. cit, vol. 2, p. 511-512.

Finalment, fent referència a l'endeutament regional, hem de citar les dades observades per Enric Vicedo, les quals, ens permeten complementar i reafirmar-nos en la millora financera municipal que hem intentat descriure. Vicedo, treballant amb les Respostes Generals de 1716, posa en evidència que només 10 municipis d'una mostra de 48 van declarar tenir contractes de parts de fruit per a fer front als problemes financers derivats de l'endeutament signats amb anterioritat a 1707¹¹⁸.

6.2. L'exemple de la ciutat de Lleida

Havent realitzat una primera aproximació a les dades regionals mitjançant les possibilitats que ens ha ofert el fons de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol Catedralici de Lleida, resulta necessari intentar aprofundir en un exemple concret per tal d'intentar reforçar les primeres hipòtesis plantejades. Amb aquest objectiu, hem estudiat la comptabilitat de la Paeria de Lleida, ja que, a més de ser el principal municipi de la regió, és el que disposa d'una millor i més àmplia documentació conservada que ens permet resseguir la seva evolució financera des dels anys posteriors a la Guerra dels Segadors fins l'arribada de la Guerra de Successió a la ciutat¹¹⁹.

Per a realitzar aquest anàlisi local, hem emprat els fons de la Clavaria Major, i especialment els seus llibres de comptes, consultables a l'Arxiu Municipal de Lleida sota la nomenclatura de llibres de Capbreus. La Clavaria Major, que en línies generals desenvolupava les funcions de tresoreria, controlava els principals pagaments i ingressos del comú, raó per la qual, tot i ser unes dades parcials, la utilització d'aquesta documentació és la que millor ens permet aproximar-nos a una visió global de les finances municipals¹²⁰.

¹¹⁸ Enric VICEDO i RIUS, 'Producció, propietat i renda...', op. cit., p. 533-536.

¹¹⁹ Una primera aproximació a les finances municipals lleidatanes mitjançant les dades comptables de la Clavaria Major durant el període d'entreguerres l'hem realitzat a Gabriel RAMON-MOLINS, 'La clavaria mayor de la ciudad de Lleida entre 1652 y 1707. Una propuesta metodológica para el estudio de las finanzas municipales', dins Màximo GARCÍA FERNÁNDEZ (ed.), *Familia, cultura material y formas de poder en la España Moderna. III Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Moderna*, Fundación Española de Historia Moderna, Madrid, 2016, p. 725-36.

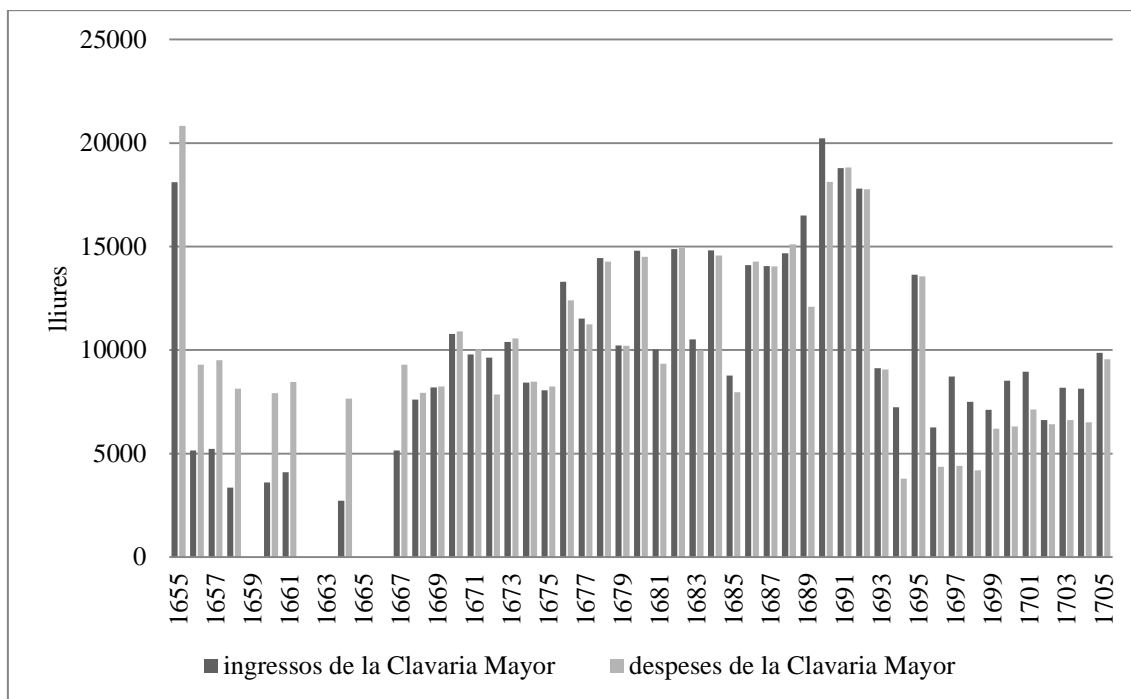
¹²⁰ Un comentari més a fons sobre els principals problemes i avantatges d'emprar aquests fons per reconstruir les finances municipals l'hem realitzat en el capítol 5.1, quan hem utilitzat aquests fons per aproximar-nos a les finances de la Paeria durant la Guerra dels Segadors. Per una visió de l'organització

Mitjançant aquests documents comptables hem pogut reconstruir l'evolució dels ingressos i les despeses municipals des dels anys posteriors a la Guerra dels Segadors, els quals ja hem comentat en el capítol anterior, fins als anys previs a la Guerra de Successió, cosa que ens permet tenir una visió força àmplia d'aquest període de tant interès històric. A més a més, mitjançant aquests llibres, hem pogut resseguir el nivell de morositat tant del consistori com dels diferents particulars i altres institucions que realitzaven pagaments a la Paeria.

Un primer anàlisi a realitzar d'aquestes dades ha de ser l'observació de l'evolució d'ingressos i despeses de la clavaria, plasmada al gràfic 5, així com també fixar-nos en l'evolució del resultat del creuament d'ingressos i despeses, que amb la voluntat d'aproximar-nos al que podria ser una liquidació pressupostària hem mostrat al gràfic 6, sempre amb la cautela pertinent. En aquest darrer gràfic, a més, l'hi hem aplicat una mitjana mòbil a 5 anys per poder copsar millor la tendència evolutiva. Certament però, hem de comentar que les dades emprades per a realitzar aquests dos gràfics presenten una distorsió, arrossegada voluntàriament dels llibres de comptes de la clavaria amb la voluntat de respectar al màxim les dades originals; en els llibres de Capbreus s'anotava entre els ingressos tant els que es van cobrar com els que es van deixar en resta, anotant de nou els no cobrats a la partida de les despeses, així com també es feia el mateix per la part de les despeses, on les no pagades figuraven entre el total de dèbits i entre els ingressos. Aquesta forma de portar la comptabilitat implica que s'incrementin ficticiament els totals d'ingressos i despeses, malgrat tot, no afecta el resultat de la liquidació, per tant, cal que ambdós gràfics hagin de ser observats i analitzats de manera conjunta. A més, aquest fet ens fa pensar en que els ingressos no cobrats fossin tractats comptablement com deute emès, raó per la qual primer "s'ingressaven" i després s'anotava una partida de la mateixa quantitat en format de préstec, i igual amb les despeses no cobertes, anotades entre els ingressos com si d'un préstec a la Paeria es tractés.

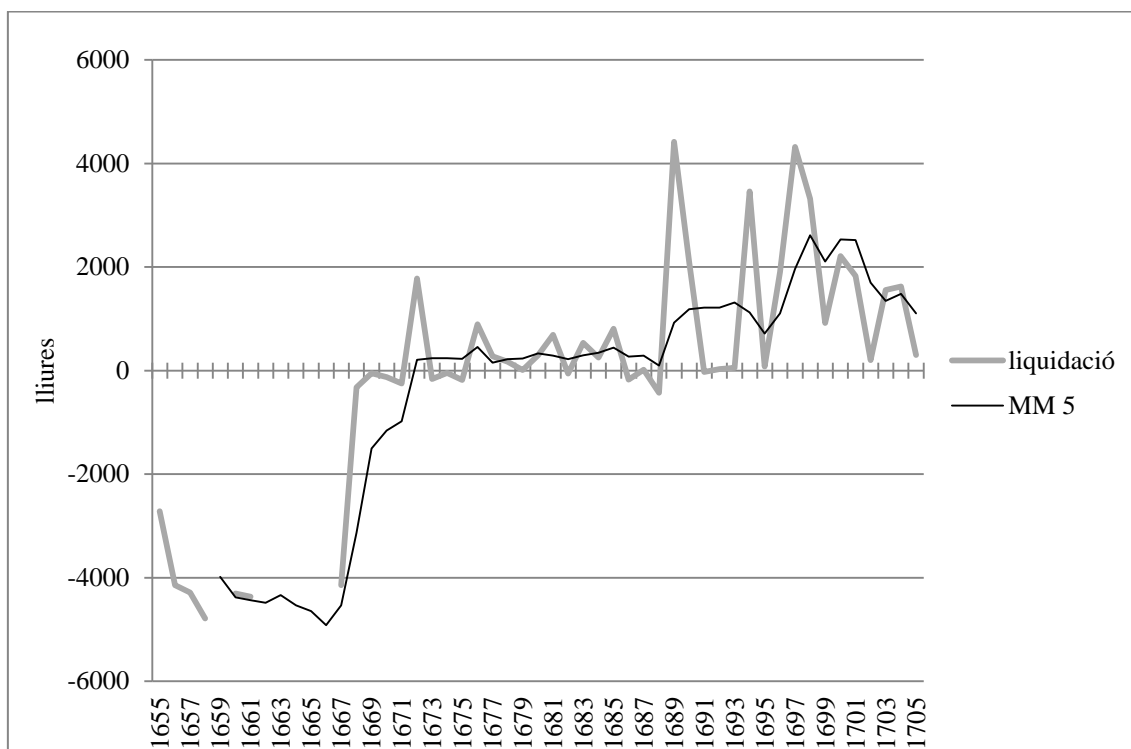
administrativa del consistori pot consultar-se l'obra Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit.

Gràfic 5: Evolució dels ingressos i despeses de la Clavaria Major de la ciutat de Lleida (1655-1705)

Font: AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1655-1705

Gràfic 6: Evolució de la liquidació de la Clavaria Major de la ciutat de Lleida (1655-1705)

Font: AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1655-1705

En primer lloc, i abans de comentar detalladament aquestes dades, cal que fem referència a la composició de les partides d'ingressos i de despeses, una composició que òbviament és clau per entendre la seva evolució. Pel que fa a la partida dels ingressos, anotats de major importància a menor, apareixen partides provinents d'arrendaments de diferents taxes i imposicions comercials (que en molts anys gairebé triplica el segon dels ingressos), cobrament de pensions (majoritàriament de censals), imposicions cobrades directament pel comú i sequiatges (fonamentalment de les sèquies de Segrià i Fontanet). Entre les despeses en canvi, destaca amb molta diferència el pagament dels interessos del deute (en forma de pagament de pensions), seguit del pagament de sous, els albarans de la despesa comú i les despeses derivades d'omplir de gel el pou¹²¹.

L'anàlisi d'ambdós gràfics ens permet observar una clara evolució cap a la millora financera municipal, la qual la podem dividir en tres etapes força marcades. Una primera etapa (1650-1665) seria la ja comentada en el capítol anterior, la qual comprendria els anys posteriors al conflicte i que s'allargà fins a mitjans de la dècada dels 60, essent el període en que, amb les peculiaritats regionals pertinents, la Crisi General Europea arribà al seu ocàs; durant aquests anys la tònica dominant és la consecució de liquidacions negatives de clavaria, les quals, consegüentment, comportaven la venda de nous títols de censal per poder fer front als problemes de liquiditat fent que l'any 1664 s'arribés al màxim de pensions a pagar dels anys que conservem la documentació del període d'entreguerres (veure gràfic 8)¹²². Entre les claus per entendre aquesta primera etapa cal fer referència a uns ingressos paupèrrims de la clavaria, com ens demostra el fet que els ingressos provinents d'arrendaments i imposicions comercials, que són els principals ingressos del comú, no recuperin els nivells de preguerra fins a l'any 1687, per posar només un exemple. Una situació que no s'allunya de la estudiada per Antoni Passola, qui en referència a la hisenda lleidatana es refereix al període 1656-1683 com una llarga

¹²¹ L'abastiment d'altres productes no està anotat a aquests llibres al dependre directament dels arrendataris privats o altres prohomenies municipals que passaven un tant anual a la clavaria a canvi d'explotar, generalment en règim de monopoli, cada servei.

¹²² Certament però, cal matisar que entre els anys 1655 i 1667 ens manquen 5 llibres de comptes anuals de la clavaria.

prostració¹²³, o la que ens dóna Jordi Olivares pel conjunt del Principat, qui observa un fort creixement dels litigis davant de la Reial Audiència derivats de l'endeutament entre els anys 1653 i 1662, els quals, molts d'aquests, davant de la manca de recursos per a poder fer front al deute i la impossibilitat de signar concòrdies amb els creditors, acaben amb una cessió de bens comunals, i fins i tot de particulars de la universitat, als magistrats de l'Audiència per tal d'afrontar un concurs de creditors¹²⁴.

Un segon període a destacar començaria durant la segona meitat de la dècada dels 60 allargant-se fins a finals dels 80; durant aquest període, aparentment, es van aconseguir equilibrar ingressos i despeses de la Clavaria Major, tot i que certament, l'anàlisi d'aquestes gràfiques pugui resultar lleugerament distorsionat per les alteracions que arrosseguem dels llibres de comptes originals que hem comentat anteriorment. Per una banda, durant aquestes dues dècades, milloren substancialment els ingressos municipals i cau força la morositat registrada contra la Paeria, situant-se en torn del 2%, malgrat tot, per altra banda, la caducitat dels acords de les concòrdies signades amb els creditors porten a la Clavaria a haver de pagar la totalitat de les pensions de censal, cosa que comprensiblement no pot realitzar i fa que segueixi pagant-ne la meitat o fins i tot res els anys 1676 i 1678, segurament per tal de pressionar als creditors per a que s'avinguin a signar nous acords. Aquesta morositat del comú, com ja hem comentat, distorsiona els gràfics anteriors, ja que s'anota tant a la partida de despeses com a la d'ingressos, raó per la qual, amb el gràfic 9 i el gràfic 10 hem intentat esmenar aquest error.

Sigui com sigui, l'estabilització del resultat de la liquidació que es va aconseguir permeté frenar l'emissió de nous censals que seguissin agreujant la greu situació financera del municipi, malgrat tot, més que no pas per una millora substancial de l'economia, la millora en les finances municipals es troba, fonamentalment, en els impagaments i les

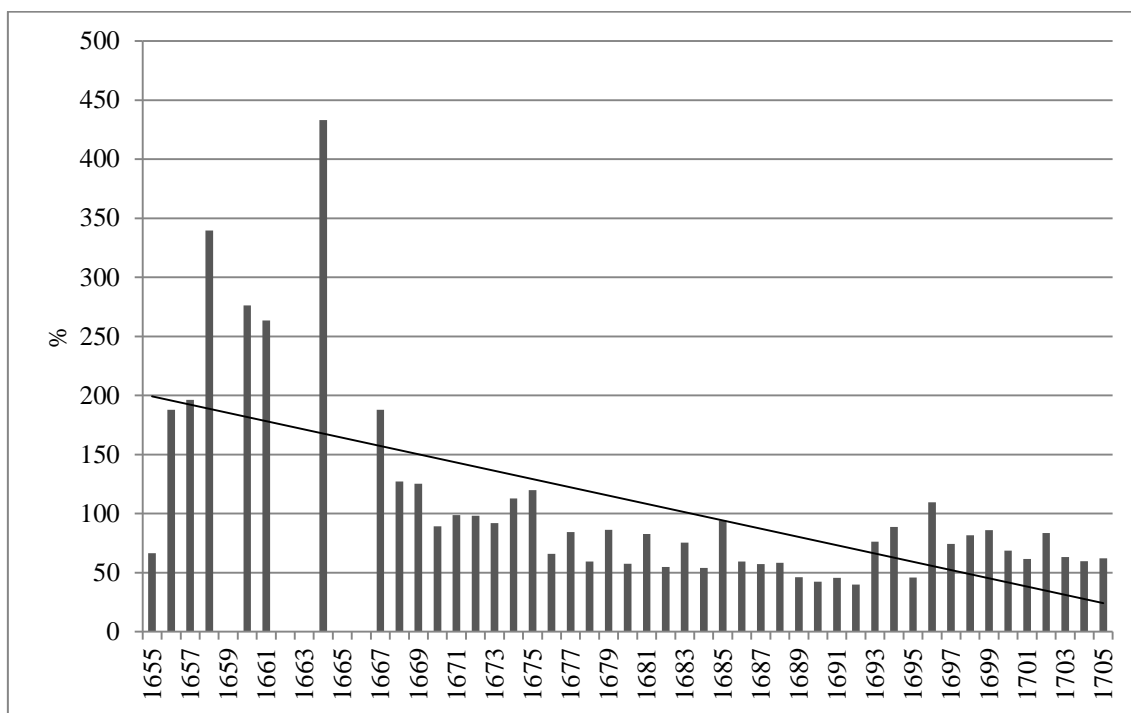
¹²³ Antoni Passola apunta com a trets més destacats d'aquest període a la sensació d'estancament en la crisi reflectida pels baixos nivells d'ingressos i despeses de la Clavaria, les concòrdies successives signades entre Paeria i creditors i l'augment dels arbitris per fer front a les despeses i una lenta recuperació; Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit., p. 437-443. En el nostre estudi però, no hem conservat la cronologia proposada en aquesta obra, dibuixant un tercer període entre el comentat i la Guerra de Successió el qual s'allargaria entre les dècades dels 70 i 80 durant el què, tot i la persistència d'aquesta llarga prostració, les dades ens mostren una situació més estabilitzada.

¹²⁴ Olivares observa com entre els anys 1653 i 1657 els litigis davant la Reial Audiència sumen un total de 191 i entre 1658 i 1662 són 140, en front dels 43 que es registren entre els anys 1642-46 o els 20 durant el període 1630-34. Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors...*, op. cit., p. 433-469.

noves concòrdies firmades amb els creditors, les quals van permetre reduir els interessos del deute centrant els pagaments en el retorn del principal.

Per entendre l'ingent necessitat que tenia la Paeria per signar aquests acords amb els creditors cal observar el gràfic 7 en el que hi hem plasmat el percentatge que hagués suposat el pagament del total de les pensions anuals a pagar, si no haguessin resultat reduïdes per concòrdia, en relació amb els ingressos registrats anualment per la Clavaria Major, afegint-hi una línia de tendència. Aquest gràfic ens serveix per veure com un cop superats greus problemes de la immediata postguerra dels Segadors, que situaven al consistori en situació de fallida tècnica i els quals ja hem comentat en el capítol anterior, l'any 1670 (o de forma més estable el 1676) s'aconsegueix situar el total teòric a pagar per sota del 100% gràcies a la recuperació dels ingressos, però també gràcies al retorn del principal que faciliten les concòrdies. Malgrat tot, durant tot el període d'entreguerres, segueix sent la principal partida de despeses que consumeix una part molt important dels ingressos la qual, hipoteca l'esdevenir financer del comú i fa que la seva reducció esdevingui la principal preocupació dels responsables financers del consistori.

Gràfic 7: Percentatge del que suposa el pagament de les pensions en relació amb els ingressos de la Clavaria Major de Lleida (1655-1705)

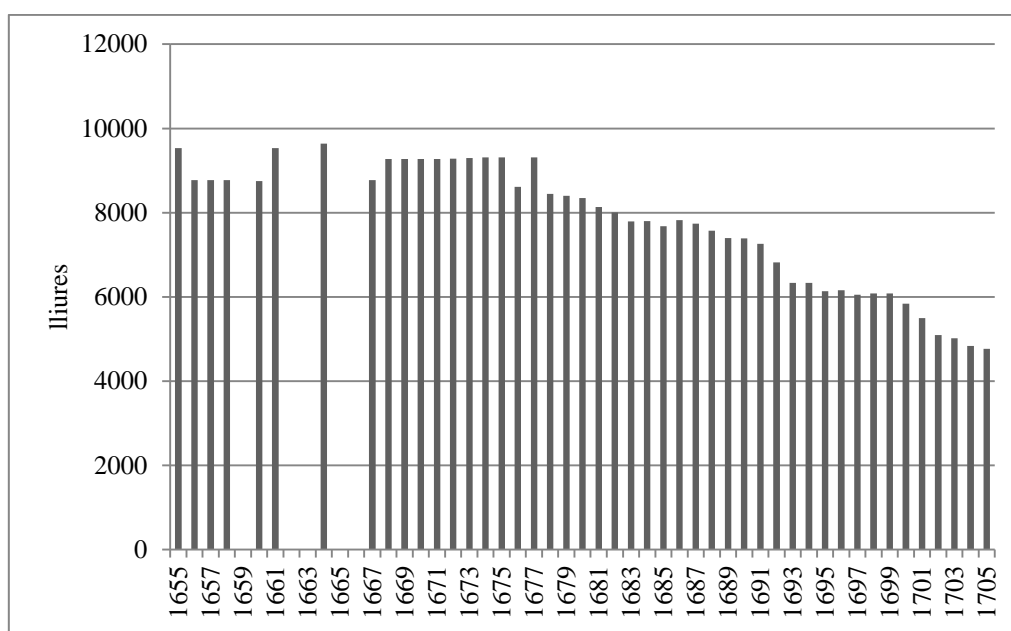

Font: AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1655-1705

L'efecte positiu de les concòrdies sobre les finances municipals, es fa sobretot evident durant la darrera dècada del segle XVII, quan amb la firma de nous acords s'aconsegueix reduir el pagament de les pensions a només un 25% del que s'hauria de satisfer. Una reducció que s'allarga fins a l'any 1699, quan la part a pagar es deixa en un 50%. Aquestes reduccions en el pagament de les pensions marquen les línies d'una tercera etapa en les finances municipals del període d'entreguerres durant la qual, fins i tot, La Clavaria, aconsegueix registrar superàvit comptable. A més, l'any 1705, que és l'últim dels que en tenim llibres abans de la nova guerra, es registren uns nivells d'endeutament municipal per censals que es situen en poc menys de la meitat dels registrats el 1664.

Per il·lustrar aquesta millora en els nivells d'endeutament de la Paeria hem elaborat el gràfic 8, en el qual mostrem l'evolució del pagament teòric de les pensions de censal anuals (que no el pagament real, ja que no hem contemplat l'impacte de les concòrdies). El pagament de les pensions, com ja hem comentat, està intrínsecament relacionat amb el total del deute, ja que aquestes, pel general, suposen durant aquest període el 5% anual del total.

Gràfic 8: Evolució del total de les pensions a pagar anualment per la Clavaria Major de Lleida, sense aplicar les reduccions per concòrdia (1655-1705)

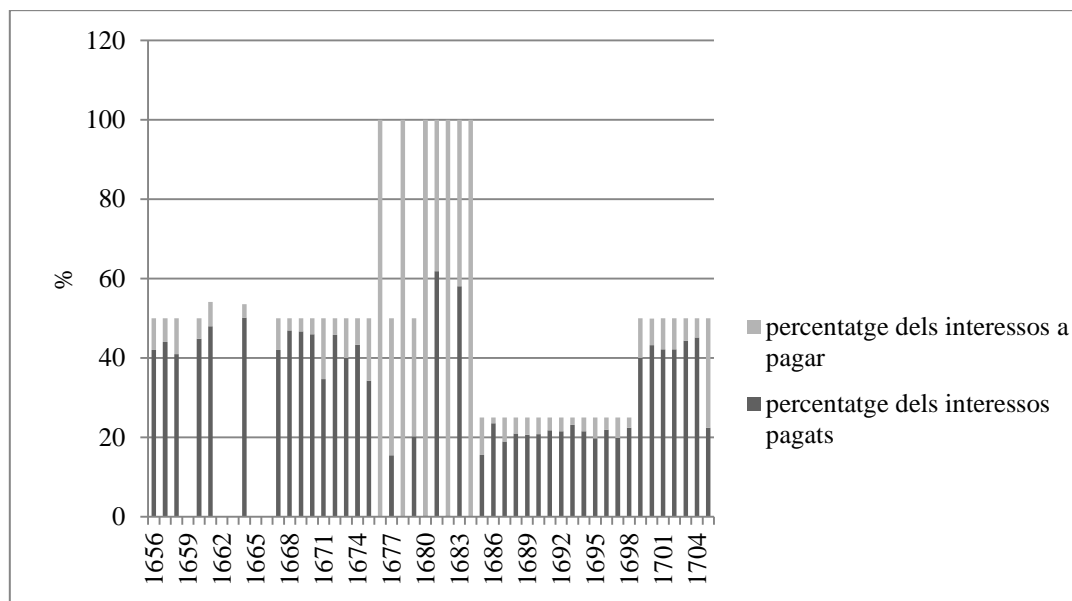
Font: AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1655-1705

Com hem comentat, la millora en les finances municipals i la conseqüent caiguda dels nivells d'endeutament registrats a finals de segle ve donada, sobretot, pel fet de no pagar els interessos del deute, podent centrar així els pagament en retornar el principal. Una possibilitat que per entendre-la cal observar la situació de fallida econòmica en la que es troba la ciutat després de la Guerra dels Segadors i que fa més que imprescindibles aquests acords. I és que sense dites concòrdies la situació financera del comú hagués estat insostenible, ja que per posar només un exemple, l'any 1672, gairebé 20 anys després del final de la guerra, el total de les pensions a pagar, si no hagués estat reduït per les concòrdies, hagués ascendit a 9282 lliures quan els ingressos municipals van ser de 9087, dels quals només se'n van cobrar 8904 durant aquell exercici. Per tant, si consideréssim que totes les pensions fossin de censals i responguessin a uns interessos del 5% del principal, aquest hagués ascendit a 185640 lliures, és a dir, més de vint cops els ingressos d'aquell any¹²⁵.

Per ajudar a entendre millor el paper de les concòrdies hem elaborat el gràfic 9, en el que s'il·lustra el percentatge que segons consta als llibres de capbreus de la Clavaria Major s'havia de pagar anualment de la partida de pensions, així com el que s'anotà com a pagat.

¹²⁵ AML, llibre de capbreus de 1672, ref. 570.

Gràfic 9: Percentatge de les pensions a pagar per part de la Clavaria Major de Lleida segons les concòrdies i % realment pagat (1656-1705)

Font: AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1656-1705

Observant aquest gràfic, més enllà de contemplar l'evolució dels acords amb els creditors, podem apreciar una correlació entre aquestes dades i la millora en els resultats de la liquidació de la Clavaria (gràfic 6) i del nivell d'endeutament (gràfic 8).

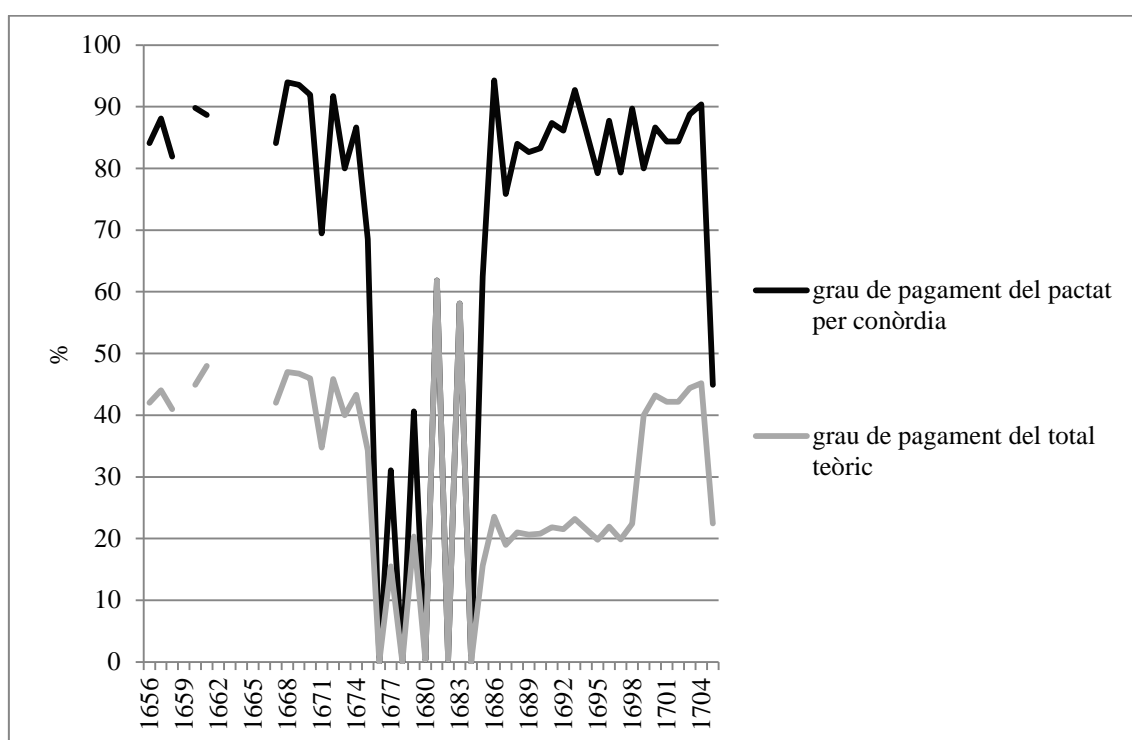
Aquestes dades ens serveixen també per parlar de l'aspecte de la morositat del mateix comú. Podem observar clarament com en cap any d'aquesta sèrie es paguen el 100% de les pensions pactades. Però el que resulta més interessant és observar el fet que un cop l'any 1676 caduquen la primera onada de concòrdies que havien situat a la meitat les pensions a pagar pel comú, i per tant, s'havia de tornar a pagar la totalitat dels interessos, la resposta de la Paeria és la de reduir encara més el total que a ella li toca pagar o fins i tot no pagar res durant alguns anys, cosa que ens fa pensar en que la ciutat utilitza la morositat com un instrument polític de pressió per tal de forçar als creditors a signar nous acords.

No podem deixar de comentar tampoc el fet que un cop l'any 1699 les concòrdies apugen de nou el percentatge de les pensions a pagar del 25 al 50% no es produeix una reducció significativa del grau de cobriment dels pagaments, fet que s'explicaria, en part, per la important reducció del total del deute que ja s'havia realitzat, sobretot durant els anys en

que el pagament de les pensions estava al 25%. Un sanejament financer del comú que va continuar fins que la nova guerra revertiria la situació.

Per observar millor el paper de la morositat comunal, i sobretot la importància de l'impagament dels anys comentats, al gràfic 10, hem transformat aquestes dades en una sèrie lineal en la que hi hem representat tant el percentatge de cobertura dels pagaments acordats, com del que aquests representaven sobre el total teòric del deute acumulat.

Gràfic 10: Percentatge de pagament de les pensions per part de la Clavaria Major de Lleida (1656-1705)

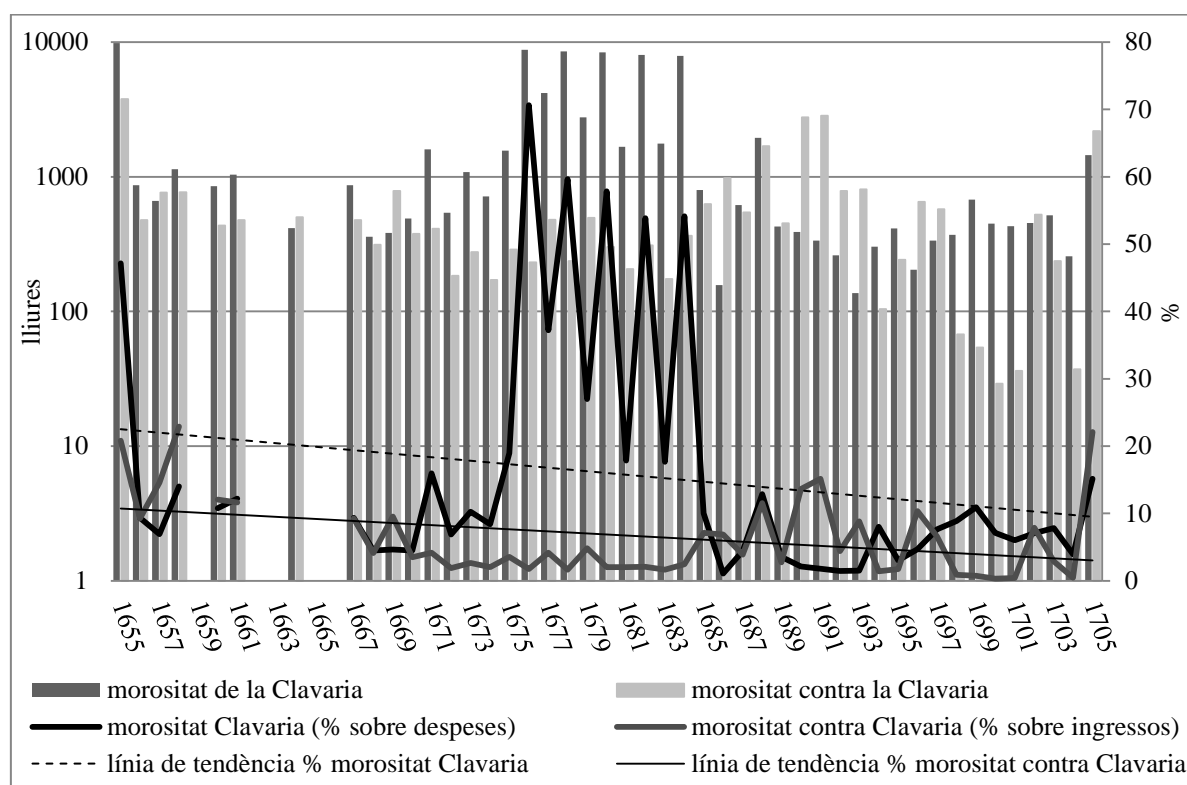
Font: AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1656-1705

Aquest gràfic, a més a més, ens serveix també per observar com el darrer any de la sèrie, ja en plena Guerra de Successió, es produeix una forta caiguda en el pagament de les pensions, denotant el final d'un cicle econòmic alcista i de retruc el truncament del procés de sanejament financer municipal.

Continuant amb les referències a la morositat i intentant evitar justificar-la en la seva totalitat com una forma de pressió als creditors, ja que som conscients que pot resultar un punt de vista excessivament simple, hem aprofitat les possibilitats que ens brinden les

dades dels llibres de capbreus de la Clavaria Major per traçar una evolució de la morositat del comú i comparar-la amb la morositat que es registra contra la Clavaria, que en línies generals la podem considerar una aproximació a la morositat privada. Amb aquest objectiu hem elaborat el gràfic 11 on en una escala logarítmica hi hem plasmat les dades absolutes (en lliures) de la morositat anual tant de la Clavaria Major com la registrada contra aquesta institució i hem calculat el percentatge que representa la morositat comunal en relació amb les despeses i la morositat contra la Clavaria en relació amb el total dels ingressos, mostrant-ne l'evolució anual del percentatge, en aquest cas sobre una escala aritmètica referenciada a l'eix secundari, i annexant-hi dues línies de tendència que facilitin poder obtenir una visió de conjunt del període d'entreguerres.

Gràfic 11: Morositat registrada per la Clavaria Major de Lleida i contra aquesta administració (1655-1705)

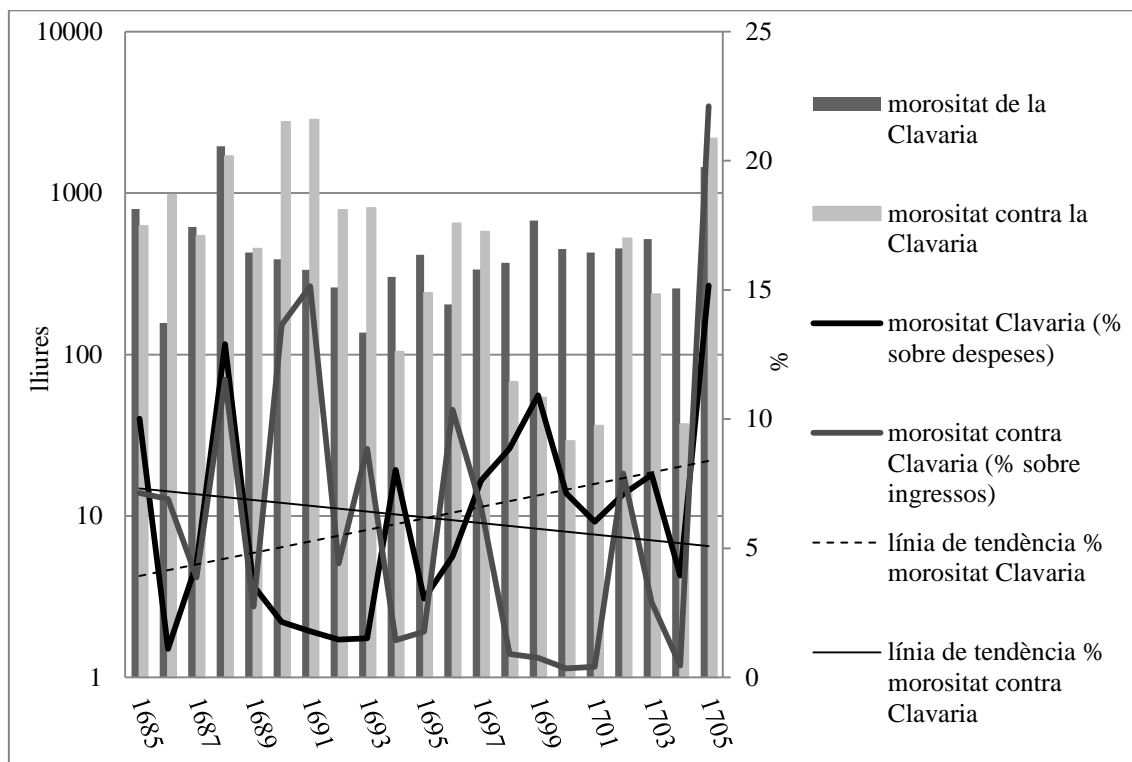
Font: AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1656-1705

Entre les dades més interessants a comentar d'aquest gràfic és l'increment de la morositat comunal que s'estén entre els anys 1676 i 1684 la qual ja hem comentat anteriorment.

També és destacable el fet que generalment la morositat municipal sigui superior, tant en dades absolutes com en percentuals a la morositat dels particulars que realitzaven pagaments al comú, sent a la baixa la tendència evolutiva de les dues.

Sent conscients que la manca d'informació dels primers anys després de la Guerra dels Segadors i els impagaments "voluntaris" del consistori durant els anys comentats poden distorsionar la inclinació de les dues línies de tendència, al gràfic 12 hem copiat la mateixa gràfica, ignorant les dades anteriors a 1685, podent així, a més, centrar-nos més detalladament en l'evolució de la morositat en la fase final del segle, quan el creixement econòmic general fou més pronunciat.

Gràfic 12: Morositat registrada per la Clavaria Major de Lleida i contra aquesta administració (1685-1705)

Font: AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1685-1705

Amb aquest gràfic, a més a més, podem observar un altre fet d'un gran interès, com és l'evolució divergent de la tendència de l'evolució de la morositat pública i privada, cosa que ens fa pensar en que l'efecte de les millores econòmiques generals beneficià clarament l'economia privada, però la manca de reformes estructurals en l'esquema

econòmic del consistori segueix hipotecant les finances municipals, limitant-ne l'efecte de l'expansió econòmica.

És per això que tot i la millora en les finances municipals que hem comprovat durant l'etapa final del segle XVII, no podem deixar de tenir present que aquesta és produïda, sobretot, gràcies a unes concòrdies amb els creditors de la Paeria responnent a una situació de desesperació financera municipal.

6.3. Una aproximació al pes del deute municipal durant els darrers vint anys del segle XVII

Havent-nos aproximat a l'evolució de l'endeutament comunal de la regió de Lleida mitjançant les possibilitats que ens donen els fons de l'Arxiu Capitular de Lleida i un cop analitzat de forma més detallada l'exemple concret de la ciutat de Lleida, volem aprofitar aquest cas per comparar-lo amb el d'altres municipis i aprofundir així en el coneixement del pes real que tingué el deute municipal.

Amb aquesta finalitat, en primer lloc, al quadre 3, volem presentar una breu comparativa del pes relatiu del deute sobre les finances dels comuns de Lleida i Balaguer durant els darrers vint anys del segle XVII, que són dos dels principals municipis de la regió. Per a realitzar aquesta comparativa hem emprat el mateix model proposat per Llorenç Ferrer per estudiar l'evolució de l'endeutament de Manresa¹²⁶. Hem repartit els ingressos i el total del deute municipals entre una estimació de la població dels tres anys en els que hem marcat els talls, considerant les xifres resultants com una aproximació als impostos i al deute per càpita respectivament, unes dades que per apropar-les a la inflació les hem convertit posteriorment de lliures catalanes a quarteres de blat.

Per a realitzar aquest quadre, en el cas de l'exemple de Lleida, per tal d'aproximar-nos als ingressos i a les pensions creditícies pagades, hem emprat les dades presents als llibres de capbreus de la Clavaria Major¹²⁷. Per l'exemple de Balaguer, en canvi, en referència

¹²⁶ Llorenç FERRER i ALÒS, 'Pagar les guerres...', op. cit.

¹²⁷ AML, 578, 587 i 601. A diferència del que hem realitzat en els gràfics i quadres anteriors realitzats en base a aquestes dades, en els que hem optat per respectar al màxim les dades originals, en aquest cas, per

als ingressos hem utilitzat les dades dels llibres del Racional, extretes dels treballs realitzats per Maria José Vilalta¹²⁸. En relació amb el deute, hem hagut d'emprar pels tres anys treballats l'única referència que en tenim, extreta del llibre de la clavaria de 1692¹²⁹. En el cas de l'estimació de la població, hem treballat amb les dades dels fogatges disponibles, multiplicant tal número per quatre i assumint el marge d'error que som conscients que pot comportar¹³⁰. Finalment, el preu del blat, en el cas de Lleida, l'hem calculat en base a al preu de venda a l'Almodí Municipal, d'on se'n conserven preus gairebé a diari¹³¹, i en el cas de Balaguer, a falta de documentació constant, hem realitzat una mitjana del preu registrat a diferents mercats de la regió, els quals hem obtingut de la tesi de llicenciatura de Gabriela del Olmo, on a més a més hi hem afegit les dades citades de l'Almodí de Lleida¹³².

tal de facilitar la comparativa amb Balaguer, quan hem calculat els ingressos de la Clavaria Major, hem restat del total anotat en el llibre de capbreus aquells ingressos que es van deixar a deure, així com també aquelles despeses municipals no pagades, les quals, com ja hem comentat, es sumaven a la partida d'ingressos com si es tractés de la concessió d'un nou crèdit.

¹²⁸ María José VILALTA ESCOBAR, *Balaguer a La Catalunya Moderna...*, op. cit. Les dades dels llibres de Racional de Balaguer, majoritàriament, estan preses per anys agraris en lloc d'anys naturals, raó per la qual presentem les dades dels anys 1680-81 i 1700-01, en canvi a falta del llibre de 1790 hem agafat les dades de 1791, en aquest cas, any natural. Certament, som conscients que la comparativa de les dades de dues institucions diferents, com són la Clavaria en el cas de Lleida i el Racional en el de Balaguer, pot resultar qüestionable, malgrat tot, el grau de divergència entre les dades del Racional i del Clavari de Lleida era mínim, pel que hem cregut que el marge d'error que això podia comportar era assumible, i més, tenint en compte el sobre esforç que ens hagués suposat realitzar aquesta correcció.

¹²⁹ ACN, llibre del Clavari, ref. 200-100-T1-306 106.

¹³⁰ En el cas de la ciutat de Lleida hem utilitzat les dades de fogatges que es presenten a l'obra Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Història de Lleida...*, op. cit. p. 30-34. Per calcular la població dels tres anys estudiats hem partit dels fogatges cronològicament més propers; el de 1648, 1685 i 1705 i hem traçat una evolució constant entre les xifres que ens donen aquestes fonts. Certament, la xifra de 1685, que és la que donà Ambròs Borsano a la "Carta Topogràfica del Principado de Cataluña de 1685" suma 817,5 focs, una xifra que com ja assenyala Antoni Passola ens resulta bastant dubtosa, ja que desconeixem que vol dir mig foc i quants mitjos focs més estan comptats entre els altres 817, així com també és una xifra sospitosament massa semblant a la del fogatge de 1552, sigui com sigui, malgrat tots aquests dubtes, observant els fogatges anteriors i posteriors i contextualitzant-ho en una etapa de creixement demogràfic no creiem que pugui ser una quantitat massa allunyada de la real. En el cas de l'exemple de la ciutat de Balaguer, de nou, hem partit de les dades presentades a l'obra de María José VILALTA ESCOBAR, *Balaguer a La Catalunya Moderna...*, op. cit. d'on hem agafat les dades del fogatge de 1699 per l'any 1700 i amb les dades del fogatge de 1659 hem traçat una evolució constant fins a 1699 la qual ens ha servit per estimar la població de l'any 1680 i 1691.

¹³¹ AML, llibre de preus del gra de l'Almodí, ref. 304.

¹³² Gabriela DEL OLMO CARMEN, 'Las Coyunturas agrarias en las tierras... op. cit. p. 106. La sèrie que ens presenta acaba l'any 1697, raó per la qual, per l'any 1700 només disposem del preu de l'Almodí de Lleida.

Quadre 3: Nivell dels ingressos i de l'endeutament per càpita dels municipis de Lleida i Balaguer durant els anys 1680, 1690 i 1700

	Lleida 1680	Lleida 1690	Lleida 1700	Balaguer 1680-81	Balaguer 1691	Balaguer 1700-01
Ingressos municipals (en lliures) [a]	6113,47	17074,88	8038,6	3178	5383	12041
Interessos crediticis pagats (en lliures) [b]	30	1539,22	2524,30	3124,44	3124,44	3124,44
Població [c]	2960	4073	5679	1666	1817	1968
“Impostos/habitant” (en lliures) [d=a/c]	2,07	4,19	1,42	1,91	2,96	6,12
Pagament de deute per càpita (en lliures) [e=b/c]	0,01	0,38	0,44	1,88	1,72	1,59
Preu quartera de blat (en lliures) [f]	2,77	1,81	2,66	2,89	2,47	2,66
“Impostos/habitant” (en quarteres de blat) [g=d/f]	0,75	2,32	0,53	0,66	1,20	2,30
Deute/habitant (en quarteres de blat) [h=e/f]	0,00	0,21	0,17	0,65	0,70	0,60

Font: Elaboració pròpia en base a les fonts citades en el paràgraf anterior.

Observant aquest quadre, una de les primeres apreciacions a realitzar és el fet que ambdós municipis registren un molt important increment demogràfic entre 1680 i 1700, tot i que certament, l'ingent velocitat de creixement de la ciutat de Lleida no és fàcilment comparable, ja que al temps que Balaguer creix un notable 18%, Lleida gairebé dobla la població en 20 anys (creix el 92%). Aquest fet, ens ha de fer analitzar aquest quadre amb força cautela. Tot i creure en la utilitat de les dades que ens pugui mostrar, les clàssiques dents de serra que s'observen en els estudis demogràfics d'època moderna (i la mateixa credibilitat de les fonts) poden fer-nos qüestionar la valides d'intentar realitzar una comparativa de tres moments puntuals. No obstant, malgrat els dubtes que ens pugui ocasionar, creiem que realitzar aquests càlculs segueix sent una eina útil tant per comparar dues ciutats com per intuir certes tendències entre el primer i el darrer anys proposats.

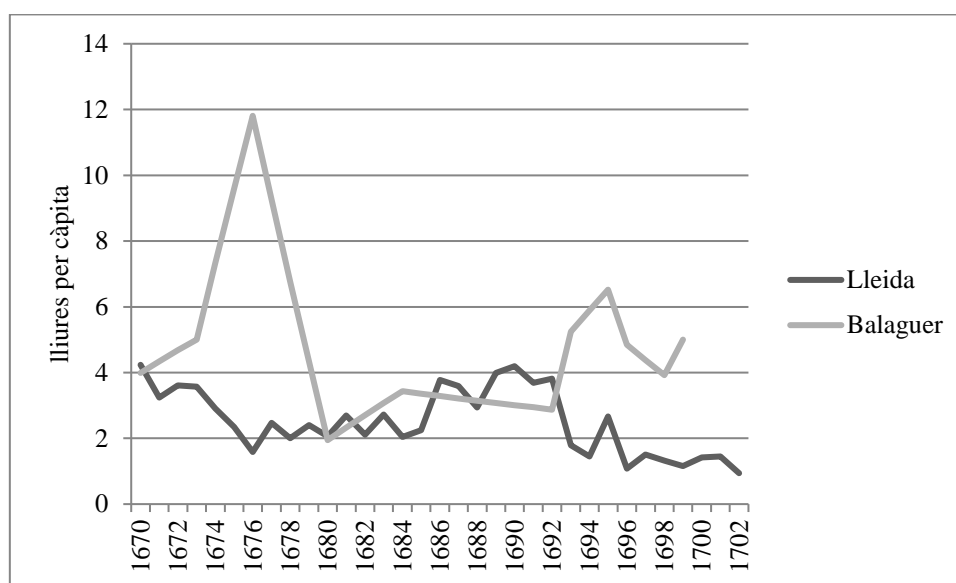
L'impacte del creixement demogràfic, així com l'important retorn del principal de censals que hem pogut documentar, redueix notablement l'endeutament per càpita en ambdues ciutats, malgrat tot, la variació del percentatge a pagar per concòrdia (a Lleida el 100% el 1680, el 25% el 1690 i el 50% el 1700) i la morositat dels consistoris fan que no

necessàriament la part que es destina al pagament de pensions provinent dels ingressos municipals dividits per la població (que hem vingut a considerar impostos per habitant), hagi de seguir la mateixa tendència, com bé podem observar en el cas de Lleida. Certament però, les dades de pagament d'interessos a la ciutat de Lleida l'any 1680 no haurien de distorsionar la interpretació d'aquest quadre, ja que com hem considerat anteriorment, la caducitat de les concòrdies anteriors a aquesta data va fer que durant determinats anys la Paeria optes per no fer cap pagament en concepte de pensions, factor que creiem que s'ha d'interpretar com una pressió als creditors per tal que s'avinguin a la signatura de noves concòrdies.

Aquesta reducció de l'endeutament per càpita, tampoc sembla estar directament correlacionada amb l'evolució de la mitjana del que hem considerat impostos per habitant, ja que a la importància absoluta de l'endeutament, també ho fa la importància relativa dels pagaments de pensions de censal en relació al conjunt de les despeses, tot i que certament aquesta és la partida comptable més important, a excepció d'un reduït número d'anys en els que la ciutat de Lleida només pagava el 25% de les pensions. En el cas d'aquesta ciutat, la de pensions de censal, és la partida que registra un percentatge més alt de morositat, fet que contribueix a donar-nos unes dades tant dissonants.

Per obtenir una visió més detallada de la pressió fiscal per càpita i complementar les dades ofertes en el quadre anterior, amb el gràfic 13, hem volgut mostrar l'evolució que aquesta tingué durant els darrers 30 anys del segle XVII a ambdós municipis, reconstruint les dades dels anys en els quals no tenim informació demogràfica o d'ingressos anuals mitjançant una evolució aritmètica entre el valor anterior i posterior més proper (vegis annex 6).

Gràfic 13: Evolució dels ingressos municipals per càpita de Lleida i Balaguer (1670-1702)

Font: en relació a les dades demogràfiques i als ingressos de Balaguer vegis notes 128 i 130, en referència als ingressos municipals de Lleida; AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1670-1702. Poden consultar-se les dades emprades per realitzar aquest gràfic a l'annex 6.

Amb la millor visió de conjunt que ens dóna aquest gràfic i la complementació que ens permet fer del quadre 3, podem observar com la caiguda de la pressió fiscal, a llarg termini, és molt més evident en el cas de la ciutat de Lleida, sobretot un cop consolidats els beneficis econòmics que té per a la ciutat el pagament de solament el 25% de les pensions de censal durant 13 anys i sobretot el fort creixement demogràfic que es produeix. En canvi, en el cas de Balaguer, on l'increment de població el qual tot i que important és molt més moderat, la pressió fiscal no es veu afectada per la reducció de l'endeutament per càpita, responent aquesta a la variació (força imprevisible) d'altres partides comptables del consistori, les quals, a falta d'una reordenació fiscal estructural dels municipis catalans que estabilitzes ingressos i despeses, seguirà marcant i hipotecant l'esdevenir de les finances comunals.

Finalment, per tal de concloure d'aquesta visió global del pes de l'endeutament a la regió de Lleida a finals de segle XVII, hem cregut convenient comentar les dades proporcionades per Enric Vicedo, qui partint de les "Respostes Generals" de 1716 realitzà una mostra del nivell d'endeutament sobre 48 municipis de la regió. Partint d'aquestes dades hem plasmat en un quadre de freqüències el nivell d'endeutament dels 33 municipis

dels quals es disposa d'informació referent al pagament anual de pensions per càpita derivades de títols de censal tot just després de la Guerra de Successió¹³³.

Amb aquesta mostra de municipis, que no comprenen ni el de Lleida ni el de Balaguer, observem com clarament, l'endeutament és generalitzat per tota la regió, suposant que el mercat creditici pogués una important quantitat de capital. Dels 33 municipis amb dades de la mostra de 48 que realitzà Enric Vicedo, tots ells tenen, en major o menor grau, deutes per censals, tot i que certament en aquest quadre només n'apareguin 32 pel fet que un d'ells, Benavent de Segrià, es trobés despoblat. Comparant aquestes dades amb les anteriorment treballades de Lleida i Balaguer, observem com els nivells d'endeutament municipal per càpita són plenament equiparables. En cap cas es superen les tres lliures per habitant, i és la freqüència que va entre mitja i una lliura la més comú.

Quadre 4: Distribució per freqüències dels municipis segons el pagament per càpita de les pensions de censal anuals seguint les “Respostes Generals” de 1716 (mostra de 32 municipis de la regió de Lleida)

Municipis amb un deute per càpita < 0,5 lliures	5	15,1%
Municipis amb un deute per càpita entre 0,51 i 1 lliures	9	27,3%
Municipis amb un deute per càpita entre 1,01 i 1'5 lliures	7	21,2%
Municipis amb un deute per càpita entre 1,51 i 2 lliures	6	18,2%
Municipis amb un deute per càpita entre 2,01 i 2,5 lliures	3	9,1%
Municipis amb un deute per càpita > 2,51 lliures	2	6,1%

Font: Quadre elaborat en base a les dades recollides a Enric VICEDO-RIUS, *Les terres de Lleida...*, op. cit., p. 306-307.

Observant aquestes dades, i en especial el fet que Lleida s'hagués de situar, en el cas d'haver-la inclòs al quadre 4, en la freqüència més baixa, ens va fer pensar en la possibilitat que hi hagués una correlació entre dimensió del municipi i nivell

¹³³ Enric VICEDO-RIUS, *Les Terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents...*, op. cit., p. 306-307.

d'endeutament, malgrat tot, un cop realitzat el pertinent gràfic de dispersió, hem observat que la línia de tendència que ens donava no és determinant, si més no, amb la informació de la que disposem.

A més de les dades sobre els nivells d'endeutament per censal d'aquests municipis, cal tenir present que els títols de censal, tot i que eren els clars protagonistes de l'endeutament municipal, no eren els únics mecanismes per fer front al deute, havent de contemplar altres tipus de títols que incrementarien lleugerament els resultats d'aquest darrer quadre. En la mateixa direcció també s'ha de tenir present la possible existència de parts de fruit per fer front al pagament dels interessos del deute, que agreujaven encara més la situació d'endeutament crònic dels municipis. Malgrat tot, cal tornar a citar el fet analitzat per Enric Vicedo, qui aprecia que durant les darreres dècades del segle XVII es van redimir també els contractes de parts de fruit venuts per fer front a problemes financers. L'any 1716 solament 10 municipis de la mostra de 48 que analitza disposaven encara de parts de fruit creades amb anterioritat a 1707¹³⁴.

6.4. Les concòrdies com a clau del redreç financer municipal

La importància de les concòrdies, com hem vist mitjançant l'exemple de la ciutat de Lleida, és un factor fonamental per explicar el redreç de les finances municipals durant la darrerria del segle XVII. Tot i la manca de documentació concreta que ens ho corrobora, ens pot servir per justificar l'alt percentatge de morositat en el pagament de les pensions de censal que hem observat amb els municipis deutors de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol Catedralici de Lleida. En aquesta ciutat hem trobat un percentatge d'impagament dels interessos del deute que, pels 15 anys anteriors a la guerra de Successió dels quals en tenim registres, en un es marca una mínima que vorejava el 50%, però en línies generals, durant els anys finals de la sèrie, la morositat municipal es troba en torn del 70% (gràfic 4).

¹³⁴ Enric VICEDO-RIUS, 'Producció, propietat i renda...', op. cit., p. 533-536.

La greu situació financera que acompanya la dura postguerra dels Segadors, i que va incrementar substancialment la conflictivitat i els plecs per endeutament¹³⁵, acabà forçant i fent omnipresents les concòrdies entre comuns i creditors a tots els municipis de la regió, ja que certament, si no s'haguessin pres mesures en aquesta direcció, el deute hagués estat impagable pel fet que molts municipis es trobaven en situació de fallida tècnica.

Tot i que es van signar concòrdies de diferent naturalesa, en línies generals, aquestes van permetre que els deutors disminuïssin el percentatge de pagament de les pensions de censal anuals (interessos) a canvi de centrar els pagaments en retornar part del principal, o simplement que els municipis es comprometessin a garantir que determinades partides d'ingressos fossin destinades completament o parcial a garantir el pagament de la part acordada de les pensions. Certament però, en cap cas, hem localitzat cap concòrdia que reduís el principal del deute, possiblement pel fet que com hem observat en el cas de Lleida i ja posà sobre la taula Antoni Passola¹³⁶, són els noms dels mateixos consellers i paers municipals, o al seu defecte els seus cognoms, els que més és repeteixen entre la llista de creditors particulars de la Paeria, fent que aquests, en el moment de negociar les concòrdies, estiguessin presents en ambdós costats de la taula defensant interessos aparentment contraposats.

Repassant les anotacions manuscrites als marges dels llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol de la Seu de Lleida, hem observat que tot i que s'noten tant les pensions de censal cobrades com les pendents, sobre la llista de les ingressades hi apareix el títol "rebudes per censal que es cobren per concòrdia", fet que ens fa pensar en la omnipresència d'acords, i més quan es van repetint anotacions semblants al marge de la pàgina en alguns dels casos en els que no es paga la totalitat del deute, com per exemple vora els pagaments de Torres de Segre, on l'any 1690 es fa constar "Segons concòrdia per un censal de 43 lliures en paga aquest any la meitat", repetint-se l'import pagat durant els anys posteriors, anotació semblant a la que consta vora l'anotació de l'ingrés d'Albesa l'any 1691, o el "no és any de pagament" als

¹³⁵ Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors...*, op. cit., p. 433-469.

¹³⁶ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit., p. 321-325.

pagaments de Linyola i Castelló de Farfanya a partir de 1699, o “un quart, segons concòrdia” en el cas de la ciutat de Lleida pels anys finals de segle¹³⁷.

A falta d’haver realitzat una recerca minuciosa en fons d’arxius sobre les concòrdies signades durant la postguerra dels segadors que hagués dilatat excessivament el temps dedicat a la nostra recerca, ens hem servit de referències bibliogràfiques que n’han fet menció, partint de síntesis d’aquesta greu situació financera a nivell català i sobretot fent un repàs de les diferents aportacions realitzades des de la història local¹³⁸.

La situació a la que arriben els comuns després de la Guerra, els quals han hagut de recórrer a l’emissió massiva de títols de deute als que ara han de fer front i a utilitzar els recursos de les taules de canvi, òbviament aquells dels que en disposaven (a la regió de Lleida, només les ciutats de Lleida i Cervera), sumat a la reducció dels ingressos a causa del retrocés demogràfic (i econòmic en general), fa que les concòrdies siguin un instrument recurrent des de la dècada dels 60; Llorenç Ferrer, en base a referències bibliogràfiques, fa referència de 31 municipis que signen concòrdies durant aquests anys, 7 dels quals en més d’una ocasió, amb l’objectiu de reduir el capital a pagar, com bé il·lustra amb l’exemple de la signada el 1671 per la ciutat de Manresa, en la que s’acorda destinar una quantitat específica de capital per a quitar censals, i una altra per a pagar les pensions, prèvia reducció d’aquestes la qual havia de ser acceptada per poder recuperar el principal de forma prioritària¹³⁹.

Repassant les diferents aportacions realitzades des de la història de diferents municipis de la regió econòmica de Lleida, una primera referència a realitzar és l’estudi d’una concòrdia concreta que Tàrrrega signà amb els seus creditors el 8 de juny de 1659, la qual, més enllà d’èsser un exemple concret, ens és d’utilitat per comprendre la naturalesa

¹³⁷ ACL, llibres de comptes de l’Aniversari Major de 1684-1697 i 1698-1713, ref. 259 i 260.

¹³⁸ Entre les aportacions que ens donen una visió de conjunt a nivell català d’aquesta problemàtica concreta, és de gran interès la referència que es fa a Llorenç FERRER i ALÒS, ‘Pagar les guerres...’, op. cit. p. 63-64. A l’obra Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors...*, op. cit., es fa també una àmplia referència a les problemàtiques de finançament comunal de les que ja n’hem fet referència anteriorment i ho hem il·lustrat reproduint l’Annex 2, en el que es llisten els comuns de la plana de Lleida que sol·liciten mesures de gràcia a la Reial Audiència per fer front a les necessitats financeres excepcionals de postguerra; una llista de 71 municipis dels quals 44, sol·liciten poder acollir-se a concòrdies amb els creditors.

¹³⁹ Llorenç FERRER i ALÒS, “Pagar les guerres...”, op. cit, p. 65-69.

d'aquest tipus d'acords, el qual, en aquest cas, no reduí ni principal ni interessos del deute municipal, sinó simplement forçà al comú a garantir-ne el pagament¹⁴⁰.

De la mateixa manera que a bona part dels municipis catalans, la situació de penúria financera de la Paeria de Tàrraga venia arrossegant-se, com a mínim, des de finals del segle XIV, quan ja s'havien hagut de signar diferents concòrdies amb els creditors, i a mitjans del XVII el privilegi de fer us de la creació de noves talles i imposicions per necessitats financeres excepcionals s'havia portat a un límit difícil de sostenir, havent-se hagut d'optar, fins i tot, per reduir els salaris dels oficials de la universitat durant la dècada dels anys vint del segle XVII. Aquesta situació financera paupèrrima va arribar al límit després de la Guerra dels Segadors, quan no només les finances dels comuns estaven en estat ruïnós, sinó tot el conjunt de l'economia regional. Malgrat tot, l'estiu de l'any 1653, la Paeria de Tàrraga es va veure forçada a crear una nova talla provisional d'un onze sobre la producció de gra, verema, cànem i oli, la qual s'havia de mantenir fins a la signatura de la dita concòrdia, la qual va arribar gairebé un any després: el 8 de juny de 1659. Aquest acord, no obstant, més que no pas suprimir aquest onzè provisional, incrementà la pressió fiscal que exercia el municipi; es mantingué la talla sobre la producció agrària citada, incrementant-se d'un onze a un desè, s'arrendà la venda urbana de vi, aiguardents, tabac i herbes i es constituí una comissió de seguiment amb poders especials que garantís el cobrament de dits ingressos per destinar-los íntegrament al pagament o lluçió de censals, la qual, estava formada per dos paers municipals, un representant de la Comunitat de Preveres, ja que aquesta era el principal creditor, i dos representants més de la resta de creditors, sempre i quant fossin de la ciutat de Tàrraga¹⁴¹.

Aquest acord, certament, no comportava una reducció explícita del pagament de les pensions, sinó que simplement implicà un increment de la pressió fiscal com a garantia de pagament de pensions anuals i lluçions, i clarament, va resultar un acord insuficient

¹⁴⁰ Miquel Àngel FARRÉ i TARGA, 'De l'endeutament municipal de Tàrraga i la recerca de solucions: La concòrdia de 1659', *Urtx*, núm. 4, 1992, p. 107-122.

¹⁴¹ Miquel Àngel FARRÉ i TARGA, 'De l'endeutament municipal...', op. cit. Vegis el Gràfic 1, on es reproduïx la llista dels creditors municipals en el moment de la signatura de dita concòrdia.

per sanejar les finances municipals, fet que s'expressa amb el nou acord de 1666, el qual, malauradament, no hem pogut estudiar¹⁴².

Una altra referència a acords de pagament amb els creditors que hem pogut localitzar gràcies a les aportacions realitzades des de la història local, en aquest cas a mercè dels estudis de Fabià Corretgé, són els signats per Alpicat. Aquesta població, depenent de la Paeria de Lleida i amb un destacable control comptable, signà acords amb els seus creditors a l'esquena de la Paeria; la primera concòrdia del període d'entreguerres es remunta a l'any 1658, i fruit del poc èxit d'aquesta, se'n signà una segona el 1668, la que fou revisada definitivament per la Paeria de Lleida i acceptada definitivament el 1697, fet que feu que l'inici dels problemes financers d'aquesta població derivats de la guerra i la postguerra dels Segadors, no comencessin a veure's encaminats, gairebé, fins veure's a les portes d'un nou enfrontament armat¹⁴³.

Sense entrar en les condicions dels acords, resseguint les aportacions bibliogràfiques, hem trobat referències a concòrdies signades per Vilagrassa l'any 1659, Cervera el 1671, Cervià el 1672, Linyola el 1688 i Torres de Segre el 1699¹⁴⁴.

Així com a la Pobra de Cérvoles, depenent del monestir de Poblet, on tot i no fer menció explícita a cap acord d'impagament, Benet Farré explica que després de l'endeutament extraordinari d'aquells anys, la universitat es veu obligada a imposar a partir de 1650 un vintè sobre la producció de gra durant 6 anys, i que anà seguit de noves talles sobre la producció que es perllongaren fins finals de segle¹⁴⁵. Un cas semblant d'acord amb els creditors que comportà imposicions extraordinàries sobre la producció per resoldre els problemes d'endeutament, i que serveix per revertir la greu situació financera, és el que

¹⁴² La referència a aquesta nova concòrdia l'hem tret de l'obra Miquel Àngel FARRÉ i TARGA, 'De l'endeutament municipal...', op. cit.

¹⁴³ Fabià CORRETGÉ BLASI, *Alpicat: recull històric...*, op. cit., p. 73-75.

¹⁴⁴ La referència a la concòrdia signada amb els creditors de Vilagrassa, Cervera i Cervià pot trobar-se a; Llorenç FERRER i ALÒS, "Pagar les guerres...", op. cit, pp. 65-66. La referent a Linyola dins; Esteve MESTRE i ROIGÉ (coord.), *Història de Linyola*, Virgili & Pagès, Lleida, 1987, p. 79-81. La cita a la concòrdia de 1688 que es fa en aquesta obra no fa referència a quites concretes del deute, sinó únicament a bloquejar determinats ingressos per pagar les pensions que amb ells puguin ser pagades. En relació a Torres de Segre; Ismael PANADÉS, Marc ESCOLÀ i Prim BERTRAN, *Torres de Segre. Panoràmica Històrica*, Ajuntament de Torres de Segre, Torres de Segre, 1983, p. 102.

¹⁴⁵ Benet FARRÉ i LLORETA, *Història de la Pobra de Cérvoles: una vila fundada per Poblet*, Ajuntament de la Pobra de Cérvoles, La Pobra de Cérvoles, 1987, p. 105-107.

Jacinto Bonales documentà a Rocallaura el 1663. Aquell any s'acordà amb els creditors crear un onzè sobre tots els fruits del terme, el qual s'arrendà i els diners de tal arrendament, els de l'arrendament de les herbes i 50 lliures extra es destinarien a pagar els deutes, primerament a aquells qui haguessin acceptat tal acord. Un mecanisme que serví per a que el 1672 pogués finalitzar l'arrendament de l'onzè. Certament però, tot i l'època signada aquell any, sembla que el 1688 encara quedaven alguns deutes endarrerits, els quals s'acordà que fossin pagats en 5 anys i l'emissió d'un nou censal per valor de poc més de la meitat del deute pendent¹⁴⁶. Aquests dos exemples ens presenten, a més, una problemàtica molt estesa pel territori com és la de les imposicions de parts de fruit per fer front als deutes, de la qual ja n'hem parlat referenciant els estudis d'Enric Vicedo en els que, tot i la omnipresència d'aquestes imposicions, detecta una disminució d'aquests a finals de segle gràcies a la millora agrària genera¹⁴⁷.

Finalment, i també sense entrar en el contingut d'aquestes, revisant el catàleg online *arxius en línia* del departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, hem localitzat dues concòrdies a l'Arxiu Comarcal de l'Urgell [ACUR] entre Guimerà i els seus creditors els anys 1676 i 1684¹⁴⁸.

El paper d'aquestes concòrdies, que per una banda permeten sanar les finances municipals i superar temporalment els efectes la crisi financera municipal, si més no a les poblacions més importants, no aconsegueixen arribar a totes les comunitats, fent que els plets per endeutament, ben estudiats per Jordi Olivares i dels quals ja n'hem fet diverses mencions, van contribuir també a un reforçament de les estructures del poder senyorial, que es sumà al procés de refeudalització agrari que seguí el despoblament de postguerra, el qual havíem ja comentat anteriorment¹⁴⁹. Exemple d'aquest reforçament del poder senyorial pot veure's il·lustrat en l'estudi realitzat per Jacinto Bonales sobre Montblanquet; l'Abat de Poblet, com a senyor de la vila, fruit de l'alt nivell d'endeutament de 1643, dicta un

¹⁴⁶ Jacinto BONALES, *Història de Rocallaura*, Pagès Editors i EMD de Rocallaura, Lleida, 2015, p. 257-259.

¹⁴⁷ Enric VICEDO-RIUS, 'Producció, propietat i renda...', op. cit., p. 533-536.

¹⁴⁸ ACUR, Concòrdia de la Universitat de Guimerà amb els seus acreedors, ref. 240-31-T1-42/43.

¹⁴⁹ Jordi Olivares fa menció en diversos dels seus estudis al procés de reforçament de les estructures senyorials sobre els municipis on senyors feudals en tenien jurisdicció. Jordi OLIVARES, 'Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors', *Recerques: Història, economia, cultura*, núm. 33, 1995, p. 33-52.

seguit d'ordinacions i normes per regular l'economia i la política municipal, però també sobre la vida social i l'economia individual¹⁵⁰.

6.5. A tall de conclusions; evolució de les finances comunals durant la segona meitat del segle XVII

L'expansió econòmica general de les darreries del segle XVII va tenir repercussions positives en les finances municipals de la regió de Lleida. Certament però, els efectes, van ser més moderats que en altres àmbits econòmics. El creixement demogràfic de finals de segle, és també un agent important creixement demogràfic i contribueix activament a reduir els nivells d'endeutament comunal per càpita.

Treballant amb els fons de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol Catedralici de Lleida, la que fou una de les principals institucions creditícies de la regió, hem pogut observar, per una banda, l'omnipresència de l'endeutament comunal, amb una xarxa creditícia que s'estenia per tota la regió, però sobretot, hem pogut destacar una important caiguda de les pensions de censal a pagar pels comuns a aquesta institució religiosa durant la darrera dècada del segle XVII. Aquest darrer fet denota que durant aquells anys es va poder retornar el principal i cancel·lar un nombre important de títols de censal. Una reducció del nivell de l'endeutament municipal que també hem pogut observar mitjançant el treball dels fons comptables de la Paeria de Lleida.

Aquesta reducció dels nivells d'endeutament es fa palesa quan observem que dels diferents comuns amb deutes amb l'Administració dels Aniversaris, solament dos apareixen de nou en aquesta llista durant els darrers anys del segle XVII i un tercer incrementa el seu deute durant aquesta darrera dècada del segle. Per contra, sis municipis aconsegueixen liquidar completament els seus censals i quatre més de forma parcial. Una reducció de les pensions a pagar que pel conjunt dels municipis censalistes es redueix en un 40%.

¹⁵⁰ Jacinto BONALES, *Història de Montblanquet*, Ajuntament de Vallbona de les Monges i Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2014, p. 181-188.

L'estudi del cas concret de la ciutat de Lleida, que és el que més a fons hem treballat, ens ha servit, per corroborar la tendència a la baixa dels nivells d'endeutament públic, així com per comprendre millor les causes que la van justificar. Per altra banda, també hem pogut posar de manifest una persistència en els problemes financers dels comuns, els qual es poden intuir per la continuada (i fins i tot creixent) morositat municipal. Una morositat que segueix una tendència divergent de la morositat registrada per part dels particulars que havien de realitzar pagaments al consistori.

Per explicar la millora en els nivells d'endeutament municipal, tal i com hem pogut observar clarament amb l'exemple de la ciutat de Lleida, hem de començar fent referència a la greu situació financera a la que s'arriba durant la llarga postguerra dels Segadors. Durant aquells anys, molts municipis es troben en situació de fallida econòmica, ja que la guerra va deixar tocat de mort un sistema financer municipal amb mancances estructurals cròniques que resultava incapaç de fer front a una conjuntura econòmica general massa dura i llarga com va ser la de la Crisi General. Fou aquesta greu situació financera la que convertí en imprescindible que per tal de garantir una mínima solvència dels municipis s'haguessin de signatura concòrdies entre aquests i els seus censalistas (creditors) que facilitessin quites en el pagament de les pensions (interessos del deute). Unes concòrdies que van ser utilitzades durant tot el període d'entreguerres. Aquests acords de quitança parcials dels interessos, com a contraprestació, pel general, tenien garantir que determinades partides d'ingressos anessin destinades parcial o totalment a garantir el cobrament dels interessos acordats, així com a prioritzar el retorn del capital principal d'alguns títols. Uns acords que ens serveixen per justificar que s'hagués produït una important reducció dels nivells d'endeutament.

L'altre factor d'interès que ens ha posat sobre la taula l'estudi de l'exemple de la ciutat de Lleida és l'evolució de la morositat. Per una banda, les dades mostren clarament que si no s'hagués produir una reducció per concòrdia de la partida de pagament de pensions de censal, la viabilitat econòmica dels comuns hagués estat clarament insostenible. Un fet que ens ha servit per a justificar que en determinades conjuntures, el comú de Lleida, hagués pogut utilitzar aquest fet per pressionar als creditors per a que s'avinguessin a signar noves concòrdies. Malgrat tot, la morositat es fa persistent fins i tot els anys en que gràcies a les concòrdies el pagament de les pensions de censal arriba a mínims del 25%

del total degut i aparentment s'equilibren les partides d'ingressos i despeses, fent-nos pensar que segueixen existint problemes de tresoreria crònics.

Amb tot, la persistència d'aquests problemes constants de liquiditat fan que la morositat de la Paeria no millori amb la conjuntura general, a diferència del que passa amb la morositat dels particulars que realitzen pagaments al consistori, que sí que es redueix.

Tot i que cal admetre que la conjuntura econòmica alcista és un aliat important, el fet que gran part de la millora en les finances comunals vingui donada per uns acords puntuals que permeten no pagar part de les pensions, ens fa pensar en que la millora financera municipal que observem no sigui més que l'efecte immediat d'un petit pedaç a una malmesa estructura financera municipal. Una estructura que l'elit política no pot (o vol) reparar, com denotaria que no es realitzessin reformes estructurals que solucionessin d'arrel un problema financer que es venia arrossegant des dels segles medievals i que encara trigaria algun segle més a produir-se. D'aquesta manera, les finances municipals, restarien encara a mercè de possibles properes conjuntures negatives que de nou les poguessin esfondrar.

7. Un segle de lenta recuperació de les finances municipals

Un cop finalitzat el conflicte bèl·lic, amb l'exèrcit borbònic controlant el territori, després d'haver-se repetit les problemàtiques econòmiques i socials consegüents a tota guerra (que no diferien en excés de les ja mencionades en relació al conflicte de mitjans del segle anterior), un cop superats els greus problemes financers municipals derivats d'aquest conflicte, i amb una postguerra que, aquesta sí, es diferencià de la del segle anterior tant en durada com en intensitat, de nou, es va iniciar un procés d'expansió econòmica que tant directa com indirectament repercutiria en una reducció substancial de l'endeutament dels nous ajuntaments.

En línies generals podem considerar que amb la fi de la Guerra de Successió s'accelerà el cicle positiu iniciat a la fi del sis-cents, el qual, gairebé sense oscil·lacions, s'allargà durant gairebé setanta anys, o fins i tot, en l'aspecte que ens ocupa, fins que la Guerra del Francès marquès la propera i darrera pausa en l'endeutament municipal per censals. Per Pierre Vilar és a meitats de la dècada dels anys vint quan, un cop superats els estralls de la guerra, comença aquest cicle econòmic positiu de llarga durada, una dècada abans del que succeí al conjunt de l'Europa occidental¹⁵¹.

Són múltiples els treballs que han estudiat tant en perspectiva política com econòmica les continuïtats i els canvis entre l'abans i el després del conflicte, i en especial, de la Nova Planta; en aquesta direcció podem citar les aportacions realitzades per Jaume Dantí, qui se centra en l'articulació econòmica del Principat, més enllà del paper central de la ciutat de Barcelona, i reflexiona sobre la configuració d'una xarxa urbana/territorial clau per un nou sistema econòmic que començà a bastir-se a mitjans del XVII i es consolidà durant el segle posterior un cop superats els efectes nocius de la guerra, els quals actuen com alentidor temporal d'aquest procés¹⁵².

¹⁵¹ Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, op. cit., vol. 2, p. 454-458.

¹⁵² Jaume DANTÍ i RIU, 'L'articulació econòmica del territori a Catalunya després de la Nova Planta', dins Narcís FIGUERAS i CAPDEVILA i Josep SANTESMASES i OLLÉ (ed.), *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana. Actes Del IX Congrés de La CCEPC*, CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Fundació Pública de l'Institut d'Estudis Ilerdencs i Cossetània Edicions, Valls, 2014, p. 253-68.

Va ser aquest procés evolutiu de l'economia el que va acabar configurant l'esquema basat tant en l'especialització productiva agrària, com en el naixement d'un seguit de xarxes manufactureres, les que, fruit de l'acumulació d'un capital comercial, van ser base en la futura industrialització¹⁵³.

Sense entrar a fons a desenvolupar aquesta idea de continuïtat en l'evolució econòmica entre els segles XVII i XVIII, és molt interessant referenciar també la magnífica síntesi d'aquest procés que realitza Jaume Torras i Elías en el capítol introductori de la *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, en el que situa en torn de l'any 1600 l'inici d'un procés econòmic que culminaria amb la industrialització del XIX i que tindria aquesta xarxa econòmica i territorial bastida a partir del XVII (amb traces dels darrers segles medievals) com a eix vertebrador de dit procés¹⁵⁴.

La força alcista que s'agafa durant el segle XVIII, més enllà de la continuïtat respecte la tendència dels anys finals de la centúria anterior, té però naturalesa pròpia i s'inicia amb un creixement demogràfic sostingut que deixaria de topar amb els efectes periòdics de les crisis malthusianes clàssiques i que canviaria definitivament el model interpretatiu de l'evolució demogràfica catalana i europea, reduint-se cada cop més els efectes de la mortalitat extraordinària¹⁵⁵.

Fent referència als estudis de Torras i Ribé, Dantí accentua el pes de les confiscacions de bens a particulars, que tot i no ser important en volum, sí que ho van ser en número, i van contribuir a l'alentiment del procés de recuperació de l'economia en general iniciat durant la segona meitat del XVII; Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya: testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2005, p. 212-2016.

¹⁵³ Se'ns dubte, la referència obligada sobre la formació del capital comercial català, fruit (o entrelligat) amb el creixement agrari, i base per a la protoindústria és l'obra Pierre VILAR, 'La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 3, 1974, p. 7-22, així com Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, op. cit. vol. 3.

¹⁵⁴ Jaume TORRAS i ELIAS, 'L'economia catalana abans del 1800. Un esquema', dins Jordi MALUQUER DE MOTES i Jaume TORRAS i ELIAS (dir.), *Història Econòmica de La Catalunya Contemporània. S.XIX, La formació d'una societat industrial*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1994, pp. 13-38. Dos dels elements clau en aquest procés d'articulació econòmica van ser les indústries dels aiguardents i posteriorment dels teixits (inicialment en el subsector de l'estampació), els quals valent-se del paper central del port de Barcelona, van arrastrar part important del país cap a la carrera industrial. En aquesta direcció, referència obligada n'és l'obra Francesc VALLS JUNYENT, *La Catalunya atlàntica: aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Eumo Editorial, Vic, 2004.

¹⁵⁵ En aquesta direcció, són de referència els diferents estudis de Jordi Nadal sobre l'evolució de la població d'època moderna, i especialment Jordi NADAL i OLLER, *La población española: siglos XVI a XX*, Ariel, Barcelona, 1976. En el cas ponentí, magnífiques en són extrapolacions que mitjançant l'estudi del cas de Balaguer realitza Maria José Vilata pel conjunt del ponent Català del vuit-cents; María José VILALTA ESCOBAR, *Balaguer a la Catalunya Moderna...*, op. cit.

També és destacable la millora soferta per l'agricultura, que era la base econòmica de les comarques en les que ens centrem; els estudis realitzats per Enric Vicedo han posat de manifest que l'especialització productiva bladera i l'increment dels intercanvis que sobrepassen els mercats locals de subsistència donen un important impuls a l'economia, com a mínim fins al darrer quart de segle, permetent una reducció significativa dels nivells d'endeutament comunal, però també contribuït a que els beneficis procedents del sector primari es repartissin de forma desigual, potenciant així una desigualtat econòmica clàssica dels períodes de transició feudalisme-capitalisme¹⁵⁶.

L'increment del comerç, tant fos de base agrària com artesanal, industrial o colonial té també durant aquest segle un paper fonamental en l'evolució econòmica i esdevé un impuls (retroalimentat) del creixement productiu. El comerç internacional de l'aiguardent, que arrastra a la vegada la producció vitícola del litoral i la creació d'una xarxa de destil·lació (protoindustrial), el paper de Barcelona en l'entramat portuari mediterrani, situant-la com epicentre de l'economia catalana, el paper logístic del Principat en la distribució europea de colonials, i el mateix mercat colonial, que permet destinar-hi excedents productius i equilibrar així els desajustos de la balança comercial provocats al mercat europeu, són uns elements que en cap cas podem deixar de mencionar¹⁵⁷.

Aquest procés de millora també va afectar els nivells d'endeutament municipal. Així com durant la segona meitat del segle XVII darrere d'aquesta millora es troba com element clau les concòrdies firmades entre ajuntaments i creditors, durant el XVIII guanyen pes relatiu tot un seguit millores econòmiques de caràcter general, de les que ens interessaran especialment les de caire agrari, així com també les reformes polítiques. Aquestes reformes, tot i no abordar de forma profunda el problema del finançament municipal, van afectar l'estructura organitzativa dels comuns.

¹⁵⁶ Enric VICEDO-RIUS, *Les Terres de Lleida i el desenvolupament català del det-cents...*, op. cit.

¹⁵⁷ Són múltiples les referències sobre el paper del comerç en l'embranchida econòmica del XVIII, entre elles, les diverses publicacions realitzades per Carlos Martínez Shaw, en aquest apartat però, per la seva força explicativa i sintètica hem volgut senyalar el capítol que aquest autor dedica al creixement català del XVIII, on tot i fer referència a tots els aspectes econòmics, s'atura especialment en el paper del comerç; Carlos MARTÍNEZ SHAW, 'La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión', dins Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ (ed.), *España En El Siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*, Crítica, Barcelona, 1985, p. 55-131.

Al mateix temps, durant el XVIII, es va accelerar el procés que portaria a la mort del sistema d'endeutament per censals. La reducció de les pensions del 5 al 3% del valor del principal va tenir un paper fonamental en la mort dels censals i els municipis, certament, en major o menor mesura, van fer tot el possible per beneficiar-se'n¹⁵⁸.

El set-cents lleidatà però, s'inicià amb un trencament respecte al segle anterior, el qual afectà especialment la ciutat de Lleida; el suport donat per la ciutat al candidat austriacista, sumat a la voluntat de reforma i modernització del nou govern borbònic es plasmà en la pèrdua de l'Estudi General, així com de l'històric edifici de la seu catedralícia, s'acabà de consolidar el despoblament dels barris alts de la ciutat en pro de la nova ciutadella militar, i feu que la Paeria, com tots els consistoris municipals del Principat, amb la seva organització d'arrel medieval en base a consells, es transformés en un nou ajuntament seguint el model castellà¹⁵⁹.

La conjuntura econòmica del set-cents, fonamental per entendre la millora de les finances dels ajuntaments, va venir marcada per un augment demogràfic important sorgit d'una combinació del creixement natural de la població amb una significativa arribada d'immigració, que afavorí sobretot les zones que havien quedat despoblades després de la Guerra de Successió.

Per tal de repassar l'evolució de l'endeutament municipal al llarg del segle XVIII i la correlació d'aquest amb les conjuntures econòmiques generals i el nou sistema d'organització política nascut de la Nova Planta, començarem fent una breu contextualització de l'estat en el que es troben els municipis després de la Guerra de Successió. En aquest primer punt, ens serà d'utilitat la bibliografia disponible amb la que intentarem realitzar la fotografia d'alguns municipis ponentins, dels que ens interessaran especialment els de Lleida, el qual estudiarem posteriorment amb més detall, i també el d'Agramunt, ja que aquest segon l'utilitzarem quan fem menció a la naturalesa dels creditors, valent-nos de les Respostes Generals de 1716.

¹⁵⁸ Una magnífica reflexió sobre l'evolució dels censals a partir de la segona meitat del segle XVIII pot trobar-se a Enric TELLO, 'La fi del censal: reducció de l'interès o vaga de pensions? (1750-1861)', *Bulletí de La Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 15, 2004, p. 125-155.

¹⁵⁹ Per una visió més extensa de la Lleida del segle XVIII, pot consultar-se l'obra de Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ, *Història de Lleida: el segle XVIII*, Pagès Editors, Lleida, 2003.

L'exemple de la ciutat de Lleida l'utilitzarem tant pel moment de la guerra com pel conjunt del segle i l'estudiarem agafant com a punt de partida la documentació comptable del nou ajuntament, amb la qual intentarem resseguir l'evolució dels nivells d'endeutament. Malgrat tot, haurem d'afrontar certes mancances de documentació comptable local; no hem pogut localitzar cap document que ens permeti realitzar una liquidació comptable anual. Un fet que intentarem solucionar mitjançant les dades del cobrament del reial cadastre, amb les que intentarem aproximar-nos al total dels ingressos municipals.

De la mateixa manera que pel segle XVII, els llibres de comptes de l'administració dels Aniversaris Majors del Capítol de la Seu de Lleida, gran creditor del territori, ens serviran per obtenir una visió regional de l'evolució de l'endeutament públic municipal, així com detectar les relacions entre eixos nivells i les conjuntures econòmiques generals i poder aprofundir en l'ocàs dels títols de censal.

Analitzant la caiguda en desús dels censals, ja que la documentació municipal no ens ha permès obtenir un resultat prou nítid, analitzarem alguns llibres d'actes notariais del districte de Lleida relatius a activitat privada per tal d'observar quins són els moments d'emissió d'aquest títol i sobretot veure quan cauen en desús. Per tant, haurem de combinar l'observació dels censals amb el d'altres instruments de crèdit propis d'aquest segle.

Finalment, acabarem les referències del set-cents fent menció sobre qui eren els principals creditors del municipis de la regió de Lleida. Partint de l'estudi de l'Administració dels Aniversaris Majors, intentarem localitzar altres institucions de caire eclesiàstic i de beneficència, així com també, intentarem saber qui eren i d'on venien els particulars que entraven en aquest mercat. Per aconseguir aquest objectiu ens valdrem tant de llistes de creditors de dels municipis de Lleida, Agramunt o Castelló de Farfanya, així com de referències bibliogràfiques de diferents institucions religioses i de documentació parcial sobre l'Hospital General de Lleida.

7.1. Els municipis després de la Guerra de Successió

No entrarem en aquest apartat a presentar una visió detallada del conflicte bèl·lic, car àmplia n'és la bibliografia que en fa referència, i més des de la multiplicació de publicacions al respecte que va suscitar la commemoració del tricentenari el passat any 2014, molta de la qual certament, lluny dels estàndards acadèmics que serien desitjables. No obstant, és de rebut començar aquest apartat fent una brevíssima menció bibliogràfica a les principals aportacions realitzades sobre el conflicte i especialment a la basta obra de Joaquim Albareda, un dels historiadors que més s'ha esforçat en la realització d'una visió de conjunt del conflicte, així com a la ja clàssica aportació de l'hispanista britànic Henry Kamen¹⁶⁰.

En l'estudi de Kamen, tot i les omissions volgudes que realitza sobre el Principat, es presenta una visió de la guerra en el context internacional que va des de la fi de la Guerra dels Segadors i el consegüent Tractat dels Pirineus fins a mitjans del segle XVIII. En aquest estudi, a més d'una perspectiva internacional, s'hi suma una interessant visió de la realitat material de la Castella del darrer sis-cens, i concretament, de la crisi per la que passava la monarquia de Carles II, entenent el conflicte com una conseqüència d'aquestes contradiccions¹⁶¹.

En relació a Catalunya, els dos temes centrals que han abordat els diferents estudis sobre la guerra han estat, per una banda, intentar entendre els condicionants polítics i històrics que fan que el Principat abandoni el posicionament inicial al costat del pretendent de la casa de Borbó i s'acabi posant al costat de l'Arxiduc Carles. En aquesta direcció són destacables les aportacions d'Antoni Simon i Tarrés, qui al·lega la voluntat de recuperar la tradició pactista catalana. Per altra banda, i complementàriament, es troben els estudis que s'han centrat en les conseqüències de l'ocupació militar i la derrota política. Dins

¹⁶⁰ Entra la bibliografia del historiador català, cal destacar la següent obra, la qual ens proporciona una visió de conjunt del conflicte, ficant un èmfasi especial en les causes que van conduir-hi; Joaquim ALBAREDA SALVADÓ, *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*, Crítica, Barcelona, 2010. Henry KAMEN, *La guerra de Sucesión en España (1700-1715)*, Grijalbo, Barcelona, 1974.

¹⁶¹ Henry KAMEN, *La guerra de Sucesión...*, op. cit.

d'aquest segon bloc podem mencionar les aportacions de Josep Maria Torras i Ribé o de Joan Mercader¹⁶².

En relació a l'afectació sobre l'organització política del Principat, i especialment municipal, els protagonistes de l'inici del nou segle foren els Decrets de Nova Planta (i la reglamentació subsegüent que se'n va derivar). Amb aquesta nova reglamentació es va suprimir l'antic model municipal en pro d'imposar el model castellà, fins i tot, com senyala Antoni Passola, sense corregir els errors que aquest model arrossegava¹⁶³. Aquest nou sistema, molt més controlat per la corona tant en l'elecció de regidors i alts càrrecs, com en l'encàrrec de censals, va contribuir a la centralització i homogeneïtzació del sistema polític espanyol, amb una substancial centralització de competències. A més, moltes de les prohomenies foren suprimides, donant poder absolut a determinats regidors i causant un col·lapse del funcionament municipal que fins mitjans de segle no començà a ésser esmenat.

Durant els anys posteriors al conflicte i durant l'elaboració de la reglamentació de la Nova Planta, com senyalen Jesús Burgueño i M. Mercè Gras, es va obrir el debat polític sobre la continuïtat de gran part de les jurisdiccions senyorials que afectaven gruix important del territori i especialment molts municipis catalans. Amb aquest debat, que va tenir a José Patiño entre els seus principals promotors, es volia intentar modernitzar l'organització institucional, però sobretot, es volia fer arribar l'autoritat règia on les autoritats senyorials l'eclipsaven. A la fi però, aquesta voluntat va restar com un simple debat i no es va abordar tal reforma. Simplement, la corona, com a represàlia als vençuts, va centralitzar comptades jurisdiccions de senyors que s'havien alineat al costat del pretendent austriacista¹⁶⁴.

L'estudi dels nous ajuntaments catalans del XVIII té com a referència obligada l'obra de Josep Maria Torras i Ribé, en la qual, més enllà de reflexionar sobre la modernització que podia suposar el nou sistema d'ajuntaments en front dels vells consells, es posa de

¹⁶² Antoni SIMON i TARRÉS, *Del 1640 al 1705: l'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2011. Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, op. cit. Joan MERCADER, *Felip V i Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1968.

¹⁶³ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, 'El municipio catalán...', op. cit., p. 113-115.

¹⁶⁴ Jesús BURGUEÑO i M. Mercè GRAS, *Atles de la Catalunya senyorial...*, op. cit., p. 22-24.

manifest el paper repressiu que amb aquest nou model es volia aconseguir. Aquest nou model però, s'implementà sense sortir d'un esquema institucional d'Antic Règim que entraria definitivament en crisi, com bona part de les institucions tradicionals, a començaments del segle XIX¹⁶⁵.

Si ens centrem en els efectes sobre l'economia, i en especial sobre les finances de les institucions públiques, certament, disposem de múltiples referències relatives a l'aplicació del Reial Cadastre, les qual comentarem de forma més detallada quan analitzem l'efecte d'aquesta nova institució sobre la ciutat Lleida¹⁶⁶.

En aquest punt però, sense entrar en detall, és d'interès fer alguns comentaris sobre l'origen del Cadastre partint de les aportacions realitzades per Josep Juan Vidal en relació als nous sistemes impositius que afectaren les institucions públiques dels territoris de la Corona d'Aragó. Uns sistemes fiscals que per una banda volien incrementar l'aportació que feien aquests territoris sobre la Reial Hisenda i fer una recaptació "equivalent" a la que realitzava Castella, al temps que volien també modernitzar un sistema tributari força obsolet. Per altra banda però, la reforma es va limitar a incrementar la pressió fiscal sobre els territoris que havien combatut al costat del pretendent austriacista, fent que històricament s'hagi pogut interpretar com una mera acció repressiva. Amb tot, aquest nou entramat fiscal, que es va materialitzar amb l'apropiació de rendes tant d'institucions com de particulars en pro de la Reial Hisenda, es va fer visible, sobretot, al Regne de València amb el cobrament de "l'Equivalent", l'aplicació de la Talla a Mallorca i Eivissa o del Reial Cadastre a Catalunya¹⁶⁷.

Tornant al context immediat de la Guerra de Successió, en relació a les Terres de Lleida, el gruix de les aportacions historiogràfiques realitzades sobre el conflicte, pel general, es basen en petites referències que hom pot trobar resseguint la basta historiografia sobre la

¹⁶⁵ Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Los mecanismos del poder...*, op. cit.

¹⁶⁶ L'estudi del Cadastre ha propiciat l'aparició de múltiples estudis econòmics de la Catalunya del set-cents, sobretot centrats en l'estudi de l'estructura de la propietat. Amb l'objectiu de presentar alguns dels estudis basats en aquests fons, així com de les potencialitats i problemàtiques que té aquesta documentació, pot consultar-se l'article d'Antoni SEGURA i MAS, 'El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental', *Estudis D'història Agrària*, núm. 4 (1983), p. 129-143.

¹⁶⁷ Josep JUAN VIDAL, 'Les conseqüències de la Guerra de Successió: nous impostos a la Corona d'Aragó, una penalització o un futur impuls per al creixement econòmic?', *Pedralbes: Revista D'història Moderna*, núm. 33, 2013, p. 267-313.

història dels municipis ponentins, la qual, certament, en aquest apartat, no hem resseguit sistemàticament i ens limitarem a referenciar una mínima representació d'aquestes obres. Abans d'entrar a comentar els estudis locals, a nivell regional, cal destacar l'obra d'Adrià Cases on s'ha intentat presentar una fotografia territorial del conflicte, sobretot des d'una perspectiva bèl·lica, així com les ja clàssiques aportacions de Josep Lladonosa, que són referència obligada en tot estudi del territori lleidatà¹⁶⁸.

L'interès de l'obra de Cases, que fonamentalment es basa en ordenar les aportacions bibliogràfiques fetes fins al moment, rau en la presentació d'una visió cronològica del conflicte, que era una de les principals mancances historiogràfiques pel Ponent Català, així com en accentuar els efectes immediats d'una guerra que amb anades i vingudes de tropes per la regió va deixar força malmès el territori.

Josep Lladonosa, més enllà de la descripció del conflicte a la ciutat de Lleida, posa de manifest l'impacte que va tenir la guerra en l'economia lleidatana, destacant la desaparició gairebé absoluta de conreadors de cucs de seda als municipis de la ribera baixa del Segre, que fins al moment havien tingut un paper destacat tant en l'economia agrària lleidatana com a la consegüent indústria urbana. Al mateix temps, també apunta a una destacable reducció del nombre de teixidors i blanquers en relació a finals del segle anterior¹⁶⁹.

Si entrem ara a fer menció a algunes de les aportacions realitzades des de la història local i comarcal, una primera parada l'hem de realitzar amb el comentari de l'estudi de la vila de Tàrrega (i l'Urgell en general) que realitza Jacinto Bonales mitjançant un article publicat a la revista Urtx en commemoració del tricentenari. L'interès de citar l'exemple d'aquesta comarca ve donat pel fet que tot i que aquest territori es trobés lluny dels principals focus de conflicte militar directe, va patir en primera persona els estralls econòmics de la guerra, entre altres causes pel fet d'haver de fer front a l'abastiment d'ambdós bàndols al ser una zona de pas important i un destacable pol de producció

¹⁶⁸ Adrià CASES IBÁÑEZ, *La Guerra de Successió i les Terres de Ponent*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2014. Entre les múltiples referències de Josep Lladonosa sobre el conflicte pot destacar-se l'obra Josep LLADONOSA, *Història de Lleida...*, op. cit, vol. 2, p. 579-598, especialment el tram comprès entre les pàgines citades, així com en relació a la ciutat de Lleida l'obra centrada en el segle XVIII: Josep LLADONOSA, *Lérida moderna: época de los Borbones*, Dilagro, Lleida, 1980.

¹⁶⁹ Josep LLADONOSA, *Història de Lleida...*, op. cit, vol. 2, p. 597-598,

cerealística. A més, Bonales, destaca també l'efecte que van tenir els saquejos que municipis com Maldà, Ciutadilla o Tàrraga sofriren durant el decurs de la contesa. Malgrat els saquejos, l'impacte econòmic més destacable pels municipis de l'Urgell (i del conjunt de Catalunya) fou l'obligatorietat de contribuir econòmicament primer al finançament de la guerra i posteriorment, un cop finalitzada, a les reparacions imposades als municipis que s'havien alineat amb el bàndol austriacista, les quals, es sumarien al pagament dels nous impostos creats acabada la guerra, forçant l'increment de l'endeutament comunal, el qual, en aquesta comarca, es faria present fins a la dècada de 1740¹⁷⁰.

Sense deixar la comarca de l'Urgell, en la mateixa edició de la revista *Urtx* dedicada a la Guerra de Successió, es publicà un article que feia referència al cas de la vila de Bellpuig i la seva baronia en la que s'aprofundia sobre els efectes econòmics de dit conflicte i en especial el de les conseqüències de la repressió econòmica que van afectar tant als municipis com a particulars partidaris de l'Arxiduc. En relació a les finances municipals, es fa constar que els efectes de la guerra van impossibilitar el pagament del deute, obligant la signatura d'una nova concòrdia del comú amb els creditors l'any 1717. Un document que com es reproduïx a l'article comentat començava amb la següent justificació: *por causa de las tribulaciones de las Guerras, por estar dicha villa vecina a la ciudad de Lérida, por todos los Exércitos fue mal tratada, tanto de pagar contribuciones como de comerles las cosechas, que apenas quedó ningun poblado en dicha villa por las grandes necesidades pasaron los moradores de ella*¹⁷¹.

D'aquesta comarca històrica ens interessa també fer algun comentari relatiu al municipi Agramunt, ja que utilitzarem l'exemple d'aquest poble, valent-nos de les Respostes

¹⁷⁰ Jacinto BONALES, 'Una altra visió de la Guerra de Successió a l'Urgell. El desastre econòmic', *Urtx*, núm. 28, 2014, p. 10–19. En relació a l'estudi sobre la importància del mercat cerealístic de Tàrraga durant el segle XVIII pot veure's les obres Ramon GARRABOU, 'Sobre la formació del mercat català en el segle XVIII. Una primera aproximació a base dels preus dels grans a Tàrraga (1732-1811)', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 1, 1970, p. 83–121, i Enric VICEDO-RIUS, *Les Terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents...*, op. cit. Parlant de les contribucions que van haver de realitzar els municipis per sufragar la guerra, és d'interès el document que reproduïx Adrià Casas en l'annex 1 del seu llibre en el que s'enumeren els treballadors, carruatges i pagaments diaris que un seguit de municipis de la regió van haver de fer per participar en la fortificació de la ciutat de Lleida a partir de l'any 1709; Adrià CASES IBÁÑEZ, *La Guerra de Successió...*, op. cit., p. 307.

¹⁷¹ Anna LLANSÓ i Eduard PUIG, 'Crisi, repressió i endeutament municipal: Bellpuig i la seva baronia durant la Guerra de Successió', *Urtx*, núm. 28, 2014, pp. 21–39. La cita que es reproduïx en dit article i que hem copiat en aquestes pàgines forma part del document AMBE, concòrdia de 1717.

Generals de 1716, per comentar la naturalesa dels creditors municipals (vegi's apartat 7.5). Malgrat tot, la poca bibliografia disponible ens dificulta presentar una visió amb gaire profunditat, ja que solament hem sabut localitzar un llibre monogràfic amb dues pàgines dedicades als segles moderns. Durant la Guerra, com el gruix dels municipis lleidatans, Agramunt, es va posicionar al costat del pretendent austriacista fins que després de diverses anades i vingudes militars fou ocupat definitivament l'any 1711 per l'exèrcit filipista i se li van imposar les reparacions de guerra pertinents. A nivell demogràfic, les dues dades de les que disposem ens dificulten projectar l'evolució real de la població, tot i que la dinàmica seria similar a la del conjunt del país; dels 207 focs registrats a inicis del segle XVII es passa a 194 l'any 1708 (828 i 776 habitants respectivament, si utilitzéssim el multiplicador 4 com hem fet amb les extrapolacions anteriors), i a 1473 habitants segons el cens de 1718¹⁷².

Una darrera referència al territori de l'Urgell (avui Pla d'Urgell) i a la citada Baronia de Bellpuig, la volem realitzar del municipi de Castellnou de Seana. En la monografia realitzada per Esteve Mestre sobre aquest poble durant el segle XVIII, documenta una sobtada reducció de la població en el context de la guerra; basant-se en les dades de l'estudi demogràfic de Josep Iglesias, i s'explica com es passa de 53 cases el 1698 a 20 el 1716, tot i que un cop acabat el conflicte, la recuperació no va trigar en arribar i l'any 1717 ja se'n documentaven 29¹⁷³.

Seguint cercant l'efecte de la guerra als municipis de Ponent, i sense deixar les dades demogràfiques, una altra referència la podem fer sobre la vila d'Albesa, municipi sota les àrees d'influència econòmica dels mercats de Lleida i Balaguer i per tant, directament afectada pels setges d'ambdues ciutats i els conseqüents allotjaments de tropes. En l'estudi d'aquest municipi es valen del cens d'Aparici de 1708 per il·lustrar una reducció de gairebé un 60% de la població respecte al fogatge de 1553, malgrat tot, també és destacable el ràpid increment de la població posterior, havent-se doblat ja l'any 1730 en relació al bienni 1718-19¹⁷⁴.

¹⁷² Joan PUIG i RIBERA, *Agramunt*, Cossetània Edicions, Valls, 2004, p. 35 i 47.

¹⁷³ Esteve MESTRE i ROIGÉ, *Castellnou de Seana al segle XVIII*, Virgili & Pagès, Lleida, 1990.

¹⁷⁴ Jacinto BONALES, Lluís MARÍ i Víctor REVILLA, *Albesa. Història d'Albesa: de la Prehistòria al segle XX*, Ajuntament d'Albesa i Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2009. Certament és complicat poder atribuir tota la caiguda demogràfica senyalada l'any 1708 a la guerra de Successió, car aquest període també

Parlant del creixement demogràfic d'Albesa, cal accentuar el fet que tot i que seguí uns patrons similars als de la resta del país, es va veure afavorit a causa de ser una zona agrària de regadiu, comportant-li això a més una densitat de població superior a la d'altres municipis de la plana¹⁷⁵.

Així com les referències als efectes directes de la Guerra són limitades, existeix una basta llista de referències sobre el creixement demogràfic que la va succeir, essent molt més destacables als municipis de la plana que no pas a la capital; fent una darrera menció a aquest fenomen, podem citar l'estudi de Josep Lladonosa sobre Alguaire, on destaca el creixement geomètric de la població entre 1718 (160 habitants) i 1787 (1215). Un increment cinc cops superior al de la ciutat de Lleida. Certament però, cal que guardem sempre la precaució que requereixen aquestes fonts¹⁷⁶.

Certament, tot i acceptar un creixement importantíssim de la població durant els anys posteriors a la Guerra, tant en aquests municipis com al país en general, fa que de nou ens haguem de qüestionar la validesa dels treballs realitzats en base a l'ús literal de censos i fogatges de l'època; el d'Aparici, de 1708, per exemple, fou realitzat en l'immediat postguerra, essent una època amb una important fluctuació de la població, amb moviments migratoris significatius, molts d'ells causats per la mateixa guerra, i una mortalitat infantil altíssima, que fa que d'un any a l'altre es registrin canvis demogràfics importants. Les problemàtiques que es deriven de la interpretació literal de dites fonts a les Terres de Lleida, van ser ja analitzades per Enric Vicedo quan estudiava la base demogràfica sobre la que s'assentà el creixement agrari del XVIII. En aquell estudi proposà relativitzar censos i fogatges amb les tendències del creixement natural de la població¹⁷⁷.

comprèn la crisi del XVII, i més, tenint presents les problemàtiques interpretatives que pot comportar el cens d'Aparici, malgrat tot és clar que els setges de Lleida i Balaguer fan afectar negativament la presència de veïns al municipi.

¹⁷⁵ Jacinto BONALES, Lluís MARÍ i Víctor REVILLA, *Albesa. Història d'Albesa...*, op. cit. pp. 129-135, i Enric VICEDO-RIUS, *Les Terres de Lleida i ell desenvolupament català del det-cents...* op. cit. p. 15-18.

¹⁷⁶ Josep LLADONOSA, *Història de la vila d'Alguaire i el seu monestir santjoanista*, Ajuntament d'Alguaire, Alguaire, 1981, p. 226.

¹⁷⁷ Enric VICEDO-RIUS, 'Producció, propietat i renda...', op. cit., p. 46-106. A nivell català és destacable l'aproximació al creixement natural de la població en base als registres parroquials que es presenta a Llorenç FERRER i ALÒS, 'Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials', *Estudis D'història Agrària*, núm. 20, 2007, p. 17-68.

Les referències del municipi d'Alpicat, a l'entorn més immediat de la ciutat, ens apunten també a una destrucció important tant del poble com de la seva horta, deixant-lo en solament 3 cases (certament, altres pobles de l'horta lleidatana van quedar completament despoblats). Però l'interès de citar aquest municipi, més que la repoblació posterior, ve per que amb la nova organització municipal deixaria de formar part de l'administració directa lleidatana. Un fet que va fer germinar durant els anys posteriors un llarg reguitzell de disputes entre ambdós ajuntaments per aspectes derivats d'eixa divisió, com per exemple el cobrament del cadastre a les terres del(s) terme(s), el manteniment de sèquies o la gestió de ramats i carnisseries antigament compartits, entre d'altres¹⁷⁸.

Finalment, els darrers comentaris de caràcter general sobre els efectes de la Guerra a Ponent als que volem fer referència són relatius a la zona sud de la regió. Uns fets que ens serveixen més que per explicar la guerra en sí, per justificar la ràpida recuperació; abans que finalitzes completament el conflicte, l'arqueologia ens demostra com ja es comencen a trobar indicis de bonança econòmica. Així, el mateix any 1714, es cataloga la construcció de l'església parroquial del municipi dels Torms o sobretot l'ampliació del monestir d'Avinganya, de l'Ordre Trinitària, on s'hi construï el que s'ha identificat com una hostatgeria¹⁷⁹.

Lleida

Certament, en l'estudi del cas de la ciutat de Lleida durant la Guerra de Successió, resta encara força feina a realitzar. Cal encara posar de relleu les referències concretes a la ciutat que hi pugui haver en el gruix de la documentació general del conflicte, la qual, per ambdós bàndols, majoritàriament és conservada a l'Archivo Historico Nacional. Malgrat tot, entre la minsa documentació treballada d'aquests fons destaca la correspondència que el duc d'Orleans, comandant suprem dels exèrcits borbònics, enviava a Felip V narrant l'evolució del setge de la ciutat. Uns fons que van ser recollits i analitzats per Aurea

¹⁷⁸ Una visió sobre aquestes disputes i llur resolució pot resseguir-se a Fabià CORRETEGÉ BLASI, *Alpicat: recull històric...* op. cit. p. 91-98.

¹⁷⁹ Joana XANDRI SOLÉ i Joan-Ramon GONZÁLEZ PÉREZ, 'Avinganya (Seròs): "año 1714"', *Shikar: Revista Del Centre d'Estudis Comarcals Del Segrià*, núm. 2, 2015, p. 19-25.

Javierre en una obra que ha estat referència obligada pels estudis posteriors, sobretot els realitzats des del punt de vista bèl·lic¹⁸⁰.

Una altra font important d'informació sobre el conflicte, han estat els textos contemporanis tant de Feliu de la Peña, especialment en la seva obra *Annals de Catalunya* publicada pocs anys després del setge de la ciutat, com de Francesc de Castellví, militar i historiador austriacista que s'exilià a Viena un cop acabada la guerra i en la seva obra *Narraciones históricas* ressegueix alguns detalls del conflicte tant al conjunt del país com a la ciutat de Lleida en particular¹⁸¹.

Tornant a l'estudi sobre la correspondència de Lluís d'Orleans amb Felip V realitzat per Javierre, podem llegir com se'ns presenta l'inici del que foren pròpiament els enfrontaments a la zona de Lleida un cop fou controlat el Regne de València i capitulà la ciutat de Saragossa. Fou en aquells moments quan segons les citades cartes es va plantejar la presa de la ciutat de Lleida com el primer assalt a una plaça forta catalana amb l'objectiu que servís per iniciar el que havia de ser l'ocupació total del Principat. Amb aquesta escomesa es van començar a ocupar diferents punts estratègics entorn de la ciutat, entre els quals Balaguer, anant així encerclant el municipi i preparant un setge que duraria més d'un mes i culminaria a finals de novembre de 1707. Certament però, per a la finalització de l'assetjament va ser de gran utilitat la crescuda del Segre i les destrosses fetes al pont pel qual la defensa austriacista pretenia abastir-se i esperar l'entrada d'un suport militar que no va acabar d'arribar mai¹⁸².

Sense deixar l'anàlisi des d'un punt de vista bèl·lic, i fent referència a bibliografia més recent, Òscar Uceda va realitzar, en motiu del 300 aniversari de la caiguda de la ciutat, una obra en la que sintetitzava el fet del setge de Lleida al temps que presentava una visió global del conflicte. Aquesta obra comença recordant la rebuda que la ciutat va organitzar l'any 1702 al nou monarca, Felip V, abans que amb l'esclat de la guerra, el municipi decidís canviar la seva lleialtat, sense mostrar massa oposició, a favor de Carles

¹⁸⁰ Aurea Lucinda JAVIERRE MUR, *Las cartas del Duque de Orleans a Felipe V sobre el sitio de Lérida en 1707*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1947.

¹⁸¹ Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, 1709, i Francesc DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*.

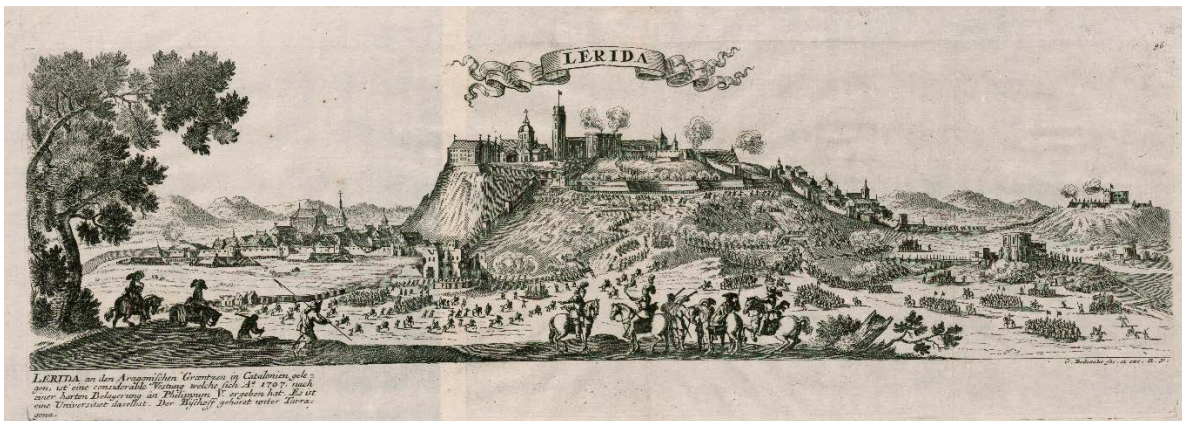
¹⁸² Aurea Lucinda JAVIERRE MUR, *Las cartas del Duque de Orleans...* op. cit.

d'Habsburg. Un fet que seria vist pel Borbó com un crim de lesa majestat i serviria per explicar el tractament de la ciutat un cop acabada la guerra¹⁸³.

En aquesta direcció, força explicativa és la inscripció que el comte de Louvigni, governador de la ciutat, feu esculpir en una de les portes del turó de la Seu Vella un cop finalitzada la guerra; “Civitas Ilerdae; in revelione prima fuit: sed capta a suo rege Philipus Quintus, anno 1707. Punita fuit”, que es pot traduir al català com: “La ciutat de Lleida; que fou la primera en rebel·lia: tornà presa i captiva a l’obediència del rei Felip V. I siguié castigada”.

Des del moment en que el govern municipal s’alineà amb el candidat austriacista, la ciutat començà un procés de fortificació mitjançant la contractació de grups de treballadors per restaurar i reforçar les muralles, així com a albergar un nombre cada cop major de tropes per preparar-se per un setge que tard o d’hora havia d’arribar; per tant, bé fos finançant directament les obres, bé albergant tropes, bé sufragant les despeses d’altres o comprant abastiments en previsió del setge, l’economia municipal començà a patir els efectes de la guerra.

Imatge 4: Setge de de Lleida de 1707 dirigit per Lluís d’Orleans (Gravat de Gabriel Bodenehr de 1720)

Font: AIEI, Gabriel Bodenehr, Lérida an den aragonischen graetzen in catalonien gelegen, ist eine considerable vestung welche sich A° 1707, 1720.

¹⁸³ Óscar UCEDA, *Lleida 1707: la ciutat massacrada*, Edicions de La Clamor, Lleida, 2007.

Finalitzada la guerra però, fou quan Lleida encarà la seva transformació més important, i a la conseqüent reconstrucció de les destrosses de guerra si va sumar una substancial fortificació de la ciutat que va comportar el despoblament absolut dels turons centrals en pro de la construcció d'una ciutadella, perfecte exemple de les construccions militars del set-cents, o la conversió de la seu episcopal en quarter militar, entre altres¹⁸⁴. Per il·lustrar aquests fets hem cregut interessant presentar la imatge 4 en la que, més enllà dels moviments militars, s'observa un turó presidit per l'antiga seu catedralícia, però completament arrasat de construccions civils.

En relació a l'estat de la ciutat un cop acabada la guerra, concretament l'any 1716, analitzant les dades del fons del Cadastre de Patiño de l'Arxiu Municipal de Lleida, Iolanda Enjuanes i Guillem Roca van intentar realitzar una fotografia de com es trobaven els barris de Sant Andreu i Sant Llorenç. El primer dels quals, un dels que va patir una reducció demogràfica més dràstica a causa de la guerra, fou ensorrat parcialment a causa de la fortificació de la ciutat i veié com fou destruïda la seva església parroquial. El barri de Sant Llorenç, en canvi, registrava quatre cases particulars confiscades per l'administració filipista a partidaris del candidat opositor, així com la construcció del que esdevindria la nova església Catedral després de la confiscació per a usos militars de la Seu Vella¹⁸⁵.

El tancament de l'Estudi General fou també un important cop per a la ciutat. Feia segles que aquesta institució atreïa cap a la Lleida un nombre important d'estudiants que dinamitzaven Lleida al temps que era un clar referent de la vida intel·lectual tant del municipi com del país. Certament però, els anys prèvia a la Guerra, l'Estudi General, no passava pels seus millors moments i anys abans del tancament de la institució, la ciutat, ja havia sol·licitat a la corona que impulsés un seguit de reformes organitzatives, així com era plenament conscient que calia realitzar millores urgents a uns edificis que no estaven

¹⁸⁴ Una de les primeres accions realitzades pel comte de Louvigni al capdavant de la ciutat fou ordenar desocupar l'edifici de la Seu, el qual ja havia fet les funcions de magatzem militar durant el conflicte, pel que el capítol de la catedral hagué d'escollir la parròquia de Sant Llorenç com a seu provisional. Tot i que bona part dels llibres i possessions de més valor foren retirades de la Seu amb la desocupació, retaulles i bona part del material litúrgic romangué allí fins el 1749 quan van començar les obres de reconversió en caserna militar a meitat de segle, car el capítol mantingué l'esperança de recuperar el temple. En relació a aquests fets, vegis l'obra Josep LLADONOSA, *Història de Lleida...*, op. cit, vol. 2, p. 587-591.

¹⁸⁵ Iolanda ENJUANES i Guillem ROCA, 'Lleida 1716: una instantània dels barris de Sant Llorenç i Sant Andreu', *Shikar: Revista Del Centre d'Estudis Comarcals Del Segrià*, núm. 3, 2016, p. 86-93.

pas en les seves millors condicions. És per això que tot i que el tancament fos una mesura dràstica i gens desitjable per la ciutat, aquest vingué en un moment en que era més que vigent el debat sobre el futur del centre. Aquest debat però, així com l'organització del nou sistema universitari català, no es va tancar solament amb la clausura de la centenària institució, sinó que també amb els tancaments de les homòlogues de Barcelona, Girona, Vic, Solsona, Tarragona i Tortosa, i amb la fundació del que havia de ser una universitat més moderna i potent a Cervera¹⁸⁶.

En resum, i de forma molt sintètica podem afirmar que la derrota de la ciutat en el conflicte va suposar un cop molt dur a tres de les seves institucions més importants; la catedral, que perdia la seva seu històrica, l'Estudi General, que fou clausurat, i la Paeria, que fou reformada i convertida en un nou Ajuntament.

7.2. La Lleida del segle XVIII

L'estudi de la ciutat de Lleida durant el segle XVIII, o com a mínim l'estudi de l'Ajuntament, resta encara com una feina pendent per la historiografia tot i les magnifiques aportacions existents sobre diferents aspectes socioeconòmics d'aquest segle a la regió. Les referència al consistori del XVIII, més enllà de les aportacions realitzades per Josep Lladonosa, les hem hagut de localitzar en diferents obres que aborden el comú de forma secundària i/o parcial, així com a l'obra realitzada per Roberto Fernández sobre el XVIII lleidatà, on sobretot es contextualitza la ciutat en l'esquema polític i social de la monarquia hispànica¹⁸⁷.

L'inici del nou segle i l'aplicació dels decrets de Nova Planta van portar a canviar les bases de l'organització municipal del segle XVIII; els vell sistema de Consells, amb membres escollits per insaculació d'entre les diferents mans, va donar pas a una elecció directa, sovint, d'entre les classes aristocràtiques de la ciutat, i es va incorporar la figura

¹⁸⁶ Una refecció sobre l'estat de l'Estudi General abans del seu tancament es presenta a Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ, *Història de Lleida...* op. cit., p. 72-82. Per resseguir la història d'aquesta institució, des de la seva fundació fins a la clausura, són d'interès les obres Josep LLADONOSA, *Anecdari de l'Estudi General de Lleida (1297-1717)*, Virgili & Pagés, Lleida, 1988, i, centrada únicament en els segles XV i inici del XVI; Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970.

¹⁸⁷ Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ, *Història de Lleida...*, op. cit.

del governador. Seguint el model castellà, la Paeria, encapçalada per paers i consellers es transformà en un Ajuntament governat per vuit regidors i la vegueria es convertí en un corregiment¹⁸⁸.

El nou Ajuntament de Lleida, com el de totes les ciutats que eren cap de corregiment, seria controlada per un corregidor, que adoptava també les competències jurídiques de l'antic Tribunal de Coltellades. A més, el consistori, disposava d'un alcalde major, que assumia la màxima representació institucional. Els càrrecs menors, en canvi, com el del clavari, el majordom de propis, el síndic o el racional, entre d'altres, es mantindrien, tot i que la seva designació, tret algunes excepcions dels de menor importància, ja no depenia directament dels ajuntaments sinó de la Reial Audiència. La reglamentació, per la seva banda, seria molt més dura i deixaria poc marge per especificitats del lloc, be fossin de fons o més simbòliques, com ho era la prohibició d'utilitzar la llengua catalana en actes oficials, en favor de la castellana, o d'usar les tradicionals gramalles dels consellers, en pro de vestimentes modernes de tall castellà¹⁸⁹.

Aparentment pot semblar que el funcionament real del comú, més enllà de la redistribució de càrrecs, no canviés de forma radical, ni s'abordés cap reforma de fons sobre el seu sistema de finançament, i fins i tot, a simple vista, es poden observar més continuïtats que canvis. Certament però, la supressió de prohomenies en pro de donar poder absolut a un únic regidor encarregat va accelerar el col·lapse de l'ajuntament, així com s'incrementés la compra de càrrecs i la corrupció. En aquesta direcció Enric Vicedo observa com a causa de la supressió de l'antiga prohomenia encarregada de les sèquies de Segrià i Fontanet va fer entrar en caos la gestió dels recs a la ciutat a causa de la mala gestió dels diferents regidors encarregats, forçant que l'any 1754, per ordre de la Reial Audiència i ratificació posterior del Consell de Castella, s'hagués de rectificar i crear una Junta de Sequiatge,

¹⁸⁸ L'explicació de la implementació concreta del nou sistema polític nascut de la Nova Planta a la ciutat de Lleida, i en especial al seu Ajuntament, pot llegir-se a Quintí CASALS BERGÉS, 'El poder municipal a Lleida després de la Guerra...', op. cit. A nivell català, una visió del context polític, els precedents i la seva implementació, ni que sigui des d'una perspectiva historiogràfica força clàssica, pot llegir-se a Joaquim de CAMPS i ARBOIX, *El Decret de Nova Planta*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1963.

¹⁸⁹ Josep LLADONOSA, *Història de Lleida...*, op. cit, vol. 2, p. 603-606.

que en certa manera recuperava les funcions de la prohomenia dissolta prop de mig segle abans¹⁹⁰.

En relació a la mala gestió dels recs de Lleida, el mateix Vicedo, en base a documentació de l'AML, reconstrueix la liquidació comptable dels recs entre els anys 1737 i 1745. Unes dades que denoten un dèficit comptable crònic i ascendent que deixà un deute considerable a la futura junta. Exemple n'és que la suma de despeses dels 9 anys citats fos un 223% superior al total dels ingressos¹⁹¹.

El pes del deute sobre les finances municipals

Per reconstruir els nivells d'endeutament de l'Ajuntament de Lleida al llarg de segle XVIII ens hem valgut de la sèrie de Llibres de comptes de la Clavaria Major de la ciutat que es troben al mateix AML. Aquesta sèrie, després de la Guerra de Successió, es reprèn l'any 1718 i s'allarga fins el 1754. Hem de comentar però que a partir de l'any 1745, sense canviar en absolut el contingut dels llibres, aquests, passen a denominar-se llibres de la Clavaria Menor¹⁹².

Aquesta sèrie, que és la continuació de l'emprada en l'anàlisi de la Paeria del segle anterior, pel XVIII, ens permet veure com es redueixen notablement les partides anotades tant en els ingressos com en les despeses, les quals es passen a administrar des d'altres administracions comptables del mateix ajuntament, fruit de la reorganització municipal. Per tant, malauradament, tot i servir-nos magníficament per resseguir els nivells d'endeutament per censals de l'ajuntament, ja no ens permeten contrastar el pes dels

¹⁹⁰ Enric VICEDO-RIUS, *Aigua, pagesia i institucions. El Canal de Pinyana*, Pagès Editors, Lleida, 2017, p. 168-175. Un anàlisi exhaustiu de la gestió dels recs a Lleida durant l'Antic Règim, abordat des d'un punt de vista jurídic, la realitza Francisco Javier Teira. En aquest treball es descriu el funcionament primer de les prohomenies de Segrià i Fontanet, enteses com comissions delegades del Consell General de Lleida i amb una relació amb els altres municipis regats per les sèquies en base a concòrdies, després, durant el XVIII, organitzant-se mitjançant els regidors encarregats dels diferents municipis regats, i posteriorment, amb els juntes de sequiatge. Francisco Javier TEIRA VILAR, *El régimen jurídico de aguas...*, op. cit.

¹⁹¹ Enric VICEDO-RIUS, *Aigua, pagesia i institucions...*, op. cit., p. 135.

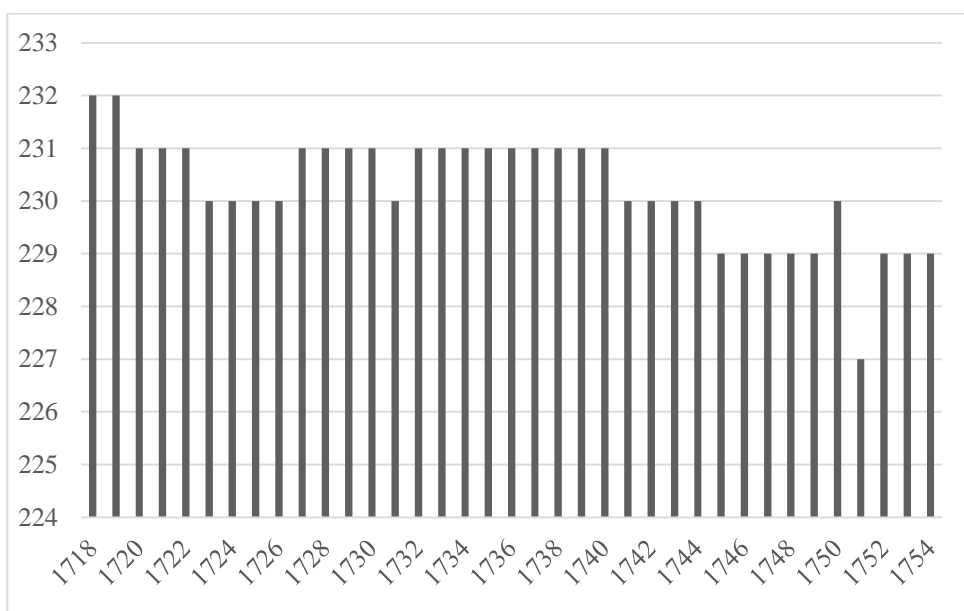
¹⁹² La voluntat de començar mencionar aquest canvi de nom dels llibres de la Clavaria es deu a intentar evitar confusions amb el que foren els llibres de la Clavaria Menor del segle anterior, els quals, majoritàriament, són lligalls de pagaments realitzats per la Paeria.

censals amb una aproximació dels ingressos municipals, com sí que hem pogut fer per la centúria anterior.

Una altra diferència amb les dades de la Clavaria Major del segle XVII, és que pel XVIII no podem utilitzar aquests llibres per resseguir el grau de cobriment del pagament de les pensions; car, els llibres comptables no diferencien entre pensions pagades i pensions degudes, ni apareix una partida en l'apartat d'ingressos que reculli aquelles que hagin estat deixades en resta.

No obstant, partint d'aquesta sèrie, el primer que hem realitzat ha estat sumar el total de títols de censal a pagar anualment, tal i com es pot resseguir en el gràfic 14. Amb aquest gràfic, hem pogut constatar una reducció del nombre de títols, tot i que certament fou mínima, reduint-se solament en tres entre el primer i el darrer any de la sèrie i que a més, en relació a la reducció que es pot observar durant els anys 1723-26 i 1730, possiblement es tracti d'un error comptable, ja que el censal que desapareix durant aquests exercicis, reapareix amb el mateix import durant els anys posteriors.

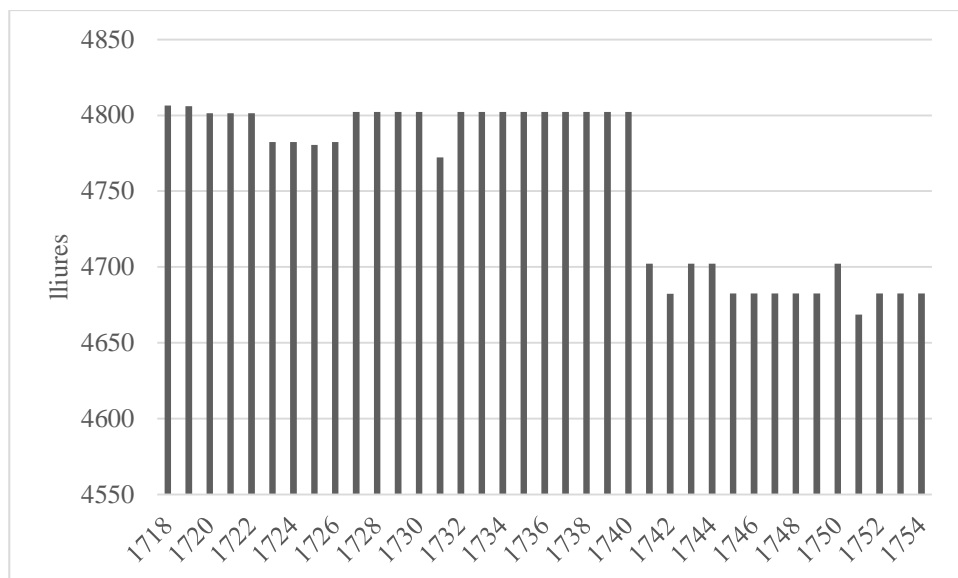
Gràfic 14: Evolució del número de censals dels que l'Ajuntament de Lleida n'ha de pagar pensió (1718-1754)

Font: AML, llibre capbreus de la Clavaria Major dels anys 1718-1744 i de capbreus de la Clavaria Menor dels anys 1745-1754, ref. 609-647.

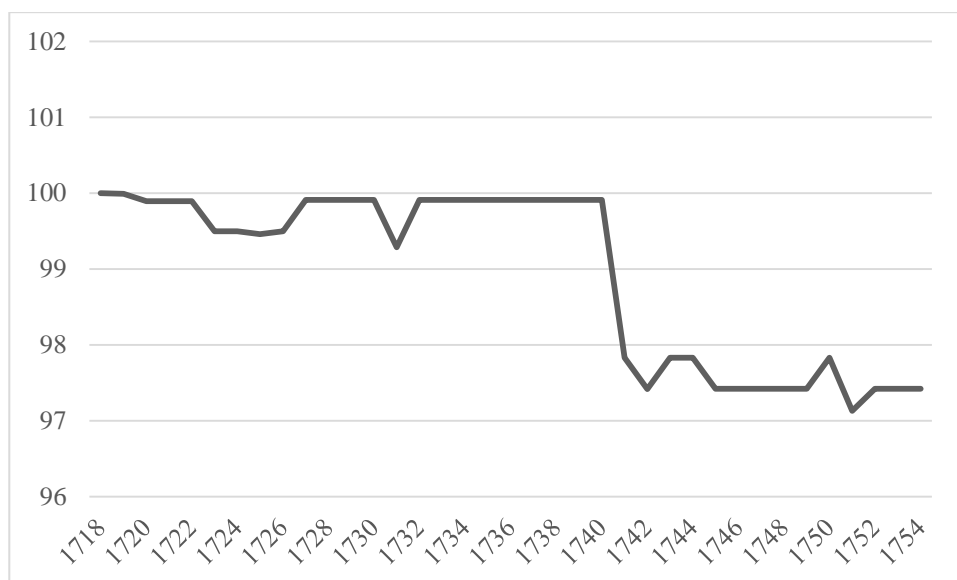
A més de constatar la poca rellevància que tingué la reducció del nombre de títols de censal durant la primera meitat del segle XVIII, també hem volgut observar el valor d'aquests. Per aquest fi hem treballat sobre el pes que va tenir (o hauria d'haver tingut) el pagament de les pensions. Aquesta evolució, que es plasma en els gràfics 15 i 16, en el primer en números absoluts (en lliures) i en el segon aplicant un índex 100 sobre el primer anys de la sèrie, ens denota també que la reducció no fou especialment important, constatant una reducció a llarg termini d'un valor gairebé imperceptible, inferior a tres punts percentuals.

Gràfic 15: Evolució de les pensions de censal pagades per l'Ajuntament de Lleida (1718-1754)

Font: AML, llibre capbreus de la Clavaria Major dels anys 1718-1744 i de capbreus de la Clavaria Menor dels anys 1745-1754, ref. 609-647.

Gràfic 16: Evolució de les pensions de censal pagades per l'Ajuntament de Lleida (índex 100 per 1718) (1718-1754)

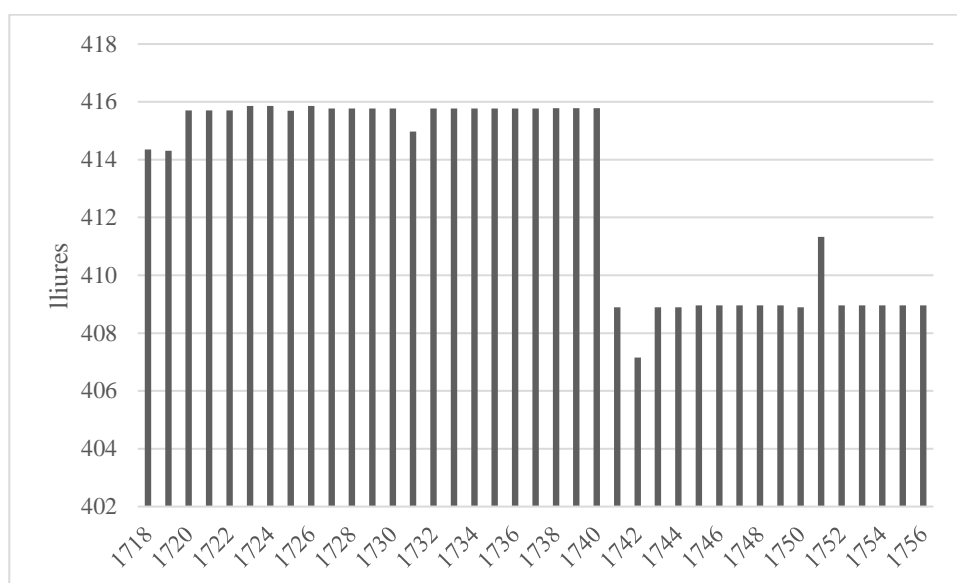
Font: AML, llibre capbreus de la Clavaria Major dels anys 1718-1744 i de capbreus de la Clavaria Menor dels anys 1745-1754, ref. 609-647.

Més enllà d'aquesta reducció més que moderada del pes de les pensions durant la primera meitat de la centúria, gairebé nul·la, podem ficar l'accent en el fet que no hem detectat pas que l'any 1751, ni tampoc els anys posteriors dels que en tenim registre, s'apliqués la reducció sobre les pensions del 5 al 3% del valor del nominal, tal i com establí el Reial Decret sancionat aquell any.

Certament, no hem sabut trobar l'explicació que justifiqui la no aplicació d'aquesta reducció de les pensions. Ni que l'afectació dels censals sobre les finances municipals fos força limitada, es fa difícil pensar que l'ajuntament hagués acceptat renunciar a aquests recursos. És per aquest motiu que una opció també podria ser que existís alguna mena d'acord que hagués aplaçat aquesta reducció durant uns anys, com si d'una nova concòrdia es tractés, o fins i tot, certament, que es pugues tractar d'un nou error en les dades documentals. Car, ens resulta també curiós que tampoc en els llibres d'actes del ple municipal haguem trobat cap comentari sobre aquesta qüestió. Cal dir però que la propera referència que tenim de censals amb posterioritat a 1754 és de l'any 1774, i en aquesta ja trobem el pagament d'unes pensions reduïdes al 3%.

Una darrera referència a la present sèrie de llibres comptables la volem fer en relació al valor patrimonial i la titularitat dels títols de censal, tot i que aquest segon aspecte ja l'abordarem amb més profunditat en l'apartat dedicat a tal finalitat (capítol 7.5). Amb això hem realitzat un nou gràfic que mostri l'evolució del valor mitjà del valor nominal dels censals i a més hem agafat com a referència l'any 1723 per mostrar qui eren en aquell moment els creditors del comú.

Gràfic 17: Valor mitjà del principal dels títols de censal dels que l'Ajuntament de Lleida n'ha de pagar pensió (1718-1754)

Font: AML, llibre capbreus de la Clavaria Major dels anys 1718-1744 i de capbreus de la Clavaria Menor dels anys 1745-1754, ref. 609-647.

Observant aquestes dades veiem com de nou, la reducció de la mitjana del valor dels censals fou poc significativa, de menys del 2%. L'interès de fer aquest càlcul però rau en situar el valor mitjà dels censals durant la primera meitat de segle entorn a les 410 lliures, 415,86 si agafem les dades de 1724, que és l'any que hem agafat de referència en el quadre posterior. Partint d'aquest segon valor, hem utilitzat les dades sobre salaris que ofereix Gaspar Feliu pel sector de la construcció (bàsicament a l'àrea de Barcelona) per tal de calcular els jornals a treballar per sumar dita quantitat; 594 per un mestre paleta o mestre

fuster, 693 per un oficial de fuster o paleta o 1188 per un peó de paleta o jornaler¹⁹³. Efectivament una quantitat més que significativa, i més encara tenint en compte que bona part dels censals tenien diverses dècades d'antiguitat i per tant, descomptant la inflació, l'any de llur creació encara hagués suposat un major nombre de jornals, essent una quantitat difícilment assumible per bona part de la població no privilegiada.

Quadre 5: Pensions de censal a pagar per l'Ajuntament de Lleida l'any 1723

Censalistes	Núm. títols	%	Pensions a pagar (en lliures)	%
Capítol, aniversaris i altres administracions catedralícies	10	4,3	253,4	5,3
Confraries de la Seu i comunitats de diferents parròquies	60	26	1157,7	24,2
Obres de les esglésies, majorals, hospitals, convents i escoles	65	28,3	1292,7	27
Confraries i Marmesories	47	20,4	472,6	9,9
Beneficis i capellanies	20	8,7	203,3	4,3
Diferents particulars	28	12,2	1402,7	29,3
TOTAL	230	100	4782,4	100

Font: AML, llibre de capbreus de la Clavaria Major de l'any 1723, ref. 614.

Fetes les notes prèvies sobre el valor mitjà dels títols, el present quadre ens permet ressaltar el fet que bona part dels censals que havia emès el comú de la ciutat requeien sobre diferents institucions religioses d'un o d'altre tipus, bé fossin obres d'esglésies, parròquies, convents o administracions de la seu catedralícia, entre altres. Aquest fet ens ajuda a corroborar la importància de l'Església (entesa en un sentit ampli) com a gran creditora de l'administració pública lleidatana, així com a remarcar el paper destacat que té la Catedral de Lleida, la qual acapara directament més d'un 5% del total del crèdit emès, essent clarament una de les administracions que particularment té una quantitat més gran de títols de deute municipal¹⁹⁴. Aquest fet ens ajuda a afirmar-nos en la necessitat

¹⁹³ Gaspar FELIU, *Precios y salarios...*, op. cit., vol. 2, p. 88-125. Certament, tot i que les dades siguin d'un sector amb poca importància relativa a la regió, i a més, d'una zona com Barcelona, no hem cregut necessari haver d'intentar cercar unes dades més precises, car, simplement volíem constatar el gran valor que tenien aquests títols, sense tenir la necessitat de concretar exactament els dies precisos de jornal que podien representar.

¹⁹⁴ L'Administració dels Aniversaris Majors, de la que en presentem un estudi en detall en el present treball, era la segona entitat amb una quantitat més gran de crèdit municipal a les seves mans, només per darrere

d'estudiar dita administració com a gran creditora dels municipis lleidatans d'època moderna i atorgar un paper preponderant en dit estudi a l'Administració dels Aniversaris Majors.

Havent fet esment de la sèrie de dades obtinguda sobre l'evolució de l'endeutament de l'Ajuntament de Lleida per la primera meitat de segle, ens cal referenciar aquesta informació amb el total d'ingressos municipals anuals per tal de poder-nos atansar al pes real que va suposar el deute per censals sobre les finances del comú. Certament però, les mancances de la documentació comptable municipal no ens han permès obtenir dades directes, havent-nos forçat a presentar una regressió que òbviament, pot no ajustar-se absolutament a les dades reals però que creiem que permetrà aproximar-nos a una visió de la evolució dels comptes de l'Ajuntament.

Aprofitant les dades comptables anotades als llibres de capbreus de la Clavaria, un primer intent de reconstrucció del total dels ingressos municipals l'hem plantejat en base a la suma rebuda per sequiatge, concretament per censos de les sèquies de Segrià i Fontanet, confiant que aquestes dades oscil·lessin en la mateixa direcció que ho fessin el total dels ingressos, malgrat tot, la naturalesa d'aquestes entrades, en base a censos, i els problemes de la gestió dels recs que ja hem comentat en pàgines precedents, feu que la quantitat a percebre per la Clavaria fos força estable, i fins i tot immòbil entre 1725 i 1756 en la quantitat de 266 lliures, raó per la qual vam haver de renunciar a extrapolar el total d'entrades en base als citats censos de sequiatge.

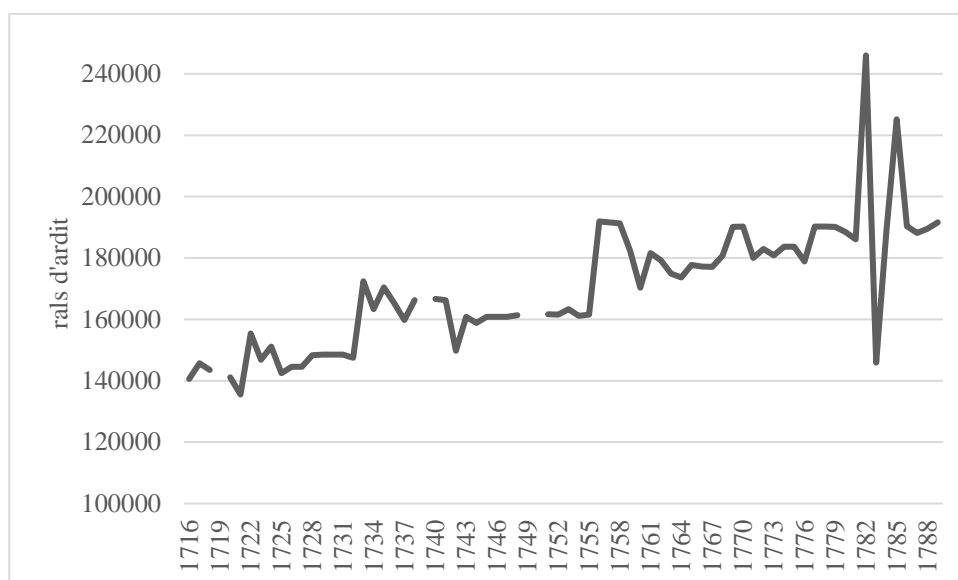
Descartat poder fer una extrapolació de la suma d'entrades via alguna de les seves partides, hem recorregut a les possibilitats que brinda la documentació del Cadastre. Aquesta institució tributaria, creada per incrementar els recursos procedents del Principat a la Reial Hisenda, gravava tots els bens de particulars i institucions i tot i que les terres es dividien en 32 categories i s'assignava una quantitat fixa a pagar per cada una d'elles, la resta de bens havien de tributar el 10% dels beneficis que es calculava que generaven anualment. A més d'aquesta primera variant sobre bens i rendiments d'aquests, també es contemplava el pagament del "Personal", que gravava els rendiments de treball del poble ras (restant-ne exempts nobles, persones de més de 60 anys, vídues i estudiants) i

de la Confraria de Sant Salvador del Claustre de la Seu de Lleida, també vinculada a la catedral. Certament però, a l'haver agrupat els creditors segons llur naturalesa, aquest fet pot no quedar prou ressaltat en una primera observació del quadre.

l' "Industrial", que gravava mitjans de treball que anessin més enllà de la força de treball, com ara botigues i tallers¹⁹⁵.

Partint d'aquesta premissa, el comú de la ciutat hauria hagut de pagar al Cadastre el 10% dels seus ingressos, pel que hem suposat que els pagaments a aquesta institució ens podien servir per aproximar-nos al total d'ingressos de l'Ajuntament de Lleida i amb aquests poder calcular el pes real del deute sobre les finances municipals. Per arribar a aquest objectiu, hem partit de les dades ja treballades per Enric Vicedo en la seva tesi de llicenciatura sobre la Intendència General, conservades a l'AHL, i les hem plasmat en el gràfic següent. En aquestes dades s'hi inclouen els ingressos totals anuals del cadastre del terme de Lleida en rals d'ardit (reial, personal i industrial)¹⁹⁶.

Gràfic 18: Evolució del pagament del Reial Cadastre del terme de Lleida (1716-1789)

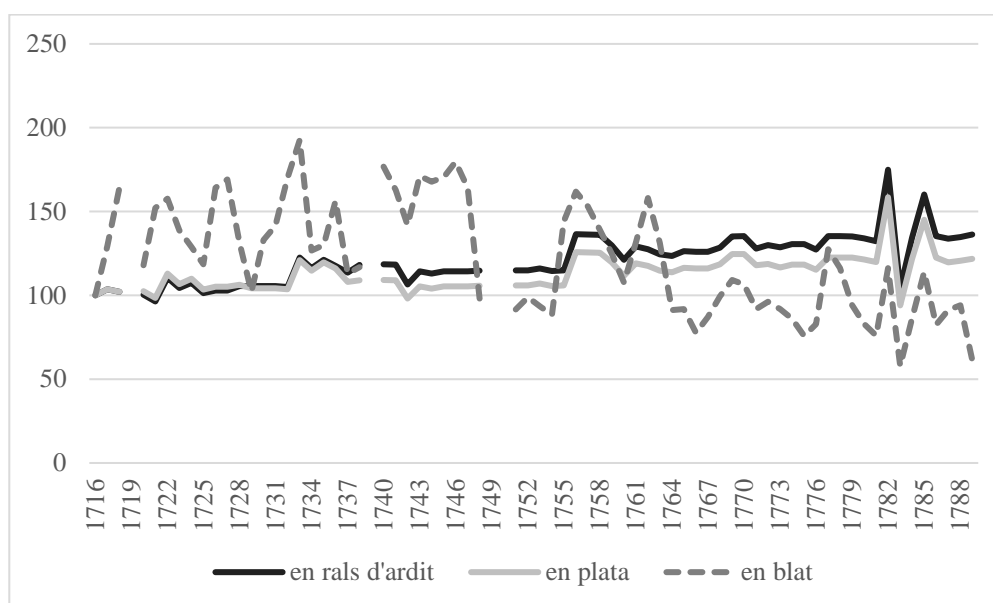
Font: elaboració en base a dades publicades a Enric VICEDO-RIUS, 'Les transformacions socials i econòmiques...', op. cit. p. 13.

¹⁹⁵ Joaquim NADAL FARRERAS, *La Introducción del catastro en Gerona. Contribución al estudio del régimen fiscal de Cataluña en tiempos de Felipe V*, Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, Barcelona, 1971, p. 64-65.

¹⁹⁶ Enric VICEDO-RIUS, 'Les transformacions socials i econòmiques a la Lleida del segle XVIII', tesi de llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1979, p. 13. La comptabilitat d'aquesta institució, a diferència de la de l'Ajuntament de Lleida, que es fa en lliures catalanes, es pren en rals d'ardit, que tenen una equivalència de 1:10. La taula de convertibilitat de moneda pot consultar-se a l'annex 1.

Partint del fet que el pagament suposava un percentatge dels ingressos, be fos de particulars com d'institucions, i per tant, podia reflectir l'activitat econòmica general, la primera idea a la que podem arribar és la ja sobradament coneguda sobre el creixement econòmic del XVIII català, d'una manera gairebé regular i sostinguda fins als darrers vint anys de la centúria. Una màxima a la que anirem fent referència durant les pàgines següents. Per visualitzar millor aquest fet, i mitigar la distorsió sobre les dades que la inflació sobre una sèrie monetària de més de 70 anys pot provocar, hem realitzat aquest segon gràfic en el que amb un índex 100 pel primer any, hem reflectit l'evolució d'aquestes mateixes dades convertides en el seu valor anual equivalent en plata i en blat¹⁹⁷.

Gràfic 19: Evolució del pagament del Reial Cadastre del terme de Lleida en rals d'ardit, plata i blat (índex 100 per 1716) (1716-1789)

Font: elaboració en base a dades publicades a Enric VICEDO-RIUS, 'Les transformacions socials i econòmiques...', op. cit. p. 13. Les ponderacions en plata i blat s'han fet partint de les dades citades al paràgraf anterior.

Amb aquest quadre, volíem posar de manifest que tot i que es pugui relativitzar el creixement que mostraria l'observació solament de l'evolució del pagament en rals

¹⁹⁷ Per a la conversió en plata hem fet servir les dades proposades a Gaspar FELIU, *Precios y salarios...*, op. cit., vol. 1, p. 21. Per a la conversió en blat hem partit dels preus d'aquest cereal a l'Almodí de la ciutat de Lleida extrets del treball Enric VICEDO-RIUS, 'Mercado y precios. El Almodí de Lérida, 1700-1833', *Historia Agraria*, núm. 45, 2008, p. 76-79.

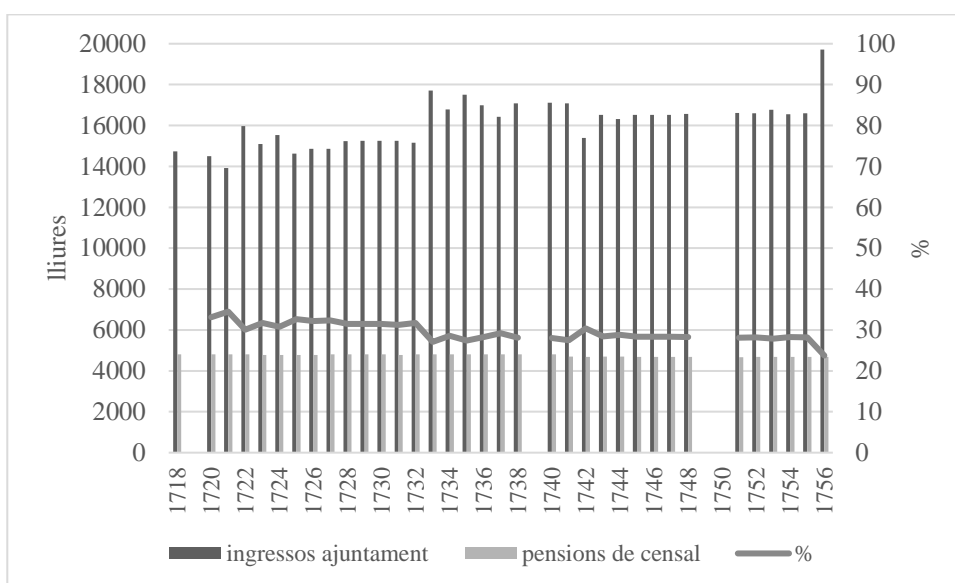
d'ardit, es confirma un increment de la recaptació. Aquest moviment a l'alça continuat és palpable sobretot si fixem l'atenció en l'evolució del percentatge de pagament en plata, en canvi, si ens centrem en l'evolució del pagament en la seva equivalència en quarteres de blat, més enllà d'observar una evident major volatilitat d'aquest cereal respecte a un valor més estable com ho era el de l'argent, podem intuir un augment de la quantitat de cereal a pagar durant la primera meitat de segle, en canvi, a partir de la dècada dels anys quaranta, a causa de l'important alça de preus que es va produir, aquest pagament "a pes" hagués quedat estabilitzat¹⁹⁸.

Deixant temporalment l'evolució de la conjuntura econòmica del divuit i retornant a l'aproximació dels ingressos de l'Ajuntament de Lleida en base a les dades del Cadastre, cal començar mencionant que a la sèrie de pagament que hem utilitzat s'hi suma tant l'aportació de particulars com del mateix consistori, essent el total recaptat per Intendència al terme de Lleida. Per tant, per realitzar una estimació del percentatge corresponent únicament al pagat pel comú de la ciutat en base al 10% dels seus ingressos hem acudit als fons del cadastre conservats a l'AML; els llibres d'aquest fons, a diferència dels que es troben a l'AHL, són en els que des de l'Ajuntament s'anotava la recaptació que havia realitzat separatament a particulars, pel cadastre industrial i al comú, descomptant les despeses de recaptació.

En base a aquesta informació de l'AML, hem analitzat els llibres del període comprés entre 1724 i 1740, unes dades que es poden consultar-se a l'annex 7, i hem calculat el percentatge que suposava el pagat pel comú en relació al total del pagament realitzat a la Intendència, així com la mitjana d'aquest percentatge al llarg d'aquests anys, excloent el 1726, ja que aquell any no consta cap pagament per part del comú. El resultat ha estat un 10,27% i, en conseqüència, hem aplicat aquest percentatge sobre el total del pagat al cadastre durant els prop de setanta anys que se'n té registre. D'aquesta manera hem intentat realitzar una estimació de l'evolució dels ingressos de l'Ajuntament. Una aproximació a les entrades que en el quadre posterior hem posat en relació a l'evolució de les pensions de censal a pagar anualment, mostrant el percentatge que anualment s'havia de pagar en concepte de pensions.

¹⁹⁸ Sobre l'evolució del preu del cereal a la Lleida del set-cents és d'interès consultar l'obra Enric VICEDO-RIUS, 'Les transformacions socials i econòmiques...', op. cit.

Gràfic 20: Evolució del pagament de les pensions de censal en relació al total dels ingressos municipals estimats de l'Ajuntament de Lleida (1716-1756)

Font: l'estimació d'ingressos ha estat elaborada en base a dades publicades a Enric VICEDO-RIUS, 'Les transformacions socials i econòmiques...', op. cit. p. 13, i AML, Llibres de recaptació del cadastre, ref. 941-966, pel que fa al pagament de pensions de censal; AML, llibre capbreus de la Clavaria Major dels anys 1718-1744 i de capbreus de la Clavaria Menor dels anys 1745-1754, ref. 609-647.

Observant aquest gràfic, la primera idea a la que es pot arribar és la de l'estabilitat comptable. Durant la primera meitat de segle, tot i el desconeixement de la documentació dels 10 anys posterior a la derrota militar de la ciutat, el pagament de les pensions es situa en torn del 30% de l'estimació dels ingressos que hem realitzat, amb una lleu tendència a la baixa provocada tant pel també moderat increment dels ingressos, com per una lenta lluitació dels títols de censal. Una estabilitat que certament ens fa pensar en la superació de les conjuntures comptables adverses del segle anterior, o com a mínim en la seva moderació, (que denotaria l'evolució dels ingressos) així com a un abandonament progressiu de l'ús dels títols de censal (denotat per la poca variació del total de les pensions).

Una darrera proposta d'anàlisi sobre l'endeutament lleidatà durant la primera meitat de segle l'hem volgut presentar seguint el mateix model que ja hem utilitzat per analitzar l'impacte del deute i la pressió fiscal per càpita durant la segona meitat del XVII. En aquell cas, havíem comparat Lleida i Balaguer (vegi's apartat 6.3). Una metodologia

d'anàlisi que hem manllevat de Llorenç Ferrer per l'estudi que realitza per la ciutat de Manresa¹⁹⁹.

Per realitzar aquests càlculs, hem partit de les tres estimacions de la població que ens proposa Roberto Fernández en la seva obra sobre la Lleida del XVIII. Certament però, en aquesta obra, es comença reconeixent la gran dificultat que suposa realitzar un recompte demogràfic durant l'època moderna. Les dades de l'any 1718 són de les més controvertides de les tres que hem utilitzat, ja que per una banda tenim el cens de Josep Aparici, que calcula uns 6000 lleidatans, i per altra el veïnatge de Campoflorido que redueix la xifra a 2273, certament però, el fet que aquest segon recompte fos realitzat amb finalitats fiscals fa que l'ocultació d'habitants tingués un incentiu real, i per això, Fernández estima que aquesta ocultació pot situar-se entre el 30 i el 25% i per tant, faci pensar que la xifra real estigués sobre els 3000. Per 1733 les dades que ens proposa agafar són les dels 913 focs del recompte del comte de Cron, que aplicant un multiplicador 4 fan els 3652 habitants. Finalment, per 1747, agafa els 1046 focs de l'enquesta ordenada pel ministre José de Carvajal i executada per regidors de la mateixa ciutat de Lleida, incrementant la xifra de veïns fins als 4184²⁰⁰.

Havent escollit els tres anys dels quals teníem aproximacions demogràfiques, hem agafat les dades de l'endeutament per títols de censal i les estimacions d'ingressos municipals realitzades en base a les dades del Cadastre, que hem presentat en les pàgines anteriors. Partint d'aquestes fonts, hem realitzat les conversions en blat en base als registres de l'Almodí de la ciutat, unes dades que han estat publicades per Enric Vicedo en l'estudi que realitzà sobre aquesta institució²⁰¹. Amb això hem calculat els "impostos" com un simple repartiment d'ingressos municipals per càpita, i la pressió del deute com un repartiment del total de les pensions entre els mateixos veïns. Certament però, el fet que bona part de les dades utilitzades siguin estimacions, fan que òbviament, més enllà de mostrar una simple tendència, no puguem agafar de forma literal les dades que presentem en aquest quadre. A més, tot i que l'estabilitat d'aquests anys pugui donar més credibilitat a les dades presentades que no pas en l'anàlisi del XVII, no hem de deixar de tenir en

¹⁹⁹ Llorenç FERRER i ALÒS, "Pagar les guerres... op. cit.

²⁰⁰ Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ, *Història de Lleida...* op. cit. p. 111-112.

²⁰¹ Enric VICEDO-RIUS, 'Mercado y precios...', op. cit.

compte que les oscil·lacions demogràfiques de l'època moderna, tot i que més moderades, encara són palpables durant el XVIII.

Quadre 6: Nivell dels ingressos i de l'endeutament municipal per càpita a Lleida els anys 1718, 1733 i 1747

	1718	1733	1747
Ingressos municipals (en lliures) [a]	14739	17713	16527
Interessos crediticis pagats (en lliures) [b]	4806	4802	4683
Població [c]	3000	3652	4184
“Impostos/habitant” (en lliures) [d=a/c]	4,9	4,9	4
Deute per càpita (en lliures) [e=b/c]	1,6	1,3	1,1
Preu quartera de blat (en lliures) [f]	2	2,1	2,3
Impostos/ habitant (en quarteres de blat) [g=d/f]	2,5	2,3	1,7
Deute/habitant (en quarteres de blat) [h=e/f]	0,8	0,6	0,5

Font: Elaboració pròpia en base a les fonts citades en els paràgrafs anteriors.

L'anàlisi de les dades que ens ofereix aquest quadre, més enllà de permetre'ns fer un nou incís en el ja comentat increment de la població, dels “ingressos municipals” i de la moderada disminució del pes de les pensions de censal (i del deute en sí), i per tant de la reducció relativa de l'endeutament per càpita, ens permet fer apreciació del fet que la inflació, mostrada mitjançant l'evolució del preu del blat, juga d'una forma decidida en la superació de les problemàtiques clàssiques causades pels censals a les arques municipals. Car, si agafem les dades de deute per càpita en volum de blat entre el primer i el darrer any referenciats, podem observar com aquest es redueix un 37,5%, sent més de 6 punts percentuals que si observéssim l'evolució en lliures.

En relació a la segona meitat de segle, malauradament, no hem pogut localitzar cap sèrie de documentació comptable que directa o indirectament ens permetés realitzar una aproximació a l'evolució del nivell de l'endeutament del comú, per tant, ens haurem de valdre, per una banda, de les interpretacions regionals que ens donaran les dades de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol de la Seu, que analitzarem posteriorment, i per altra, de documentació solta que tot i no facilitar-nos una visió de l'evolució a llarg termini ens permet obtenir un parell de fotografies del darrer terç del

segle, i com a mínim intuir els canvis produïts durant aquestes dues dècades de buit documental.

Relatiu als anys 1771 i 1772 hem localitzat documentació sobre la llució d'una sèrie de 12 censals, creats majoritàriament durant el segle XVII. Aquest títols, que hem reproduït al quadre 7, més que no pas obtenir una visió general de l'endeutament, car, són solament una petita mostra del total dels censals municipals, ens permeten veure els motius pels quals van ser creats. Figuren com venuts per fer front a les "necessitats" de la ciutat de Lleida, només concretar-se quines necessitats eren aquestes en el censal titularitat de la Capella de Sant Sever, en el que es cita una compra extraordinària de blat l'any 1640. L'única excepció seria el censal que està en mans de l'Abadessa del Convent de Santa Clara, ja que d'aquest no s'especifiquen els motius de la seva creació.

L'interès de presentar aquest quadre, ve donat també per intentar fer palesa la forma d'adquisició dels censals per part de col·legis i institucions religioses. Tot i que la mostra sigui força reduïda s'observa com els censals anaven a parar en mans d'aquestes institucions per vies indirectes, i tot i que no tots fossin adquirits directament, van acabar copant bona part dels títols emesos pels ajuntaments i esdevenint així els principals creditors. Per altra banda, el fet que aquestes institucions religioses disposessin de dos dels títols més antics portats a llució fa pensar el que un segle abans seria la norma i que malgrat tot, a mitjans del XVIII, poc a poc, es començava a revertir; el poc interès d'aquestes institucions (i en general de tots els censalistes) per recuperar el principal, preferint conservar una renda a molt llarg termini que permetés la subsistència d'aquestes institucions (o de grans famílies empoderades).

Quadre 7: Censals presentats per a ser lluïts davant de l'Ajuntament de Lleida els anys 1771 i 1772

Titular	Any creació	Valor (en lliures)	Primer titular	Forma adquisició
Antonio de Vega	1577	400	Francisco Botella	successió
Antonio de Vega	1601	700	Ana Monter Botella	successió
Col·legi dels Carmelites Descalços	1634	840	Lluís Bellera	Permuta i venda
Convent dels Carmelites Descalços	1630	500	Lluís Bellera	donació
Rector i comunitat de preveres de Sant Joan	1465	113	ídem	
Prior i comunitat de Santa Catalina	1405	6300	Francisco Bosch	Entregat per llució d'altres censals
Caetano Moliner	1635	1000	Francisco Moliner	Successió

Capella de Sant Sever	1640	395	Francesc Vilar	Fundació d'una missa
Antoni València	1639	4000	Pedro Gavàs	Successió
Abadessa del Convent de Santa Clara	1721	100	Manuel Guixà	Creat a favor de l'Abadessa
Buenaventura Guiu	1605	1000	Curadors de Nicolas Martí i Matheo Martí	Successió
Buenaventura Guiu	1629	1000	Curadors de Nicolas Martí i Matheo Martí	Successió

Font: AML, documentació variada, comptes, ref. 1638

Retornant al moment de la llució dels censals, malgrat el desconeixement dels motius concrets que van portar a la ciutat a iniciar aquests tràmits, podem afirmar que entre els darrers cinquanta i els primers setanta s'incrementen, a nivell regional, les cancel·lacions de títols, tal i com hem observat treballant les dades obtingudes en base als fons capitulars. Una conjuntura que comentarem de forma més extensa en l'apartat relatiu a l'endeutament regional amb la Seu de Lleida. Abans però, hem de lligar aquest fet amb la localització d'una concòrdia signada entre l'ajuntament i els seus creditors l'any 1774, la qual, hem reproduir íntegrament en l'annex 8.

Malgrat la conjuntura general, i tal i com expressa el mateix document, la signatura d'aquesta nova concòrdia ve donada per la reaparició de problemàtiques financeres del comú que de nou, el porten a reduir el pagament dels interessos (pensions de censal) en pro de tornar el principal de determinats títols (realitzant llucions), fent-nos pensar, per tant, que les llucions de censals anotades pels anys 71 i 72 ja anaven en aquesta direcció. En aquest cas però, tot i no dubtar en el mal estat dels cabals municipals, creiem que malgrat l'expressat en el document, la voluntat de cancel·lar títols per part dels creditors també i va jugar un important paper, i més quan les pensions reduïdes al 3% ja no eren tant lucratives com unes dècades abans i la inflació les anava convertint en cada cop més irrelevantes.

Sobre la concòrdia de 1774, a diferència de les firmades durant la segona meitat del segle anterior, n'hem pogut localitzar el document de l'acord i per tant l'hem pogut analitzar íntegrament, més enllà d'haver de limitar-nos a observar el seu efecte en els llibres de compte. Amb tot, hem tingut la possibilitat d'observar com alguna de les seves concessions anaven més enllà dels aspectes purament econòmics. Aquest acord consistí en reduir a l'1,5% les pensions de censal a pagar (és a dir, un 50%) i només pagar dita quantitat en anys alterns. Com a contrapartida, feia que l'any que no fos de pagament de

pensions, ho fos de lluïció, començant a retornar el principal, primer, d'aquells censals escollits "per gràcia" i seguidament aquells que resultessin d'un sorteig, pagant tantes lluïcions com permetessin els diners disponibles del sobrant comptable de l'any en curs. A més, aquelles pensions que no fossin pagades passarien a ser comptabilitzades com a nou deute (sense especificar-se la naturalesa jurídica d'aquest).

Un altre acord signat en aquesta concòrdia fou el de prioritzar, entre els censalistes, l'Hospital General de Lleida, al qual se li reconeixia el dret no només a ser el primer a poder lluir, sinó també el d'anotar com a nou deute la totalitat de les pensions a cobrar durant els anys de lluïció (és a dir, en el que l'Ajuntament no havia de pagar-les), així com que en el supòsit que durant l'exercici comptable d'aquests anys seguissin sobrant diners, en rebés la meitat d'aquests per saldar deutes. La singularitat de l'Hospital General, per una banda, probablement, es deu a la mateixa naturalesa de la institució, però segurament, també venia donada pel fet que aquell mateix any 1774 fos el principal dels creditors de l'Ajuntament, donant-li això certa força en la negociació.

És d'interès ressaltar també com d'aquest document se'n desprèn l'acord que els censalistes, per poder cobrar tant pensions com lluïcions, haguessin de participar prèviament d'una capbreu dels diferents censals en vigor emesos pel comú, havent-se de presentar davant d'aquest la documentació acreditativa del títol. Amb això, entenem que es volia eliminar un seguit de pagaments poc documentats que venien pagant-se d'antuvi, als quals però no se'ls negava ni el dret a recurs ni a capbreuar en un futur si aconseguien presentar la documentació pertinent.

Mitjançant aquesta capbreu, per una banda, hem pogut realitzar el gràfic 31, que hem afegit a l'apartat corresponent sobre qui eren els principals creditors de les administracions municipals, i per altra hem documentat l'existència de 63 títols de censal capbreuats, els quals sumen en total 71563 lliures, i per tant, unes pensions anuals de 1097 lliures i 10 sous (si les comptem sobre 1,5% del principal tal i com establia la concòrdia vigent aquell any). Amb aquestes dades observem que si les comparem amb les de 1756, darrer any que es conserven els llibres de capbreus de la Clavaria Menor, el principal s'ha reduït un 23,6% i les pensions un 76,6%, car en aquesta segona reducció, més enllà de la derivada de la primera, cal contemplar la doble reducció dels "interessos", la del 5 al 3% de la dècada dels 50, i la del 3 a l'1,5 decretada per concòrdia. Però sobretot la reducció més significativa va ser la del total de títols de censal a pagar, passant-se dels 229 als 63,

un 72,5% menys, denotant-nos que la lluita de títols prèvia a la concòrdia de 1774 es va centrar en retornar el principal d'aquells amb un menor valor nominal.

També serà interessant observar com varia entre 1774 i 1756 la configuració dels creditors municipals; com s'incrementa el valor mitjà dels títols vius a causa d'haver començat retornant els de menys valor, com perden pes relatiu els particulars, especialment els veïns de la mateixa ciutat i com l'Hospital General esdevé el primer dels censalistes. Unes reflexions que ja presentarem de manera més extensa en l'apartat 7.5 quan reflexionem la naturalesa dels creditors.

7.3. Els comptes de l'administració dels Aniversaris Majors de la Seu de Lleida: un reflex de l'endeutament municipal i del pagament de les pensions

Les institucions religioses, com ja hem comentat en l'apartat centrat en l'estudi del segle XVII, van ser les principals protagonistes del mercat creditici de la regió de Lleida, com a mínim, fins que l'esquema institucional d'Antic Règim va entrar en crisi i es van aplicar les reformes liberals de la primera meitat del segle XIX.

Van ser molts els ens religiosos que van participar del mercat de censals, i un dels que va destacar amb més força va ser el Capítol de la Seu de de Lleida, que va combinar la influència religiosa sobre el territori amb la política i la econòmica. Certament, el negoci dels censals era un dels més importants de l'administració capitular, però no l'única font de riquesa; delmes i gestió directa de terres, sovint latifundis, completaven el tríduum econòmic.

En aquest punt, i en referència als censals, pretenem resseguir l'estudi de les sèries de llibres comptables de l'administració dels Aniversaris Majors, ja que entre la informació que aquests recullen, s'hi troba un seguiment anual del pagament de pensions i lluites de diferents censals que realitzaven tant els particulars com els municipis endeutats amb el capítol, així com del total que aquests haurien d'haver liquidat. Nosaltres, certament, intentarem ficar el focus sobre els segons.

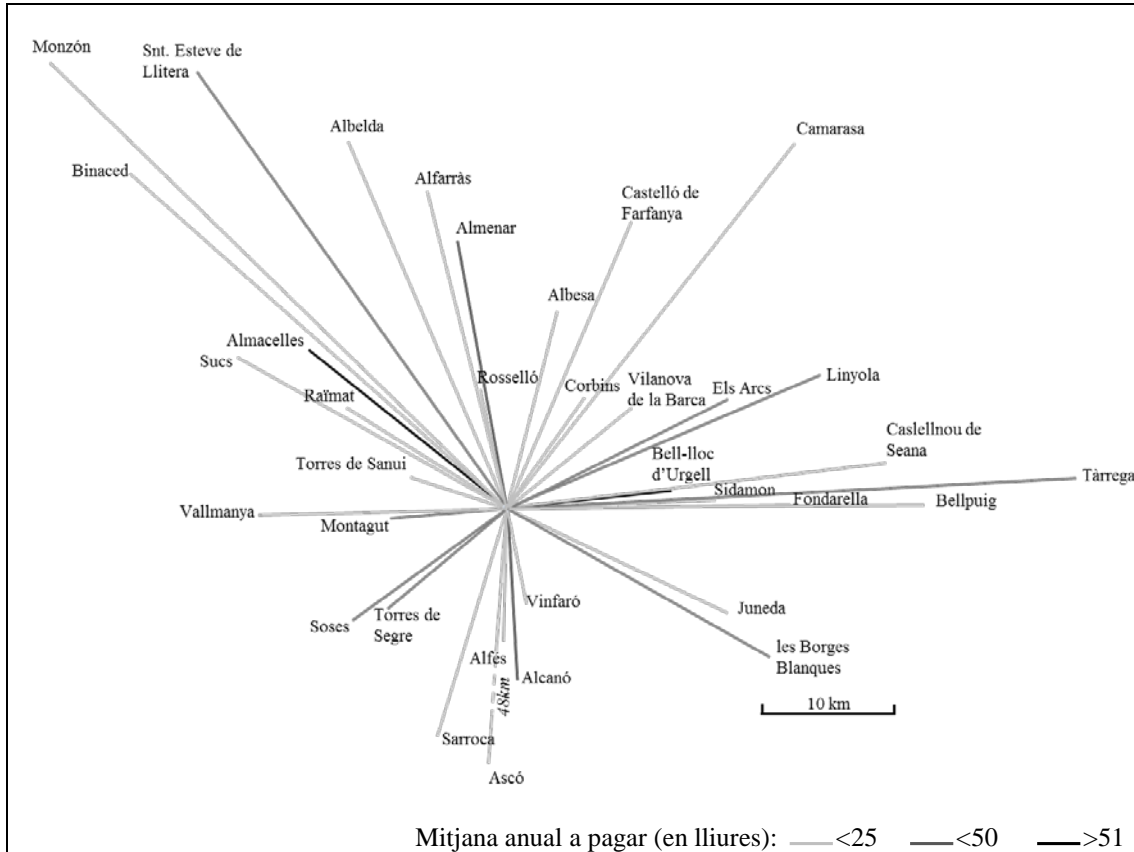
Aquesta informació ens pot servir per il·lustrar parcialment l'estat de les finances públiques municipals, però sobretot, per reconstruir una evolució a llarg termini tant dels nivells d'endeutament públic, com sobretot, de l'evolució de la morositat en el pagament dels interessos, sent aquest un dels punts de màxim interès a tractar en aquest apartat. A més, aquests fons documentals, ens ha deixat reconstruir un període cronològic força ampli, permetent-nos dibuixar una sèrie que s'inicia al segle XVII i acaba a mitjans del segle XIX, i que per tant, la seva lectura ens pot servir de fil conductor del discurs que pretenem construir. A més, més enllà de pel llarg període cronològic que ens permet analitzar, la sèrie, ens suposa un gran valor documental ja que ens facilita l'obtenció d'una visió territorial de l'endeutament municipal per censals.

Malgrat tot, abans d'iniciar-ne l'anàlisi, hem de fer una breu menció a la utilització d'aquests fons; entre els llibres comptables dels aniversaris majors del capítol, els de la sèrie de Llibres de Capbreus, són els que amb més clarament ens il·lustren les dades de pagaments derivats de censals per part dels municipis deutors, però, malauradament, aquesta sèrie no s'inicia fins a l'any 1729, i els llibres, no tenen la claredat estructural suficient per a fer un buidatge sistemàtic de la informació fins a 1741, raó per la qual, amb anterioritat a aquesta segona data, hem reconstruït aquesta informació a partir dels Llibres de Comptes de la mateixa administració dels aniversaris. En els Llibres de Comptes hi consta la mateixa informació, tot i que més desorganitzada. Una sèrie que certament, és la que també hem emprat per realitzar l'estudi del segle XVII i de la que ja havíem fet menció per referir-nos a possibles petits errors que podem cometre durant el seu buidatge (es poden rellegir aquestes reflexions a l'apartat 6.1).

Amb la documentació, el primer que hem realitzat, de la mateixa manera que havíem fet pels segle anterior, ha estat delimitar l'àrea geogràfica d'influència econòmica del capítol, senyalitzant sobre un mapa a escala els diferents municipis endeutats amb aquesta institució, unir-los mitjançant una línia recta amb la ciutat de Lleida i retirant posteriorment el mapa per donar prioritat a la visió de la distància. A més, hem intentat plasmar el volum del total de les pensions a pagar anualment per cada un dels municipis, calculant-ne la mitjana anual. Aquest exercici l'hem realitzat dos cops; un amb la mitjana de la primera meitat del segle XVIII i un per la segona, un cop reduïdes les pensions de censal del 5 al 3% del valor del principal. Amb aquestes dues figures volem començar

mostrant com evoluciona l'endeutament al llarg del segle i disminueix tant el volum mitjà de les pensions com el nombre de comuns que hi apareixen.

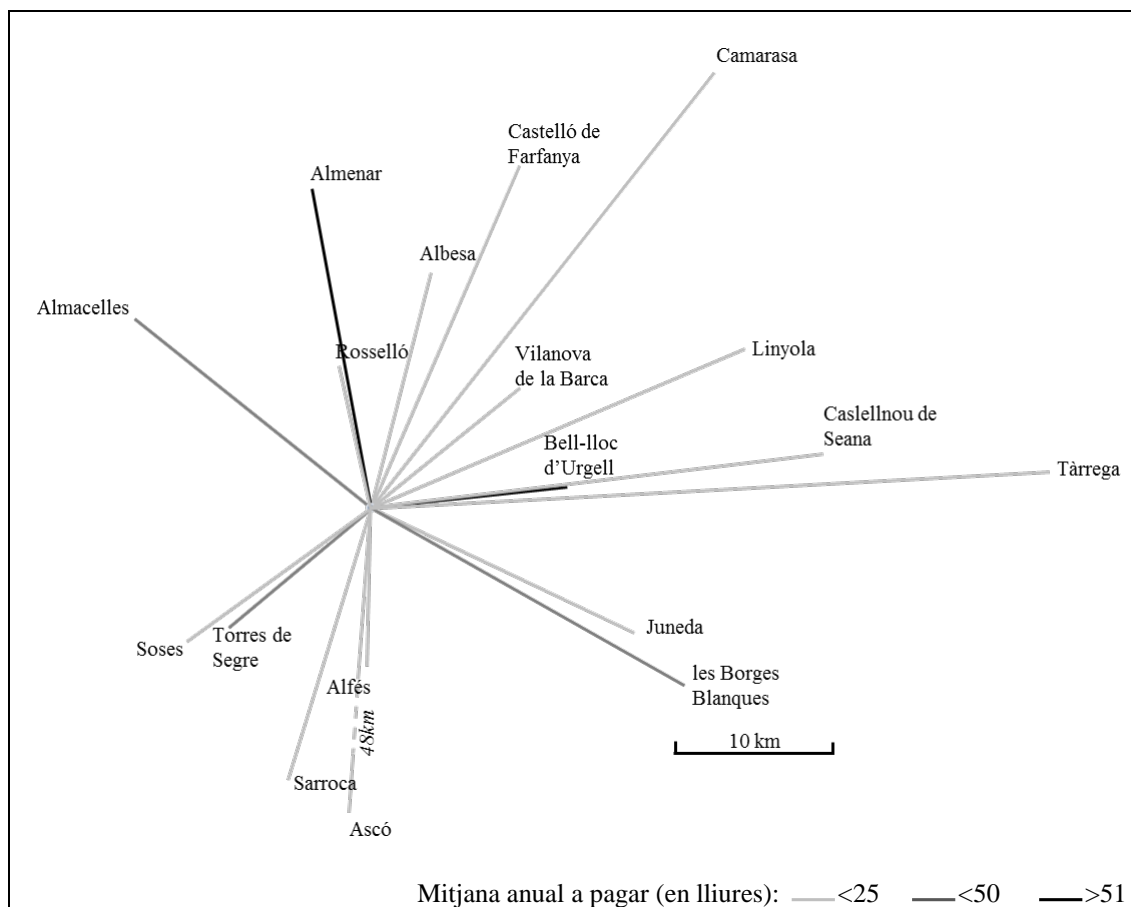
Figura 5: Municipis censalistes de l'Administració dels Aniversaris del Capítol de Lleida i mitjana anual del total de pensions a pagar (1716-1750)²⁰²

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1716-1740 i llibres de capbreus de de la mateixa administració dels anys 1740-1750, ref. 261-264 i 270-272.

²⁰² En aquesta figura hem elidit la ciutat de Lleida, també deutora del capítol, pel fet de compartir municipi amb la seu episcopal.

Figura 6: Municipis censalistes de l'Administració dels Aniversaris del Capítol de Lleida i mitjana anual del total de pensions a pagar (1751-1807)²⁰³

Font: ACL, llibres de capbreus de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1751-1807, ref. 272-283.

Aquestes dues figures, a més a més de ser analitzades de forma conjunta, han de ser comparades amb la que ja havíem presentat per la darrera dècada del segle XVII (apartat 6.1, figura 3). Una primera comparació que ens permet percebre com s'incrementen lleugerament els municipis endeutats després de la Guerra de Successió, passant de 32 a 35, malgrat que el total del deute municipal amb l'Administració dels Aniversaris Majors, a nivell global, hagués disminuït.

Pel que fa a la comparació de les dades d'ambdues meitats del segle XVIII, la idea a la que hom ràpidament arriba és a la d'una important millora del nivell d'endeutament per

²⁰³ En aquesta figura hem elidit la ciutat de Lleida, també deutora del capítol, pel fet de compartir municipi amb la seu episcopal.

censals. La caiguda del nombre de municipis endeutats amb el capítol és força significativa, baixant dels 35 als 19 municipis, dels quals només 3 han de pagar una mitjana de més de 51 lliures anuals; Almenar, Bell-lloc d’Urgell i Lleida, i tres més entre 25 i 50. Uns indicadors que ens fan intuir un important esforç per revertir el nivell de llur deute i que van més enllà de la reducció de les pensions anuals a pagar.

Seguint en la direcció d’intentar endinsar-nos en l’esforç municipal per disminuir el volum de l’endeutament per censals i intentar analitzar la pressió que el pagament de les pensions causava sobre les arques municipals, hem volgut presentar el quadre 8. En aquest hem plasmat el volum total de les pensions a pagar per part dels 30 municipis que es trobaren endeutats amb l’Administració dels Aniversaris els anys 1716 i 1816. Cal comentar que les dades anotades són el total de les pensions de censal que haurien d’haver pagat ambdós anys, no pas el que realment van pagar, fet que ni que sigui superficialment ens permet veure com varia el total de l’endeutament d’aquests comuns amb el capítol entre aquests dos moments. A més a més de mostrar aquesta variació en lliures catalanes, per evitar la variació que podia tenir al valor de la lliura a causa de la inflació, hem volgut anotar les dades tant en aquesta moneda comptable com amb el seu equivalent en quilograms de plata.

Quadre 8: Variació de les pensions a pagar anualment per part dels municipis censalistes dels Aniversaris Majors del Capítol de Lleida entre 1716 i 1816 (en lliures i en kg de plata²⁰⁴)

municipi	Valor de les pensions en lliures				Valor de les pensions en kg de plata			
	1716	1816	diferència	%	1716	1816	diferència	%
Els Arcs	136,7	0	-136,7	-100	1,95	0	-1,95	-100
St. Esteve de Llitera	115	0	-115	-100	1,64	0	-1,64	-100
Montagut	95,5	0	-95,5	-100	1,36	0	-1,36	-100
Almacelles	83,5	0	-83,5	-100	1,19	0	-1,19	-100
Alcanó	75,7	0	-75,7	-100	1,08	0	-1,08	-100

²⁰⁴ Per fer la conversió del valor de les lliures a plata hem utilitzat el valor de 0,7142 grams de plata per sou per l’any 1716 (0,014284 kg per lliura) i 0,6389 grams per l’any 1800 (0,012778 kg lliura), ja que és aquesta la paritat emprada per aquests anys a l’obra Gaspar FELIU, *Precios y salarios...*, op. cit., vol. 1, p. 21.

Linyola	67,5	0	-67,5	-100	0,96	0	-0,96	-100
Binaced	40	0	-40	-100	0,57	0	-0,57	-100
Montsó	40	0	-40	-100	0,57	0	-0,57	-100
Juneda	20	0	-20	-100	0,29	0	-0,29	-100
Albelda	17,5	0	-17,5	-100	0,25	0	-0,25	-100
Castellnou de Seana	12	0	-12	-100	0,17	0	-0,17	-100
Sidamon	12	0	-12	-100	0,17	0	-0,17	-100
Raimat	11	0	-11	-100	0,16	0	-0,16	-100
Sucs	10	0	-10	-100	0,14	0	-0,14	-100
Torres de Sanui	6,4	0	-6,4	-100	0,09	0	-0,09	-100
Alfarràs	5,5	0	-5,5	-100	0,08	0	-0,08	-100
Vinfaró	5	0	-5	-100	0,07	0	-0,07	-100
Albesa	3,8	0	-3,8	-100	0,05	0	-0,05	-100
Bellpuig	2	0	-2	-100	0,03	0	-0,03	-100
Torres de Segre	43	25,8	-17,2	-40	0,614	0,33	-0,28	-46,3
Camarasa	15	9	-6	-40	0,21	0,12	-0,10	-46,3
Castelló de Farfanya	10	6	-4	-40	0,14	0,08	-0,07	-46,3
Sarroca	5	3	-2	-40	0,07	0,04	-0,03	-46,3
Bell-lloc d'Urgell	122,5	92	-30,5	-24,9	1,75	1,18	-0,57	-32,8
Lleida	189,7	189,7	0	0	2,71	2,42	-0,29	-10,5
Almenar	47	87,7	+40,7	+80,6	0,67	1,12	+0,45	+67
Vilanova de la Barca	0	3	+3	-	0	0,04	+0,04	-
Rosselló	0	4,2	+4,2	-	0	0,05	+0,05	-
Ascó	0	9	+9	-	0	0,12	+0,12	-
les Borges Blanques	0	27	+27	-	0	0,35	+0,35	-
TOTAL	1191,3	456,4	-734,9	-61,7	17,02	5,83	-11,18	-65,7

Font: ACL, llibre de comptes l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1714-21 i llibre de capbreus de dita administració dels anys 1789-1802, ref. 261 i 281.

La llista de 30 municipis que referenciem en el quadre 8, certament, s'hauria d'ampliar a 35 si hi incloguéssim Alfés, Corbins, Fondarella, Tàrrega i Soses. Uns pobles que tot i aparèixer a la llista de deutors de l'administració dels aniversaris en algun moment del segle XVIII, no han de pagar pensions de censal en cap dels dos anys que hem utilitzat com a referència. Fet que no deixa de ser significatiu al mostrar una certa facilitat de lluir censals durant aquest segle, entre altres motius, gràcies al creixement econòmic general.

Un advertiment en torn de l'observació d'aquest quadre que ens cal realitzar és el fet que tot i que ens pugui servir per valorar l'evolució de l'endeutament municipal al llarg d'una centúria, és important comentar el fet que 1716 és el primer any del que en tenim informació després del buit documental dels anys de la Guerra de Successió, raó per la qual la situació dels comuns deuria ser substancialment més complexa que 10 anys abans (o després). Ha estat per això que el final del cicle a estudiar en aquest apartat l'hem volgut situar l'any 1816, per localitzar-nos així, no només una centúria completa després, sinó també, de nou, en una situació d'immediata postguerra, la del Francès, esperant que això ens ajudi a fer comparables ambdós valors presentats.

Sigui com sigui, la disminució del nivell de les obligacions financeres dels diferents municipis amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol al llarg del segle XVIII és més que considerable. Una caiguda del 61,7% si ho comptabilitzem en lliures o quatre punts superior si observem la ponderació en plata, i és que 19 municipis liquiden completament el seu deute amb el capítol, a més, dels 9 que apareixen novament entre la llista de deutors al llarg del segle XVIII, 5 aconseguen finalitzar el segle havent liquidat els censals venuts. Ni que pugui semblar una obvietat, aquesta reducció de més del 60% de l'endeutament en censals seria força major si no contempléssim els 5 municipis que, essent aquests l'excepció, incrementen el seu deute, i per tant, es faria encara molt més destacable la reducció dels comuns que la van poder abordar.

Certament, tot i que la caiguda sigui evident, hem de tenir present que estem parlant de pensions, i de la pressió que aquestes podien fer sobre la comptabilitat municipal, en cap cas de volum del deute. Per tant, dins d'aquesta caiguda s'amaga la reducció del tipus d'interès dels censals del 5 al 3%, per tant, si analitzéssim l'evolució del volum del deute, aquest també disminuiria, i molt, però de forma més moderada; un 39,98% si ho calculem en lliures, o un 56,49% si ho fem en kg de plata.

Aquesta important disminució de la pressió de les pensions de censal, no pot ser considerada únicament un fenomen fruit de les conjuntures del nou segle, sinó que cal recordar que s'inicia amb la important millora que ja havíem documentat per la darrera dècada del segle XVII, quan, tot i que la clau d'aquella millora estigués en les concòrdies,

ja es va aconseguir reduir gairebé un 40% el volum del deute municipal amb els Aniversaris del Capítol en solament 10 anys²⁰⁵.

També és destacable que malgrat la recessió econòmica general de la dècada dels 80 i 90, fins i tot analitzant aquests vint anys de forma independent al conjunt del segle, puguem intuir una millora destacable en el nivell d'endeutament dels municipis de la Plana (regada) de Lleida que certament contrasta amb l'observada per Ramon Garrabou a l'àrea de Tàrrrega, fent-nos això pensar en el més que possible efecte positiu que tingué el regadiu sobre les economies de base agrària²⁰⁶.

Per intentar-nos aproximar a aquesta realitat hem intentat senyalar si els municipis eren de regadiu o de secà, i per a tal finalitat, ens hem valgut de les notes que realitza Pascual Madoz en el seu diccionari geogràfic²⁰⁷. Malgrat tot, el fet que no disposem d'entrades per tots els municipis i de la dificultat que ens suposa conèixer el percentatge de superfície real regada de cada poble, ens ha portat a abordar aquesta aproximació de manera indirecta. Mitjançant el mateix diccionari hem pogut observar com, com a mínim a les terres de Lleida, aquells municipis que tenien terres de regadiu eren, pel general, demogràficament més importants. Per tant, tot i l'impacte que poguessin tenir altres variables sobre la quantitat de veïns, ens hem atrevit a elevar aquesta màxima.

Partint d'aquesta premissa, hem agafat la població que tenien els municipis endeutats amb el Capítol durant la dècada dels 80 i, partint de les dades del cens de Floridablanca de 1787, hem calculat el deute mitja per càpita d'aquesta dècada i hem plantejat un gràfic de dispersió on hem lligat deute per càpita amb habitants, aplicant una línia de tendència, i seguidament, per evitar la distorsió que la ciutat de Lleida realitzava sobre la segona variable, en un segon gràfic, hem elidit la ciutat²⁰⁸.

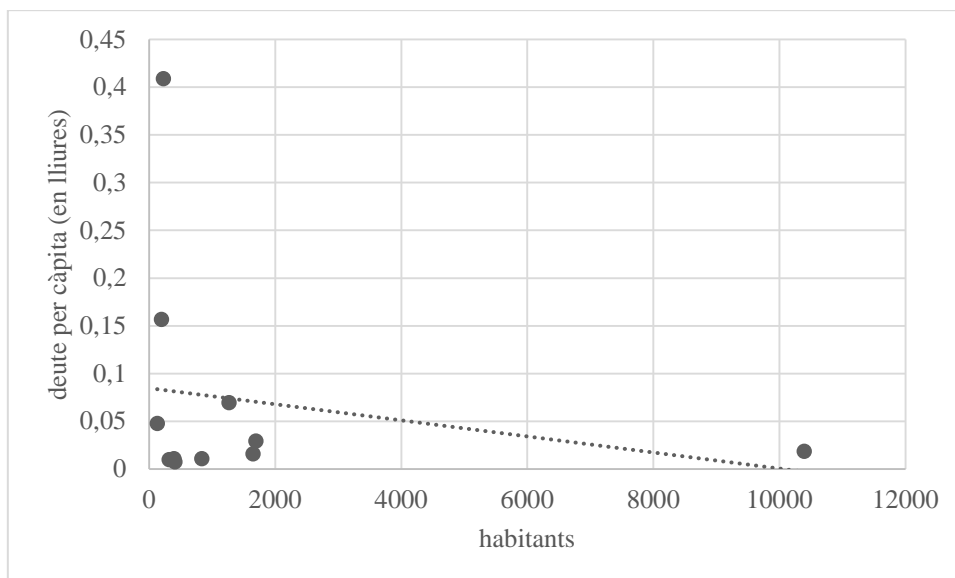
²⁰⁵ Pot veure's de nou l'apartat 6.1.

²⁰⁶ En relació a la evolució de l'economia agrària de l'àrea de Tàrrrega durant el segle XVIII, vegi's l'obra Ramon GARRABOU, 'Sobre la formació del mercat català...', op. cit.

²⁰⁷ Pascual MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Madrid, 1845-1850.

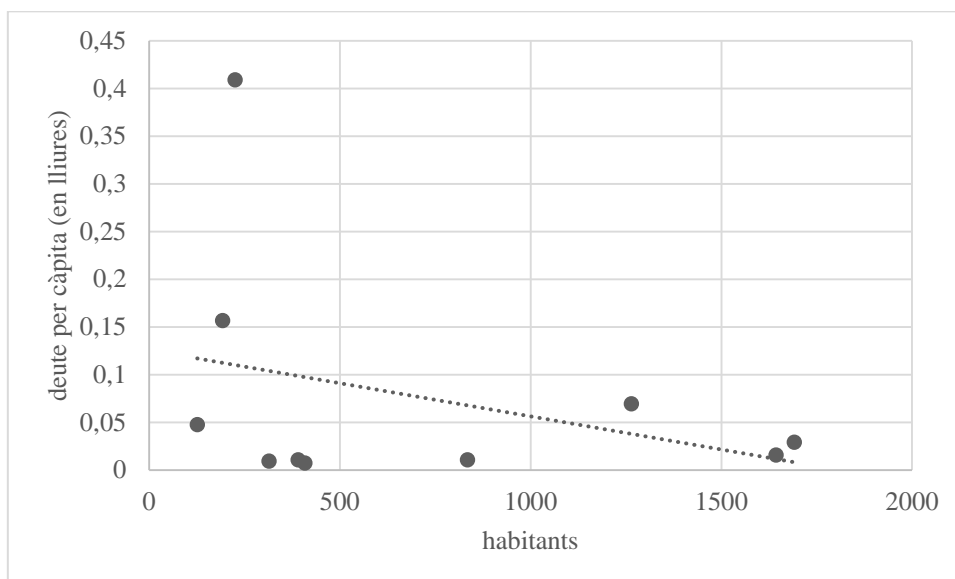
²⁰⁸ Cal senyalar que també hem hagut d'eliminar el municipi d'Ascó, ja que no hem pogut localitzar la població que el cens de Floridablanca li donava.

Gràfics 21: Correlació entre endeutament per càpita amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol i població (1780-1789)

Font: ACL, llibres de capbreus de l'Administració dels Aniversaris Majors 1780-1789, ref. 277-279.

Gràfics 22: Correlació entre endeutament per càpita amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol i població (1780-1789) (exclou la ciutat de Lleida)

Font: ACL, llibres de capbreus de l'Administració dels Aniversaris Majors 1780-1789, ref. 277-279.

Si bé no tot l'endeutament municipal era en forma de censals, ni molt menys el Capítol de la Seu de Lleida era l'únic creditor, creiem que la tendència que mostren aquests dos

gràfics és prou significativa per a que la senyalem; certament són els municipis més petits els que tenen un major endeutament per càpita amb aquesta institució.

En aquest punt, volem contrastar aquestes dades amb les del percentatge mitjà de les despeses que els municipis de Catalunya destinen al pagament de pensions i lluïcions de censal l'any 1814. Unes dades que ens ofereix Jordi Casas partint d'informació de cent cinc municipis de nou corregiments diferents. Els municipis de menys de mil habitants hi destinen el 6.7%, els que tenen una població compresa entre els dos mil i els tres mil cinc-cents habitants un 22,7% i els més grans de tres mil cinc-cents un 25,8%²⁰⁹. Certament, comparar percentatge de despeses amb endeutament amb el capítol, com a mínim, creiem que pot ser res qüestionable, i més amb uns 25 anys de diferència, però de nou, són dades que com a mínim poden semblar contradictòries i per explicar-ho ens atrevim a ficar l'accent en la importància que va tenir el regadiu en els municipis lleidatans.

Si tornem a analitzar les dades sobre la reducció del volum d'endeutament municipal per censals amb el Capítol, més enllà de poder copsar una disminució absoluta del volum del deute, se'ns facilitarà també poder localitzar els moments en els que s'accelera aquest procés, així com aquells en el que s'adquireixen els nous deutes, tot i que en aquest segon cas cal començar advertint que la mostra dels municipis que incrementen el seu deute possiblement és massa reduïda i el Capítol, no sempre, adquiria els nous censals mitjançant la compra directa als municipis, sinó que aquests podien arribar mitjançant herències, permutes o compres al mercat secundari, i difícilment, amb la documentació estudiada, es pot determinar aquest origen.

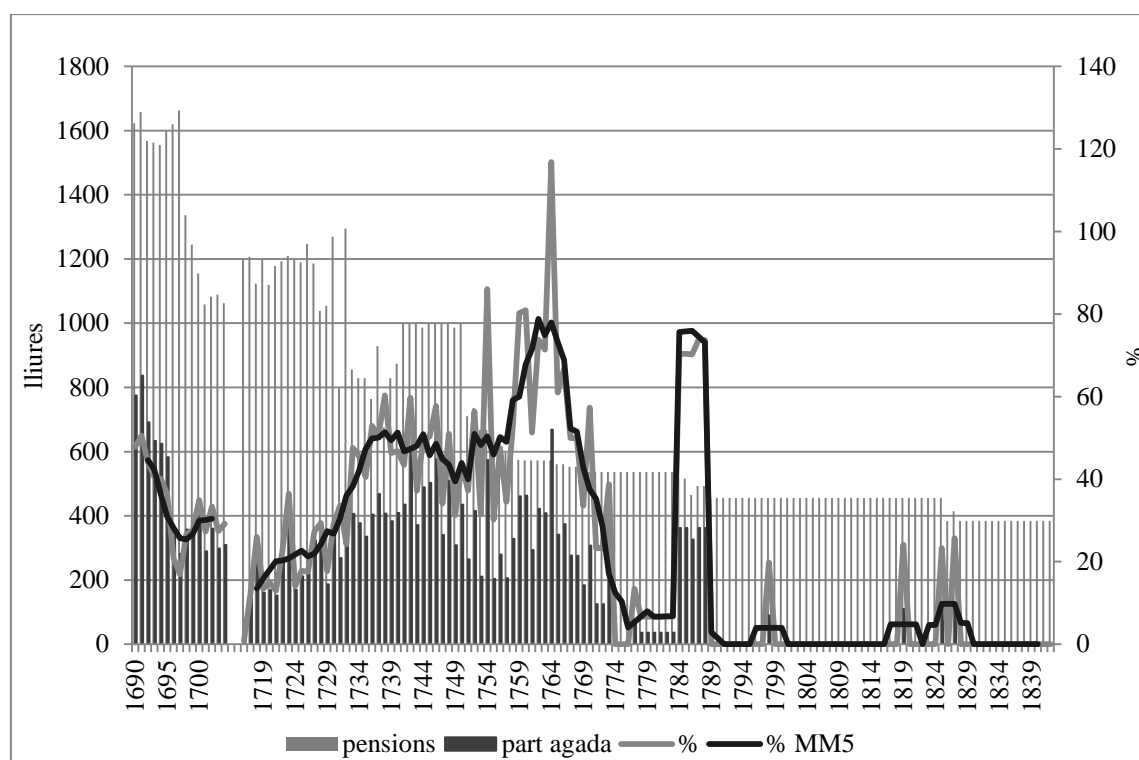
Tampoc podem oblidar el fet que a finals del segle XVIII no tot el deute municipal estava representat pels títols de censal. Certament, tot i aquests ser clarament els protagonistes del deute a llarg termini al llarg del XVII, durant el XVIII agafen pes altres instruments jurídics, com les vendes (sovint a carta de gràcia) de parts de fruit.

Amb la idea de poder treballar amb la evolució de l'endeutament per censals, hem elaborat un gràfic en el que s'hi plasma, anualment, el volum de les pensions a pagar pels municipis, així com la part realment liquidada, i en mode lineal, l'evolució percentual del grau de pagament de les pensions i una mitjana mòbil a 5 anys que faciliti la visió de la

²⁰⁹ Jordi CASAS i ROCA, *La hisenda municipal catalana...*, op. cit. p. 231.

línia evolutiva. A més, per reforçar la visió de continuïtat temporal, hem inclòs les dades ja comentades de la darrera dècada del segle XVII, així com ho hem allargat fins a l'any 1842, moment en que finalitza la sèrie de Llibres de Capbreus. Cal començar aclarint però que per evitar que la visió dels resultats quedés distorsionada, i en especial l'escala del percentatge de pagament, la liquidació de l'any 1786 l'hem dividit entre 5, apareixent fraccionada entre els dos anys anteriors i els dos posteriors, i és que aquell any, el municipi d'Almacelles, que hauria d'haver pagat unes 50 lliures, en pagà gairebé 1600, segurament provinents de pensions endarrerides d'anys anteriors.

Gràfic 23: Evolució del les pensions de censal de municipis amb l'Administració dels Aniversaris del Capítol (1690-1842)

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1690-1740 i llibres de capbreus de de la mateixa administració dels anys 1740-1842, ref. 259-264 i 270-290. Poden consultar-se les dades utilitzades per fer aquest gràfic als annexos 4 i 5.

El resultat d'aquest gràfic ens aporta diferents dades les quals han de ser comentades separatament; en primer lloc, òbviament, mitjançant l'evolució de les pensions a pagar, podem intuir una caiguda general del nivell d'endeutament dels municipis amb el Capítol al llarg de tot el període estudiat, i que ja s'inicià a finals del segle XVII. En aquest apartat però, hem de recordar que hem treballat amb pensions de censal, és a dir, els interessos

del deute, sent aquests del 5% del valor del principal fins a l'any 1751, en el que s'aplica la reial pragmàtica dictada l'any anterior que reduïa les pensions al 3%, és a dir, un 40%, com es veu clarament reflectit al gràfic. Certament, aquesta reducció dels interessos, a primer cop d'ull, pot portar a errors interpretatius de la reducció del total de l'endeutament, però certament, aquesta segona va ser també destacable.

Aquesta reducció de les pensions l'hem detectat clarament en el fet que a partir de 1751, en la globalitat dels municipis, s'anota un total a pagar que es resultat d'aplicar aquesta reducció respecte al total a pagar de l'any anterior, malgrat tot, els municipis de Lleida i Almenar, que són dos dels més endeutats amb el capítol, mantenen la mateixa xifra, i malauradament, no hem sabut trobar-ne els motius que ho justifiquin els quals podrien passar o bé per un error, el qual en el cas d'Almenar no ens sembla gaire plausible pel fet de no variar tampoc la quantitat que aquest municipi pagava (la totalitat de les pensions en anys alterns), o bé, per una renegociació del total del deute aprofitant la reducció de les pensions, més possible pel fet que cap dels dos municipis satisfia regularment la totalitat dels seus deutes; Almenar com hem comentat, pagava un any de cada dos, i Lleida, des de l'any 1745 no pagava res, o com a mínim, així consta anotat al llibre de comptes capitular. Aquest fet també l'havíem fet també palès analitzant les dades de la ciutat de Lleida, on no havíem detectat la reducció dels interessos en cap dels llibres de la sèrie de la clavaria, que s'allargava fins 1756.

La disminució del nivell de la pressió de les pensions s'inicia a finals del XVII, al temps que també disminueix el global del deute, i es reprèn un cop superats els estralls de la guerra de Successió. S'aprecia també una certa correlació del valor de les pensions amb el percentatge de pagament d'aquestes, fent que els anys que es marqui un percentatge més alt de pagament coincideix amb els períodes de més caiguda del volum del deute. Una correlació que certament, s'acabà perdent a partir de la dècada dels 70, bé fos per la conjuntura econòmica general, bé per l'accentuació d'un impagament (segurament polític), el qual, entre altres motius, va ser fonamental en la caiguda en desús dels títols de censal.

Més enllà de l'empitjorament produït en el context de la guerra i la postguerra de Successió, i després de la millora de la dècada dels anys trenta, que coincideix amb un fort impuls de l'evolució econòmica general, cal fer referència a un aparent nou increment de la pressió del pes del deute sobre els municipis durant els anys 40, que coincideix

clarament amb la desacceleració del comerç i del conjunt de l'economia catalana, a la que bé fa referència Pierre Vilar²¹⁰.

Observant aquest gràfic, i possiblement com a punt més interessant a comentar, cal accentuar al pes que té l'impagament de part de les pensions de censal. La morositat és una constant al llarg de tot el període estudiat i gairebé cap any el capítol aconsegueix recaptar la totalitat de les pensions degudes; solament dos anys els ingressos igualen el deute i més que no pas per un compliment de les obligacions, és a causa de liquidacions de pagaments endarrerits. També és interessant observar com, com a mínim durant la primera meitat de segle, existeix una correlació directa, i en part òbvia, entre un major percentatge de pagament de les pensions, disminució del nivell global d'endeutament (observable mitjançant la reducció de les pensions degudes) i conjuntures de bonança econòmica.

També és important ressaltar que el màxim moment de cancel·lació de censals, tal i com hem observat també amb l'exemple de la ciutat de Lleida, és durant els vint anys posteriors a la reducció del tipus d'interès, quedant gairebé completament paralitzat el moviment de censals a partir de la dècada dels 70.

Per explicar la constant en la morositat per part dels comuns de la regió, haurem de diferenciar les causes que la van provocar durant la primera i durant la segona meitat de segle. Durant els primers anys, de la mateixa manera que ja havíem comentat en relació a les dades de finals del segle XVII, en els llibres comptables del capítol apareix, acompanyant la quantitat satisfeta, l'anotació "segons concòrdia". Per tant, això ens pot fer pensar en que existien determinats acords que segurament vingueren forçats per la situació econòmica que havia deixat la Guerra de Successió. A més, que existeixi una certa correlació entre volum del deute i conjuntures econòmiques, pot ajudar a reforçar aquesta afirmació.

Certament, la irregularitat en els pagaments, fa difícil resseguir la dimensió de les concòrdies, i més quan els municipis les negociaven independentment amb el capítol. Lleida, per exemple, que és el municipi amb un volum més alt de deute en mans d'aquesta institució, paga, durant la primera meitat de segle (els anys que ho fa) unes 95 lliures

²¹⁰ Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, op. cit. vol. 4, p. 475-486.

anuals en concepte de pensions que suposen la meitat del que hauria de pagar, malgrat tot, l'any 1733 incrementa el seu deute prop d'un 20% sense alterar-se la quantitat satisfeta. Almacelles, en canvi, tercer municipi més endeutat, paga per concòrdia prop del 80% de les pensions, i Belloch, Linyola i Almenar, segon, quart i cinquè respectivament, paguen prop de la meitat de les pensions, com també ho fan bona part de la resta dels municipis que són més o menys regulars en els pagaments.

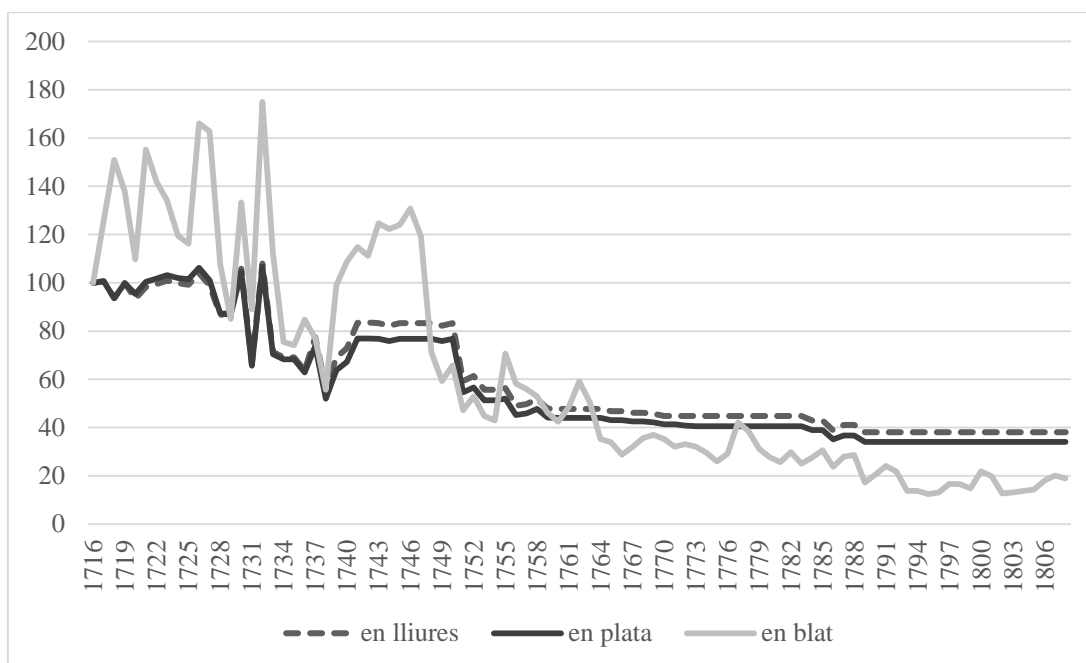
En canvi, per explicar la morositat de la segona meitat de segle, que durant força anys arriba a ser gairebé del total degut, malauradament, no hem localitzat la documentació que ens ajudi a explicar-ho, més enllà de la concòrdia de Lleida de 1774 que ja hem comentat a l'apartat anterior i reproduït en l'annex 8. Malgrat tot, ens atrevim a pronosticar que ens trobem davant d'una morositat política, adreçada contra les institucions eclesiàstiques, i en especial, contra les de major importància, fruit d'una corrent de pensament que acabaria conduint, ja entrat el segle XIX, a un seguit de polítiques de caràcter liberal que entre les seves insignes lluirien les desamortitzacions de bens eclesiàstics. Una idea que en certa manera podem reforçar quan observem que l'impagament dels municipis amb el capítol és més important que el de particulars endeutats amb aquest.

Finalment, i amb la voluntat d'observar directament l'evolució del nivell d'endeutament municipal i de la pressió financera que aquest provocava sobre les arques municipals mitjançant el pagament de les pensions, hem realitzat els dos gràfics següents els quals, marcant un índex 100 pel primer any de la sèries, ressegueixen l'evolució del total de les pensions de censal degudes pels ajuntaments i del total del deute²¹¹, unes dades que les mostrem amb el seu valor nominal en lliures catalanes, així com ponderades amb el preu de la plata i del blat, sent aquesta darrera la dada que considerem més interessant de comentar²¹².

²¹¹ Certament, al tractar-se de pensions de valor fixe sobre el preu del principal, si no fos per la reducció del tipus d'interès del 5 al 3% de l'any 1750, ambdós valors podrien ser llegits en la mateixa gràfica.

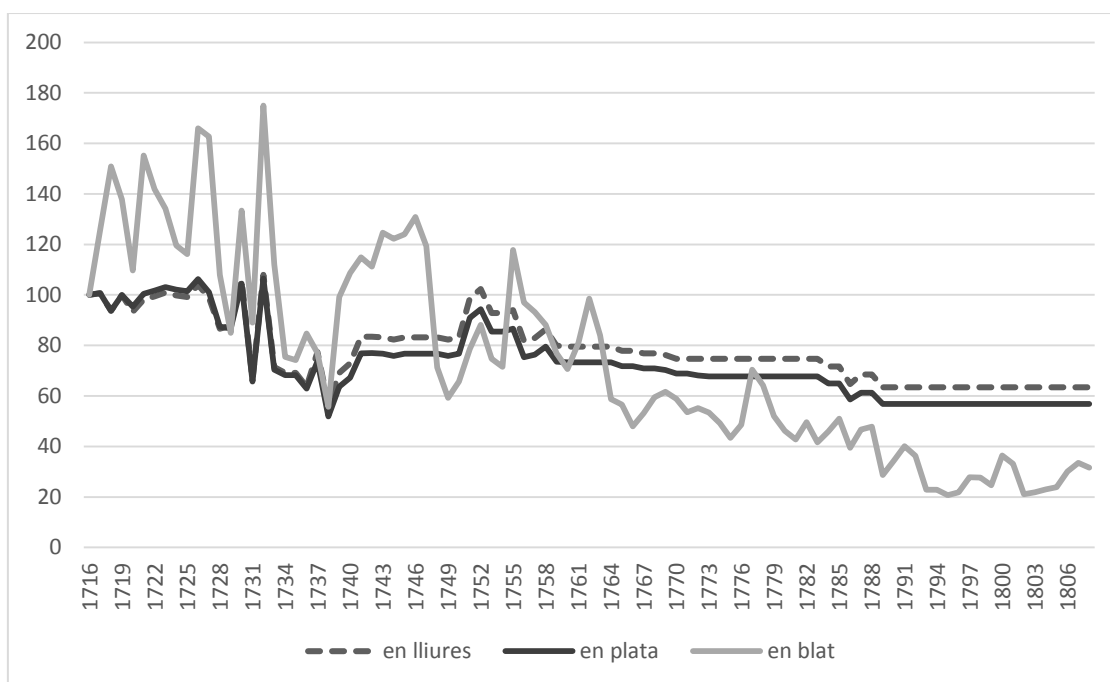
²¹² Per a la conversió en plata hem fet servir les dades proposades a Gaspar FELIU, *Precios y salarios...*, op. cit., vol. 1, p. 21. Per a la conversió en blat hem partit dels preus d'aquest cereal a l'Almodí de la ciutat de Lleida extrets del treball Enric VICEDO-RIUS, 'Mercado y precios...', op. cit., p. 76–79.

Gràfic 24: Evolució del total de les pensions a pagar per part dels municipis endeutats amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol (índex 100 per 1716) (1716-1808)

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1716-1740 i llibres de capbreus de de la mateixa administració dels anys 1740-1808, ref. 261-264 i 270-282.

Gràfic 25: Evolució del total del deute per censals dels municipis endeutats amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol (índex 100 per 1716) (1716-1808)

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1716-1740 i llibres de capbreus de de la mateixa administració dels anys 1740-1808, ref. 261-264 i 270-282.

Més enllà de l'evidència que ambdós gràfiques segueixen evolució idèntica fins a l'any 1751, i de poder constatar de nou que es produeix una caiguda important tant del total del deute per censals com de la pressió que aquest exercia sobre els finances municipis, podem observar com aquesta caiguda va tenir un impacte real molt més important que no pas ho fou la reducció del valor nominal. El creixement agrari del segle XVIII, que va impulsar un creixement econòmic general, va portar a una important recuperació dels preus del cereal, i en conseqüència, van devaluar el valor de les lliures i dels títols de censals, els quals, estaven pensats per generar rendes a llarg termini en un sistema econòmic sense importants creixements econòmics com el que es va produir al segle XVIII, sent aquest una altra de les principals causes de la mort d'un sistema d'endeutament tant públic com privat a llarg termini que venia utilitzant-se de forma hegemònica des dels segles medievals.

Certament, en aquest estudi sobre l'endeutament amb el capítol, solament hem fet referència als censals, havent ignorat com evolucionen altres formes d'endeutament comunal, tot i que aquestes no prenguin importància relativa fins a finals de segle. en aquesta direcció, és interessant referenciar les observacions que havia fet Enric Vicedo sobre les vendes de parts de fruit per part de municipis. Durant el segle XVIII va observar com diferents municipis venien a carta de gràcia diferents parts de fruit, les quals acabaven sent cancel·lades anys després amb la creació de parts menors, car, amb el creixement agrari s'obtenia major rèdit de les vendes dels nous títols, podent liquidar els existents anteriorment i mantenir els nous, que tenien menor part de fruit, o arrendant aquestes noves parts cada cop a un nombre menor d'anys fins saldar completament els deutes²¹³.

Abans de tancar aquest apartat centrat en l'estudi dels títols de censal en mans del Capítol, ni que no sigui directament l'objecte del present treball, hem cregut que no podíem estar de fer unes mínimes referències a altres tipus d'institucions i de particulars que estaven també endeutats amb aquesta administració, ja que, certament, els municipis, disposaven de poc més del 25% del capital prestat.

²¹³ Enric VICEDO-RIUS, 'Producció, propietat i renda...', op. cit., p. 540-542.

Quadre 9: Censalistes de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol de la Seu de Lleida de l'any 1748

Censalistes	Núm. de títols	Pensions a pagar (en lliures)	%	Pensions pagades (en lliures)	% de pagament
Municipis	-*	998,06	25,68	508,64	50,96
Altres administracions de la Seu	3	27,6	0,71	17,6	63,77
Beneficis de la Seu de Lleida	58	137,23	3,53	103,9	75,71
Particulars	117	2723,93	70,08	2469,87	90,67
De Lleida	71	1185,21	30,49	1079,33	91,07
D'altres indrets	46	1538,72	39,59	1390,54	90,37
TOTAL	178*	3886,83	100	3100,01	79,76

Font: ACL, Llibre de Capbreus de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1743-1749, ref. 271.

Fent referència als deutors del Capítol, no solament hem volgut ressaltar l'existència d'altres censalistes, sinó que volem introduir un parell de reflexions. La primera és en relació al fet que els municipis siguin els qui registren un menor percentatge de pagament de les pensions, el que encara es reduirà més durant la segona meitat de segle. Això pot fer-nos pensar en uns problemes crònics del finançament municipal que endarrereixin els efectes positius de les conjuntures econòmiques generals, però també, que la seguretat i la pervivència dels consistoris municipals, facin que no deixin de ser unes institucions de confiança pels inversors. El pes polític dels ajuntaments, a més, fan que es puguin permetre un impagament polític de les pensions al llarg de la segona meitat de segle, un "privilegi" que els particulars, per si sols, els sigui més difícil de poder abordar.

En segon lloc, cal destacar que el valor mitjà dels censals de particulars de fora de Lleida és major al dels veïns de la mateixa ciutat. Un fet que fa pensar que el Capítol, en la seva funció de gran creditor, acumulés aquells censals valor nominal elevat. Aquests censals de gran valor, segurament, són aquells que per un o altre motiu no havien proporcionat parròquies, convents o altres institucions religioses dels pobles de l'entorn. En canvi, el fet que hi hagi una major diversitat de censalistes de la mateixa ciutat denota com a Lleida, aquesta diversificació no es fes tant present i també s'anessin a vendre censals d'inferior valor a la catedral. La demanda de grans quantitats de capital de particulars de fora de la ciutat és un fet que ens ajudaria a corroborar l'enorme potencialitat econòmica que tenia aquesta institució religiosa, i que justificaria el seu anàlisi des d'un punt de vista econòmic.

7.4. L'evolució de l'ús dels censals al llarg del XVIII

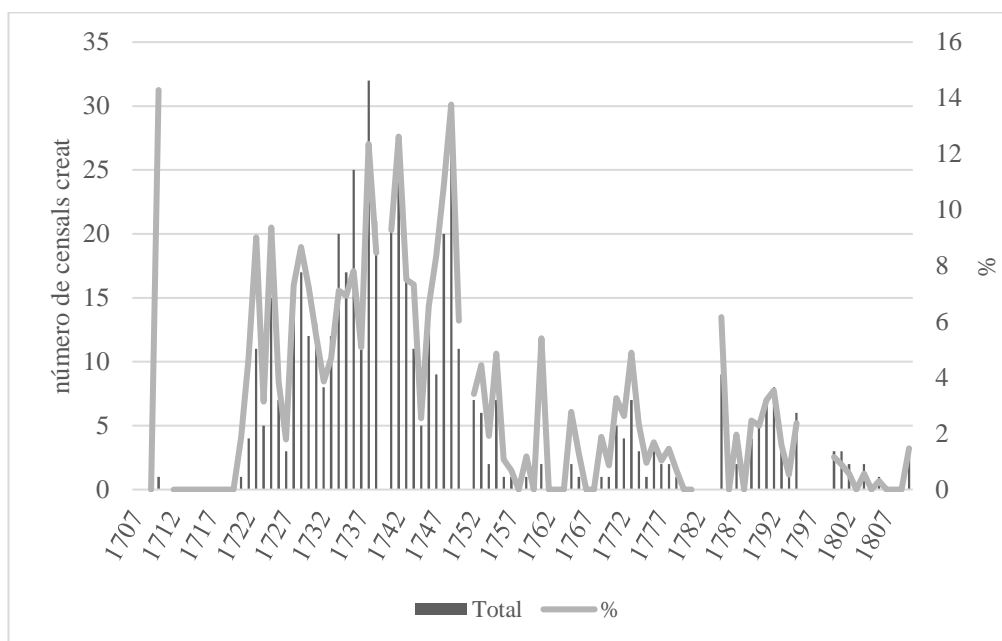
Tant en l'anàlisi de la ciutat de Lleida com amb el de l'Administració dels Aniversaris Majors del capítol de la Seu de Lleida hem observat amb gran claredat com al llarg del XVIII disminueix el nivell d'endeutament municipal mitjançant els censals, en especial durant la segona meitat de la centúria. Unes dades que com també hem comentat, lliguen perfectament amb les millores relatives a l'endeutament comunal per arrendament o venda de parts de fruit observades per Enric Vicedo.

Partint d'aquest punt hem volgut observar quina dinàmica seguien els diferents mecanismes d'endeutament emprats durant el XVIII a la regió de Lleida, i havent observat el fons de protocols notariais conservat a l'AHL hem escollit dos notaries que, correlativament, ens permetessin realitzar una sèrie completa per tot el segle; la notaria de Josep Calvís per la primera meitat i la d'Antoni Casanovas per la segona.

Partint dels índex dels respectius llibres de protocols el primer que hem realitzat ha estat anotar quantes actes s'aixecaven cada any i per quin motiu, amb l'objectiu de començar presentant una evolució de la creació i venda de títols de censal per part d'aquestes notaries, així com del percentatge que aquestes creacions suposaven respecte al total d'actes de cada any.

Unes dades que, ni que majoritàriament facin referència a la creació i venda de títols de censal entre particulars, mostren una claríssima tendència a la baixa de l'emissió d'aquesta tipologia de títols de deute des de mitjans de segle, amb una mínima repuntada durant la dècada dels 80 i 90, coincidint amb la recessió econòmica que acompanyà aquestes dècades. Cal ressaltar també que la caiguda en l'emissió de títols coincideix cronològicament amb la reducció de les pensions del 5 al 3%, essent aquest fet, un argument més en la fallida d'aquest antic sistema d'endeutament.

Gràfic 26: Evolució dels censals creats a diferents notaries de Lleida (1707-1810)

Font: AHL, llibres de protocols notariais de Josep Calvís (1707-1755) i d'Antoni Casanovas (1755-1810), ref. 345-377 i 431-455.

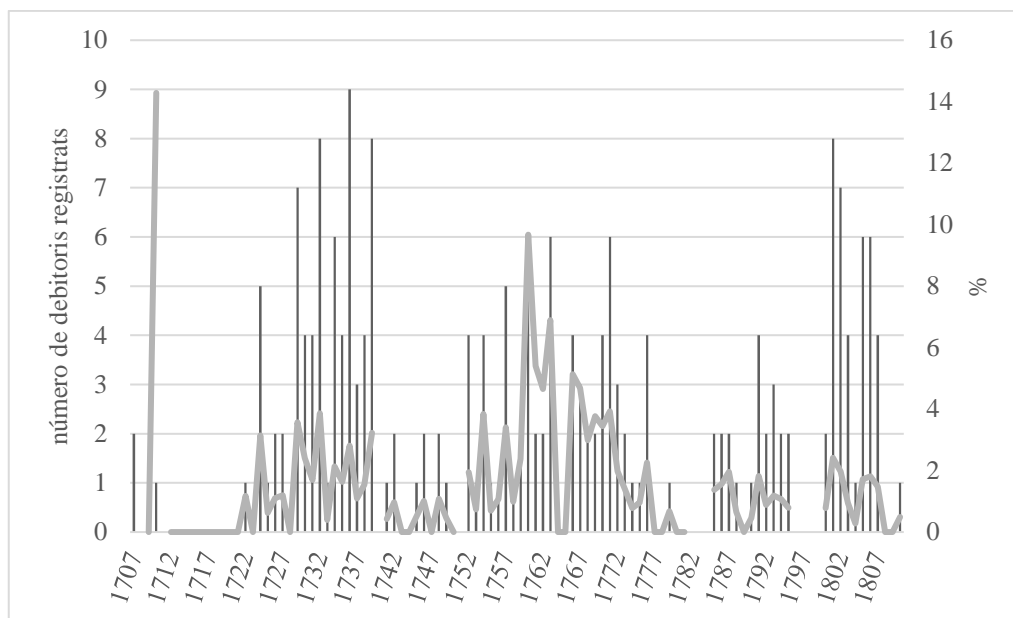
Seguidament, en el gràfic 27, partint dels mateixos llibres de protocols, hem realitzat el mateix exercici anotant en aquest cas reconeixements de deutors, que era un altre mecanisme d'endeutament consistent en el reconeixement d'un deute, majoritàriament entre particulars i sovint a curt o molt curt termini.

Aquestes dades, d'entrada, contrasten amb l'evolució de l'endeutament per censal, ja que la realització d'actes notariais per documentar deutors és molt més constant durant tot el segle i en tot cas, ni que la màxima en número de deutors es centri durant la dècada dels 30, a nivell percentual coincideix força amb el moment de màxima caiguda de la creació de censals, insinuant una substitució de censals per deutors que no és un fet aïllat ni de Lleida ni del Conjunt del Principat, i que Enric Tello el cita pel París de 1775-1780 o pel País Basc i Navarra a partir de 1790²¹⁴. En aquesta mateixa direcció s'expressa també Lluís Castañeda, que afegeix com element determinant l'aparició d'inversions més lucratives al temps que il·lustra aquest fet en base a censals i deutors registrats a l'Ofici

²¹⁴ Enric TELLO, 'La fi del censal... op. cit., p. 144.

d'Hipoteques de Barcelona; si el 1800 es van registrar 102 censals en front 242 deutoris, el 1840 els censals van caure a 22 i els deutoris es van incrementar fins a 559²¹⁵.

Gràfic 27: Evolució dels deutoris registrats a diferents notaries de Lleida (1707-1810)

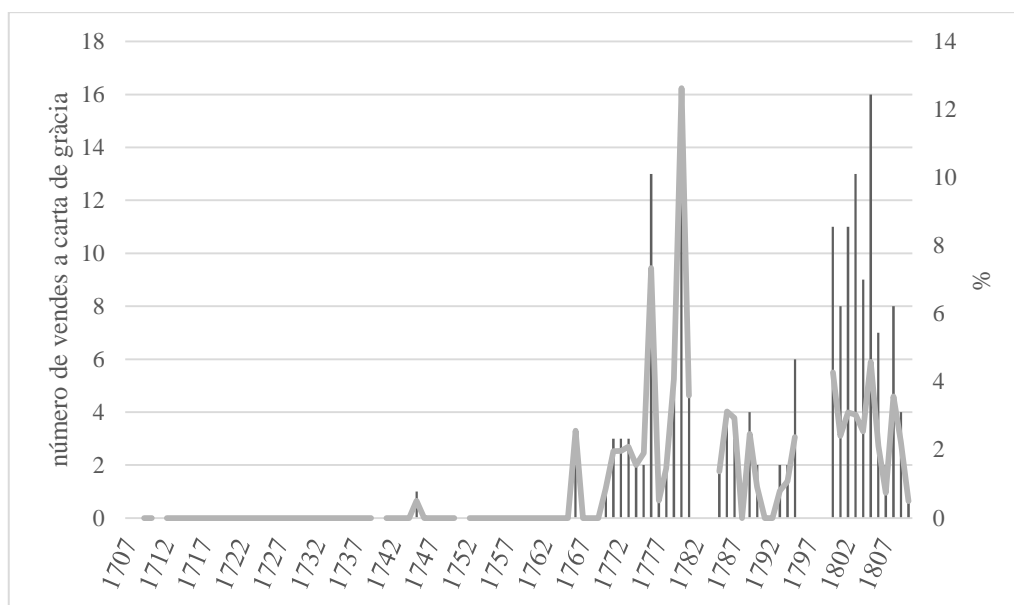

Font: AHL, llibres de protocols notariais de Josep Calvís (1707-1755) i d'Antoni Casanovas (1755-1810), ref. 345-377 i 431-455.

Finalment, en la mateixa direcció, hem realitzat el mateix amb el registre de vendes a carta de gràcia, les quals, ni que de per sé no fossin un mecanisme d'endeutament, s'utilitzaven com a tal, i a diferència dels censals, qui s'endeutava mitjançant aquest mecanisme ho feia amb l'objectiu de poder retornar el deute en un període relativament curt de temps per poder recuperar la titularitat del producte venut; certament però, no era excepcional que un particular, en moments de dificultats econòmiques, encadenés diferents vendes a carta, acabant perdent bona part del patrimoni i accelerant el procés de diferenciació socioeconòmica de la població.

²¹⁵ Lluís CASTAÑEDA i PEIRÓN, 'Sector financer i mercat de capitals...', op. cit., p. 342. L'increment de deutoris coincidint amb la caiguda de l'emissió de censals, pel Bages, també ha estat contrastat a Llorenç FERRER i ALÒS, *Pagesos, rabassaires i industrials...*, op. cit., p. 551-559.

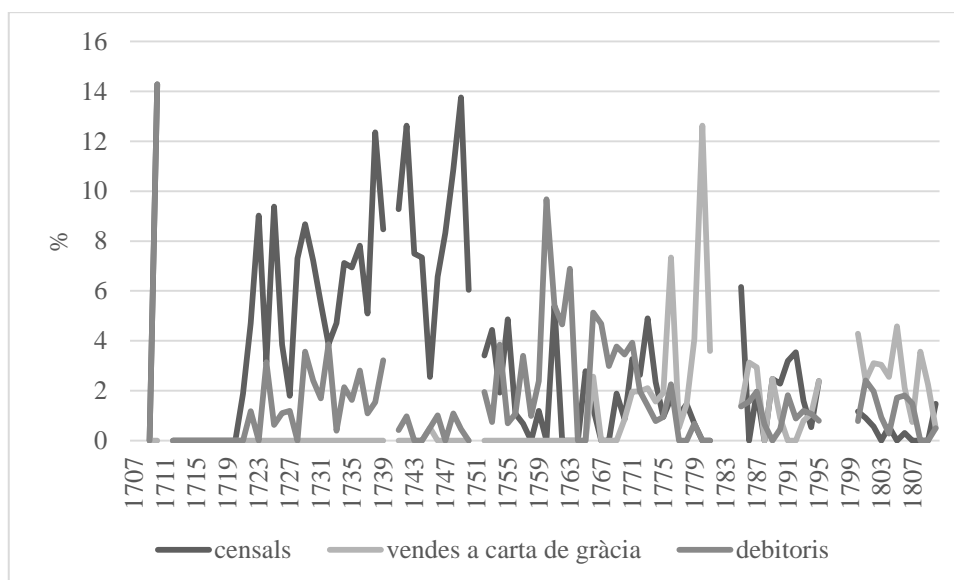
Gràfic 28: Evolució de les vendes a carta de gràcia registrades a diferents notaries de Lleida (1707-1810)

Font: AHL, llibres de protocols notariais de Josep Calvís (1707-1755) i d'Antoni Casanovas (1755-1810), ref. 345-377 i 431-455.

L'evolució de les vendes a carta de gràcia, tot i no saber explicar perquè gairebé no se'n registren fins ben avançada la dècada dels 60, ens permeten senyalar de nou el mateix punt d'interès que en el cas dels deutoris; la màxima percentual torna a coincidir amb la disminució del l'emissió de censals. Un fet que encara es pot observar amb més claredat en el gràfic 29, en el què hem solapat l'evolució percentual dels tres tipus d'endeutament comentats en el present apartat.

Gràfic 29: Evolució del percentatge de censals, vendes a carta de gràcia i deutoris registrat a diferents notaries de Lleida en relació al total d'actes notarials (1707-1810)

Font: AHL, llibres de protocols notarials de Josep Calvís (1707-1755) i d'Antoni Casanovas (1755-1810), ref. 345-377 i 431-455.

L'observació conjunta d'aquestes dades ens permet, per una banda, accentuar la reducció general dels nivells d'endeutament a la regió de Lleida, en aquest cas de l'endeutament privat, i per altra ens permeten veure com la reducció de l'emissió de títols de censal és força més pronunciada que la del total de l'endeutament; per una banda segurament, perquè la bonança econòmica permet prescindir del crèdit a llarg termini en pro de mecanismes d'endeutament a curt, com senyala el fet que la reducció percentual de l'emissió de censals sigui solapada pels altres dos tipus d'endeutament, però per altra perquè poc a poc va resultant un mecanisme d'endeutament cada cop més obsolet, el qual, al ésser concebuts amb l'objectiu de generar rendes, aquestes, amb el creixement econòmic, van perdent poder adquisitiu cada cop a una major velocitat, i més, després de la reducció de les pensions del 5 al 3% que es produeix durant els anys 50.

Aquesta reducció de l'ús de censals, cal també observar-la en el marc de l'impagament que es produeix de les pensions i que hem constatat amb l'anàlisi dels fons de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol, i certament, no és pas un fenomen aïllat de les Terres de Lleida; Enric Tello, que constata la caiguda de l'ús d'aquest tipus d'instrument creditici des de finals del XVII no només al conjunt del Principat, sinó també a diferents punts d'Europa, apunta també com a causa explicativa la caiguda del poder

adquisitiu de les rendes (tant les de censal, com altres rendes feudals d'Antic Règim), malgrat que després de la Guerra de començament del XIX es produeixi una lleugera i darrera breu recuperació dels censals²¹⁶.

Per tancar aquest apartat, hem volgut constatar una altra forma d'inversió que va en alça a mesura que va transcorrent el segle com és la compravenda d'arrendaments de drets (be fossin locals, del capítol, del Gran priorat o fins i tot reials). Com senyala Enric Vicedo, molts d'aquests són comprats per lleidatans utilitzant-ho com un nou mecanisme que contribueix a la formació d'una burgesia comercial pròpia del lloc. Coneixent aquesta realitat, hem volgut comprovar si alguns dels arrendataris del Capítol, que cita Enric Vicedo, o compradors d'arrendaments reials a Lleida, que referència Pierre Vilar, coincideix amb algun dels creditors de l'Ajuntament de Lleida del XVIII, no havent pogut trobar cap coincidència, possiblement perquè bona part dels creditors particulars veïns de la ciutat ja s'havien desfet dels censals municipals a finals del segle XVII (quan no en tenim llistes detallades) o possiblement, perquè si van adquirir arrendaments ho van fer dels venuts per altres institucions com podia ser el mateix ajuntament²¹⁷.

7.5. El negoci del crèdit; qui eren els principals creditors?

Al llarg del present treball hem fet menció en diferents ocasions a l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol de la Seu de Lleida; certament, les diferents institucions eclesiàstiques van tenir un paper cabdal en el mercat del deute públic (municipal) de la regió, i estudiant la que va ser la gran institució eclesiàstica, ens hem intentat aproximar a aquesta realitat, malgrat tot, el mercat creditici anava molt més enllà d'aquest organisme catedralici i sovint, la mateixa realitat de cada municipi, condicionava la naturalesa dels creditors de cada comú.

Abans d'entrar a comentar les dades de la regió de Lleida volem agafar l'exemple que Jaume Dantí realitza pel Consell de Cent Barcelona durant el segle XVII. En aquesta

²¹⁶ Enric TELLO, 'La fi del censal... op. cit., p. 144-145.

²¹⁷ Per veure's la llista de compradors d'arrendaments del Capítol de la Seu de Lleida i reials, vegis' respectivament les llistes publicades a Enric VICEDO-RIUS, 'Producció, propietat i renda...', op. cit., p. 412-421 i 624-631, i Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, op. cit. vol. 3, p. 515-517.

ciutat, al primer lloc de la llista s'hi troben eclesiàstics (bé fossin institucions o càrrecs unipersonals), seguits de menestrals, els quals, igualaven als primers en nombre de censals tot i que no pas en valor d'aquest, certament però, aquest segon grup era altament heterodox. Pel que fa als particulars, hi destacaven els privilegiats, tot i que certament Dantí observa com un bon nombre de creditors del consell, més enllà de participar del govern municipal, utilitzen el crèdit com a mecanisme d'ascens social i tant a finals del XVII com començaments del XVIII aconseguixen títols nobiliaris. Barcelona a més, primera ciutat de Catalunya, té una alta capacitat d'atracció d'inversors de diferents indrets del Principat, com es pot veure en el fet que més enllà del capítol de la seu de Barcelona, apareixen també a la llista de creditors els de la seu de Solsona i Tortosa, així com monestirs com el de Sant Cugat, Montserrat, Sant Jeroni de Murtra o la cartoixa de Montalegre²¹⁸.

Un altre exemple a comentar podria ser el del municipi de Fraga, el qual, en molts aspectes, es troba dins de l'àrea d'influència econòmica de Lleida, però certament fora del Principat. Un fet que segurament contribueix a que tingui unes dinàmiques d'inversió en crèdit públic un tant divergents de les observades als municipis catalans. En l'estudi que presenta Antonio Berenguer sobre les finances d'aquest comú, detallant la naturalesa dels seus creditors durant el segle XVII, s'observa una presència percentualment més destacada de particulars que d'institucions religioses. Solament el 27,5% dels censals venuts per aquest municipi estan en mans de religiosos, que no institucions. Aquests estan dividits en un 12,1% que està en mans de religiosos a títol individual, un altre 11,2% està en mans de comunitats seculares i un darrer 4,2% en mans de confraries i entitats de beneficència. En aquesta distribució, se'ns fa estrany no trobar cap mena de comunitat religiosa regular, com convents o monestirs o fins i tot de cap gran institució religiosa de proximitat. A aquest 27,5% però, s'hi podria sumar el 12,2% dels títols de censal dels que en cobra pensió el Tribunal de la Santa Inquisició, una institució que tampoc havíem localitzat en cap dels municipis lleidatans estudiats²¹⁹.

²¹⁸ Jaume DANTÍ i RIU, 'Els creditors del Consell de Cent de Barcelona a la segona meitat del segle XVII', *Pedralbes: Revista D'història Moderna*, núm. 23, 2003, p. 749-64. És d'interès comentar que la metodologia utilitzada per Jaume Dantí en el citat treball parteix de l'ús de la documentació relativa a la redempció de censals, la qual, en relació a l'exemple de la ciutat de Lleida, no hem treballat, ja que hem aprofitat les referències als creditors anotades als llibres comptables anuals.

²¹⁹ Antonio BERENGUER GALINDO, *Censal mort...*, op. cit. p. 247.

Si tornem als municipis lleidatans, hem observat com tot i que generalment les institucions religioses de diferent naturalesa ocupaven el primer bloc de creditors, aquesta posició podia ser presa per particulars, un bloc força heterodox format majoritàriament per prohoms del mateix municipi (sobretot en el cas de Lleida), tot i que a poc a poc hi anirien destacant grans famílies “foranes” que s’especialitzaren en el mercat creditici. Seguit d’aquests dos grans blocs, i a força distància, s’hi trobaven beneficis, causes pies, hospitals, col·legis o institucions de beneficència de diferent tipus amb més o menys relació amb l’església.

Per aprofundir en aquesta heterodòxia, al llarg de les pàgines següents, presentarem imatges concretes de la distribució dels creditors dels municipis de Lleida i Agramunt, així com recuperarem les referències ja fetes sobre Tàrraga i per parlar dels particulars, repassarem l’origen de títols censals dels que en cobraven pensions els veïns de Castelló de Farfanya.

Un advertiment que cal fer però és que no hem pogut presentar una tipologia de gràfic o quadre homogeni per tots els municipis i/o moments que hem volgut mostrar, ja que no sempre hem pogut disposar d’una llista de creditors completa amb un format similar, i sovint, per tant, les mateixes fonts, ens ha conduït a fer unes agrupacions de censalistes que tot i poder-se diferenciar els principals grups de creditors, no sempre han estat idèntiques.

L’objectiu de presentar el present capítol, és el d’intentar analitzar la idiosincràsia dels creditors dels comuns lleidatans; resseguint alguns exemples de diferents municipis intentarem llistar la naturalesa dels principals creditors i posteriorment centrant-nos en els tres grans blocs (particulars, institucions religioses i hospitals) intentarem aconseguir una fotografia una mica més àmplia sobre els agents participants en el mercat de deute públic lleidatà.

Certament, sobre la naturalesa dels creditors, amb major o menor profunditat, ja hem anat fent-ne referència al llarg de les pàgines precedents; la primera referència que hem documentat ha estat en el gràfic 1, quan fent referència a l’estat de les finances municipals després de la Guerra dels Segadors hem analitzat l’exemple de Tàrraga; aquest exemple però difereix de tots els altres documentats, car és l’únic en que els particulars superen el

50% del total del deute i entre aquests, predominen amb força avantatge els que no resideixen al municipi.

Seguint amb la segona meitat del segle XVII, un altre exemple a analitzar és el de la Paeria de Lleida; d'aquesta ciutat en destaca el fort pes que van tenir les institucions religioses de diferent tipus, especialment aquelles arrelades a la ciutat, tant de la catedral, de la que ja n'hem destacat abastament l'Administració dels Aniversaris Majors, com de comunitats de parròquies, especialment les de Sant Joan i Sant Llorenç, i convents, com el de les Carmelites Descalces. És destacable també que tot i que en valor total poguessin ser comparables, si mirem la mitjana del valor nominal dels títols de censal, aquells en mans de particulars eren significativament superiors als que tenien les institucions religioses.

Quadre 10: Pensions de censal a pagar per la Paeria de Lleida l'any 1694

creditors	pensions anuals*	%
Capítol, Administrador dels Aniversaris, Almoina i altres administracions de la Seu	557,3	8,8
Confraries de Santa Maria i Sant Salvador i les comunitats de esglésies parroquials de la ciutat	1160,9	18,3
Obres de les esglésies parroquials, hospitals, convents i col·legis	1397,2	22,1
Confraries i marmessories	503,2	7,9
Beneficis i capellanies	243,7	3,8
Diferents particulars	2473,5	39
TOTAL	6335,8	100

*el total de les pensions que hem anotat és la quantitat teòrica a pagar equivalent al 5% del valor del principal, sense aplicar la reducció a l'1,25 que segons concòrdia s'havia de pagar l'any 1694-

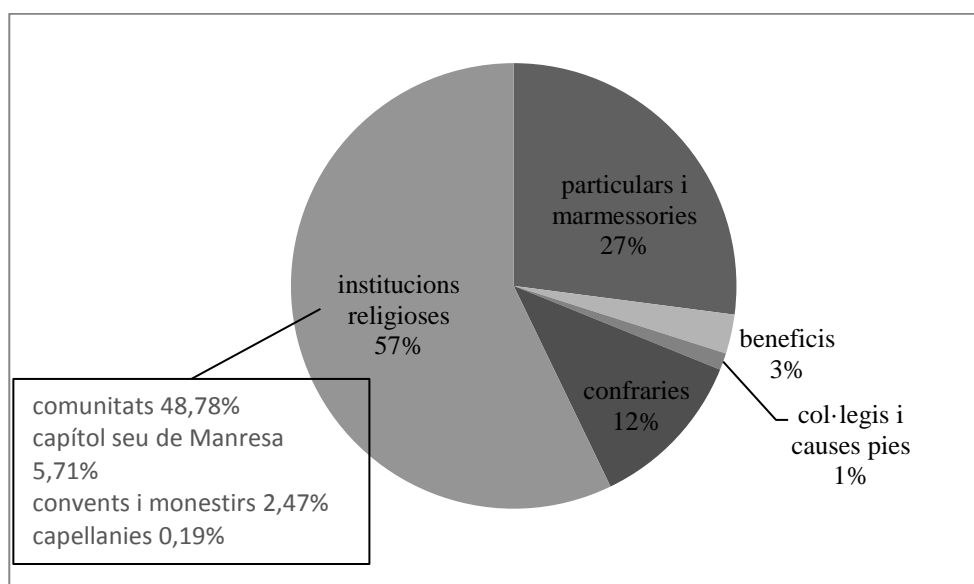
Font: AML, llibre de capbreus de la Clavaria Major de l'any 1694, ref. 592.

En relació als particulars, que el 1694 tenen a les seves mans gairebé el 39% del deute emès per la Paeria, i entre aquest, com senyala Antoni Passola, no solament destaquen els veïns de la ciutat, sinó la mateixa oligarquia local; l'any 1686 el 39,7% dels títols en mans de particulars estan en mans de consellers de la mateixa institució, un percentatge que arriba al 43,6 si s'afegeixen els familiars d'aquests. Certament però, aquest alt percentatge

és relativament inferior al que ho era durant la primera meitat de segle quan superava la meitat dels títols²²⁰.

Fent un salt al segle XVIII, aprofitant les possibilitats que brinden les Respostes Generals, hem agafat com exemple el municipi d'Agramunt. Amb les dades d'aquest comú, hem realitzat el gràfic següent en el que hem volgut mostrar el percentatge del total de deute per censals que tenien els diferents creditors de l'ajuntament, agrupant-los segons quina fos la seva naturalesa. Aquestes dades, poden ser consultades amb més detall al quadre de l'annex 9, en el que a més de mostrar el percentatge real del deute, hem mostrat també el total de títols de censal existents, volent il·lustrar no solament quina era la naturalesa dels creditors, sinó també com estava de dividit el deute dins de cada un d'aquests col·lectius.

Gràfic 30: Distribució dels percentatge del deute en base a títols de censal del municipi d'Agramunt l'any 1716 segons les "Respostes Generals"

Font: AHL, Respostes Generals fetes per la vila d'Agramunt sobre la formació del cadastre, ref. AHL260-19-T2-45. (dades ampliades a l'annex 9)

Seguint l'exemple d'Agramunt, les institucions religioses destaquen en la llista de creditors sumant un total de 12 títols de censal (30%) els quals suposen poc més del 57% del deute; sent per tant uns títols amb un valor del principal més elevat que la mitjana.

²²⁰ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit., p. 322.

Dins de les institucions religioses, qui tenen els censals amb més valor (de més del 5% del total del deute) són per una banda algunes comunitats, i per altra el Capítol de la Seu de Manresa, jugant aquesta segona institució, per la Catalunya Central, un paper similar al del capítol lleidatà per a la Plana.

En relació amb els particulars, dels 16 títols en mans d'aquests, la meitat estan controlats per veïns del poble en front de l'altra meitat que ho estan per forasters, malgrat tot, si es mira el valor global, els títols dels forasters suposen un 19% del total en front del 8% dels veïns del municipi.

Aprofitant les dades que ens faciliten els fons relatius a la ciutat de Lleida pel segle XVIII, volem agafar aquesta ciutat, de nou, com exemple per mostrar com evoluciona la naturalesa dels creditors al llarg de la centúria. És per això que per comentar aquest cas, agafarem una imatge de cada un dels terços del segle. La primera, per l'any 1723, aprofitant que ja l'hem reproduït en el quadre 5. La segona per 1756, ja que és el darrer any en que hem pogut reconstruir la sèrie de llibres de capbreus de la Clavaria Menor amb els que ens hem basat per comentar el cas de dita ciutat (quadre 11), i en tercer lloc, les dades de la capbreuació que acompanyà la concòrdia de 1774 (gràfic 31). Tot això però, sense menystenir les dades de finals de segle anterior (quadre 10).

Quadre 11: Pensions de censal a pagar per l'Ajuntament de Lleida l'any 1756

Creditors	N. Censals	%	Pensions a pagar (en lliures)	%
Capítol, aniversaris i altres administracions catedralícies	10	4,3	253,4	5,4
Confraries de la Seu i comunitats de diferents parròquies	60	26,2	1157,7	24,7
Obres de les esglésies, majorals, hospitals, convents i escoles	65	28,4	1292,7	27,6
Confraries i Marmesories	47	20,5	472,6	10
Beneficis i capellanies	20	8,7	203,3	4,3
Diferents particulars	27	11,8	1302,7	27,8
TOTAL	230	100	4782,4	100

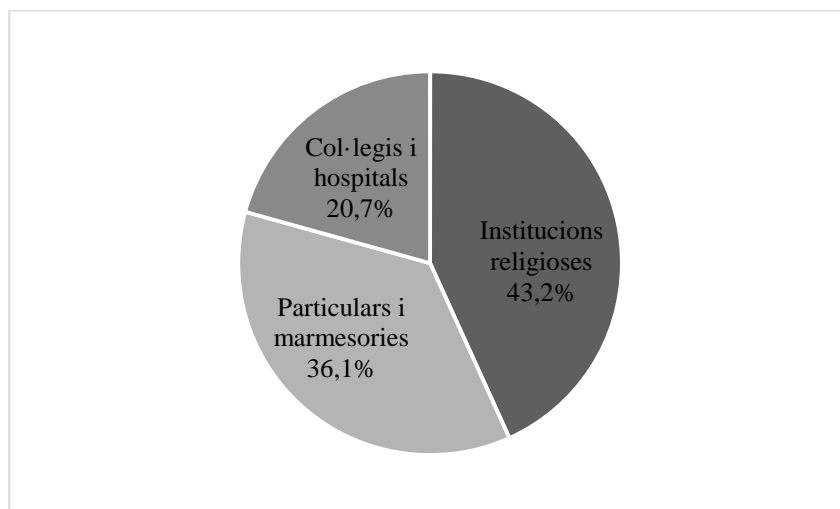
Font: AML, llibre de capbreus de la Clavaria Menor de l'any 1756, ref. 647.

El nou segle s'inicia amb dos canvis significatius; el primer, una important disminució del pes del deute en mans de particulars, de més de deu punts percentuals o de gairebé la

meitat si mirem el total de les pensions a pagar, de la mateixa manera que també disminueix el pes del deute en mans de beneficiats; augmentant per tant, el pes relatiu que tenen les administracions.

Pel que fa a la tendència que mostren les dades d'endeutament per censals durant el segle XVIII és la de l'estabilitat. Un fet al que ja hem fet referència quan hem analitzat la sèrie de llibres de la Clavaria. Certament, els canvis palpables al llarg de la cinquantena d'anys que dura la sèrie són gairebé insignificants, tot i que tampoc podem oblidar que a causa de la inflació, la reducció del pes del deute en termes relatius pugui ser mitjanament important. Malgrat tot, pot ser interessant fer referència a l'únic canvi que es produeix entre els 2 anys escollits; la reducció del percentatge del deute en mans de particulars (tant en nombre de títols com en valor total). Una reducció que tot i que sigui menor pot fer-nos pensar a que es degui al fet que aquest fos el grup de creditors de l'Ajuntament més dinàmic econòmicament parlant i, per tant, sigui el primer en abandonar el negoci de les inversions en títols de censal.

Gràfic 31: Distribució dels percentatge del deute en base a títols de censal de l'Ajuntament de Lleida l'any 1774

Font: AML, llista de censals acreditats al capbreu de 1774, ref. 1638. (dades ampliades a l'annex 10)

Abans d'entrar a comentar l'evolució de la tipologia dels creditors en relació a la primera meitat de segle, cal comentar que a nivell absolut la disminució dels nivells de deute és més que notable entre totes les tipologies de creditors, pel que és difícil poder analitzar aquestes dades de manera comparada.

Tot i que l'observació simple del gràfic pugui fer pensar en un important increment percentual del deute en mans de particulars, ens hem d'excusar en el format de presentació de les dades i hem de fer un parell de matisacions que corregeixin aquesta primera visió (poden veure's les dades desglossades a l'annex 10). En aquest darrer gràfic, per no voler manipular en excés les dades originals, hem comptabilitzat marmessories i particulars en un mateix grup i, certament, els qui incrementen el pes percentual són les primeres, que copen la meitat del deute anotat en aquesta fracció. Si ens centrem en observar únicament els particulars, i n'analitzem el seu origen, veiem que cap d'ells és de la ciutat de Lleida, mostrant un canvi radical en relació al que havíem observat durant el segle anterior. Aquesta dada ens ajuda a corroborar el fet que els particulars són els qui abans van prescindir del negoci dels censals.

L'observació d'aquestes dades ens serveix també per ressaltar com el Capítol de la Seu segueix despuntant entre els grans censalistas, amb un 11,5% del total del deute municipal, però certament, la primera posició del rànquing de censalistas la té ara l'Hospital General de la ciutat, que disposa del 19% del deute, i resta seguit per una de les marmessories, la de Gallart, amb un 15,4%.

L'observació de les dades dels diferents exemples escollits, fan que vulguem fer algun comentari més, ni que sigui de forma superficial, el paper dels 2 grups més interessants de censalistas; Administracions religioses i particulars, així com també el paper dels hospitals, aquests darrers, especialment, relacionats amb la ciutat de Lleida.

El paper de diferents particulars

Fer referència a la participació de particulars en el mercat de títols de censal és veritablement res bastant complicat i que aquest és “un grup” força heterodox i, certament, molt difícil de resseguir mitjançant la documentació municipal amb la que hem treballat. Amb això només hem aconseguit diferenciar aquells particulars que eren veïns del mateix municipi d'aquells que eren forans, i malauradament tampoc ho hem pogut fer en tots els casos. A causa d'aquestes mancances hem hagut de valdre'ns de diferents referències bibliogràfiques per tal de poder importar alguna dinàmica general al cas lleidatà.

Abans d'entrar en l'anàlisi d'aquest grup, a més de la documentació ja aportada en les pàgines anteriors i atenent al fet que no tots els particulars que participaven del mercat creditici regional ho feien comprant censals a les administracions públiques, hem agafat l'exemple del municipi de Castelló de Farfanya, del que n'hem localitzat una relació de creditors censalistes. Aquesta documentació, que presentem en el quadre 12, ens ha servit per localitzar els pagadors de les pensions de censal i observar com aquest mercat tenia, sobretot, una dimensió local; car gairebé un terç d'aquest deute era contret per particulars del mateix municipi, i un 36% més pel propi Comú. Aquesta dimensió de crèdit de proximitat es veu també reflectida en el fet que d'entre els deutors particulars d'altres municipis, solament un resideix a poc més de 50kms de distància, essent els altres de municipis relativament propers.

Quadre 12: Relació de títols de censal en mans de particulars emesos pel municipi de Castelló de Farfanya (1747)

	Núm. títols de censal	Pensions anuals (en rals)	% núm. títols	% pensions
A particulars de la vila	5	57	31,25	30,81
A particulars forasters	8	60	50	32,43
de la Figuera (5,7 km)	1	20	6,25	10,81
de Balaguer (7 km)	1	3	6,25	1,62
de Camarasa (14 km)	1	15	6,25	8,11
de Lleida (24 km)	1	8	6,25	4,32
d'Anyà (33,7 km)	3	11	18,75	5,95
de Biosca (52,5 km)	1	3	6,25	1,62
Al comú del municipi	3	68	18,75	36,76
TOTAL	16	185	100	100

Font: AHL, Relació i escriptures notarials de censals percebuts per particulars de Castelló de Farfanya, ref. AHL260-19-T2-989.

Agafant l'estela de la procedència geogràfica dels creditors, tot i que en aquest cas difícilment puguem realitzar cap comparativa amb la ciutat de Barcelona, l'observació que fa Jaume Dantí en el seu estudi sobre els creditors del Consell de Cent durant la segona meitat del XVII és que els forans, tot i ser una minoria respecte al total de censalistes particulars, eren presents i sovint ho feien atrets per la confiança que donava

invertir en una de les més importants institucions del país, car el Consell de Cent lluny estava dels comuns de la Catalunya interior²²¹.

Malgrat tot, cert és que determinats particulars van acumular quantitats importants de capital durant el segle XVIII, sovint procedent del sector agrari a causa de la diferenciació social que la conjuntura va comportar, però també, alguns d'ells, es van anar especialitzant en el sector creditici i acumulant rendes importants en base a censals emesos tant per particulars com institucions.

Retornant al deute municipal a la regió de Lleida, una primera referència la trobem al municipi de Tàrraga. En l'estudi realitzat per Miquel Àngel Farré (les dades del qual hem reproduït en el gràfic 1), veiem com el volum dels censals en mans de particulars suma un 54% del total, certament, superior al que hem constatat per altres municipis de la regió. Entre aquests creditors particulars un 35% no són de Tàrraga, restant en mans dels veïns del municipi solament el 5% del total del deute. Val a dir però que es desconeix la procedència dels censalistes del 14% del deute restant²²².

L'exemple d'Agramunt de l'any 1716 (vegi's annex 9) ens mostra com el total dels particulars representen el segon grup més nombrós de creditors de municipi, per darrere de les institucions religioses, tenint vuit títols veïns del poble i vuit més veïns d'altres localitats, en canvi, si s'observa el valor d'aquests, els forasters disposen d'un 19% del volum del deute comunal en front del 8% dels ciutadans locals.

En relació a la ciutat de Lleida, com a mínim durant el segle XVIII, no solament hem constatat com dins de la reducció de l'endeutament per censals ho fa percentualment amb una major importància el que es trobava en mans particulars, sinó que també com en el darrer registre de creditors que hem localitzat, el de 1774 (vegi's annex 10), no apareix cap censalista de la ciutat, el que ens fa pensar que dins del context de caiguda de l'ús d'aquest mecanisme d'endeutament que hem constatat en pàgines precedents, no només són els particulars els primers que l'abandonen, sinó aquells que per proximitat (i segurament per influència), porten a lluïció abans aquests títols.

²²¹ Jaume DANTÍ i RIU, 'Els creditors del Consell de Cent...', op. cit.

²²² Miquel Àngel FARRÉ i TARGA, 'De l'endeutament municipal de Tàrraga...', op. cit.

Més enllà de la procedència geogràfica dels creditors dels comuns, cal que fem referència a la seva posició social, ja que sovint, els censals, eren utilitzats en la conformació de xarxes d'interessos derivades de la gestió del mateix poder local. En aquesta direcció, com a mínim durant el segle XVII, és més que palpable la presència de prohoms locals (i de familiars d'aquests) entre les llistes de creditors dels comuns. Claríssim n'és el cas de la ciutat de Lleida, estudiat per Antoni Passola i del que ja n'hem fet diferents referències. En l'estudi d'aquest exemple es constata que l'any 1688 els consellers de la Paeria representen el 39,7% dels creditors particulars, una xifra que incrementa al 43,6% si s'afegeixen els creditors que comparteixen cognom amb els consellers (probablement familiars d'aquests). Un percentatge que si l'observem mirant el volum de deute via censals, fa que aquest col·lectiu hagi de cobrar el 25.9% del total de les pensions que la Paeria havia de pagar²²³.

Ni que de nou tornem a fixar-nos en la ciutat de Barcelona, trobem interessant comentar l'ascens social que documenta Jaume Dantí en aquesta ciutat; més enllà de demostrar que els censals en mans de l'alta noblesa eren de major valor que els de privilegiats de menor rang, i aquests, òbviament, es democratitzen a mesura que disminueix llur valor, constata com a partir dels anys del regnat de Carles II es va atorgant nous títols a un seguit de creditors del Consell, els quals, juntament amb l'acumulació de capital que denotaria llur presència entre la llista de creditors, es demostra un interès per aconseguir títols i sobretot un sustentant econòmic en base a rendes²²⁴.

Entre els particulars és interessant presentar una breu pinzellada en la qüestió de gènere, car les dones apareixen sovint també en el llistat de creditors, malgrat tot, en el nostre estudi, ens ha estat difícil poder fer un seguiment d'aquestes, així com de la raó que les portà a participar del mercat creditici. En aquest punt hem volgut fer referència a l'estudi que presenta Laura Miquel sobre les finances del Consell de Cent de Barcelona durant el segle XV, ja que en línies generals, malgrat que el pes absolut dels particulars sigui superior al de les institucions religioses, fet que poca poc s'anirà revertint, el patró de les inversions no deuria diferir en excés al del segle XVII. Amb això observa com el 24% de les pensions de censal a pagar el Consell l'any 1414 són a dones (el total de particulars

²²³ Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder...*, op. cit., p. 322.

²²⁴ Jaume DANTÍ i RIU, 'Els creditors del Consell de Cent...', op. cit. p. 756.

representava un 58%), entre les quals destacaven aquelles que havent esdevingut vídues compraven censals com a forma de subsistència, així com també aquelles que invertien par del seu dot en aquesta tipologia de títols de deute²²⁵.

La tendència en l'evolució de les inversions en censals municipals per part dels particulars és clarament a la baixa durant el segle XVIII, tal i com hem pogut constatar en els anàlisis dels diferents moments concrets que hem presentat, i, en part, es deu a la falta d'interès que acaben despertant uns títols de naturalesa rendista a un interès a la baixa en un context d'inflació; una tendència que òbviament no és única de la plana de Lleida i que ha estat abordada per altres estudis d'hisenda municipal d'aquest segle, com és el cas del de la ciutat de València realitzat per Vicent Giménez, on constata com la noblesa passa de tenir l'any 1536 poc més del 54% del deute municipal, a ser substituïda clarament per l'Església, qui l'any 1766 en copa poc més del 64%. Certament però, aquest bloc eclesiàstic contempla tant beneficiats com eclesiàstics que hi participen de forma individual²²⁶.

Institucions religioses

El paper més que destacat de les institucions eclesiàstiques en el mercat creditici és una de les màximes explicatives de l'estructura econòmica hispànica d'Antic Règim, en aquesta direcció poques dades són més aclaridores que les que partint d'estudis de Pierre Vilar i Ricardo Robledo sintetitza Enric Tello en el seu estudi dels censals del XVIII; el 73% del total de rendes censals del Regne de Castella comptabilitzades pel Cadastre d'Ensenada eren percebudes per institucions religioses de diferent tipus o per preveres de forma particular²²⁷.

De nou però, hem d'admetre que parlar d'institucions religioses és un concepte molt ampli que engloba una llarga llista d'institucions de naturalesa diversa, bé fossin unipersonals com de caràcter comunitari, així com particulars que aprofitant llur càrrec

²²⁵ Laura MIQUEL MILIAN, 'Les finances municipals de Barcelona a l'època de Ferran I: el llibre de clavaria de 1414 (febrer-juliol)', treball final de màster, Universitat de Barcelona, 2015.

²²⁶ Vicent GIMÉNEZ CHORNET, *Compte i raó. La hisenda municipal...*, op. cit., p. 249-250.

²²⁷ Enric TELLO, 'La fi del censal...' op. cit., p. 135-136.

religió aconseguiren acumular quantitats destacables de rendes de censal. És aquesta heterodòxia en la configuració d'aquest grup de creditors la que fa que no es pugui parlar d'un únic mecanisme d'adquisició de censals, així com tampoc un mateix interès al llarg dels diferents anys que hem estudiat.

Un tret a destacar de les institucions religioses és el fet que tot i comprar censals de forma directa, sobretot les grans institucions com capítols catedralicis, parròquies o grans monestirs, molts dels títols que van acabar acumulant foren comprats per tercers i donats en favor d'aquests bé fos al mateix moment de la seva creació, bé via herències. En aquesta direcció, si retornem al llistat de censals portats a lluïció davant de l'Ajuntament de Lleida durant els anys 1771 i 1772 que hem referenciat al quadre 7, podem veure com dels cinc censals en mans d'institucions religioses (o religiosos), a excepció del creat pel mateix rector i comunitat de preveres de Sant Joan, els altres quatre acaben en mans de dites institucions per vies indirectes; el prior i la comunitat de Santa Catalina disposaven d'un censal emès pel comú de Lleida donat a canvi de la lluïció d'altres censals per part d'un particular, el convent dels Carmelites Descalços rep la donació d'un títol per part de Lluís Bellera, l'abadessa del convent de Santa Clara rep un censal creat a favor seu per un tercer, o la capella de Sant Sever igualment rep un censal creat a favor de la fundació d'una missa.

La globalitat de les institucions religioses van acabar participant del mercat censalista, però si se n'ha de destacar una per estar intrínsecament lligada a aquest sector, aquesta és la dels beneficiats; car generalment, la mateixa creació d'un benefici anava lligada a l'adquisició de determinades rendes que asseguressin la pervivència d'aquesta institució unipersonal, i per tant, és una constant trobar beneficiats a la llista de censalistes municipals per bé que percentualment no siguin un dels grups més destacables.

Si bé els beneficiats eren omnipresents, encara ho eren més les grans institucions, les que, com a mínim fins a començaments del segle XIX, van teixir autèntiques xarxes financeres territorials. L'interès per l'anàlisi d'aquests grans ens des d'una perspectiva econòmica ha despertat estudis que, centrant-se en diferents institucions eclesials catalanes, han mirat d'explicar la configuració del mercat financer d'Antic Règim (eminentment censalista), així com han mirat d'explicar la gran influència econòmica de l'Església. En aquesta direcció cal tornar a mencionar els estudis de Pedro Fatjó sobre la seu capitular de Barcelona o de Llorenç Ferrer sobre la seu de Manresa, i també, justificar l'interès que

ens ha despertat l'estudi del Capítol catedralici lleidatà, del qual ja n'hem fet força referències al llarg d'aquest treball²²⁸.

Hospitals

Més enllà de les institucions religioses i els creditors particulars, unes altres administracions a destacar són les diferents institucions de beneficència, i especialment els hospitals; unes institucions que també són omnipresents en la llista de creditors i que certament van agafant pes percentual al llarg del segle XVIII fins al punt que, l'any 1774, l'Hospital General de Lleida és el màxim creditor de l'Ajuntament de la ciutat.

El fet de dedicar un breu apartat del nostre estudi en fer menció a aquest tipus d'institucions rau, per una banda, en el fet de voler presentar unes breus reflexions sobre aquesta cara menys coneguda de les institucions de beneficència, i per altra, en analitzar la interacció entre consistoris municipals i aquelles institucions de beneficència en les que sovint, els comuns hi tenien participació directa i sobre les que podien influir i a les que podien recórrer en cas de tenir necessitats financeres. Només per il·lustrar aquesta darrera informació, podem recórrer a l'exemple que Josep Maria Llobet ens ofereix en relació a l'Hospital de Castelltort i el municipi de Cervera on radicava aquesta institució; tal era la morositat d'aquest municipi amb l'hospital que a inicis del segle XVIII, el prior de l'hospital al·legà davant del comú que si aquest no satisfia les 150 lliures en concepte de pensions que anualment havia de pagar, no seria possible ni el sosteniment del mateix prior, ni garantir la il·luminació de la llàntia del sagrari de la capella²²⁹.

Les referències bibliogràfiques sobre la interacció entre institucions de beneficència, especialment hospitals, i deute públic municipal ha estat un tema d'estudi més explotat per la història medieval que per la d'època moderna, malgrat tot les continuïtats

²²⁸ Pedro FATJÓ, 'La Catedral de Barcelona en el siglo XVII...', op. cit. i Llorenç FERRER i ALÒS, 'L'Església com a institució de crèdit: les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa els segles XVIII i XIX', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 18, 1986, p. 7-46. Seguint aquesta estela i amb l'interès de presentar una primera aproximació a l'estudi del capítol de la seu de Lleida com a gran creditor de la regió, que hem intentat acabar de culminar en el present treball, vam presentar la comunicació Gabriel RAMON-MOLINS, 'El cabildo catedralicio leridano...', op. cit.

²²⁹ Josep M. LLOBET i PORTELLA, *L'Hospital de Castelltort: sis-cents anys d'assistència social a Cervera*, Virgili & Pagès, Lleida, 1990, p. 43.

organitzatives de l'esquema politicoeconòmic fan que no puguem passar per alt aquestes referències. En veritat, el paper dels hospitals en les ciutats baixmedievales i modernes és un tema que sobrepassa àmpliament els aspectes sanitaris i més enllà de la citada participació d'aquests en les finances municipals, des del mateix procés d'unificació hospitalari medieval, van agafant pes en l'estructura urbana, però també en la reproducció d'esquemes socials i polítics propis dels municipis (i del poder local) així com esdevenen peces fonamentals del sistema rendista d'Antic Règim, en part, per l'acumulació de títols de censal²³⁰.

Si entrem en l'entramat creditici, una primera referència la volem fer a l'estudi de la ciutat de Barcelona durant el segle XV que realitza Laura Miquel: en ell, es presenta conjuntament l'anàlisi d'institucions religioses i de beneficència, possiblement a causa del poc pes percentual que hi tindrien els hospitals si fossin analitzats de manera aïllada i la gran dificultat -o fins i tot impossibilitat- que comporta la separació d'institucions de beneficència i religioses, ja que sovint anaven de la mà i en força casos no se separaven organitzativament²³¹. En el cas de Lleida, aquest podia ser el cas de l'Hospital dels Antonians, el qual el crea una comunitat procedent de la congregació de canonges regulars de Viena a començaments del segle XIII, abans fins i tot de crear el convent o d'heretar els bens del suprimit Ordre del Temple; uns bens que certament deuriem ser força importants i un cop suprimit l'ordre dels antonians l'any 1788 van ser donats a hospitals i hospicis de la ciutat²³².

La presència d'hospitals entre els creditors municipals, tot i que en aquest cas de forma modesta, l'havíem localitzat a Tàrrrega l'any 1659 gràcies a l'estudi de Miquel Àngel Farré en base al qual havíem elaborat el gràfic 1; en torn a l'1,5% dels censals recollits a

²³⁰ Josep BARCELÓ-PRATS i Josep MARIA COMELLES, 'L'hospital i el seu rol econòmic en la trama urbana catalana durant l'edat moderna', dins Concepción VILLANUEVA MORTE, Antoni CONEJO DA PENA, i Raúl VILLAGRASA-ELÍAS (ed.), *Redes hospitalarias: Historia, economía y sociología de la sanidad*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 2018, p. 211-220.

²³¹ Laura MIQUEL MILIAN, 'Vender censales, asistir a los necesitados: la emisión de deuda municipal en Barcelona en el siglo XV', dins *Il Credito. Fiducia, Solidarietà, Cittadinanza (Secc. XIV-XIX)*, Istituto di Studi sulle Società del Mediterraneo - Consiglio Nazionale delle Ricerche, Napoli, 2017, en premsa.

²³² Carmen BERLABÉ, 'Notes sobre els convents de Lleida al segle XVII', dins Josep PIJUAN (coord.), *La Lleida Del Segle XVII*, Pagès Editors i Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 2001, p. 128.

la concòrdia d'aquell any estaven en mans dels hospitals; 3 censals venuts per l'Hospital de Tàrrega i un per l'Hospital d'Ardèvol²³³.

L'exemple de la ciutat de Lleida de l'any 1750, en base al llibre de Capbreus de la Clavaria Menor d'aquest any, ens permet observar com les obres parroquials, almoines i hospitals disposaven de 24 títols de censal del total de 230 dels que la paeria n'havia de pagar pensions aquell any, que suposaven gairebé el 10,5% del total dels títols de deute municipal, 15 dels quals estaven a mans d'hospitals (7 en mans de l'Hospital dels Infants Orfes de Lleida, 5 de l'Hospital General dels Pobres Laics de Lleida, 2 de l'Hospital Castelltort de Cervera i un a favor de l'Hospital del Sant Esperit de Lleida). Aquest 24 censals sumaven un principal de 6029,625 lliures, que suposaven la pensió de 301,48 lliures, el 6,41% del total d'aquestes. Un percentatge que s'incrementa substancialment durant els anys posteriors, fins al punt que al capbreu de 1774 acabi apareixent l'Hospital General com el màxim creditor de l'ajuntament.

Vista la importància d'aquestes institucions, i sense intenció d'entrar a reconstruir la història de cap hospital, hem cregut convenient fer unes mínimes referències a l'Hospital dels Infants Orfes de Nostra Senyora dels Desemparats i de l'Hospital General, ambdós de la ciutat de Lleida, i gràcies a la documentació de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (AIEI) i del Municipal de Lleida hem pogut reconstruir, com a mínim de forma parcial, la llista de deutors d'aquesta institució durant dos moments concrets.

Dins del fons de l'Antic Hospital de Santa Maria de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, a més de localitzar una gran quantitat de documentació solta de la que no n'hem pogut realitzar cap anàlisi serial, hem trobat un llibre de comptes, molt possiblement parcial, de la comptabilitat de 1735 de l'Hospital dels Infants Orfes, amb el què, no solament hem pogut reconstruir un llistat de creditors, d'on hem volgut ressaltar els ajuntaments, sinó també dels impagaments de les pertinents pensions i el motiu, o no, que va motivar tal morositat.

²³³ AML, Capbreu de censals de l'Hospital General de Lleida de 1788-89, ref. 1368.

Quadre 13; Deutors de l'Hospital dels Infants Orfes de la ciutat de Lleida l'any 1735

Creditors	Pensions anuals (en lliures)	% pagament
Particulars	117,46	48,5
Hospital General de Pobres Malalts	18,45	100
Municipis	170,73	44,2
Lleida	130,91	50
Castellserà	25	0
Mollerussa	10	100
Mequinensa	4,82	0
TOTAL	306,64	49,2

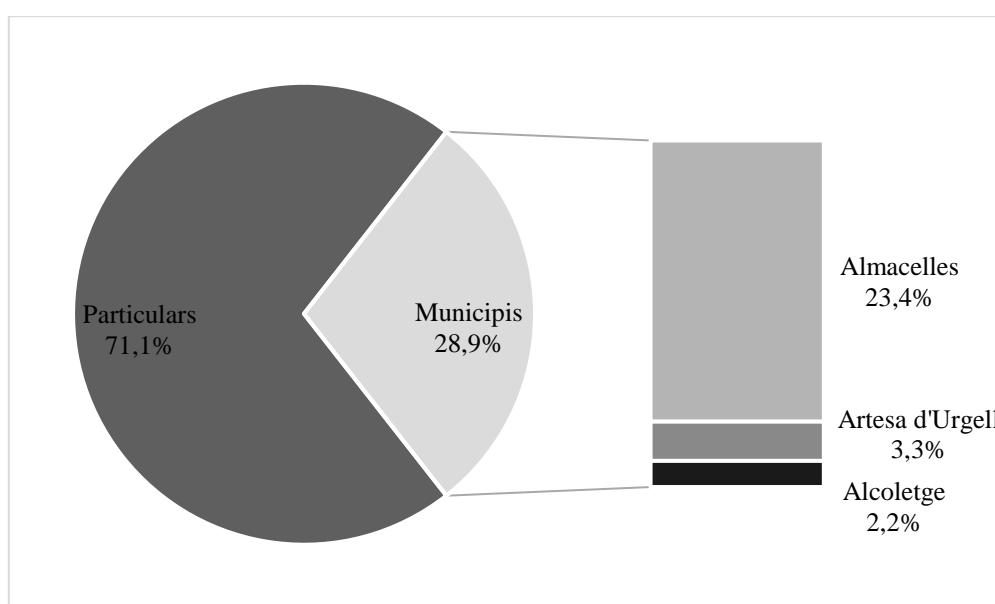
Font: AIEI, Llibre de comptes dels Infants Orfes de Nostra Senyora dels Desemparats de l'any 1735, s.n.

El primer tret a destacar és l'elevat percentatge del valor dels títols de deute públic municipal en relació al total del deute en mans de l'Hospital; poc més del 55%, el qual però havia estat emès solament per quatre municipis, i en termes absoluts, el percentatge més important se l'emportava l'Ajuntament de Lleida, un fet que de nou ens permet posar de manifest l'ús financer que aquest ajuntament realitzava de les institucions de beneficència de la ciutat. D'aquestes dades també hem trobat destacable la presència d'un altre hospital de la ciutat entre els deutors, un fet del qual, malauradament, no n'hem sabut donar cap explicació.

L'anàlisi d'aquestes dades ens ha permès poder presentar un seguiment del percentatge de pagament de les pensions i, sobretot, ens ha ajudat a conèixer els motius pels quals no es va pagar la totalitat del deute. Cinc dels particulars endeutats amb l'Hospital, així com el municipi de Mequinensa, no paguen pensions al·legant que s'han perdut els títols de creació dels censals, un fet que no deuria ser pas menor, ja que a la concòrdia de 1774 entre la ciutat de Lleida i els seus creditors també es fa menció a aquest fet amb l'objectiu de poder disminuir les pensions anuals a pagar. Un altre motiu d'impagament de pensions és el justificat pel municipi de Castellserà, el qual, s'excusa al·legant l'existència d'una concòrdia de la que no en coneixem els detalls. Malauradament, no apareix cap explicació que justifiqui perquè tres particulars més no paguen tampoc llurs pensions, entenent en aquests darrers casos que es tracta de motius d'impossibilitat econòmics. Finalment, tampoc apareix en aquest document informació sobre perquè l'Ajuntament de Lleida paga solament la meitat de les pensions. En aquest cas però, amb l'estudi que hem realitzat de la ciutat, sabem que es deu a una concòrdia firmada aquell mateix any.

Pel que fa a l'Hospital General, a l'Arxiu Municipal hem localitzat un capbreu del bienni 1788-89 mitjançant el que hem pogut llistar els deutors d'aquesta institució. Abans de comentar les dades, cal però que citem que el mateix origen d'un hospital general a Lleida, seguint l'estela de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, sorgí de la necessitat de fusionar diferents hospitals de la ciutat per tal de poder sumar les rendes que aquest percebien, majoritàriament de censal, i millorar així l'eficiència organitzativa i econòmica en la realització de les funcions pròpies d'aquestes institucions²³⁴.

Gràfic 32: Censalistes de l'Hospital General de Lleida durant el bienni 1788-89

Font: AML, Capbreu de censals de l'Hospital General de Lleida de 1788-89, ref. 1368.

Amb aquesta documentació, per una banda, podem veure com prop del 30% dels censals en mans de l'Hospital són emesos per municipis, concretament Almacelles, Artesa d'Urgell i Alcoletge, però per altra, no ens apareix l'Ajuntament de Lleida entre els deutors, el qual, amb dades de 1774, tindria un deute amb l'hospital equivalent a poc menys d'un terç del que tenia el comú d'Almacelles.

²³⁴ Antoni CONEJO DA PENA, *L'Antic Hospital de Santa Maria: Seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2002, p. 55, a més, per resseguir la història d'aquesta institució, pot consultar-se també l'obra Maria Dolors MILÀ i MALLAFRÉ, *Algunes notícies sobre l'antic Hospital de Santa Maria*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1984.

Per explicar la desaparició de l'Ajuntament de Lleida d'aquesta llista hem de fer referència, de nou, a la concòrdia de 1774, la qual, atorgava a l'Hospital el privilegi de ser el primer en poder lluir els seus censals, així com també a comptabilitzar tots els impagaments i endarreriments com a nou deute.

El present capbreu de l'Hospital General, en el cas dels censals emesos per municipis, ens permet no solament observar el valor d'aquests, sinó també l'any de creació i, en el cas que no fos comprat directament per l'hospital, la forma i el moment en que el títol va passar a formar part del patrimoni de la institució. Unes dades que hem recollit en el següent quadre. Amb això hem pogut posar de manifest unes dinàmiques de participació en el mercat del crèdit que combinen l'adquisició de censals per herències o donacions, 2 dels 7 censals referenciats venen per aquesta via, amb la compra directa als comuns, adquirint així tres títols més, i fins i tot, amb la compra de censals en el mercat secundari; essent aquest un fet que si bé sabíem que tenia una importància significativa, no havíem pogut encara documentar en el cas lleidatà.

Quadre 14: Censals creats per municipis i en mans de l'Hospital General de Lleida durant el bienni 1788-89

Creador del censal	Any creació	Valor (en lliures)	Primer titular	Forma adquisició per l'Hospital	Any adquisició
Almacelles	1584	1000	Onofre de Cerveno	herència	1609
“”	1551	450	Juan Massot	compra	1557
“”	¿?	200	José de Oeguera i Rialp, d'Anglesola	compra	1720
“”	1576	200	Onofre de Cerveno	herència	1609
“”	1576	300	<i>Hospital</i>	compra	1576
Alcoletge	1618	200	<i>Hospital</i>	compra	1618
Artesa d'Urgell	1702	300	<i>Hospital</i>	compra	1702

Font: AML, Capbreu de censals de l'Hospital General de Lleida de 1788-89, ref. 1368.

8. Unes consideracions finals sobre la crisi d'Antic Règim, les desamortitzacions i les finances municipals

La voluntat de realitzar aquest darrer apartat sobre els primers anys del segle XIX, més que no pas per plantejar un estudi específic sobre el deute municipal durant aquesta centúria, ha vingut donada per tal d'intentar fixar la fotografia final del mercat de censals en els anys de la crisi d'Antic Règim i especialment del moment en que va rebre l'estocada definitiva amb els processos de desamortitzacions.

Cal començar destacant però, que aquest segle s'inicia amb una guerra que tindrà els conseqüents efectes sobre l'economia regional i sobre la vida política institucional; paralització econòmica, despeses de finançament de la contesa, destrosses d'infraestructures i camps de conreu o pèrdua de població productiva seran els conceptes que un cop més van marcar els primers anys de la nova centúria²³⁵.

En el marc de les reformes del segle XIX, els municipis són subjecte d'una transformació política, organitzativa i fiscal de gran volada. L'Ajuntament de Lleida, per una banda, fruit de les reformes liberals, perdé el paper d'agent econòmic central de la ciutat i se l'obligà a desfer-se de monopolis i privilegis econòmics (fins al moment gestionava monolíticament els principals molins, controlava preus dels mercats, canviava i encunyava moneda i disposava d'un ramat municipal, entre altres). Però per altra banda, com la resta d'ajuntaments, va guanyar més pes en l'escena fiscal, beneficiant-se de la reforma financera que volia dotar de més ingressos les noves institucions liberals²³⁶.

Aquestes reformes fiscals però, tal i com afirma Josep Maria Pons, van comportar un increment de la centralització política amb la implementació d'un estricte control sobre les hisendes municipals: els pressupostos d'aquells comuns amb ingressos inferiors als 200000 rals havien de ser aprovats pel governador, i els superiors a aquesta xifra pel mateix govern central²³⁷. Certament, la gran centralització política que es va produir

²³⁵ Sobre la guerra a Lleida i els seus efectes pot consultar-se el llibre Antoni SÁNCHEZ CARCELÉN, *La Guerra del Francès a Lleida: la insurgència lleidatana contra Napoleó i les seves conseqüències (1808-1814)*, Pagès Editors, Lleida, 2008.

²³⁶ Manuel LLADONOSA, Antoni JOVÉ i Enric VICEDO-RIUS, *Història de Lleida: el segle XIX*, Pagès Editors, Lleida, 2003, p. 117.

²³⁷ Josep Maria PONS i ALTÉS, "Finanzas municipales y fiscalidad...", op. cit., p. 23.

durant el segle XIX fou un element fonamental per a la construcció dels nous estats-nació europeus.

Certament però, malgrat l'excessiu control per part del poder central, ni que es pugui parlar d'una millora en el finançament local, aquesta no fou de prou envergadura per dotar de prou eines de transformació social i econòmica als ajuntaments, els quals, van seguir havent de gastar la part més important de llurs ingressos en despesa ordinària comú, i de nou, una caiguda extraordinària de la recaptació es podia reflectir amb un increment dels nivells d'endeutament a pagar a llarg o molt llarg termini.

Aquesta despesa comú ineludible, tal i com afirma Jordi Casas, és molt més important als municipis petits i mitjans que no a les ciutats amb més habitants; a mitjans del segle XIX, de mitjana, apunta a una despesa en salaris i despeses administratives del 58,5% en petits comuns en front del 39,5% en els municipis mitjans o el 27% de les ciutats més importants del principat, la qual, s'incrementa al 65%, 58% i 61% respectivament si s'hi suma la despesa en obres i manteniment d'aquestes²³⁸. Un fet que denota un major cost de conservació de les infraestructures i equipaments d'una ciutat gran, però també el major marge de maniobra que aquestes poden tenir per iniciar un procés de modernització urbanística i en conseqüència també social.

En torn de la construcció d'aquest nou sistema tributari (tant de l'estat com dels municipis) així com del sistema polític que el sustentava, n'hem de destacar el caràcter restrictiu i elitista que aquest tenia, ja que responia a les necessitats d'un nou estat liberal que buscava defensar els interessos econòmics i polítics de la nova elit politicosocial d'arrel burgesa²³⁹.

Pel que fa a les desamortitzacions, més enllà de la transformació que van poder ocasionar a l'esquema econòmic ponentí, eminentment agrari, ens interessen per l'efecte que tenen sobre les institucions religioses, les quals, tenien un gran pes econòmic basat fonamentalment el control de la terra (i de les rendes que aquesta generava) i en ser grans entitats de crèdit a la Catalunya interior. És per això que la desamortització de les terres i

²³⁸ Jordi CASAS i ROCA, *La hisenda municipal catalana...*, op. cit., p. 269-270.

²³⁹ El paper burgés, i elitista, del nou estat liberal ha estat una constant a repetir en tots els estudis de les institucions polítiques de l'Espanya del XIX. entre altres, pot llegir-se a Josep Maria PONS i ALTÉS, "Finanzas municipales y fiscalidad...", op. cit., p. 44.

dels censals que aquestes institucions tenien, suposava de facto una reformulació de l'esquema econòmic en general, i del mercat creditici en particular, quedant liquidat el model censalista d'antic règim i obrint la porta a un seguit de nous instruments d'endeutament i de tinença de la terra propis del capitalisme.

L'Església, des del mateix moment de la feudalització de Catalunya, havien començat un important procés d'acumulació de terra i capital que a finals del segle XVIII i inicis del XIX va arribar a ser tant important que aguditzà profundament les contradiccions socioeconòmiques. En aquest context, les idees liberals, provinents eminentment de França i difoses en el marc de l'ocupació napoleònica, van trobar el terreny més que adobat per a germinar. A més, ja des de mitjans del segle XVIII, l'opinió pública més il·lustrada havia començat a posar les institucions religioses en el seu punt de mira, com pot quedar palès amb l'impagament de pensions de censal al Capítol de la Seu de Lleida que hem constatat en pàgines precedents.

A aquest context cal sumar-hi els greus problemes financers de l'estat (i aquí hi podem afegir també dels ajuntaments i altres administracions públiques). Unes dificultats financers les quals, com posa de manifest Jordi Nadal, contribueixen a dificultar el triomf de la revolució industrial a Espanya²⁴⁰.

Per Josep Fontana, les desamortitzacions, han de ser analitzades com una peça més d'una objectiu complex que va promoure canvis en la propietat i que per tant, s'han d'observar conjuntament amb altres peces del mateix puzzle com l'abolició del règim senyorial i els delmes, els tancaments de finques de conreu, o la privatització de recursos comunals i de propis. Un procés però que en absolut fou ni instantani, ni ràpid, ni homogeni en les diferents regions d'Espanya²⁴¹.

Malgrat tot, segons Carme Solsona, com a mínim el procés de desamortitzacions impulsat per Mendizábal, més que no pas solament voler impulsar realment una reforma agrària i integrar-se en l'esquema macro que descriu Fontana, que òbviament també, va estar

²⁴⁰ Jordi NADAL i OLLER, *El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913*, Ariel Historia, Barcelona, 1975.

²⁴¹ Josep FONTANA, 'La desamortización de Mendizábal y sus antecedentes', dins Ángel GARCÍA SANZ i Ramon GARRABOU (ed.), *Historia agraria de la España contemporánea. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Crítica, Barcelona, 1985, p. 243-244.

sustentat per motivacions “menors” com finançar les despeses de guerra, disminuir l’endeutament públic o afavorir una nova classe econòmica que tot i disposar de capital li mancava la terra i amb la qual es podien engreixar les files del Partit Progressista²⁴².

Feta aquesta introducció sobre les desamortitzacions, podem començar a fer referències d’aquests processos amb la venda dels bens de la Companyia de Jesús després de la seva dissolució²⁴³, però sobretot en el marc del govern de Godoy primer i seguidament durant el regnat de Josep I. Durant aquesta època es produí la primera temptativa desamortitzadora pròpiament dita, la qual, tot i no reeixir amb èxit, va obrir la porta a una constant que es faria omnipresent durant tota la primera meitat de segle.

En el decret de Chamartín, impulsat durant l’ocupació napoleònica, es justificava la desamortització de bens de l’Església Regular al·legant el gran creixement que aquesta havia tingut, pel que disposava reduir-la a un terç tancant dos de cada tres convents²⁴⁴. Un fet que ni que no acabés reeixint amb èxit arreu del territori va obrir la porta als processos posteriors, ficant convents i monestirs al punt de mira polític i sobretot econòmic.

Al seu torn, les corts de Cádiz, fins al moment del retorn de l’absolutisme de la mà de Ferran VII, van impulsar també reformes d’arrel liberal: es va suprimir el vassallatge, l’estat va assumir el control de senyorijs jurisdiccionals i d’aquells bens dels convents i monestirs ja suprimits pel govern napoleònic. Certament però, malgrat un llarg debat en sessió plenària, es van aturar temporalment l’aprofundiment en el procés de desamortització de bens eclesiàstics²⁴⁵. Precisament de l’any 1813, un any abans del retorn a l’absolutisme, hem localitzat un llistat de censals en mans dels convents de la ciutat de Lleida que es conserva a l’arxiu de la mateixa ciutat, el qual, segurament, fou

²⁴² Carme SOLSONA i SORROSAL, ‘La desamortització eclesiàstica a la província de Lleida (1838-1851)’, tesi doctoral, Universitat de Lleida, 1994, p. 705.

²⁴³ La Companyia de Jesús fou expulsada d’Espanya l’any 1767, seguint l’exemple portuguès i francès, i dissolta canònicament el 1773.

²⁴⁴ Artemi FOLCH, *Aspectes de la desamortització (segle XIX)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1973, p. 7. En relació a la desamortització napoleònica, és d’interès l’obra Joan MERCADER, ‘La desamortización en la España de José Bonaparte’, *Hispania: Revista Española de Historia*, núm. 122, 1972, p. 587–616.

²⁴⁵ Artemi FOLCH, *Aspectes de la desamortització...*, op. cit., p. 8.

realitzat amb la voluntat de conèixer les propietats dels convents per abordar una plausible desamortització futura²⁴⁶.

Va ser durant els anys del trienni liberal (1820-23) que es van començar a implementar de forma decidida les desamortitzacions de bens de clergat regular, però certament, la gran acceleració en la desamortització de bens eclesiàstics fou amb els decrets de Mendizábal i Espartero. En aquests decrets es va entrar ja a expropiar algunes de les propietats de l'església secular, i finalment, el toc definitiu va venir amb els processos impulsats pel govern de Pascual Madoz.

No volem entrar a comentar el gran nombre de referències bibliogràfiques existents sobre els diferents processos de desamortització impulsats a l'Espanya del XIX, però certament, en relació a l'impacte d'aquests processos sobre la hisenda pública, no podem passar sense fer menció a l'obra col·lectiva impulsada pels ministeris d'agricultura i d'economia i hisenda l'any 1986, la qual, incorpora un gran nombre d'estudis provincials i regionals que suposen magnífics exemples d'anàlisi i que van ser un important revulsiu per a l'aparició d'estudis posteriors²⁴⁷.

Si ens centrem en el context històric de la regió de Lleida durant aquests anys de canvi i implantació del liberalisme, una primera referència l'hem de fer a l'estudi realitzat per Quintí Casals sobre la realitat social i econòmica del moment, un historiador que de la mateixa manera que Josep Maria Pons, ha realitzat una vasta bibliografia sobre el vuit-cents lleidatà²⁴⁸.

²⁴⁶ AML, Censals de les institucions religioses de Lleida de l'any 1813, ref. 709.

²⁴⁷ D. A., *Desamortización y hacienda pública*, Ministerio de Agricultura y Alimentación i Ministerio de Economía y Hacienda, Madrid, 1986.

²⁴⁸ Quintí CASALS BERGÉS, *Canvi econòmic i social en el pas de l'Àntic Règim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1999. D'aquest mateix historiador podem destacar la seva tesi doctoral, centrada en la regió de Lleida durant els anys de la regència d'Espartero Quintí CASALS BERGÉS, 'La Lleida dels progressistes (1840-1843)', tesi doctoral, Universitat de Lleida, 1997, la qual, ha estat revisada i publicada a Quintí CASALS BERGÉS, *El Trienni progressista a la Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*, Pagès Editors, Lleida, 2000. Entre l'obra de Josep Maria Pons cal que fem una referència especial a les reflexions fetes sobre les finances municipals lleidatans a mitjans del segle XIX a Josep Maria PONS i ALTÉS, "Finanzas municipales y fiscalidad...", op. cit., així com al llibre Josep Maria PONS i ALTÉS, *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX (1843-1868)*, Pagès Editors, Lleida, 2002.

Entrant a fer uns breus comentaris sobre el primer vuit-cents ponentí, hem de fer esment a la realitat demogràfica (i econòmica). En l'estudi realitzat per Antoni Jové sobre la població lleidatana es posa de manifest que ja a les acaballes del set-cents, tot i no aturar-se el creixement absolut de la població, en termes relatius, comença una important pèrdua de pes de Lleida en relació a altres ciutats del Principat que farà que progressivament es vagi perdent influència sobre el conjunt del país²⁴⁹.

En termes econòmics, en el marc de la distribució regional de la producció, es produeix també un creixement agrari basat en l'especialització cerealística, i especialment bladera, que juga un paper determinant en l'aparició de la nova burgesia agrària²⁵⁰. Malgrat tot, aquest creixement no fou suficient per que Lleida guanyes tampoc pes relatiu en l'estructura econòmica catalana, accentuant-se un endarreriment relatiu cada cop més pronunciat.

Malgrat tot, fou durant aquells anys que la modernitat, tant en termes urbanístics com polítics i socials, arriba a la capital de Ponent, tot i que possiblement de forma més moderada que al litoral català²⁵¹. La desamortització de convents no solament va servir per captar recursos sinó també per instal·lar als vells edificis diferents equipaments necessaris per la ciutat. L'agricultura seguí sent el pal de paller de l'economia lleidatana, però els contractes cada cop més "proletaritzadors" van anar guanyant pes dins un model agrari tradicional (de base emfitèutica). Socialment, els principis igualitaris donaren un pes cada cop més preeminent al capital en un nou model de diferenciació social²⁵².

²⁴⁹ Antoni JOVÉ, 'Població, propietat i canvi social a Lleida (1780-1930)', tesi doctoral, Universitat de Lleida, 2015.

²⁵⁰ Enric VICEDO-RIUS, *Les Terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents...*, op. cit.

²⁵¹ L'impacte de les idees liberals a la ciutat de Lleida i a la seva regió econòmica han estat relativitzats tant pels estudis de Manel Lladonosa com de Josep Maria Pons; Manuel LLADONOSA, *Carlins i liberals a Lleida*, Pagès Editors, Lleida, 1993, i Josep Maria PONS i ALTÉS, *Moderats i progressistes a la Lleida...*, op. cit., p. 41-45.

²⁵² Quintí CASALS BERGÉS, *Canvi econòmic i social...*, op. cit. p. 197-198. En torn del paper de l'emfiteusi i la seva convivència amb els sistemes de propietat liberal vegi's Carme SOLSONA i SORROSAL, 'La desamortització eclesiàstica...', op. cit., p. 301-315. Per parlar del paper que va tenir el sistema de propietat emfitèutic a la Catalunya medieval i moderna, és d'interès també la magnífica síntesi presentada a Eva SERRA i PUIG, 'Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya', *Estudis d'història Agrària*, núm. 7, 1989, p. 127-138. Dins dels canvis agrària del XIX, és de gran interès ressaltar com les llicències de cultiu o els contractes de parceria, tot i no ser pas instruments jurídics de nova creació, van jugar un paper essencial en la "proletarització" del món rural. En aquesta direcció és de gran interès l'article d'Enric Vicedo que reflexiona sobre aquest procés a les Terres de Lleida, així com les reflexions que fan Mónica Bosch, Rosa Congost i Jaume Santaló per la regió de Girona. Ambdós articles publicats en un número de

Si ens centrem específicament en el paper de les desamortitzacions, hem de començar referenciant les aportacions realitzades per Carme Solsona en la seva tesi doctoral sobre la venda de bens eclesiàstics. En aquest treball, Solsona, més enllà d'explicar la idiosincràsia de les desamortitzacions i el paper que aquestes tenen en el procés de canvi de l'Antic Règim a una societat liberal, fica un accent especial en els canvis i sobretot en les continuïtats que es van produir sobre l'economia agrària lleidatana²⁵³.

Amb tot però, no podem parlar de les desamortitzacions sense fer referència a un dels canvis més importants que aquestes van produir, o com a mínim accelerar; el del model de la propietat de la terra. Aquests processos, a més de treure a subhasta terres de l'Església i propis dels comuns (d'entre els que es va amagar algun comunal), van contribuir a aguditzar les contradiccions d'un model emfitèutic heretat d'altres temps per impulsar un model de propietat absoluta (tot i que encara s'utilitzarien contractes d'explotació de la terra de base emfitèutica, tot i que cada com més "proletaritzadors"). El concepte de propietat absoluta, certament, va ser una de les grans ensenyas del liberalisme.

La petita pagesia, sobretot la que venia arrastrant problemes crediticis, va ser una de les primeres víctimes de la crisi d'Antic Règim. La diferenciació social, cada cop més visible al món rural, contribueix a que els pagesos més endeutats s'acabin proletaritzant, al temps que els més benestants acumulin terra i puguin comprar treball. Les vendes a carta de gràcia, utilitzades com a mesura desesperada, venen sovint lligades a nous contractes de parceria que materialitzen aquesta proletarització. A més, una agricultura cada cop més adreçada al mercat contribueix a accelerar aquest procés²⁵⁴.

la revista *Estudis d'Història Agrària* dedicat a diferents formes contractuals d'explotació de la terra a Catalunya: Enric VICEDO-RIUS, 'Emfiteutes, arrendataris, parcers i cultivadors amb llicència. La contractació agrària a les planes occidentals catalanes, 1760-1860', *Estudis d'història agrària*, núm. 11, 1997, p. 109-129; Mònica BOSCH, Rosa CONGOST and Jaume SANTALÓ, 'Vessana a Vessana. Reflexions sobre la pràctica dels establiments emfitèutics a la regió de Girona (segles XVIII-XIX)', *Estudis d'història agrària*, núm. 11, 1997, p. 11-35.

²⁵³ Carme SOLSONA i SORROSAL, 'La desamortització eclesiàstica...', op. cit.

²⁵⁴ Sobre aquest procés de proletarització agrària del camp lleidatà poden llegir-se Montserrat MORENO i GENÉ, 'Crèdit rural i endeutament pagès a la ciutat de Lleida, 1808-1840', *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 35, 1997, p. 73-96. i Montserrat MORENO i GENÉ, 'L'organització de l'explotació agrícola al terme de Lleida (1808-1840)', *Dovella*, núm. 45, 1993, 17-27.

Finalment, una darrera consideració a realitzar ha d'anar en la direcció d'afirmar que la desarticulació del mercat creditici regional, liderat per les institucions religioses, i el fet que aquest procés es produís en un context de major necessitat de capital tant públic com privat (entre altres, fruit de les incipients demandes industrials), van encarir el preu del diner, contribuït així a l'aparició de nous agents de crèdit, entre els quals en destacà la banca privada moderna.

8.1 Institucions religioses, desamortitzacions i mercat de censals

Contextualitzada la realitat política i territorial, i per donar una visió final de l'evolució del mercat censalista, hem realitzat algunes indagacions als fons documentals referent a les desamortitzacions de censals, així com a diferent documentació trobada a l'AML relativa a aquest procés. Certament però, cal admetre que la recerca documental realitzada sobre aquest segle no s'ha realitzat de forma sistemàtica, car, simplement analitzar els censals durant les diferents desamortitzacions del segle XIX suposaria un estudi d'un abast que en les poques pàgines següents no podem abordar. Per tant, el que presentem, és un estudi preliminar que ens permeti donar una mínima visió de conjunt, deixant oberta la porta a un aprofundiment futur.

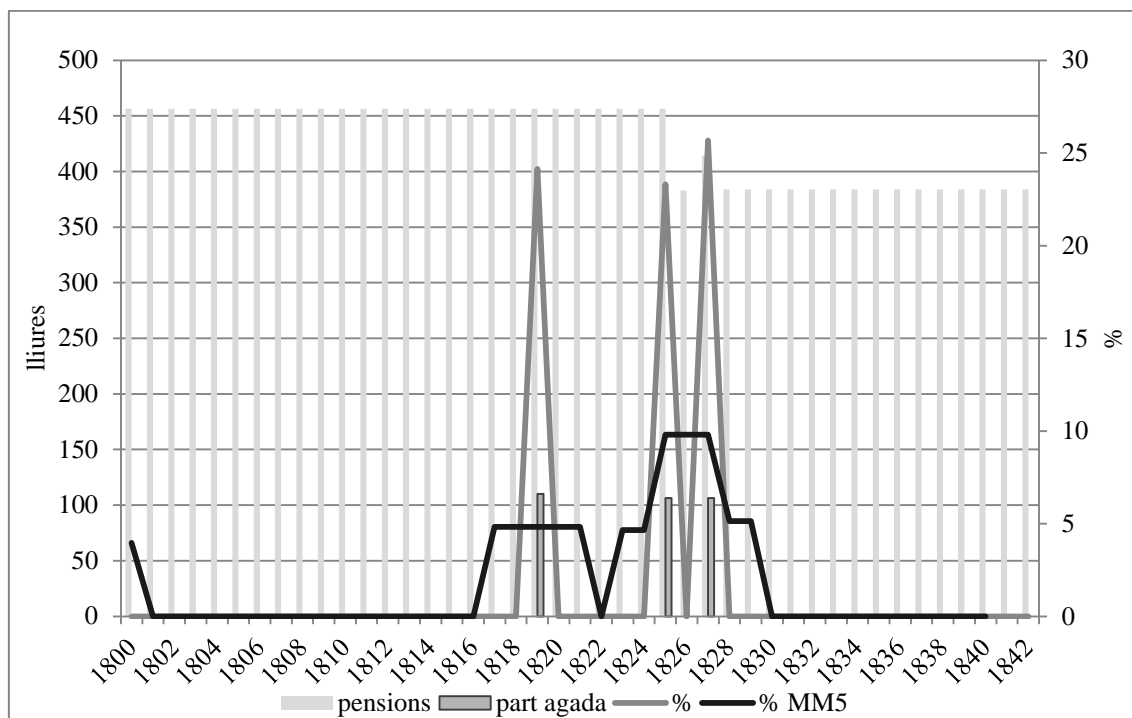
Si reprenem els comentaris realitzats sobre l'estat en el que es trobava el mercat de censals municipals a finals del segle anterior, i per tal de tornar a ficar l'èmfasi en la decadència del comerç d'aquest títols, podem començar ressaltant la paralització observada gràcies als fons de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol de la Seu de Lleida. Mitjançant els llibres de capbreus d'aquesta institució, havíem reconstruït no solament l'evolució del total del deute municipal en mans del capítol catedralici des de l'any 1690, sinó que també el percentatge de pagament de les pensions²⁵⁵. En aquest punt, hem cregut convenient retallar en un nou gràfic solament les dades relatives al segle XIX per tal d'emfatitzar determinats aspectes.

L'objectiu de tornar a reproduir parcialment aquesta informació ve donat per la necessitat d'insistir en l'impagament que es produeix de les pensions de censal des de finals del

²⁵⁵ Al gràfic 23 pot veure's representada la sèrie completa des de l'any 1690 fins al 1842.

segle XVIII. Un fet que fou donat, segurament, per motivacions polítiques i que contribueix a la mort d'aquesta tipologia de títols.

Gràfic 33: Evolució dels interessos del deute municipal amb l'Administració dels Aniversaris del Capítol (1800-1842)

Font: ACL, llibres de capbreus de de la mateixa administració dels anys 1800-1842, ref. 281-290.

Al llarg dels quaranta dos anys en els que s'allarga aquesta sèrie pel segle XIX, solament en tres es registra alguna mena de pagament en concepte de pensions; l'any 1819 el municipi de Lleida paga el 56% del total de les pensions a pagar durant aquell anys (en feia més de 20 que no registrava cap pagament), i el de les Borges Blanques unes simbòliques 3 lliures i 15 sous de les 27 que li corresponien. Els altres dos anys en els que s'anoten moviments comptables són 1825 i 1827, en aquest cas són pagaments de pensions també de l'Ajuntament de Lleida i ho fa durant els mateix període que materialitza una lluçió d'alguns dels censals deguts, reduint el total del seu deute prop del 40%. La reducció de l'endeutament de Lleida però, queda relativitzada en el gràfic a causa d'un increment de la quantitat a pagar per Bell-lloc a partir d'aquell mateix any. Aquest increment dels pagaments a fer per aquest comú no creiem que sigui pas causat per un augment de l'endeutament, sinó possiblement per una negociació de les

condicions dels censals deguts, car, la nova quantitat a pagar pel municipi és idèntica a la que havia hagut de satisfer fins 1750.

No creiem tampoc, que el fet que els tres pagaments es produïssin en tres anys de governs absolutistes fos pas una casualitat, i menys encara que la lluïció es realitzés durant els primers anys de la Dècada Ominosa per part del municipi que rebia més influència polítiques i socials del govern del regne.

Més enllà d'aquests fets, que certament són més aviat anecdòtics, la tendència general dels comptes capitulars és la de la continuïtat en la paràlisi; uns nivells d'endeutament per censal molt estables, amb un nivell de lluïcions gairebé inexistent i un impagament de les pensions gairebé absolut que se'ns dubte, conjuntament amb el debat polític general en torn de les desamortitzacions, va contribuir a desincentivar les inversions en títols de censal, les quals, ja estaven ben tocades des de mitjans de la centúria anterior quan es va reduir el tipus d'interès.

Cal tenir present també que el paper econòmic del capítol catedralici, així com el d'altres institucions eclesiàstiques que actuaven de creditors, va quedar greument tocat a causa de les lleis en pro de la supressió del règim senyorial; és interessant recordar que l'ens catedralici era el delmador universal del terme de Lleida, així com d'un bon nombre de pobles de la plana.

A més a més, amb la llei de desamortització de 1841 tots els bens de de la catedral van passar a mans de l'Administración de Bienes Nacionales, tant fossin terres com censals, incloent els que eren propietat de beneficiats i capellanies. Aquests darrers però, constituïts en la Unió Laïcal de Beneficiats, van recórrer l'expropiació, que consideraven il·legal, i van aconseguir un recurs favorable. Malgrat tot, la raó els va arribar quan els seus bens, majoritàriament censals, ja havien estat subhastats, pel que van ser compensats amb terres del mateix capítol que no havien sortit encara a subhasta o que havien estat simplement arrendades, obrint una disputa entre el mateix Capítol i els Beneficiats que s'allargaria dècades. El Capítol, per la seva part, presentant també reclamació, aconseguí conservar el latifundi de Montagut. Aquest fet serveix per explicar com malgrat els

processos de desamortització sobre els bens de l'Església, part de les terres del capítol van seguir estant en mans de beneficiats²⁵⁶.

Tanmateix, el més interessant d'aquest exemple sobre els beneficiats de Lleida és que ens permet observar com tot i la caiguda en l'ús dels censals, aquests no perden el seu valor i els seus titulars mantenen poder econòmic, ja que els beneficiats de la Seu de Lleida reben terres per compensar l'expropiació d'aquests títols, de les quals, en trauran rèdits importants.

Partint de les mateixes dades de municipis creditors del capítol, també hem cregut necessari comentar quins eren els municipis endeutats amb dita institució, i de la mateixa manera que hem fet amb figures precedents, hem intentat plasmar la distribució territorial dels comuns endeutats. En aquest cas però, hem agafat les dades de 1842, que és el darrer any en el que en tenim registre i que serveix per il·lustrar la xarxa creditícia capitular just abans que aquests títols fossin desamortitzats²⁵⁷.

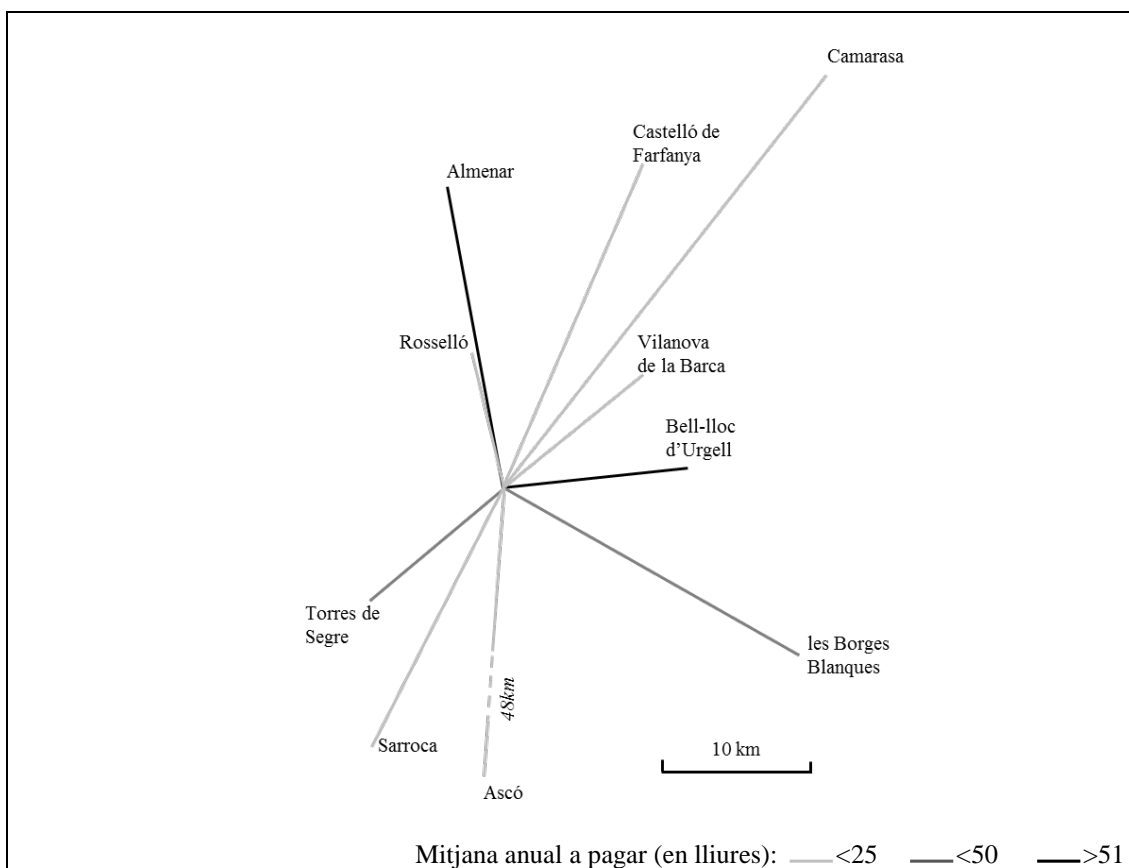
El fet que els canvis produïts durant el segle es limitin als ja comentats referents als municipis de Lleida i Bell-lloc d'Urgell, fan que les dades mostrades en la figura 7 puguin ser extrapolables per les tres dècades anteriors. Amb aquesta figura, el que hem volgut reiterar, és el poc dinamisme que mostra el mercat de censals. Tot i que en relació a la figura referent a la segona meitat del XVIII desapareguin vuit municipis, set d'aquests ho fan entre 1755 i 1769, i Almacelles, que és el darrer comú en cancel·lar el seu deute amb el Capítol, ho fa l'any 1785. Un fet que posa de relleu que després de la crisi de finals del segle XVIII, si bé es pugui millorar la tasa d'endeutament, la cancel·lació de censals no serà pas ja una prioritat.

Les dades consultades ens porten a pensar que la pèrdua gairebé total de dinamisme del paper de censalista del Capítol de la Seu de Lleida va afectar el gruix de les institucions religioses, tant les de l'Església secular com de la regular, així com segurament tot el mercat de censals.

²⁵⁶ Enric VICEDO-RIUS, *Pagesia, accés a la terra i desenvolupament...*, op. cit., p. 107, i Manuel LLADONOSA, Antoni JOVÉ i Enric VICEDO-RIUS, *Història de Lleida...*, op. cit., p. 194-195.

²⁵⁷ La comparativa d'aquesta figura s'ha de fer amb la figura 6, referent a la segona meitat del XVIII, així com amb les figures 3 i 5, les quals mostren la mateixa sèrie de dades pels anys finals del segle XVII i a la primera meitat del XVIII respectivament.

Figura 7: Municipis endeutats amb l'Administració dels Aniversaris del Capítol de Lleida i total de pensions anuals a pagar (1842)²⁵⁸

Font: ACL, llibre de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1840-1844, ref. 289.

Partint d'aquesta premissa, tot i no disposar de dades serials que ens permetin donar una visió evolutiva d'altres institucions, hem localitzat un interessantíssim llibre a l'AML en el que es relacionen tots els censals en mans de vuit convents de la ciutat. Aquesta documentació de l'any 1813, lligada segurament als processos de desamortització de bens de l'Església regular, ens permet presentar un mínim anàlisi del paper d'aquests en el mercat censalista.

Amb aquesta voluntat, en el quadre 15, hem intentat plasmar el volum de censals que cada un dels vuit convents tenia sota el seu control, així com el pagador d'aquests i, si les dades ens ho han permès, l'any en que, de mitjana, van ser creats aquests títols. Certament

²⁵⁸ En aquesta figura hem elidit la ciutat de Lleida, també deutora del capítol, pel fet de compartir municipi amb la seu episcopal.

però, som conscients del fet que anotar aquesta darrera informació, tot i tenir interès, ens proporciona poca informació. Un fet que hem intentat solucionar creant un quadre de freqüències dels moments de creació dels censals dels que en tenim dades amb el que hem elaborat el gràfic 34.

Quadre 15: Censals en mans dels convents de la ciutat de Lleida l'any 1813

	Número censals	Any creació (mitjana)	Valor censals (en lliures)	%
Convent dels Dominics	145	1765,5	40196,78	100
Particulars	142	1765,5	37055,12	92,18
Ajuntament de Lleida	2	-	2441,67	6,07
Catedral de Lleida	1	-	700	1,74
Convent dels Carmelites Descalços	175	1754,3	39390,48	100
Particulars	174	1754,2	39250,58	99,64
Admin. Dels expòsits de Lleida	1	1765	140	0,36
Convent de Monges Clares*	33	1722,8	4919,79	100
Convent de Monges de l'Ensenyança	73	1777,5**	36593,25**	-
Particulars	71	1777,5**	36593,25**	-
Ajuntament de Lleida	1	-	-	-
Capítol de la Catedral de Lleida	1	-	-	-
Convent dels Carmelites Calçats	61	-	8315**	100
Particulars	59	-	8315**	99,88
Casa de la Misericòrdia de Lleida	1	-	-	-
Confraria de Sant Salvador	2	-	10**	0,12
Convent dels Trinitaris Calçats	38	-	3841,67**	100
Particulars	37	-	3416,67**	88,94
Ajuntament de Lleida	1	-	425	11,06
Convent dels Mercedaris*	30	1767,8	4916,92	100
Convent de les Carmelites Descalces*	35	1760,3	11291,31	100

* tots els censalistas són particulars.

**no es disposa de dades de com a mínim el 30% dels censals.

Font: AML, Censals de les institucions religioses de Lleida de l'any 1813, ref. 709.

El primer element a destacar dels censals a mans dels convents, diferencial amb el Capítol de la Catedral, és una major especialització en el crèdit privat. Tres dels convents solament disposen de censals emesos per particulars i en els altres, el domini dels censals de particulars és també inqüestionable. A més, dels vuit convents de la ciutat, solament tres disposen de deute municipal de Lleida (quatre títols en total), essent aquest l'únic municipi que apareix a la llista de deutors.

Entre els creditors, podem comentar també la presència d'altres institucions religioses, totes elles de la ciutat, i les quals, també van participar del negoci dels censals com a creditores. Aquest fet ens fa destacar dos elements d'interès. El primer és que als censals no solament s'hi personessin els pobres, sinó que la complexitat d'aquest mercat feia que s'hi pugues acudir per múltiples raons, aconseguint uns diners a baix preu els quals podien servir per a realitzar noves inversions. El segon element a destacar, és que tots els creditors no particulars (que certament són una minoria) són de la mateixa ciutat, i a falta de destacar l'origen dels particulars, el qual no hem pogut resseguir, podem intuir una especialització molt més local que no pas la Seu de Lleida.

Un altre element a destacar és el valor mitjà dels censals en mans dels convents. Si per a calcular aquesta xifra no contemplem els censals emesos per altres institucions i per l'Ajuntament de Lleida, tenim informació de 532 venuts per particulars, els quals, tenen un valor mitjà de 255,19 lliures de principal. Una mitjana força superior a les 163,45 lliures dels 317 censals de particulars que l'any 1842 registra la parròquia de Sant Llorenç i les 163,4 dels 375 de Santa Maria Magdalena, ambdues de la mateixa ciutat de Lleida²⁵⁹. Un fet que encaixa perfectament amb el relatat per Carme Solsona, qui afirma que era superior el valor dels censals en mans del clergat regular que del secular, ja que els grups socials més alts acudien a convents a sol·licitar crèdit, mentre que eren les classes socials més baixes les que anaven a institucions seculars, com ara les parròquies²⁶⁰.

Aquesta darrera afirmació però, per bé que la puguem manllevar de Carme Solsona i corroborar parcialment en base a dades dels convents i parròquies de la ciutat, més clarament l'haguéssim pogut il·lustrar si haguéssim disposat de la xifra del valor mitjà dels censals en mans d'alguna parròquia o comunitat de preveres de la regió que ens hagués permès comparar-les amb les del convent dels Trinitaris d'Anglesola (annex 12), del que hem localitzat una mostra de 81 títols emesos per particulars de sis pobles de l'entorn més immediat del convent. El més llunyà d'aquests municipis és Linyola, a poc més de 16 quilometres en línia recta, denotant una àrea d'influència clarament local que

²⁵⁹ AHL, Inventari de censos de les parròquies de Sant Llorenç i Santa Maria Magdalena de Lleida, ref. AHL260-21-T2-262.

²⁶⁰ Carme SOLSONA i SORROSAL, 'La desamortització eclesiàstica...', op. cit., p. 717.

fa que difícilment puguem comparar les dades d'aquest convent amb les d'altres institucions de la ciutat de Lleida.

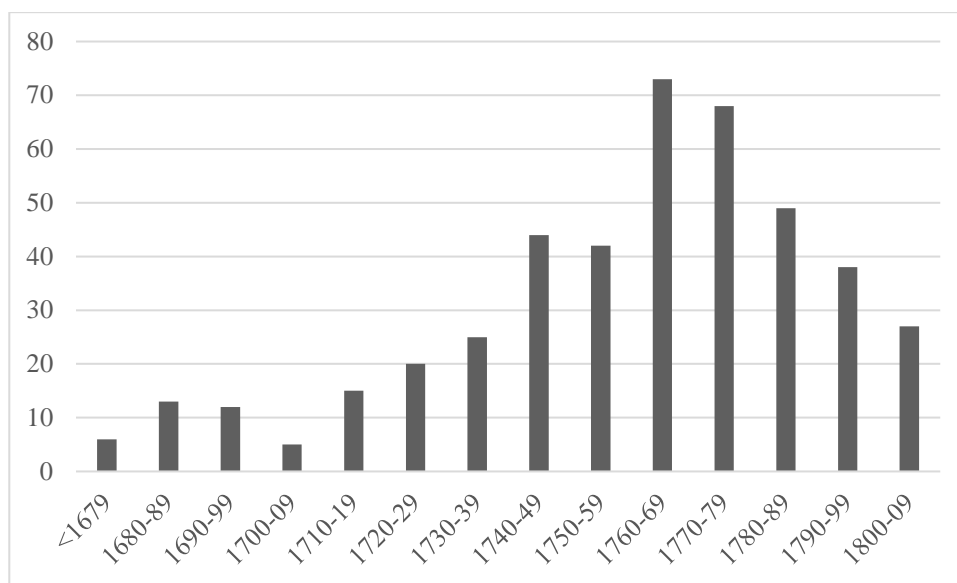
Tot i no que la falta de dades ens permeti també comparar el volum total dels censals del Convent dels Trinitaris d'Anglesola amb el del mateix ordre radicat a la ciutat de Lleida, podem intuir que el valor mitjà dels títols seria força superior a la ciutat, ja que aquest, per una banda, actuava de casa mare i realitzava la compra de títols més importants, però per altra, disposava del públic potencial d'una ciutat amb un major dinamisme econòmic que el de la zona de secà d'Anglesola.

En relació al valor mitjà dels títols de diferents institucions religioses, si prenem el valor mitjà dels venuts per particulars en mans Capítol de la Seu, ni que siguin observant les dades de l'exercici comptable de 1748, obtenim una dada força superior a la dels convents i parròquies, de 465,63 lliures, car, el potencial d'aquesta gran institució sobrepassa les dinàmiques generals.

Finalment, les dades referents a l'any de creació dels censals ens marquen una mitjana sempre anterior a la dècada dels 80 del segle XVIII, però conscients de la limitació d'informació que ens pot donar aquesta dada, i amb la voluntat d'aportar més proves que ens ajudin a afirmar el desballestament del mercat de censals, hem presentat un gràfic en el que hem anotat el decenni en el que es creen els 437 censals dels convents de la ciutat de Lleida dels que en tenim informació del total de 590 títols.

Òbviament, aquest gràfic no ens pot servir per parlar, en línies generals, dels moments de creixement de l'endeutament general al llarg dels segles XVII i XVIII, ja que la lluitació de censals en èpoques de bonança fa desaparèixer els censals més antics. El que sí que podem constatar és la forta caiguda de l'emissió de censals a partir de la segona meitat de la dècada dels 60, la qual, encaixa amb la caiguda general de l'emissió de censals constatada ja a l'apartat 7.4 i a la lluitació de títols que en aquest mateix període realitza l'Ajuntament de Lleida.

Gràfic 34: Any de la creació dels censals en mans dels vuit convents de la ciutat de Lleida l'any 1813

Font: AML, Censals de les institucions religioses de Lleida de l'any 1813, ref. 709. Poden consultar-se les dades utilitzades per fer aquest gràfic a l'annex 13.

Si volem utilitzar documentació relativa a les desamortitzacions per presentar una visió final de l'estat del mercat de censals, hem de fer menció al gruix de les desamortitzacions de censals del segle XIX, que va tenir lloc sobretot a partir de la desamortització del govern de Juan Álvarez Mendizábal i posteriorment amb les del govern del general Espartero.

En relació a la desamortització de censals de la dècada dels 40, hem de tornar a fer menció a l'estudi de Carme Solsona, qui afirma que dels 10821 posats a la venda, 6060 estaven en mans de l'Església secular i els 4761 restants de la regular, tot i que els d'aquests segons eren de més valor, no obstant, solament se'n van vendre 721 adquirits per 23 compradors, 11 dels quals eren els mateixos deutors que van aprofitar aquest procés per redimir el deute. Geogràficament, a nivell provincial, Solsona, atribueix a la ciutat de Lleida la major concentració de censals trets a la venda (i de censals de més valor), seguit de la Seu d'Urgell i de Balaguer²⁶¹. Un fet que ens ajuda a corroborar el gran pes que tenien els capítols de les catedrals en dit negoci, ja que la Seu d'Urgell també disposava

²⁶¹ Carme SOLSONA i SORROSAL, 'La desamortització eclesiàstica...', op. cit., p. 716-717.

de seu episcopal i Balaguer, si bé no en tenia, gaudia d'un bon nombre d'institucions religioses entre les destacava un capítol que tot i no ser catedralici, assumia part del rol econòmic d'aquest a causa de la llunyania de la Seu d'Urgell.

Entre la nombrosa documentació conservada a l'AHL referent a les desamortitzacions, hem volgut ressaltar uns documents de 1846 que descriuen els censals en mans de dues parròquies de la mateixa ciutat de Lleida; Sant Llorenç i Santa Maria Magdalena. Les dues amb un pes important en la vida religiosa del municipi, i òbviament, també en la vida econòmica i financera.

Per il·lustrar aquest pes, podem ressaltar de nou que la parròquia de Sant Llorenç, segons la capbreuació de censals de l'Ajuntament de Lleida de 1774 (ja referenciada anteriorment i amb les dades reproduïdes a l'annex 10), conjuntament amb la de Sant Joan, era la parròquia lleidatana amb més pes entre els creditors del municipi, tenint censals de l'ajuntament per valor de 2250 lliures, els que suposaven el 4,5% del deute del municipi. La de Santa Maria Magdalena, en canvi, tenia un pes més moderat però també destacable; disposava d'un censal per valor de 353 lliures, el que representava un 0,5% del total del deute.

A més de per constatar l'evident pes econòmic d'ambdues parròquies, en aquest apartat, hem cregut convenient treballar i reproduir algunes de les dades del fons de desamortitzacions sobre els censals que aquestes tenien per tal de poder introduir alguna reflexió sobre l'especialització que cada agent de crèdit tenia en el mercat de títols de censal.

Tot i que la part més important de censals d'aquestes dues parròquies eren títols venuts per particulars, en ambdós casos més del 90%, volem ficar el punt de mira en on requeia el percentatge de títols restant. Certament, en relació als particulars, i fent referència a la tesi de Carme Solsona, ja havíem comentat que els qui acudien a la recerca de capital a institucions de l'església secular demanaven poder vendre censals més econòmics que els qui ho feien a convents i monestirs²⁶².

²⁶² Carme SOLSONA i SORROSAL, 'La desamortització eclesiàstica...', op. cit., p. 717.

Quadre 16: Relació de censals en mans de la Parròquia de Sant Llorenç de Lleida de l'any 1846 (en rals de billó)

	Valor censals	%	Pensions anuals	Deute acumulat des de 1842	% pagament pensions des de 1842
Particulars	685155,88	93,17	20554,68	65755,50	36,02
Institucions religioses	27046,08	3,68	881,38	3226,41	20,47
Comunitat de Sant Joan	1066,67	0,15	32	**	-
Capítol*	6726,47	0,91	201,80	863,03	14,46
Confraria de Sant Salvador*	1066,67	0,15	32	135,5	15,31
Clergat i confraries de Sant Salvador i Santa Maria*	6613,73	0,90	198,41	859,29	13,38
Convent de Santa Clara	2950,98	0,40	88,53	397	14,38
Obra de Sant Llorenç	7110,78	0,97	213,32	913,91	14,32
Beneficiat de Sant Nicolau de Sant Llorenç	444,12	0,06	13,32	43,74	34,35
Prior de Sant Pau	1066,67	0,15	32	31,94	80,04
Confraria d'adobers	1866,67	0,25	56	237,68	15,12
Ajuntament de Lleida	21332,35	2,90	639,97	2740,56	14,35
TOTAL	735400,98	100	22062,03	71960,15	34,76

* Entenem que fa referència al capítol i a les confraries de la Seu de Lleida

** La xifra no es visible, per tant, tant en el sumatori de debit com en el % de pagament de pensions, s'ha elidit completament aquesta comunitat

Font: AHL, Inventari de censos de la Parròquia de Sant Llorenç de Lleida, ref. AHL260-21-T2-262.

Si bé l'Ajuntament de Lleida apareix entre els deutors dels dos temples parroquials, essent el qui té un deute de major valor (sense contemplar el que puguin tenir els particulars), la Parròquia de Sant Llorenç mostra una clara especialització creditícia amb altres institucions de l'Església. Disposa de censals de sis institucions "col·lectives", totes elles creditors en algun moment dels segles anterior del comú de la ciutat, de dos institucions unipersonals (un beneficiat i un prior), i d'una confraria de la mateixa ciutat. Un fet que òbviament mostra la complexitat de la xarxa de censals i de nou ens serveix per posar de manifest que no solament els qui estan en situació de penúria econòmica eren els qui compraven censals.

La Parròquia de Santa Maria Magdalena, en canvi, més enllà de l'alt percentatge de capital prestat a particulars, disposava únicament de municipis entre els seus deutors, denotant això, una certa especialització en aquest sector. En total, són vuit els ajuntaments endeutats amb una parròquia que de ni de lluny, tenia el potencial econòmic del Capítol

de la Catedral, però malgrat tot, la seva xarxa creditícia era també considerable, així com el valor d'aquests títols.

Quadre 17: Relació de censals de la Parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida de l'any 1846 (en rals de billó)

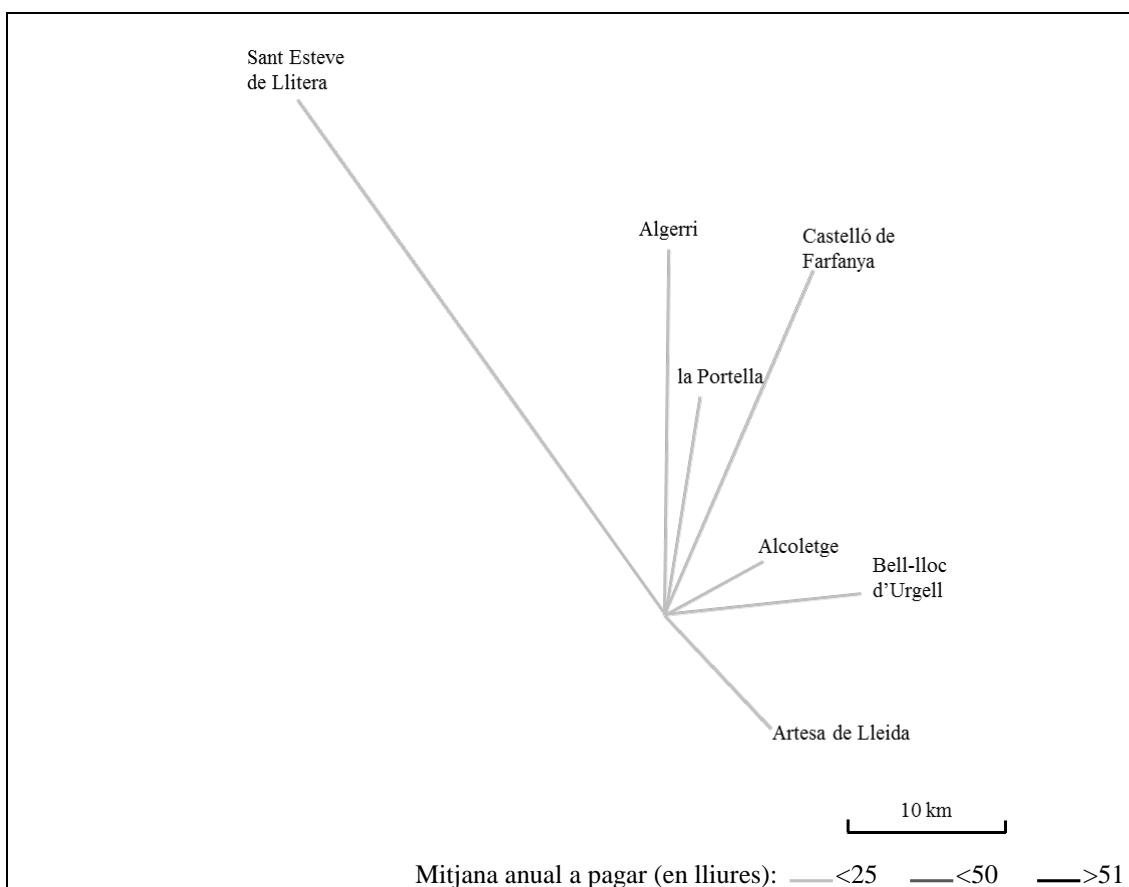
	Valor censals	%	Pensions anuals	Deute acumulat des de 1842	% pagament pensions des de 1842
Particulars	684473,53	95,85	20534,21	65152	36,54
A Municipis	29605,88	4,15	888,18	3785,97	14,75
Castelló de Farfanya	1066,67	0,15	32	137,03	14,36
Lleida	14431,37	2,02	432,94	1853,71	14,37
Bell-lloc	3413,73	0,48	102,41	438,53	14,36
Algerri	1066,67	0,15	32	137,03	14,36
Artesa	3973,53	0,56	119,21	493,35	17,23
La Portella	1173,53	0,16	35,21	150,76	14,35
Sant Esteve de Llitera	3413,73	0,48	102,41	438,53	14,36
Alcoletge	1066,67	0,15	32	137,03	14,36
TOTAL	714079,67	100	21422,39	68937,97	35,64

Font: AHL, Inventari de censos de la Parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida, ref. AHL260-21-T2-262.

Per realitzar aquesta comparativa, de la mateixa manera que hem fet amb les dades dels municipis deutors de censals al capítol, hem intentat plasmar sobre mapa la distribució geogràfica d'aquest ajuntaments, per tal de comparar la xarxa que tenia aquesta parròquia l'any 1846 amb la del capítol de quatre anys abans (vegi's la figura 7). Certament però, atenent al fet que les dades del fons de desamortització estan preses en rals de billó, i les del capítol en lliures catalanes, per tal de poder comparar el volum del deute mostrat en ambdues figures, hem transformat a lliures les dades de la Parròquia de Santa Maria Magdalena²⁶³.

²⁶³ Un ral es divideix en 34 maravedís, i l'equivalència en lliures és de 0,09375 per cada ral de billó. Vegi's annex 1.

Figura 8: Municipis censalistes de la Parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida i total de pensions anuals a pagar (1846)²⁶⁴

Font: AHL, Inventari de censos de la Parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida, ref. AHL260-21-T2-262.

La comparativa de les dues xarxes creditícies, en primer lloc, ens permet ressaltar l'obvietat: tant en nombre de municipis com en valor dels censals, és molt més destacable el pes que tenia el Capítol de la Catedral. En relació al crèdit parroquial, a excepció de la ciutat de Lleida, que hauria de pagar unes 40,58 lliures anuals en concepte de pensions, la resta dels municipis endeutats amb aquesta institució es situarien en el primer dels tres intervals marcats (amb una pensió anual inferior a les 25 lliures). En segon lloc però, ens sembla suggestiu ressaltar com, dels vuit municipis, solament tres estan endeutats amb les dues institucions (Lleida, Castelló de Farfanya i Bell-lloc d'Urgell) i un quart, Sant Esteve de Llitera, tot i només aparèixer entre els deutors de la parròquia, fins als inicis de

²⁶⁴ En aquesta figura hem elidit la ciutat de Lleida, també deutora de la parròquia, pel fet de compartir municipi amb aquesta institució.

la centúria anterior també apareixia entre els pagadors de pensions al capítol. Uns fets que poden posar de relleu com ambdues institucions religioses havien teixit diferents xarxes territorials de crèdit per censal, arribant cada una d'elles als municipis que l'altra no hi tenia negoci.

No podem deixar de fer referència a qui eren els particulars que venien títols; si bé les dades amb les que hem treballat ens han dificultat poder fer un seguiment exhaustiu d'aquests, així com de les necessitats que els portaven a vendre'ls, ens limitarem aquí a reproduir un altre cop les dades de Carme Solsona sobre la titularitat dels censals desamortitzats en mans de les institucions religioses, car, és qui més a fons ha estudiat aquest procés a la Província de Lleida; el 34,85% eren pagesos, el 26,34% comerciants, el 13,72% menestrals, el 12,13% jornalers, el 11,91% professionals liberals i l'1,07% nobles²⁶⁵.

Aquestes dades ens serveixen per posar de manifest la importància de l'endeutament pagès, amb el qual, durant tota l'edat moderna, i de manera més accelerada en aquesta fase final de l'antic règim, es va accentuar la diferenciació social que va portar als pagesos més benestants a acumular de capital agrari (i econòmic en general).

Amb intenció d'anar culminant aquest breu bloc sobre el segle XIX, volem aprofitar les dades d'aquestes dues parròquies per tornar a ressaltar l'impagament de les pensions dels censals. Quan es procedia a la venda per subhasta d'un títol, no solament es venia el valor del principal, sinó també els impagaments pendents d'un nombre determinat d'anys, raó per la qual, en els inventaris previs a la venda, consten les pensions no pagades corresponents als anys posteriors a 1842. Malgrat tot, atès que aquest inventari no es va realitzar a any tancat, en les dades, no apareix com a reconegut el deute les pensions a pagar durant l'any 1846 amb posterioritat a la data del document, per la qual cosa, no apareixen com impagades aproximadament un 14% de les pensions totals dels 5 anys. Per aquest motiu, cap municipi té una taxa de cobriment inferior a aquest percentatge, podent això portar a una mala interpretació de les dades.

Fet aquest aclariment previ, podem afirmar que els deutors amb un percentatge de morositat més elevat van ser els municipis, els quals, en línies generals, no pagaven

²⁶⁵ Carme SOLSONA i SORROSAL, 'La desamortització eclesiàstica...', op. cit., p. 355-356.

absolutament res de les pensions degudes. Un fet que també havíem posat de manifest observant dades del capítol. En segon lloc, i a molt poca distància dels ajuntaments, es trobaven les institucions religioses, i en tercer lloc, els particulars, essent aquests els qui tenien un major percentatge de cobriment de les pensions, tot i ser també excessivament limitat. El cobriment dels particulars es situava al 36,54% si no restem el prop del 14% de les encara no comptabilitzades.

L'explicació de per què era major el percentatge de pagament dels particulars pot albergar una llarga llista de matisos, però en línies generals podem apuntar a dos elements principals; una millora de l'economia general, que afectà de forma més limitada les arques públiques municipals, i sobretot a una menor situació de força d'aquests per poder exercir un impagament polític, el qual, sí que podien realitzar els ajuntaments. Aquest darrer element però, admet que tinguem en compte uns breus detalls: El percentatge de pagament de les pensions a cobrar per l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol per l'any 1842 és superior al que percentatge de pagament que registren les parròquies l'any 1846, segurament a causa del major pes de l'ens catedralici i les majors capacitats d'exercir pressió, però també, possiblement, pel fet de tenir uns deutors particulars de major estatus social, com es podria intuir pel fet de disposar d'uns títols que de mitjana tenien un valor nominal més elevat.

Malgrat tot, en cap cas no deixem de parlar d'una morositat sobre les pensions que era elevadíssima i que sens dubte jugà un paper fonamental en la liquidació del vell model d'endeutament per censals, liquidat gairebé definitivament amb els processos de desamortització, car, les grans institucions religioses van quedar, en la seva faceta econòmica, fortament desarticulades, i els nous agents econòmics van optar per mecanismes d'endeutament més propis d'un model capitalista modern.

Sigui com sigui, les dades de pagament del deute municipal en aquests moments de canvi, són gairebé irrisòries si les comparem amb les registrades durant els segles moderns; si agafem la mitjana que ens dona Jordi Casas pel Principat, a mitjans del segle XIX els municipis grans solament destinen 7,5% de la despesa en pagar el deute, els mitjans el 4,5 % i els petits un modest 1,5%²⁶⁶, quedant aquestes dades a una distància abismal del

²⁶⁶ Jordi CASAS i ROCA, *La hisenda municipal catalana...*, op. cit., p. 269-270.

la comentada per la ciutat de Lleida durant el segle XVII, on clarament, la partida de pensions, era la principal despesa de la Paeria.

9. Conclusions generals

Entre els objectius del present treball ens plantejàvem presentar una evolució general del mercat de censals i, en especial, del mercat d'aquells títols creats per municipis de la regió econòmica de Lleida des de mitjans del segle XVII fins als inicis del segle XIX, moment de la desarticulació del mercat censalista en el context de la crisi d'Antic Règim i les principals desamortitzacions.

Els municipis, fruit d'un sistema de finançament precari que s'arrossegava des de la mateixa constitució dels consistoris medievals i que no es va solucionar pas amb les reformes borbòniques de la primera meitat del segle XVIII, es veieren obligats a fer us de l'endeutament per poder assumir despeses extraordinàries i sobrevingudes, però certament, amb el pas dels anys, i sobretot a partir del segle XVII, cada cop va ser més comú que també s'endeutessin per finançar despeses ordinàries i fins i tot per poder fer front a les pensions de censals antics, és a dir, per pagar els interessos del mateix deute.

Si per parlar de mercat de deute públic (municipal) és important comprendre els problemes de finançament crònics que tenen els consistoris, no ho és pas menys entendre la mateixa naturalesa dels censals. Títols de censal i endeutament municipal són dos conceptes indestriables durant els segles moderns: no solament eren el mecanisme més utilitzats pels comuns per aconseguir capital a baix cost, sinó que per la seva naturalesa condicionaven tant finances futures com l'esdevenir del mercat regional de crèdit. Els censals eren una eina financera nascuda en el context de prohibició catòlica de la usura que consistia en vendre el dret a percebre una renda (generalment a perpetuïtat), la qual, inicialment, tenia una equivalència del 7% del valor del principal venut, i que posteriorment es reduí primer al 5 i després al 3%. Tot i que es contemplava la possibilitat de redimir el censal, sovint, aquests, podien tenir una antiguitat centenària, els deutors (i especialment els municipis) n'anaven acumulant progressivament i les pensions a pagar, s'anaven multiplicant amb el pas dels anys.

Els motius que portaven als municipis a endeutar-se i vendre títols de censal, sobretot durant els segles XVII i fins a mitjans del XVIII, són força senzills d'explicar; des de fer front a despeses extraordinàries i sobrevingudes, com podien ser una guerra, una carestia, una epidèmia o una riuada, entre d'altres, fins a haver d'aconseguir capital per pagar la

despesa ordinària a causa d'una caiguda dels ingressos o, senzillament, per la insuficiència de cobrir despeses per part d'uns ingressos que ja d'entrada eren força limitats, passant per poder lluir censals antics o fins i tot, per poder pagar les pensions d'altres títols. És a dir; qualsevol excusa podia suposar un increment de l'endeutament municipal, i si bé els anys de conjuntures econòmiques adverses es disparava la venda de títols, també se'n venien durant els moments de bonança.

En relació amb l'anàlisi del pagament de les pensions i a la llució de títols, trobem els elements més destacables del present treball, fent que no puguem donar un conclusió general, sinó que haguem d'anar plantejant diferents idees pels diversos moments dels gairebé dos segles estudiats.

En línies generals però, tot i el llarg llistat de matisos que hi puguem fer, podem afirmar que les conjuntures econòmiques generals es veuen reflectides amb els nivells d'endeutament municipal. Certament però, aquesta correlació és molt més evident al llarg del segle XVII que no pas durant els dos segles posteriors.

Durant el sis-cents és evident com els efectes de la guerra i la postguerra dels Segadors són més que visibles en l'evolució de l'endeutament, i el creixement econòmic de la darrera dècada és també palpable amb una disminució del deute comunal.

Al llarg dels segles XVIII i el XIX, en canvi, és la lenta agonia dels censals qui marca l'evolució d'aquests títols, més que no pas la conjuntura general. No podem negar però que durant el set-cents també existeixi certa correlació amb l'evolució econòmica i política general, com per exemple s'observa amb l'increment de l'endeutament comunal durant els anys de la postguerra de Successió. Certament però, tot i una breu caiguda posterior, els nivells d'endeutament es van mantenir relativament alts fins a mitjans de segle, on la reducció del tipus d'interès, i segurament també les reformes municipals, van facilitar poder disminuir el volum de censals a pagar per ajuntaments.

Tot i aquesta correlació, voler explicar l'evolució dels nivells d'endeutament simplement analitzant l'evolució de la conjuntura econòmica i l'esdevenir polític, pot amagar la riquesa interpretativa que suscita l'anàlisi minuciosos de l'evolució del paper dels censals.

En relació al segle XVII, si bé els efectes de la guerra i la postguerra són claríssims, i afecten tant directa com indirectament la venda de nous títols per part dels municipis (abastiment, reconstruccions, caiguda dels ingressos a causa de la caiguda demogràfica i

de l'activitat econòmica, o problemes de liquiditat per un desajust crònic d'ingressos i despeses, entre d'altres), els motius que porten a explicar la disminució de l'endeutament al llarg dels darrers anys de la centúria no sembla que es puguin quedar limitats en l'efecte de l'expansió econòmica general. La caiguda dels nivells d'endeutament que hem observat mitjançant l'anàlisi del paper del Capítol de la Seu de Lleida, l'hem intentat explicar mitjançant l'anàlisi de l'exemple de la Paeria de Lleida, i hem observat una clara diferenciació en tres etapes durant la segona meitat de segle que venen especialment marcades per l'evolució de les concòrdies firmades entre comú i creditors que van comportar importants quites sobre les pensions (interessos) a canvi de concentrar pagaments en redimir títols.

És també destacable com al llarg del segle XVII, la Paeria de Lleida, segueixi registrant una morositat important contra els seus pagadors, tot i les importants reduccions en el pagament de les pensions que es van produir. Un fet que posa de manifest que tot i les solucions puntuals, el(s) consistori(s), seguia(en) tenint problemes estructurals de finançament, els quals, s'haurien d'haver abordat amb una reforma de fons, més que no pas amb una solució d'impagament de pensions puntual.

En relació a l'evolució de l'ús del censal durant el segle XVIII, hem pogut distingir dues etapes força marcades i amb un fet clau que les diferencia; el decret de reducció de les pensions del cinc al tres per cent.

L'anàlisi dels comptes de l'Ajuntament de Lleida ens ha permès ressaltar una gran estabilitat (gairebé paràlisi) del moviment de censals durant la primera meitat de segle. Entre els anys 1718 i 1756 solament es produeix una reducció total de tres títols de censal, passant dels 231 als 229, i es redueixen en prop d'un 2,5% el total de les pensions anuals a pagar.

Aquesta paràlisi de l'activitat creditícia, tant pel que fa a nombre de títols com del volum total de les pensions a pagar, i especialment la pressió que causava sobre les finances municipals, s'ha de relativitzar amb les dades del creixement econòmic i en especial de la inflació. I és que aquesta va fer que cada cop fossin menys onerosos els pagaments de les pensions en termes relatius, i per tant, també menys lucratives les rendes que els censalistes rebien. En el cas de la ciutat de Lleida, si analitzem l'endeutament municipal per càpita entre 1718 i 1747 podem observar, per exemple, que si observem la variació

del valor del deute en blat, aquest disminueix 6 punts percentuals més que si fem aquesta mateixa comparativa observant el valor del deute en lliures. Un fet que va contribuir a la disminució progressiva de la venda de títols i més, quan a aquesta reducció relativa de les pensions a llarg termini s'hi va afegir la reducció encara més dràstica del 5 al 3%.

Relatiu a la ciutat de Lleida, durant la primera meitat de segle, cal destacar també que la pressió del deute sobre les finances municipals, ni que sigui observant simplement les dades absolutes, és molt més moderada que no pas una centúria abans, situant-se entorn del 30% dels ingressos. Un percentatge que certament seria força inferior si de nou, diferents concòrdies haguessin reduït encara més les pensions a pagar.

Passada la primera meitat de segle, i després d'uns anys sense documentació que ens permeti realitzar un seguiment de l'estat dels censals venuts pel comú de Lleida, retrobem en els fons de l'Arxiu Municipal documentació relativa a la primera meitat de la dècada dels anys 70. Entre aquests documents ens és d'especial interès una capbreuació de censals datada de 1774 i que ens serveix per observar una dràstica reducció dels censals en relació als de l'any 1756, que era el darrer dels que en teníem registre. Entre 1756 i 1774 es redueix un 23,6% el volum total del deute per censals, un 72,5% el nombre de títols (passant de 229 a 63 censals) i un 76,6% el valor de les pensions anuals a pagar. Certament però, aquesta darrera dada amaga la reducció per decret de 1751 del 5 al 3% de les pensions, i una segona reducció de les pensions a l'1,5% establerta per una concòrdia signada aquell mateix any per l'Ajuntament i els seus creditors.

Aquesta importantíssima reducció dels nivells d'endeutament de la ciutat de Lleida, encaixa perfectament amb l'evolució regional que hem obtingut de l'anàlisi de la documentació de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol de la Seu de Lleida. Aquesta institució catedralícia passa dels 39 municipis endeutats amb ella l'any 1716 als 19 un centenar d'anys després. Una reducció de l'endeutament municipal que si s'observa en volum total dels censals deguts al Capítol representa un 61,7% si ho observem en lliures catalanes, o quatre punts percentuals més si ho fem en el seu equivalent en plata.

Les dades del capítol, com les de la ciutat, demostren l'existència de dos períodes diferenciats al llarg del segle. Durant la primera meitat del XVIII hi ha uns nivells moderats però estables d'endeutament per censals, amb algunes oscil·lacions més al

territori que a la ciutat, que demostren un estancament del mercat censalista. Després d'aquesta primera meitat de segle, i durant els anys posteriors a la reducció de les pensions, especialment durant la dècada dels 60, es produeix una caiguda sobtada dels nivells d'endeutament per censals, concentrant-se en aquest període la part més significativa del total de la reducció de l'endeutament. Posteriorment, una segona etapa en l'anàlisi de l'endeutament per censal seria la que s'allargaria durant els darrers quaranta anys de segle, i es perllongaria durant el XIX, o com a mínim, fins als anys de les desamortitzacions.

Aquesta segona etapa, registra una paràlisi molt més significativa del mercat de censals que durant la primera meitat de la centúria, i a més, l'impagament de les pensions al capítol, que sempre havia estat una constant més o menys significativa, es converteix en aquest moment en absolut, essent gairebé excepcional trobar anotat als llibres comptables del capítol algun tipus de pagament provinent de les pensions degudes pels municipis lleidatans.

Per tant, ens atrevim a concloure que efectivament, la reducció del tipus d'interès de les pensions és un detonant d'ingent valor en la mort del sistema d'endeutament per censals, però l'impagament, promogut segurament per motius polítics, i que acabaria aflorant en les desamortitzacions del XIX, és també un agent d'inqüestionable valor en aquest procés, sobretot, si ens centrem en l'anàlisi del crèdit públic.

L'estudi de l'endeutament municipal a la regió de Lleida durant les dues dècades finals del segle XVIII ens porta també a destacar dos fets significatius. El primer és que la constant tendència a la baixa del volum de l'endeutament per censals, és més important que al conjunt del país, i especialment, que en àrees de secà, fins i tot mitjanament properes com l'àrea de Tàrraga. En segon lloc, i també en contrast amb l'observat pel global del Principat, l'endeutament per càpita (o com a mínim l'endeutament per censals per càpita amb el capítol de la catedral) és més significatiu com menor és el nombre de veïns del municipi. Un fet que a grans trets ens hem atrevit a correlacionar amb l'existència de regadiu, ja que ambdues variables (volum de població i existència de recs), com a mínim a la regió de Lleida, van força de la mà, òbviament, deixant al marge mínimes excepcions.

Amb tot, creiem que hem de destacar la importància de l'economia agrària de regadiu durant les darreries del set-cents com a diferenciador de la tendència registrada a les terres de Lleida en relació a la resta de Catalunya.

L'estudi de l'endeutament municipal no podem pas realitzar-lo sense preguntar-nos qui són els principals creditors dels comuns de la regió. Un fet que creiem fonamental per explicar com evoluciona l'ús del censal al llarg de l'edat moderna. En aquest punt, clarament, hem de ressaltar el paper de les institucions religioses, omnipresents a la llista de creditors de tots els municipis.

Entre aquestes institucions, certament, s'hi combinaven diferents esglésies parroquials, convents, comunitats de preveres, o institucions unipersonals com priors o beneficiats, però certament, una de les que tenia una xarxa creditícia regional més ben travada i un volum de capital prestat més destacat era la Catedral de Lleida, i en especial, l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol. Un fet que ens ha portat a analitzar de forma més detallada aquest ens, sobretot, entenent-lo, com un dels grans creditors de la regió.

Més enllà de les institucions religioses, entre els creditors dels municipis, també és destacable el paper que hi tenen els particulars. Aquests, tot i ser un grup força heterodox, es disputen la primera posició amb les institucions religioses.

Pel que fa a l'origen geogràfic d'aquests, hem detectat un pes força important dels particulars del mateix municipi, sobretot durant el segle XVII i començaments del XVIII, així com unes inversions que pel general, venien de municipis propers, com a mínim, en els municipis més petits. Un fet que divergeix del que podia passar a la ciutat de Barcelona, que per la seva singularitat i potencialitat podia atreure inversors de tot el país. Certament però, tot i que els veïns del mateix municipi continuessin sent un grup de censataris destacable, el que hem observat en el cas de Lleida és que són aquests els qui surten més beneficiats de les concòrdies de finals del segle XVII, fet que explica com a començaments del segle XVIII hagin perdut pes relatiu respecte institucions diverses i censataris particulars forans.

Entre els creditors del municipi, la presència de prohoms municipals, coneixedors de l'estat financer dels comuns, era també una constant, i un fet que ajuda a explicar perquè en cap de les concòrdies firmades entre creditors i municipis, per malament que

estiguessin les arques municipals, mai es posés en qüestió el pagament del principal dels censals.

Sense deixar de parlar dels creditors particulars dels municipis, analitzant l'exemple de la ciutat de Lleida, hem pogut constatar com durant la reducció del volum d'endeutament per censals que es produeix a mitjans del segle XVIII, són aquests els que amb un major percentatge aconseguen lluir els seus censals. A més, entre els particulars que desapareixen de la llista de creditors, els veïns del municipi encara llueixen un percentatge de títols més elevat. Un fet que ens ha portat a pensar com, en un context de desarticulació del mercat censalista, els particulars, que de per si tenien més dinamisme econòmic que les institucions religioses, i més els del mateix municipi, amb major influència política i facilitat i proximitat per negociar amb el comú (car, molts participaven de la vida política d'aquests) són els primers en abandonar el vaixell dels censals.

La caiguda en desús dels títols de censal, més enllà d'analitzar-la mitjançant el paper dels consistoris municipals, l'hem volgut treballar també amb documentació notarial relativa a l'esfera privada. Això ens ha permès localitzar els moments de màxima emissió de nous censals així com veure com aquestes emissions cauen en desús a partir de la dècada dels 50 del XVIII, moment de la reducció de les pensions al 3%, coincidint amb un increment d'altres mecanismes d'endeutament privat, com els deutoris, o fins i tot, de les vendes a carta de gràcia, que tot i no ser pròpiament instruments crediticis, poden ser utilitzades com a tal, i tenen un paper destacat durant les darreres dècades del XVIII.

Finalment, hem tancat l'estudi en els moments de les desamortitzacions del segle XIX. Uns processos que van afectar especialment a les institucions religioses, destacadíssimes en el seu paper creditici. Amb les desamortitzacions, es va culminar la desarticulació definitiva d'un mercat censalista que ja estava molt tocat des de mitjans del XVIII i, conjuntament amb l'aparició de noves mentalitats econòmiques d'arrel liberal, les noves institucions capitalistes, poc a poc, van substituir l'Església en el seu paper de gran agent econòmic lleidatà.

10. Bibliografia

- ADROER, Anna Maria i FELIU, Gaspar, *Història de la Taula de Canvi de Barcelona: seu fundacional de la Caixa de Barcelona*, Caixa de Barcelona, Barcelona, 1989.
- ALANYÀ i ROIG, Josep, 'Les finances municipals a la Terra Alta. Béns patrimonials, ingressos i despeses (S. XIV-XVIII)', dins SERRANO DAURA, Josep (coord.), *El territori i les seves institucions històriques*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999, p. 617-656.
- ALBAREDA SALVADÓ, Joaquim, *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*, Crítica, Barcelona, 2010.
- ALONSO GARCÍA, David, 'Deuda, crédito y hacienda real en tiempos de Carlos V', dins ÁLVAREZ NOGAL, Carlos i COMÍN COMÍN, Francisco (ed.), *Historia de la deuda pública en España (Siglos XVI-XXI)*, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 2015, p. 15-36.
- ÁLVAREZ NOGAL, Carlos, *El crédito de la monarquía hispánica en el reinado de Felipe IV*, Junta de Castilla y León, León, 1997.
- , *Los banqueros de Felipe IV y los metales preciosos americanos (1621-1665)*, Banco de España, Madrid, 1997.
- ÁLVAREZ NOGAL, Carlos i COMÍN COMÍN, Francisco (ed.), *Historia de la deuda pública en España (siglos XVI-XXI)*, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 2015.
- AML, *La Taula de Canvi i Dipòsits de Lleida (1585-1808): catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 2009.
- ANDRÉS UCENDO, José Ignacio, 'La fiscalidad municipal en Castilla en el siglo XVII: el caso de Madrid', *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 42.2, 2017, p. 615-627.
- BARCELÓ-PRATS, Josep i COMELLES, Josep Maria, 'L'hospital i el seu rol econòmic en la trama urbana catalana durant l'edat moderna', dins VILLANUEVA MORTE, Concepción, CONEJO da PENA, Antoni i VILLAGRASA-ELÍAS, Raúl (ed.), *Redes hospitalarias: Historia, economía y sociología de la sanidad*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 2018, p. 211-220.
- BARCIELA, Carlos; MELGAREJO, Joaquín i di VITTORIO, Antonio (ed.), *La evolución de la hacienda pública en Italia y en España (siglos XVIII-XXI)*, Publicacions de la Universitat d'Alacant, Sant Vicent del Raspeig, 2015.
- BERENGUER GALINDO, Antonio, *Censal mort: historia de la deuda pública del Concejo de Fraga (siglos XIV-XVIII)*, Instituto de Estudios Altoaragoneses, Fraga, 1998.
- BERLABÉ, Carmen, 'Notes sobre els convents de Lleida al segle XVII', dins PIJUAN, Josep (coord.), *La Lleida Del Segle XVII*, Pagès Editors i Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 2001, p. 127-132.
- BERNAL RODRÍGUEZ, Antonio-Miguel, 'Haciendas locales y tierras de propios: Funcionalidad económica de los patrimonios municipales (siglos XVI-XIX)', *Hacienda Pública Española*, núm. 55, 1978, p. 285-312.
- BOLÒS, Jordi, *Diccionari de la Catalunya medieval, segles VI-XV*, Edicions 62, Barcelona, 2000.

- BONALES, Jacinto, *Història de Montblanquet*, Ajuntament de Vallbona de les Monges i Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2014.
- , 'Una altra visió de la Guerra de Successió a l'Urgell. El desastre econòmic', *Urtx*, núm. 28, 2014, p. 10-19.
- , *Història de Rocallaura*, Pagès Editors i EMD de Rocallaura, Lleida, 2015.
- , 'La despoblació del Sas de Llitera i el mite de la Guerra dels Segadors: el cas d'Almacelles', *Shikar: Revista Del Centre d'Estudis Comarcals Del Segrià*, núm. 3, 2016, p. 94-98.
- BONALES, Jacinto; MARÍ, Lluís i REVILLA, Víctor, *Albesa. Història d'Albesa: de la Prehistòria al segle XX*, Ajuntament d'Albesa i Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2009.
- BOSCH, Mònica; CONGOST, Rosa i SANTALÓ, Jaume, 'Vessana a Vessana. Reflexions sobre la pràctica dels establiments emfitèutics a la regió de Girona (segles XVIII-XIX)', *Estudis D'història Agrària*, núm. 11, 1997, p. 11-35.
- BURGUEÑO, Jesús i GRAS, M. Mercè, *Atles de la Catalunya senyorial. Els ens locals en el canvi de règim (1800-1860)*, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, Barcelona, 2014.
- de CAMPS i ARBOIX, Joaquim, *El Decret de Nova Planta*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1963.
- CAMPS i CLEMENTE, Manuel, *Torrefarrera i el seu entorn històric*, Diputació de Lleida, Lleida, 1996.
- CANUDAS, Anna; ESCRICHE, Roger i OLLER, Josep, 'Usura i endeutament pagès al Berguedà dels segles XVII i XVIII: censals i vendes a carta de gràcia', *l'Erol. Revista Cultural Del Berguedà*, núm. 44, 1994, p. 45-50.
- CARANDE, Ramón, 'Sevilla, fortaleza y mercado: algunas instituciones de la ciudad en el siglo XIV especialmente estudiadas en sus privilegios, ordenamientos y cuentas', *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 2, 1925, p. 233-401.
- , *Carlos V y sus banqueros*, Sociedad de Estudios y Publicaciones, Madrid, 1949.
- CARRERAS CANDI, Francesc, *La ciutat de Barcelona*, Albert Martín Editor, Barcelona, 1916.
- CASALS BERGÉS, Quintí, 'La Lleida dels progressistes (1840-1843)', Universitat de Lleida, 1997.
- , *Canvi econòmic i social en el pas de l'antic règim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1999.
- , *El Trienni progressista a la Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*, Pagès Editors, Lleida, 2000.
- , 'El poder municipal a Lleida després de la Guerra de Successió', dins FIGUERAS i CAPDEVILA, Narcís i SANTESMASES i OLLÉ, Josep (dir.), *Després de les Noves Plantas: Canvis i continuïtats a les terres de parla catalana. Actes del IX congrés de La CCEPC*, CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Fundació Pública de l'Institut d'Estudis Ilerdencs i Cossetània Edicions, Valls, 2014, p. 137-147.
- CASAS i ROCA, Jordi, *La hisenda municipal catalana. De la baixa edat mitjana a la*

- revolució liberal (segles XIII-XIX)*, Pagès Editors, Lleida, 2015.
- CASES IBÁÑEZ, Adrià, *La Guerra de Successió i les Terres de Ponent*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2014.
- CASTAÑEDA i PEIRÓN, Lluís, 'Sector financer i mercat de capitals al primer terç del segle XIX', dins NADAL i OLLER, Jordi; MALUQUER de MOTES, Jordi i SUDRIÀ i TRIAY, Carles (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània. S.XIX: Indústria, transports i finances*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1991, p. 339-350.
- , 'De las ferias a las transferencias bancarias', dins MARTÍNEZ SHAW, Carlos (ed.), *Historia moderna, historia en construcción: Economía, mentalidades y cultura. Congreso del Centre d'Estudi d'Història Moderna 'Pierre Vilar'*, Milenio, Lleida, 1999, p. 47-60.
- de CASTELLVÍ, Francesc, *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*.
- CINI, Marco, *Finanza pubblica, debito e moneta nel Granducato di Toscana (1814-1859)*, Edizioni ETS, Pisa, 2011.
- COMAS CLOSAS, Francesc, 'Sobreviure al segle XVII. La pesta de 1654', dins TORRAS SERRA, Marc (coord.), *Manresa, de la Guerra dels Segadors a la Guerra Gran*, Centre d'Estudis del Bages i Ajuntament de Manresa, Manresa, 2014, p. 59-81.
- COMÍN COMÍN, Francisco, 'Apuros, ahogos, arreglos y bancarrotas. Las crisis de la deuda pública, 1504-2012', dins COMÍN COMÍN, Francisco i HERNÁNDEZ BENÍTEZ, Mauro (ed.), *Crisis económicas en España (1300-2012)*, Alianza Editorial, Madrid, 2013, p. 169-201.
- , *Las crisis de la deuda soberana en España (1500-2015)*, Catarata, Madrid, 2016.
- COMÍN COMÍN, Francisco i HERNÁNDEZ BENÍTEZ, Mauro (ed.), *Crisis económicas en España (1300-2012)*, Alianza Editorial, Madrid, 2013.
- CONEJO da PENA, Antoni, *L'Antic Hospital de Santa Maria: Seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2002.
- CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*, Eumo, Vic, 1990.
- CORRETGÉ BLASI, Fabià, *Alpicat: recull històric*, Diputació de Lleida, Lleida, 1991.
- CREMADES GRIÑÁN, Carmen María, 'Estructura, economía y fiscalidad en el concejo murciano durante la primera mitad del setecientos (1701-1759)', tesi doctoral, Universidad de Murcia, 1983.
- CRUSAFONT i SABATER, Miquel, *Història de la moneda catalana: interpretació i criteris metodològics*, Crítica, Barcelona, 1996.
- , *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (Primera República Catalana), 1640-1652*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2001.
- D. A., *Desamortización y hacienda pública*, Ministerio de Agricultura y Alimentación y Ministerio de Economía y Hacienda, Madrid, 1986.
- DANTÍ i RIU, Jaume, 'Els creditors del Consell de Cent de Barcelona a la segona meitat del segle XVII', *Pedralbes: Revista D'història Moderna*, núm. 23, 2003, p. 749-764.
- , 'L'articulació econòmica del territori a Catalunya després de la Nova Planta', dins FIGUERAS i CAPDEVILA, Narcís i SANTESMASES i OLLÉ, Josep (dir.), *Després*

- de les Noves Plantes: Canvis i continuïtats a les terres de parla catalana. Actes del IX congrés de La CCEPC*, CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Fundació Pública de l'Institut d'Estudis Ilerdencs i Cossetània Edicions, Valls, 2014, p. 253-268.
- DANTÍ i RIU, Jaume i BARBANY i CIURANS, Carme, 'La hisenda municipal a Catalunya al darrer terç del segle XVIII: la ciutat de Granollers de 1774 al 1793', *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 8.2, 1988, p. 65-74.
- DANTÍ i RIU, Jaume (coord.), *L'articulació del territori a la Catalunya moderna*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2015.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, *Política y hacienda de Felipe IV*, Editorial de Derecho Financiero, Madrid, 1960.
- DOUCET, Roger, 'Finances municipales et credit public à Lyon au XVIe siècle', *Revue d'histoire économique et sociale*, núm. 22, 1934, p. 19-66.
- DRELICHMAN, Mauricio i HANS-JOACHIM, Voth, *Lending to the borrower from hell: debt, taxes, and default in the age of Philip II*, Princeton University Press, Princeton, 2014.
- DURAN, Montserrat, 'L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 17, 1985, p. 7-42.
- ELLIOTT, John H., *El Conde-duque de Olivares: el político en una época de decadencia*, Crítica, Barcelona, 1990.
- ENJUANES, Iolanda i ROCA, Guillem, 'Lleida 1716: una instantània dels barris de Sant Llorenç i Sant Andreu', *Shikar: Revista Del Centre d'Estudis Comarcals Del Segrià*, núm. 3, 2016, p. 86-93.
- FARRÉ i LLORETA, Benet, *Història de la Pobla de Cérvoles: una vila fundada per Poblet*, Ajuntament de la Pobla de Cérvoles, La Pobla de Cérvoles, 1987.
- FARRÉ i TARGA, Miquel Àngel, 'De l'endeutament municipal de Tàrraga i la recerca de solucions: La concòrdia de 1659', *Urtx*, núm. 4, 1992, p. 107-122.
- FATJÓ, Pedro, 'La Catedral de Barcelona en el siglo XVII: las estructuras y los hombres', tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1999.
- FELIU, Gaspar, *Precios y salarios en la Cataluña moderna*, Banco de España, Madrid, 1991.
- FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña*, 1709.
- FERNÁNDEZ DÍAZ, Roberto, *Història de Lleida: el segle XVIII*, Pagès Editors, Lleida, 2003.
- FERRER i ALÒS, Llorenç, 'Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)', *Estudis D'història Agrària*, núm. 4, 1983, p. 101-128.
- , 'L'Església com a institució de crèdit: les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa els segles XVIII i XIX', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 18, 1986, p. 7-46.
- , *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1987.
- , 'Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials', *Estudis d'història agrària*, núm. 20, 2007, p. 17-68.
- , 'Finances i deute municipal a Manresa en els segles XVII i XVIII. L'efecte de la Guerra dels Segadors i de la Guerra de Successió', dins TORRAS SERRA, Marc

- (coord.), *Manresa, de la Guerra dels Segadors a la Guerra Gran*, Centre d'Estudis del Bages i Ajuntament de Manresa, Manresa, 2014, p. 113-149.
- , 'Pagar les guerres. Una càrrega fiscal sobre els ajuntaments catalans en els segles XVII i XVIII', dins FIGUERAS i CAPDEVILA, Narcís i SANTESMASES i OLLÉ, Josep (dir.), *Després de les Noves Plantes: Canvis i continuïtats a les terres de parla catalana. Actes del IX congrés de La CCEPC*, CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Fundació Pública de l'Institut d'Estudis Ilerdencs i Cossetània Edicions, Valls, 2014, p. 49-90.
- FLORENSA i SOLER, Núria, *El Consell de Cent: Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Universitat Rovira i Virgili, Barcelona, 1996.
- FOLCH, Artemi, *Aspectes de la desamortització (segle XIX)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1973.
- FONT i RIUS, José María, 'Orígenes del régimen municipal de Cataluña', *Anuario de Historia Del Derecho Español*, núm. 16, 1945, p. 389-529.
- FONTANA, Josep, 'La desamortización de Mendizábal y sus antecedentes', dins GARCÍA SANZ, Ángel i GARRABOU, Ramon (ed.), *Historia agraria de la España contemporánea. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Crítica, Barcelona, 1985, p. 219-244.
- FORNS i BARDAJÍ, Josep, *Economía i societat en els regs històrics occidentals catalans: Almenar (Segrià) i la seva àrea, segles XIV-XIX*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2004.
- GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo, *Historia de Cataluña: siglos XVI-XVII (Volumen II)*, Airel, Barcelona, 1985.
- GARCÍA GARCÍA, Carmen, 'La administración de las rentas municipales en el Antiguo Régimen: La Contaduría General de Propios y Arbitrios (1760-1824)', tesi de llicenciatura, Universidad Autónoma de Madrid, 1984.
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *Vivir a crédito en la Valencia medieval: de los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, Universitat de València, València, 2002.
- GARRABOU, Ramon, 'Sobre la formació del mercat català en el segle XVIII. Una primera aproximació a base dels preus dels grans a Tàrrrega (1732-1811)', *Recerques: Història, economia, cultura*, núm. 1, 1970, p. 83-121.
- GIMÉNEZ CHORNET, Vicent, *Compte i raó. La hisenda municipal de la ciutat de València en el segle XVIII*, Universitat de València, València, 2002.
- GONZALO, Juan Luis; RIBES, Ángeles i UCEDA, Óscar, *Els Setges de Lleida, 1644, 1647*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1997.
- GOUBERT, Pierre, *El Antiguo Régimen (I)*, Siglo XXI, Buenos Aires, 1976.
- GRAS i d'ESTEVA, Rafael, *Història de la Paeria*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1988.
- GUERRERO MAYLLO, Ana, *Familia y vida cotidiana de una élite de poder: los regidores madrileños en tiempos de Felipe II*, Siglo XXI, Madrid, 1993.
- GUERRERO TORRES, Antonio, 'Reformas de la administración local en el reinado de Carlos III', *Filosofía, Política Y Economía En El Laberinto*, núm. 5, 2001, p. 34-38.
- HERNÁNDEZ, Mauro, *A la sombra de la corona: poder local y oligarquía urbana*, Madrid,

- 1606-1808, Siglo Veintiuno Editores, Madrid, 1995.
- HERNÁNDEZ AGELET de SARACÍBAR, María Pilar, 'La organización municipal de Lleida en el siglo XVII (según las "Ordinacions de la Ciutat de Lleyda" de 1697)', dins d. a., *Miscel·lània. Les terres de Lleida al segle XVII*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1984, p. 247-274.
- HERNANDO, Josep, 'El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)', *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 4, 1983, p. 113-136.
- HUGUET, Ramona, *Els Artesans de Lleida: 1680-1808*, Pagès Editors, Lleida, 1990.
- JAVIERRE MUR, Aurea Lucinda, *Las cartas del Duque de Orleans a Felipe V sobre el sitio de Lérida en 1707*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1947.
- JOVÉ, Antoni, 'Població, propietat i canvi social a Lleida (1780-1930)', tesi doctoral, Universitat de Lleida, 2015.
- JOVER, Maria, 'El deute a Canet al segle XVII', *El Sot de l'Aubó*, núm. 54, 2015, p. 29-30.
- JUAN VIDAL, Josep, 'Las finanzas mallorquinas en la época de los austrias', dins d. a., *Hisenda reial i finances municipals (segles XIII-XIX)*, Cercle d'Economia de Mallorca, Palma, 1999, pp. 47-67.
- , 'Les conseqüències de la Guerra de Successió: nous impostos a la Corona d'Aragó, una penalització o un futur impuls per al creixement econòmic?', *Pedralbes: Revista D'història Moderna*, núm. 33, 2013, p. 267-313.
- JUNQUERAS i VIES, Oriol, *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna*, Farell, Barcelona, 2005.
- KAMEN, Henry, *La guerra de Sucesión en España (1700-1715)*, Grijalbo, Barcelona, 1974.
- LIOY, Diodato, *Le finanze napoletane da prima del 1799 fino ad oggi*, Napoli, 1861.
- LLADONOSA, Josep, 'Les crisis històriques', dins LLADONOSA, Josep (et alt.), *Lleida, problema i realitat*, Edicions 62, Barcelona, 1967, p. 13-60.
- , *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970.
- , *Lleida durant la guerra dels Segadors*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1971.
- , *Història de Lleida*, F. Camps Calmet, Tàrraga, 1972.
- , *La Suda, parròquia de la Seu de Lleida: problemàtica arqueològica i urbanística d'una antiga ciutadella*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1979.
- , *Lérida moderna: época de los Borbones*, Dilagro, Lleida, 1980.
- , *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980.
- , *Història de la vila d'Alguaire i el seu monestir santjoanista*, Ajuntament d'Alguaire, Alguaire, 1981.
- , 'Urbanisme i fortificacions a Lleida, després dels setges de 1646 i 1647: estudi a través dels gravats de l'època', dins d. a., *Les terres de Lleida al segle XVII. Miscel·lània*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1984, p. 335-367.
- , *Anecdolari de l'Estudi General de Lleida (1297-1717)*, Virgili & Pagés, Lleida, 1988.

- LLADONOSA, Manuel, *Carlins i liberals a Lleida*, Pagès Editors, Lleida, 1993.
- LLADONOSA, Manuel; JOVÉ, Antoni i VICEDO-RIUS, Enric, *Història de Lleida: el segle XIX*, Pagès Editors, Lleida, 2003.
- LLANSÓ, Anna i PUIG, Eduard, 'Crisi, repressió i endeutament municipal: Bellpuig i la seva baronia durant la Guerra de Successió', *Urtx*, núm. 28, 2014, p. 21-39.
- LLOBET i PORTELLA, Josep M., *La Taula de Canvi de Cervera y su entorno socio-económico, 1599-1715*, Instituto de Estudios Ilerdenses, Lleida, 1985.
- , *L'Hospital de Castelltort: sis-cents anys d'assistència social a Cervera*, Virgili & Pagès, Lleida, 1990.
- MADOZ, Pascual, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Madrid, 1845-1850.
- MARTÍNEZ SHAW, Carlos, 'La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión', dins *España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*, FERNÁNDEZ DÍAZ, Roberto (ed.), Crítica, Barcelona, 1985, p. 55-131.
- MATEOS ROYO, José Antonio, 'Propios, arbitrios y comunales: la hacienda municipal en el Reino de Aragón durante los siglos XVI y XVII', *Revista de Historia Económica*, núm. 1, 2003, 51-77.
- MAYORDOMO GARCÍA-CHICOTE, Francisco, 'Actividad mercantil y bancaria en el reino de Valencia hasta comienzos del siglo XVII. Gestión y contabilidad de la Nova Taula de Canvis', tesi doctoral, Universitat de València, 2000.
- MERCADER, Joan, *Felip V i Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1968.
- , 'La desamortización en la España de José Bonaparte', *Hispania: Revista Española de Historia*, núm. 122, 1972, p. 587-616.
- MESTRE i CAMPI, Jesús (dir.), *Diccionari d'història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1992.
- MESTRE I ROIGÉ, Esteve, *Castellnou de Seana al segle XVIII*, Virgili & Pagès, Lleida, 1990.
- MESTRE i ROIGÉ, Esteve (coord.), *Història de Linyola*, Virgili & Pagès, Lleida, 1987.
- MILÀ i MALLAFRÉ, Maria Dolors, *Algunes notícies sobre l'antic Hospital de Santa Maria*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1984.
- MIQUEL MILIAN, Laura, 'Les finances municipals de Barcelona a l'època de Ferran I: el llibre de clavaria de 1414 (febrer-juliol)', treball final de màster, Universitat de Barcelona, 2015.
- , 'Vender censales, asistir a los necesitados: la emisión de deuda municipal en Barcelona en el siglo XV', dins *Il credito. fiducia, solidarietà, cittadinanza (secc. XIV-XIX)*, Istituto di Studi sulle Società del Mediterraneo - Consiglio Nazionale delle Ricerche, Napoli, en premsa.
- , 'Les finances del Consell de Cent de Barcelona durant la Guerra Civil Catalana', treball inèdit.
- MORENO i GENÉ, Montserrat, 'L'organització de l'explotació agrícola al terme de Lleida (1808-1840)', *Dovella*, núm. 45, 1993, p. 17-27.
- , 'Crèdit rural i endeutament pagès a la ciutat de Lleida, 1808-1840', *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 35, 1997, p. 73-96.

- NADAL FARRERAS, Joaquim, *La Introducción del catastro en Gerona. Contribución al estudio del régimen fiscal de Cataluña en tiempos de Felipe V*, Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, Barcelona, 1971.
- NADAL i OLLER, Jordi, *El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913*, Ariel Historia, Barcelona, 1975.
- , *La población española: siglos XVI a XX*, Ariel, Barcelona, 1976.
- , ‘La población catalana als segles XVI i XVII’, dins MALUQUER de MOTES, Jordi (dir.), *Història de Catalunya*, Salvat, Barcelona, 1998.
- NADAL i OLLER, Jordi i GIRALT i RAVENTÓS, Emili, *La Population catalane de 1553 à 1717: l’immigration française et les autres facteurs de son développement*, S.E.V.P.E.N., 1960.
- OLIVARES, Jordi, ‘Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors’, *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 33, 1995, p. 33-52.
- , *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria: conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència, 1591-1662*, Pagès Editors, Lleida, 2000.
- del OLMO CARMEN, Gabriela, ‘Las Coyunturas agrarias en las tierras de Lleida en el siglo XVII (1626-1706)’, tesi de llicenciatura, Universitat de Lleida, 1987.
- PANADÉS, Ismael; ESCOLÀ, Marc i BERTRAN, Prim, *Torres de Segre. Panoràmica Històrica*, Ajuntament de Torres de Segre, Torres de Segre, 1983.
- dal PANE, Luigi, *La Finanza toscana dagli inizi del secolo XVIII alla caduta del granducato*, Banca Commerciale Italiana, Milano, 1965.
- PARÍS i MOR, Josefina, *Alfarràs: Apunts històrics d’Alfarràs del llegat Ramon Vives i Gorgues*, Ajuntament d’Alfarràs i Institut d’Estudis Ilerdencs, Alfarràs, 2010.
- PARKER, Geoffrey, *El Siglo maldito. Clima, guerra y catástrofe en el siglo XVII*, Planeta, Barcelona, 2013.
- PASSOLA, Josep M., *Els orígens de la Banca Pública: les taules de canvi municipals*, AUSA, Sabadell, 1999.
- PASSOLA i TEJEDOR, Antoni, ‘Oligarquía, municipio y corona en la Lleida de los Austrias (1468-1706)’, Universitat de Lleida, 1995.
- , *La Historiografía sobre el municipio en la España moderna*, Servei de Publicacions de la UdL, Lleida, 1997.
- , *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria: una èlit municipal catalana en la formació de l’estat modern*, Pagès Editors, Lleida, 1997.
- , ‘Los inicios de la crisis del XVII en el poniente catalán: la hacienda local leridana, 1566-1611’, dins PEREIRA IGLESIAS, José Luis i GONZÁLEZ BELTRÁN, Jesús Manuel (coord.), *Felipe II y su tiempo. Actas de la V reunión científica de la Asociación Española de Historia Moderna*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, Cádiz, 1999, p. 247-256.
- , *Història de Lleida: el segle XVII*, Pagès Editors, Lleida, 2004.
- , ‘El municipio catalán del siglo XVIII y el régimen borbónico’, dins FAYA DÍAZ, María Ángeles (coord.), *Las ciudades españolas en la edad moderna: Oligarquías urbanas y gobierno municipal*, KRK Ediciones, Oviedo, 2014, p. 91-152.
- PÉREZ LATRE, Miguel, ‘Diputació i monarquia; el poder polític a Catalunya, 1563-1599’,

- Universitat Pompeu Fabra, 2001.
- PERIS ALBENTOSA, Tomàs, *Història de la Ribera II. De vespres de les Germanies fins a la crisi de l'Antic Règim (segles XVI-XVIII). La terra de l'arròs i les moreres*, Edicions Bromera, València, 2001.
- PICOUET, Pierre A., *The Franco-Spanish war: the sieges of Lleida from 1644 to 1647*, The Pike and Shot Society, Farnham, 2014.
- POLO MARTÍN, Regina, *El régimen municipal de la Corona de Castilla durante el reinado de los Reyes Católicos. Organización, funcionamiento y ámbito de actuación*, Editorial Colex, Madrid, 1999.
- , *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX (1843-1868)*, Pagès Editors, Lleida, 2002.
- PONS i ALTÉS, Josep Maria, 'Finanzas municipales y fiscalidad a mediados del siglo XIX. Un ejemplo de sus consecuencias sociales. Lleida, 1845-1868.', dins GONZÁLEZ RUIZ, Luís i MATÉS BARCO, Juan Manuel (coord.). *La Modernización económica de los ayuntamientos: Servicios públicos, finanzas y gobiernos municipales*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Jaén, Jaén, 2008, p. 21-48.
- PORTELLA FREIXES, Josep, 'La ciudad de Cervera durante el siglo XVIII', tesi doctoral, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1989.
- PRIETO y LLOVERA, Patricio, *Los Sitios de Lérida*, Sección de Publicaciones del I. E. I., Lleida, 1945.
- PUIG i RIBERA, Joan, *Agramunt*, Cossetània Edicions, Valls, 2004.
- QUINTANA TORET, Francisco Javier, 'Endeudamiento municipal, mercado financiero y tesoros en Andalucía. Los censualistas del concejo malagueño. (Siglos XVI y XVII)', *Chronica Nova*, núm. 17, 1989, p. 281-305.
- RAMON-MOLINS, Gabriel, 'El crèdit a la Catalunya dels segles XVI i XVII; un estat de qüestió', treball final de grau, Universitat de Lleida, 2012.
- , 'Les finances de les institucions públiques en un període de crisi; una aproximació als municipis catalans del segle XVII en perspectiva europea', treball final de màster, Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Universidad de Zaragoza, 2013.
- , 'Abastecimiento, política y economía en una ciudad en Guerra; Lleida durante la Guerra dels Segadors (1640-1652)', dins IGLESIAS RODRÍGUEZ, Juan José, PÉREZ GARCÍA, Rafael M. i FERNÁNDEZ CHAVEZ, Manuel (ed.), *Comercio y cultura en la edad moderna. Actas de la XIII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Editorial Universidad de Sevilla, Sevilla, 2015, p. 1545-1559.
- , 'La clavaria mayor de la ciudad de Lleida entre 1652 y 1707. Una propuesta metodológica para el estudio de las finanzas municipales', dins GARCÍA FERNÁNDEZ, Máximo (ed.), *Familia, cultura material y formas de poder en la España moderna. III encuentro de jóvenes investigadores en historia moderna*, Fundación Española de Historia Moderna, Madrid, 2016, p. 725-736.
- , 'El cabildo catedralicio leridano como acreedor municipal a finales del siglo XVII', dins SERRANO MARTÍN, Eliseo i GASCÓN PÉREZ, Jesús (coord.), *Poder, sociedad, religión y tolerancia en el mundo hispánico. De Fernando el Católico al siglo XVIII*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 2018, p. 1961-1973.

- , ‘Endeudamiento municipal en la región de Lleida a finales del siglo XVII’, *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 44, 2018, p. 173-196.
- , ‘Il problema del debito ai comuni catalani nell’Età Moderna: l’esempio della regione di Lleida alla fine del secolo XVII’, dins *Il credito. Fiducia, solidarietà, cittadinanza (secc. XIV-XIX)*, Istituto di Studi sulle Società del Mediterraneo, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Napoli, en premsa.
- REMÓN MOLINA, Julia, ‘La «Taula de Canvi i Diposits» de la ciudad de Lérida (1589-1808)’, tesi doctoral, Universidad de Zaragoza, 1989.
- RIERA HERNÁNDEZ, Francesc Xavier, ‘Ferran II i la Generalitat de Catalunya (1479-1494)’, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2015.
- RIERA i VIADER, Sebastià, ‘La Generalitat de Catalunya i el Consell de Cent: dues institucions massa poc estudiades’, *l’Avenç*, núm. 150, 1991, p. 30-33.
- RUBIO MÁNUEL, Daniel, ‘L’evolució dels censals morts a l’alta edat moderna’, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, núm. 13, 1993, p. 65-70.
- , ‘El Crèdit a llarg termini a Barcelona a la segona meitat del segle XIV: els censals morts i els violaris’, *Butlletí de La Societat Catalana d’Estudis Històrics*, núm. 14, 2003, p. 159-178.
- RUIZ MARTÍN, Felipe, *La banca en España hasta 1782*, Urgoiti Editores, Pamplona, 2016.
- RUIZ POVEDANO, José María, *Poder y sociedad en Málaga: la formación de la oligarquía ciudadana a fines del siglo XV*, Diputación Provincial de Málaga, Málaga, 1989.
- SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni, *La Guerra del Francès a Lleida: la insurgència lleidatana contra Napoleó i les seves conseqüències (1808-1814)*, Pagès Editors, Lleida, 2008.
- SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Ramón, *Iglesia y sociedad en la Castilla moderna: el Cabildo catedralicio de la Sede Primada (siglo XVII)*, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha i Ayuntamiento de Toledo, Toledo, 2000.
- SANZ AYÁN, Carmen, *Los banqueros de Carlos II*, Universidad de Valladolid, Secretariado de Publicaciones, Valladolid, 1988.
- SEGURA i MAS, Antoni, ‘El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental’, *Estudis D’història Agrària*, núm. 4, 1983, p. 129-143.
- SERRA I PUIG, Eva, *La Guerra dels Segadors*, Editorial Bruguera, Barcelona, 1966.
- , ‘Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII’, dins d. a., *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica, Barcelona, 1986, p. 214-246.
- , *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, Crítica, Barcelona, 1988.
- , ‘Notes sobre els orígens i l’evolució de l’emfiteusi a Catalunya’, *Estudis D’història Agrària*, núm. 7, 1989, p. 127-138.
- SIMON i TARRÉS, Antoni, *Del 1640 al 1705: l’autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2011.
- SOLSONA i SORROSAL, Carme, ‘La desamortització eclesiàstica a la província de Lleida (1838-1851)’, tesi doctoral, Universitat de Lleida, 1994.
- STUMPO, Enrico, *Finanza e stato moderno nel piemonte del seicento*, Istituto Storico

- Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea, Roma, 1979.
- TEIRA VILAR, Francisco Javier, *El régimen jurídico de aguas en el llano de Lérida (siglos XII a XVIII)*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1977.
- TELLO, Enric, 'La utilització del censal a la Segarra del set-cents: crèdit rural i explotació usurària', *Recerques: Història, economia, cultura*, núm. 18, 1986, p. 47-71.
- , 'El papel del crédito rural en la agricultura del Antiguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)', *Noticiario de historia agraria*, núm. 7, 1994, p. 9-37.
- , *Cervera i la Segarra al segle XVIII: en els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Pagès Editors, Lleida, 1995.
- , 'La fi del censal: reducció de l'interès o vaga de pensions? (1750-1861)', *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 15, 2004, p. 125-155.
- TORRAS i ELIAS, Jaume, 'L'economia catalana abans del 1800. Un esquema', dins MALUQUER de MOTES, Jordi i TORRAS i ELIAS, Jaume (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània. S.XIX, la formació d'una societat industrial*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1994, p. 13-38.
- TORRAS i RIBÉ, Josep Maria, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Curial, Barcelona, 1983.
- , *Los mecanismos del poder: los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*, Crítica, Barcelona, 2003.
- , *Felip V contra Catalunya: testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2005.
- TORRES SANZ, Xavier, *La Guerra dels Segadors*, Eumo, Vic, 2006.
- UCEDA, Óscar, *Lleida 1707: la ciutat massacrada*, Edicions de La Clamor, Lleida, 2007.
- USHER, Abbott Payson, *The early history of deposit banking in Mediterranean Europe*, Harvard University Press, Cambridge, 1943.
- VALLS JUNYENT, Francesc, *La Catalunya atlàntica: aiguarent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Eumo Editorial, Vic, 2004.
- VICEDO-RIUS, Enric, 'Les transformacions socials i econòmiques a la Lleida del segle XVIII', tesi de llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1979.
- , 'Producció, propietat i renda a les terres de Lleida (segle XVIII)', tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987.
- , *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents: producció, propietat i renda*, Crítica, Barcelona, 1991.
- , *Pagesos i hortolans. El desenvolupament de l'horta de Lleida abans de la fruita (1716-1950)*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1997.
- , 'Emfiteutes, arrendataris, parcers i cultivadors amb llicència. La contractació agrària a les planes occidentals catalanes, 1760-1860', *Estudis d'història agrària*, núm. 11, 1997, p. 109-129.
- , 'Mercado y precios. El Almudí de Lérida, 1700-1833', *Historia agraria*, núm. 45, 2008, p. 41-79.

- , ‘Crisi i expansió econòmica, 1650-1850’, dins VICEDO-RIUS, Enric (et alt.), *Les etapes de la construcció del territori a Catalunya: Torrefarrera i la Catalunya occidental, segles VII a XX. Una proposta metodològica*, Ajuntament de Torrefarrera, Lleida, 2013, p. 69-93.
- , ‘La recuperació agrària a Lleida i la seva àrea, 1670-1706’, *Recerques: Història, economia, cultura*, núm. 71, 2015, p. 59-94.
- , *Pagesia, accés a la terra i desenvolupament històric. Els latifundis eclesiàstics a la Catalunya occidental plana (segles XVII-XX)*, Pagès Editors, Lleida, 2015.
- , *Aigua, pagesia i institucions. El Canal de Pinyana*, Pagès Editors, Lleida, 2017.
- VIDAL PLA, Jordi, *Guerra dels segadors i crisi social: els exiliats filipistes (1640-1652)*, Edicions 62, Barcelona, 1984.
- VILALTA ESCOBAR, María José, ‘Balaguer en la Catalunya moderna: creixement econòmic i estabilitat social (segles XVII i XVIII)’, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Estudi General de Lleida, 1986.
- , ‘Hisenda municipal i arrendaments públics al Balaguer del segle XVIII’, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, núm. 8, 1988, p. 75-86.
- , *Balaguer a la Catalunya moderna: Creixement econòmic i estabilitat social, segles XVII i XVIII*, Pagès Editors, Lleida, 1990.
- VILAR, Pierre, ‘La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí’, *Recerques: Història, economia, cultura*, núm. 3, 1974, p. 7-22.
- , *Catalunya dins l’Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Edicions 62, Barcelona, 1986.
- VOLPI, Alessandro, *Banchieri e mercato finanziario in Toscana (1801-1860)*, Leo S. Olschki Editore, Firenze, 1997.
- de VRIES, Jan, *La economía de Europa en un período de crisis, 1600-1750*, Ediciones Cátedra, Madrid, 1982.
- XANDRI SOLÉ, Joana i GONZÁLEZ PÉREZ, Joan-Ramon, ‘Avinganya (Seròs): “año 1714”’, *Shikar: Revista Del Centre d’Estudis Comarcals Del Segrià*, núm. 2, 2015, p. 19-25.

10.1. Sigles utilitzades

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACL	Arxiu Capitular de Lleida
ACN	Arxiu Comarcal de la Noguera
ACUR	Arxiu Comarcal de l'Urgell
AHL	Arxiu Històric de Lleida
AIEI	Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs
AMBE	Arxiu Municipal de Bellpuig
AML	Arxiu Municipal de Lleida
SCC	Servei Cartogràfic de Catalunya

11. Annexos

Annex 1: Taula de conversió de monedes

	Lliures	Sous	Diners	Rals d'ardit	Rals de billó	Maravedís	Pesetes
Lliures	1	12	240	10	10,6667	362,6666	2,6667
Sous	0,083	1	20	0,8333	0,8889	30,2222	0,2222
Diners	0,0042	0,05	1	0,04167	0,0444	1,5111	0,0111
Rals d'ardit	0,1	1,2	24	1	1,0667	36,2667	0,2667
Rals de billó	0,0938	1,125	22,5	0,9375	1	34	0,25
Maravedís	0,0028	0,033	0,662	0,0276	0,25	1	0,0074
Pesetes	0,375	4,5	90	3,75	4	136	1

*les conversions, en aquesta taula, s'han de realitzar horitzontalment. El resultat ha estat arrodonit al quart decimal.

Annex 2: Llista d'universitats de les comarques de la Plana de Lleida que van sol·licitar mesures de gràcia davant la Reial Audiència els anys 1642-46 i 1653-62

Àger	Fontllonga	Els Omellons
Agramunt	Foradada	*Padrell
Albesa	La Fuliola	Palou
Alcanó	Golmés	Penelles
L'Albi	La Granadella	La Pobla de Cérvoles
Anglesola	La Granja d'Escarp	Ponts
Arbeca	Granyena	El Portell
Artesa (de Lleida)	Granyanella	Preixana
Artesa de Segre	Juneda	Sanaüja
Belianes	Linyola	Sarroca
Bellcaire	Llardecans	Sedó
Bellmunt	*Llor	Talteüll
Bellpuig	*Llorenç	Tàrrega
Les Borges Blanques	Maials	Torà
Butsènit	Malavella de Claret	La Torre de Fluvià
Cabanabona	Maldà	Torrebesses
Camarasa	Maspuiç	Torregrossa
Canosa	Massoteres	Torres de Segre
Castellnou de Seana	Menàrguens	Vilagrasa
Castelló de Farfanya	Mollerussa	Vilanova d'Alpicat
Castellserà	Montclar	Vilanova de Bellpuig
Cervera	Montgai	Vilanova de l'Aguda
Cubells	Montsonís	Vinaixa
El Cogul	*"Olsoca"	

*No hem aconseguit localitzar els següents topònims, tot i que creiem que Llor fa referència a Sant Julià de Llor, Llorenç probablement a Sant Llorenç de Mongai i Padrell a Pradell (de Sió)

Font: Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors...*, op.cit., p. 459-465. En base a documentació de l'ACA, Reial Audiència.

Annex 3: Evolució del ramat municipal de Lleida entre els anys 1636 i 1663 a data a u de gener

		moltors	ovelles	corders	borres	cabres i altres banyats	cabrits	vaques	vedells	bous	toros
1636	caps	2406	1695	933							
	lliures unitat	1,9	1,5	0,5							
1641	caps	3528	1993	779	773						
	lliures unitat	1,9	1,5	0,5	1,9						
1642	caps	3140	1815	1175							
	lliures unitat	1,9	1,5	0,5							
1655	caps	418	93	58		3					
	lliures unitat	3,7	2,5	2		2,8					
1657	caps	595	418	389		6					
	lliures unitat	2	2,5	2		3					
1659	caps	841	590	408		3		28	27	10	
	lliures unitat	4	2	2				25	20	20	
1661	caps	1030	533	393				56	14	13	
	lliures unitat	4	2	2				20	10		
1663	caps	1529	788	600		7	6	56	14		17
	lliures unitat	4	2	2		2	1	20	10		40

Font; AML, Llibres de comptes de l'Administració de Carnisseries, ref. 213-2015, 2017-2019 i 221.

Annex 4: Evolució del cobrament de les pensions de censals degudes per municipis i anotades als llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol (1690-1740).

	Pensions a cobrar (en lliures)	Pensions cobrades (en lliures)	% de pagament
1690	1724,9	775,01	47,76
1691	1527,98	837,09	50,49
1692	1437,9	691,093	44,08
1693	1432,82	633,43	40,53
1694	1432,4	624,08	40,14
1695	1469,95	582,27	36,4
1696	1489,34	336,49	20,78
1697	1533	281,99	16,96

1698	1329,34	357	26,70
1699	1237,66	344,32	27,65
1700	1131,16	403,32	34,92
1701	1051,165	289,29	27,33
1702	1074,28	360,67	33,34
1703	1081,43	298,09	27,37
1704	1059,34	309,86	29,18
1716	1198,85	10	0,83
1717	1206,65	146,69	12,16
1718	1123,19	292,49	26,04
1719	1197,5	160,75	13,42
1720	1118,77	168,94	15,1
1721	1177,45	152,39	12,94
1722	1192,5	269,29	22,58
1723	1209,44	441,46	36,50
1724	1196,49	169,60	14,18
1725	1189,49	211,69	17,8
1726	1246,49	218,57	17,53
1727	1185,71	324,25	27,35
1728	1037,95	304,75	29,36
1729	1053,85	186,32	17,68
1730	1269,24	368,56	29,04
1731	797,33	268,17	33,63
1732	1294,25	313,8	24,25
1733	855,34	406,54	47,53
1734	828,68	377,02	45,5
1735	828,68	335,55	40,49
1736	763,68	404,27	52,94
1737	928,18	467,51	50,37
1738	675,33	407,26	60,31
1739	828,68	383,70	46,30
1740	873,68	408,85	46,8

Font: ACL, llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1684-1697 i 1798-1713, ref. 259 i 260.

Annex 5: Evolució del cobrament de les pensions de censals degudes per municipis i anotades als llibres de capbreus de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol (1741-1842).

	Pensions a cobrar (en lliures)	Pensions cobrades (en lliures)	% de pagament		Pensions a cobrar (en lliures)	Pensions cobrades (en lliures)	% de pagament
1741	1000,06	434,66	43,46	1792	456,44	0,00	0,00
1742	1001,06	597,73	59,71	1793	456,44	0,00	0,00
1743	998,06	370,85	37,16	1794	456,44	0,00	0,00
1744	986,06	488,95	49,59	1795	456,44	0,00	0,00
1745	998,06	502,57	50,35	1796	456,44	0,00	0,00
1746	998,06	576,28	57,74	1797	456,44	0,00	0,00
1747	998,06	339,95	34,06	1798	456,44	90,41	19,81
1748	998,06	508,64	50,96	1799	456,44	0,00	0,00
1749	986,06	308,09	31,24	1800	456,44	0,00	0,00
1750	998,03	434,92	43,58	1801	456,44	0,00	0,00
1751	709,79	264,28	37,23	1802	456,44	0,00	0,00
1752	736,49	415,30	56,39	1803	456,44	0,00	0,00
1753	667,47	210,58	31,55	1804	456,44	0,00	0,00
1754	667,49	574,14	86,01	1805	456,44	0,00	0,00
1755	676,01	203,98	30,17	1806	456,44	0,00	0,00
1756	588,29	279,45	47,50	1807	456,44	0,00	0,00
1757	596,29	205,96	34,54	1808	456,44	0,00	0,00
1758	620,90	327,91	52,81	1809	456,44	0,00	0,00
1759	574,49	460,73	80,20	1810	456,44	0,00	0,00
1760	572,22	463,03	80,92	1811	456,44	0,00	0,00
1761	572,22	293,63	51,32	1812	456,44	0,00	0,00
1762	572,21	422,35	73,81	1813	456,44	0,00	0,00
1763	572,21	408,57	71,40	1814	456,44	0,00	0,00
1764	572,21	668,51	116,83	1815	456,44	0,00	0,00
1765	560,21	341,41	60,94	1816	456,44	0,00	0,00
1766	560,21	374,33	66,82	1817	456,44	0,00	0,00
1767	553,02	276,48	49,99	1818	456,44	0,00	0,00
1768	553,02	275,73	49,86	1819	456,44	110,16	24,13
1769	548,52	183,98	33,54	1820	456,44	0,00	0,00
1770	537,12	307,88	57,32	1821	456,44	0,00	0,00
1771	537,11	125,25	23,32	1822	456,44	0,00	0,00
1772	537,11	125,25	23,32	1823	456,44	0,00	0,00
1773	537,11	208,00	38,73	1824	456,44	0,00	0,00
1774	537,11	0,00	0,00	1825	456,44	106,41	23,31
1775	537,11	0,00	0,00	1826	383,12	0,00	0,00
1776	537,11	0,00	0,00	1827	414,42	106,41	25,68
1777	537,11	72,00	13,41	1828	383,92	0,00	0,00
1778	537,11	36,00	6,70	1829	383,92	0,00	0,00

1779	537,11	36,00	6,70	1830	383,92	0,00	0,00
1780	537,11	36,00	6,70	1831	383,92	0,00	0,00
1781	537,11	36,00	6,70	1832	383,92	0,00	0,00
1782	537,11	36,00	6,70	1833	383,92	0,00	0,00
1783	537,11	36,00	6,70	1834	383,92	0,00	0,00
1784	515,54	36,00	6,98	1835	383,92	0,00	0,00
1785	515,54	36,00	6,98	1836	383,92	0,00	0,00
1786	465,44	1633,73	351,01	1837	383,92	0,00	0,00
1787	492,44	36,00	7,31	1838	383,92	0,00	0,00
1788	492,44	36,00	7,31	1839	383,92	0,00	0,00
1789	456,44	0,00	0,00	1840	383,92	0,00	0,00
1790	456,44	0,00	0,00	1841	383,92	0,00	0,00
1791	456,44	0,00	0,00	1842	383,92	0,00	0,00

Font: ACL, llibres de capbreus de l'Administració dels Aniversaris Majors dels anys 1741-1842, ref. 270-291.

Annex 6: Evolució demogràfica, dels ingressos municipals reals i dels ingressos per càpita a Lleida i Balaguer (1670-1702)

any	Lleida			Balaguer		
	habitants* [a]	ingressos municipals [b]	"impostos" [c=b/a]	habitants [a]	ingressos municipals** [b]	"impostos" [c=b/a]
1648	976					
1659				1264		
1666-67					3505	
1670	2340	9911,99	4,24	1458	5822,71	3,99
1671	2402	7780,83	3,24	1475	6402,14	4,34
1672	2464	8903,45	3,61	1493	6981,57	4,68
1673	2526	9032,11	3,58	1510	7561,00	5,01
1674	2588	7537,93	2,91	1528	11194,00	7,33
1675	2650	6207,81	2,34	1546	14827,00	9,59
1676	2712	4307,47	1,59	1563	18460,00	11,81
1677	2774	6856,28	2,47	1581	14639,50	9,26
1678	2836	5689,23	2,01	1598	10819,00	6,77
1679	2898	6965,39	2,40	1616	6998,50	4,33
1680	2960	6113,47	2,07	1634	3178,00	1,95

1681	<i>3022</i>	8156,77	2,70	<i>1651</i>	<i>3845,00</i>	2,33
1682	<i>3084</i>	6523,24	2,12	<i>1669</i>	<i>4512,00</i>	2,70
1683	<i>3146</i>	8577,69	2,73	<i>1686</i>	<i>5179,00</i>	3,07
1684	<i>3208</i>	6566,94	2,05	<i>1704</i>	<i>5846,00</i>	3,43
1685	<i>3270</i>	7349,47	2,25	<i>1722</i>	<i>5779,86</i>	3,36
1686	<i>3431</i>	12969,37	3,78	<i>1739</i>	<i>5713,71</i>	3,29
1687	<i>3591</i>	12889,20	3,59	<i>1757</i>	<i>5647,57</i>	3,21
1688	<i>3752</i>	11031,97	2,94	<i>1774</i>	<i>5581,43</i>	3,15
1689	<i>3912</i>	15622,68	3,99	<i>1792</i>	<i>5515,29</i>	3,08
1690	<i>4073</i>	17074,88	4,19	<i>1810</i>	<i>5449,14</i>	3,01
1691	<i>4234</i>	15606,02	3,69	<i>1827</i>	<i>5383,00</i>	2,95
1692	<i>4394</i>	16749,07	3,81	<i>1845</i>	<i>5289,00</i>	2,87
1693	<i>4555</i>	8171,94	1,79	<i>1862</i>	<i>9768,00</i>	5,24
1694	<i>4715</i>	6830,78	1,45	<i>1880</i>	<i>11074,50</i>	5,89
1695	<i>4876</i>	12985,03	2,66	<i>1898</i>	<i>12381,00</i>	6,52
1696	<i>5036</i>	5411,34	1,07	<i>1915</i>	<i>9289,00</i>	4,85
1697	<i>5197</i>	7815,97	1,50	<i>1933</i>	<i>8469,50</i>	4,38
1698	<i>5358</i>	7063,97	1,32	<i>1950</i>	<i>7650,00</i>	3,92
1699	<i>5518</i>	6382,93	1,16	<i>1968</i>	<i>9845,50</i>	5,00
1700	<i>5679</i>	8038,58	1,42		<i>12041,00</i>	
1701	<i>5839</i>	8486,93	1,45			
1702	<i>6000</i>	5639,48	0,94			

* Es mostren en lletra cursiva i de menor mida les dades de població i ingressos municipals reconstruïdes mitjançant l'evolució progressiva entre els dos valors més propers.

** Per aquells anys en els quals es disposa de dades referents als ingressos municipals, aquests responen a anys agraris, havent agafat per un any el valor dels ingressos de l'any agrari iniciat l'estiu d'aquell mateix any.

Font: per l'evolució demogràfica vegis la nota 130, per l'evolució dels ingressos municipals de Lleida; AML, llibres de capbreus de la Clavaria Major dels anys 1670-1702, i per l'evolució dels ingressos de Balaguer vegis la nota 128.

Annex 7: Recaptació del Reial Cadastre al terme de Lleida (1724-1740).

	TOTAL INGRESSOS					TOTAL DESESES							
		recaptació	taxa industrial	comú de la ciutat	altres		pagat al Reial Cadastre	despeses col·lecta	salari col·lector	salari comptadors	altres	restes de partides no cobrades	restes de la taxa industrial
1724	15477,5	12797,0	660,0	1951,4	69,0	15477,5	15117,3	40,2	300,0	20,0	0,0	0,0	0,0
1725	17443,6	13071,7	658,2	2979,1	734,7*	17443,6	14021,4	160,1	300,0	20,0	1208,5	1733,5	0,0
1726	14120,4	13476,6	643,8	0,0	0,0	14120,4	11164,3	38,5	272,9	20,0	836,7	1788,0	0,0
1727	14814,7	13596,5	658,2	560,0	0,0	14814,7	13010,7	8,6	333,7	20,0	0,0	1441,8	0,0
1728	17179,4	14080,2	677,6	2421,6	0,0	17131,1	15422,2	25,7	198,2	20,0	0,0	1465,1	0,0
1729	16518,1	14359,0	678,3	1480,9	0,0	16518,1	14851,2	12,8	204,3	20,0	73,4	1356,3	0,0
1730	16513,1	14343,9	678,3	1483,3	7,6	16513,1	14851,2	18,4	203,0	20,0	0,0	1420,5	0,0
1731	16648,5	14519,1	690,2	1439,2	0,0	16648,5	14851,2	11,2	205,4	20,0	92,8	1454,4	13,5
1732	15751,4	14631,0	594,1	526,3	0,0	15751,4	14009,3	14,4	206,7	20,0	98,3	1367,9	34,8
1733	19352,0	16492,5	597,8	2183,7	78,0	19352,0	17241,4	19,3	230,6	20,0	0,0	1840,6	0,0
1734	19926,3	16434,0	589,5	2902,8	0,0	19926,3	16333,6	50,2	222,3	20,0	985,4	2314,9	0,0
1735	19004,9	16679,2	566,0	1759,6	0,0	19004,9	17037,6	12,7	237,4	20,0	38,9	1647,9	10,4
1736	18020,8	15467,4	590,6	1962,8	0,0	18020,8	16531,2	18,6	240,4	20,0	186,3	1024,4	0,0
1737	18310,4	16762,1	638,3	910,0	0,0	18310,4	15981,4	27,4	264,6	20,0	1127,7	889,3	0,0
1738	18784,2	16976,0	658,3	1150,0	0,0	18784,2	16626,9	59,2	285,8	20,0	652,0	1140,3	0,0
1739	18979,6	17152,8	660,8	1140,0	26,1	18979,6	16631,4	93,0	272,0	20,0	1082,6	880,7	0,0
1740	18595,4	17163,0	647,9	784,5	0,0	18595,4	16664,7	13,6	284,9	20,0	981,3	631,0	0,0

* I' anotat a la columna "altres" de l'any 1725 correspon a restes no cobrades d'anys anteriors.

Font; AML, Llibres de recaptació del cadastre, ref. 941-966.

Annex 8: Transcripció del text de la concòrdia signada l'any 1774 entre l'Ajuntament de Lleida i els seus creditors.

En nombre de Dios, Amén. Sea a todos manifiesto que, en la ciudad de Lérida, Principado de Cataluña, a los dos días del mes de marzo, año del nacimiento del señor de mil setecientos setenta setena y cuatro, convocados en la sala capitular del Ayuntamiento de la ciudad referida con intervención y asistencia del señor Don Visente Samper y Ferrer, alcalde mayor y The. [sic] de corregidor de dicha ciudad, de una parte, los muy honorables Don Juan Bautista de Tapiés, Don Juan Bautista de Queraltó, Don Visente de Gallart y Escala, Don Antonio Mallada y de Rufol, Don Salvador Gracelles, regidores, Don Anastasio Ortega y Montes, Pedro Niubó, Jaume Boer y Juan Corriá, diputados, y Josep Castelló y Roca, sindaco, personeros todos de dicha ciudad en nombre y voz del común de la misma, y su universidad, y Junta de Propios con Ignacio Soldevila, excelentísimo vocal de ella, la misma representando: y de otra, los abajo nombrados y firmados acreedores censalistas de la expresada ciudad de Lérida, por sí y por medio de sus respectivos procuradores, dijeron que por cuando según lo dispuesto por el Real y Supremo Consejo de Castilla con real acto de vente de julio de mil setecientos cincuenta y ocho dado en el pleito de delación

contra regidores de dicha ciudad de Lérida debía formarse una concordia (*final foli 1r.*) entre la ciudad y los acreedores censalistas para satisfacerse esta de sus créditos y exonerar al Común de los muchos cargos a que se hallaba obligado, cuya diligencia fue nuevamente ordenada por el mismo Real Consejo con la dotación formada en veintinueve de noviembre de mil setecientos setenta y seis, en vista de los propios y arbitrios de la ciudad y sus gastos ordinarios y extraordinarios, evacuándose previamente el cabreo general de los censales a que aquello afecta. Y si bien desearan el Ayuntamiento y la Junta de Propios de la misma de poner en práctica el prevenido cabreo, y sucesiva concordia, a fin de obedecer con su acostumbrada y debida exactitud las órdenes superiores, practicaron alguna diligencia con los acreedores para dicho efecto, empero fueron muy pocos los que acudieron a la ciudad a presentar sus títulos, tal vez movidos de la providencia general de haberles de presentar a la Real Intendencia, habiéndose con este motivo diferido el logro y efecto de lo mandado, de que sin duda dimanó la posterior disposición del Real Supremo Consejo, comunicada por el caballero corregidor, con carta su fecha de veinticuatro de noviembre de mil setecientos setenta y tres, prefijando tiempo dentro del cual debiese uno y otro evacuarse. En cuya vista y con su arreglo se pasaron por el Ayuntamiento y Junta de Propios nuevos recados a los acreedores censalistas, quienes comparecidos los más por sí o por medio de sus apoderados, a presentar sus títulos, y convocados en la sala capitular de la ciudad, se les propuso el medio con que podía hacerse efectivo el pago de las pensiones de los censales y luición de sus capitalidades, todo con plena manifestación (*final foli 1v.*) del ánimo y deseo que ha tenido siempre la ciudad de satisfacer con la puntualidad posible a sus acreedores, y en atención a las cortas facultades con que se halla el Común sobre el asunto, y lo que tiene mandado expresamente con su dotación de que cuide la ciudad antes del pago, y con la mayor brevedad, la cabrevación de censos, y practicada esta, disponga su ayuntamiento: Se firme una concordia en que se prometa a los acreedores la redención de réditos al uno y medio por ciento, y se les pague un año entera pensión, y el otro quede para la redención de censales, con condición de hacer la luición a favor de los acreedores que hiciesen más gracia, y no habiéndolo se haga la luición por sorteo: por tanto, se aplazó y reiteró en el día del común acuerdo de las partes la referida, cesión, a fin de venir al fallo de otorgamiento y firma de otra concordia, la que se halla estipulada con el modo y pactos siguientes:

- 1- Primeramente, se ha convenido, y es pacto entre la ciudad y los acreedores que abajo firmarán, que se pague un año sin otro las pensiones correspondientes de sus censales a razón de uno y medio por ciento, haciéndose este pago en la ocasión y tiempo en que se practica la luición de censales. Y empezándose por la pensión de mil setecientos setenta y tres, para cuyo fin se aplaza el mes de junio próximo, obtenida que sea la orden del señor intendente, y en caso de dilatarse, esta destinará el plazo el ayuntamiento inmediatamente su recibo, practicándose en la misma forma en los demás años siguientes.
- 2- Otro si es pacto, que el uno y medio por ciento correspondiente al año de pagamento, y la pensión del año (*final foli 2r*) de la luición por no ser de pago de pensiones otro año, quede en adelante en ser de deuda y a favor de los acreedores para su cobro en el tiempo de la luición de su capitalidad.
- 3- Otro si es pacto, que la luición de censales deba hacerse un año sin otro del sobrante de la ciudad, según y en la conformidad va prevenido con respectivas disposiciones en el mes o plazo y forma se expresaren ello.
- 4- Otro si, en atención de hallarse prevenido con especial real disposición, se forme cabreo del titular de los censales pretendidos contra el común de la ciudad, y que faltaran algunos de ellos a diferentes acreedores, por motivo de las guerras que ha padecido esta ciudad y Principado; es convención, y pacto, quede salvo el año y tiempo a los acreedores a quienes falta censales para cabrear y a los que no van firmados en la presente concordia, por no tener cabreado censal alguno, quedándoles la facultad para cabrearles cuando, y en la ocasión que los obtengan según, y como se ha practicado con los censales hasta el día cabreados: en cuyo caso, deban loar la presenta concordia para entrar en el goce de los frutos correspondientes a su crédito en la conformidad, los gozarán los acreedores de presente otorgantes sucuiendo, y teniendo fuerza de la acción la carta de pago que por razón de la pensión primera otorgaron, y empezando el cobro de la primera pensión (*final foli 2v*) correspondiente al año en que se habría cabreado el censal.
- 5- Otro si es pacto, que la presente concordia, como ni la cabrevación de censales, no suman, ni causar puedan perjuicio alguno a las partes, esto es, a los acreedores censalistas por razón de

los censales dejados de cabrear por no tener los títulos, o por falta de algunos de ellos, pues con el presente les queda salvo el día para acudir a la superioridad, o en donde les convenga, a más de estar así prevenido con la Real Disposición: y al común de la ciudad por motivo de haber admitido los títulos al cabreo, y haber efectuado el pago de pensiones, o propiedades en el caso de encontrarse luido, o redimido de antes alguno de ellos: en el cual deberá el acreedor devolver, y restituir cuando habrá percibido por razón del censal ya anteriormente redimido, para aplicarse al caudal destinado para la luición.

- 6- Fue no obstante que la mente del Real Consejo en el reglamento o dotación para ese, fue de beneficiar al Santo Hospital de esta ciudad, con que se pagase la entera pensión de sus censales, aún después de otorgada y firmada la concordia entre los acreedores del común y de la ciudad, es convenido, y pactado, que el Hospital de arranque a los demás acreedores en el cobro del uno y medio por ciento un año sin otro bajo la condición empero que de cediendo el mismo Santo Hospital como desde ahora se de todas las pensiones que se hallasen en ser de deuda en el tiempo de la luición, se le luían sus censales en el todo, o en parte conforme lo permiten los sobrantes (*final foli 3r*) con antelación a los demás acreedores, en esta forma que los sobrantes después de pagadas las pensiones en el año de pago se aplique desde luego para dicha luición, de la mitad de lo que sobrase en el año de la luición quedando la otra mitad a favor de los acreedores a que expresamente convienen.
- 7- Que los trabajos empleados por los S.S. Comodos [sic] así por causa de la cabrevación hasta aquí hecha de los censales acreditados contra el común, como por el hacimiento de la presente concordia, deban satisfacerse a comunes expensas de ambas partes concordantes; diferenciándose empero el pago equivalente a los S.S. acreedores, para cuando venga el fallo del cobro de la primera media pensión al tanto por libra que se repartiere, y para ponerse en práctica lo que acaba de explicarse, y cuantas diligencias sean en lo sucesivo conducentes, para producir todos los apetecidos fines y efectos la actual concordia, tanto a favor de la ciudad como de los S.S. acreedores se nombran por com. [sic] por el Ayuntamiento, y junta de propios a Josep Castelló y a Ignacio Soldevila, ambos en nombre propio, y por parte de los acreedores a los referidos D.D.D. Tomas Coder i Dn Antonio de Gomar, dándoles todas aquellas facultades que cada una de las partes por si tenga.
- 8- Que para validación y firmeza de la presente concordia deban obtenerse de las superioridades a quienes pertenezca las autorizaciones y decretos que convengan y sean menester.

Y así hecho, pactado y convenido la antes escrita presente concordia, lo ando aprobando y ratificando, y renunciando a la excepción de sus capítulos, y de no ser así su contenido, ni ser esta la verdad, y a todo dicho, beneficio, a costumbre que a ello se oponga, convienen y prometen ambas partes (*final foli 3v*), y la una a la otra recíprocamente tener cumplir y observar dichos capítulos pactados, y convenciones por lo que a cada una de ellas toca sin dilación, excepción, ni excusa alguna, y con enmienda y ratificación de daños, gastos, costos y salarios acostumbrados, sobre cuyo pago o restitución deba estarse al solo finamente, o palabra de la parte lo costease. Y para el cumplimiento de todo lo referido obligaron a saber a los S.S. regidores, diputados, y demás sobre nombrados los bienes, derechos, propios, y emolumentos de dicho común, y los abajo nombrados los de sus principales muebles, y sitios habidos, y por haber. Renunciando a la ley de his [sic] de transactionibus, y a toda, y cualquier otra ley, derecho consuetud, o beneficio, que en este asunto tenga lugar, y a las partes favorecer puedan, y para su mayor seguridad juraron dichas partes esto es estas S.S. otorgantes eclesiásticas sobre su pecho y los demás en poder de los escribanos infrascritos, y en el alma de sus prales [sic] los procuradores de atender, cumplir, y observar todas y cada una de dichas cosas, y contra ellas no hacer, ni venir por causa o razón alguna. Todo lo que como va dicho convinieron, y prometieron, la una parte a la otra, y las dos ad invicem, et vicisim, como a los inscritos escribanos, como a publicas personas por quien convenga estipulantes, y a solas testificantes, y enteradas las partes de la obligación mandada con Real Pragmática de haberse de registrar la presente escritura en el registro de Hipotecas de la presente ciudad dentro el terminio de seis días próximos, para que no quede viciada sin el expresado requisito, y tenga su fuerza, y haga fe en juicio, y fuera de él cuando (*final foli 4r*) convenga, fue todo lo susodicho otorgado, y firmado por las partes en dicha ciudad de Lérida, dichos día, mes y año, por S.S. regidores, diputados, sindaco y vocal, por dicho ilustre ayuntamiento y junta de propios de una, y de la otra por los mismos SS. Regidores como a administradores del albaceazgo de Genronimo Salom, vecino que fue de Lérida, y por el D. Domingo Tomás Coder, canónigo

doctoral de la Santa Iglesia de Lérida en calidad de apoderado del Cabildo de deán, y canónigos de la misma según que de su poder consta con auto entre Ant^o Pocerull, y Miranda Es^{no} [sic] de Lérida a los veintisiete días del próximo pasado mes de febrero, y como a Rxox [sic] nombrado, y constituido por el sacristán mayor de la Iglesia Colegiata de Santa María de Puigcerdà, y por D. Bonaventura de Guiu y de Siscart, presbítero y canónigo de la Santa Iglesia de Lérida, en nombre propio y en el de propietario, y por Da. María Bonaventura de Guiu y de Siscart, Va. su madre en el de usufructuaria, Bonaventura Res Causidico, de Lérida, su poder habiente constituido con auto ante Antonio Rocarull, escribano de Lérida de fecha del día de ayer, y por el colegio de la Asunción de Nuestra Señora de la ciudad de Lérida exigido y hoy en la ciudad de Cervera trasladado, Don Antonio de Gomar y Dalmases, rector y pror. de dicho colegio constituido con auto ante Thomas Balius, escribano de Cervera a los veinticinco de enero por primo pasado, y por el padre maestro Fr. Juan (*final foli 4v*) de Sada, religioso cisterciense y confesor y pror. del Real Monasterio de Nuestra Señora del Patrocinio Extra Muros de la villa de Tamarite, Reino de Aragón, y de la misma orden constituido con auto de fecha de nueve de noviembre de mil setecientos sesenta y cinco, testificado por Horencio Garroya, escribano de Tamarite, en la estivada forma legalizado; y por el Reverendo P. Fr. D. Agustín Globet Monte, profeso del Real Monasterio de la Cartuja de Escala Dei, por el vicario, presidente y monjes de dicho monasterio, nombrado con auto que pasó por ente Antonio Sammartí, escribano de Poboleda, a los trece de abril de mil setecientos setenta y tres; y por el R^{do} Antonio Mallada, prebero beneficiario y procurador de la comunidad de preveros de San Lorenzo de Lérida, constituido con auto que testificó Josep Castelló y Roca, escribano de Lérida, a los veinticinco de febrero de próximo pasado; y por el R^{do} Ramón Monreal, prebero beneficiario y pror. elegido y nombrado por su comunidad de curas y beneficiarios de la parroquial iglesia de San Juan de Lérida, por auto ante el intio [sic] Josep Pocerull, escribano, de fecha de veintinueve de enero próximo pasado; y por el reverendo Juan Tullo, prebero beneficiario y pror. de la comunidad de curas y beneficiados de Santa Magdalena de Lérida, según parece de auto que testificó Miquel Roig, escribano de Lérida, al primero de los corrientes: y por el P. Fr. Juan de la Purificación, religioso conventual y pror. (*final foli 5r*) del rector y comunidad de religiosas del colegio de carmelitas descalzas de la presente ciudad, nombrado con auto ante Josep Castelló, escribano de la misma, a los veintiséis días del expresado mes de febrero próximo y por el D. Salvador Gracelles, en Lérida domiciliado, en calidad de pror. de la S.S. administración del Hospital General de Pobres Laicos Enfermos de la presente ciudad, constituido con auto por ante Antonio Pocerull y Miranda, escribano de Lérida, de fecha de veintiséis de febrero próximo; y por Josep Castelló y Roca, escribano, en calidad de actor del albaceazgo a administrador de Jaime Estrada, y en el de pror. del colegio de escribanos de la misma, y de la priora y religiosas del monasterio de Carmelitas Descalzas, de la presente ciudad; según que del nombramiento de actor consta con auto que otorgaron los prores. y el colegio de escribanos de Lérida, así en el nombre de dicho colegio como en el de albaceas y administradores de dicha administración con auto por ante Antonio Olives, escribano de la misma, en veintiséis de dicho pasado febrero, y de la constitución de prior de dicho monasterio, con auto por ante Ignacio Soldevila, escribano de dicha ciudad, a lo veintiséis de dicho mes de febrero, y por Antoni Pocerull, escribano en calidad de albacea de la pía administración de Berenguer Marqués de Lérida, y en el de pror. de D. Vicente de Albornos, en la ciudad de Valencia domiciliado, y de D. Antonio de Valencia, en la de Barcelona domiciliado, según que de el nombramiento de actor consta por nombramiento del cabildo de la Santa Iglesia de Lérida en auto de Josep Pocerull, su secretario y escribano de Lérida, a los siete de septiembre de mil setecientos cincuenta y seis y el de pror. del dicho de Albornos por auto que pasó por ante Josep Fabra (*final foli 5v*), escribano de Valencia a los siete de enero próximo pasado, como, y el de pror. de dicho de Valencia con auto que testificó Thomas Casanoves y Torres, escribano de Barcelona, al primero del expresado mes de enero próximo; y por Miguel Roig, escribano de Lérida, como a poder habiente de las priora y religiosas del monasterio de Nuestra Señora de los Ángeles, y pía de la Cruz de la orden de Santo Domingo de la ciudad de Barcelona, nombrado con auto que testificó Josep Mariano Abella, escribano de Barcelona, a los veinticinco de octubre de mil setecientos cincuenta y ocho; y por Pedro Argensó y Sales, causídico de Lérida, en nombre y como pror. del albaceazgo de Berenguer Gallart de Lérida, según que del poder de fee [sic] Josep Castelló, escribano de Lérida, con auto de veintisiete de febrero próximo pasado; y por Carlos Miró, escribano electo de Lérida en calidad de apoderado sustituido por los R^{dos} P. D. Francisco Macarulla, canónigo, y Josep Balius y Borquets, beneficiado, ambos presbíteros de la Catedral de Solsona. Síndaco y procuradores generales de la comunidad de dicha catedral iglesia, según que de la constitución y substitución respectiva consta con dos distintos instrumentos otorgados por ante Domingo Aguilar, escribano de dicha ciudad, en dos de enero y once de diciembre de mil setecientos setenta y tres, y en la de pror. de los priores de la cofradía de la

Santísima Trinidad de la dicha catedral iglesia, constituido por auto ante el mismo Aguilar, escribano, dicho día once de diciembre de dicho año.

Presentes a todos los susodichos sobredicho siendo por testigo el D. ends [sic] Antonio Tudela y de Pastor, ciudadano honrado de Barcelona, y Francisco Antonio Miró, escribiente de Lérida al susodicho llamados y rogados al capítulo primero

Font: AML, Concòrdia entre la ciutat de Lleida i els creditors de 1774, ref. 0002.

Annex 9: Distribució dels títols de censal creats pel municipi d'Agramunt i vigents l'any 1716 segons les "Respostes Generals"

	Núm. títols de censal	Total deute (en lliures)	% núm. Títols	% total deute
Particulars i marmessories	16	14218,03	40	27,06
Del municipi	8	4206,03	20	8,01
D'altres municipis	8	10012,00	20	19,06
Beneficis	8	1496,00	20	2,85
Col·legis i causes pies	2	645,00	5	1,23
Confraries	2	6150,00	5	11,71
Institucions religioses	12	30030,00	30	57,16
Convents i monestirs	3	1300,00	7,5	2,47
Capítol	1	3000,00	2,5	5,71
Comunitats	7	25630,00	17,5	48,78
Capellanies	1	100,00	2,5	0,19
TOTAL	40	52539,03	100	100,00

Font: AHL, Respostes Generals fetes per la vila d'Agramunt sobre la formació del cadastre, ref. AHL260-19-T2-45.

Annex 10: Distribució dels títols de censal a pagar per l'Ajuntament de Lleida segons el capbreu de l'any 1774

Creditors	núm. títols	%	valor censals (lliures)	%
Institucions religioses	33	52,4	30933	43,22485
Capítol de l'Església Catedral de Lleida	9	14,3	8235	11,5
Comunitat de preveres de la Magdalena de Lleida	1	1,6	353	0,5
Comunitat de Sant Joan de Lleida	7	11,1	3355	4,7
Comunitat de Sant Llorenç de Lleida	4	6,3	3350	4,7
Convent de monges descalces de Lleida	1	1,6	4000	5,6
Comunitat de descalços de Lleida	1	1,6	840	1,2
Cartoixa d'Escaladei	4	6,3	5350	7,5
Monges de Tamarit	2	3,2	2450	3,4
Comunitat de Sant Jaume de Barcelona	1	1,6	850	1,9
Convent de les monges dels Àngels de Barcelona	1	1,6	1200	1,7
Església de Soliana	1	1,6	650	0,9
Església de Puigcerdà	1	1,6	300	0,4

Particulars i marmessories	24	38,1	25835	36,1
D. Vici Albonós de València	2	3,2	2400	3,4
D. Antonio València de Barcelona	1	1,6	4000	5,6
D. Carlos Moner d'Isona	1	1,6	1000	1,4
D. Ram. De Salvador d'Ascó	2	3,2	2500	3,5
D. M. i D. bon. De Guiu	2	3,2	2000	2,8
Marmessoria de Gallart	10	15,9	11020	15,4
Marmessoria d'Estrada	1	1,6	1000	1,4
Marmessoria de Marques	3	4,7	1080	1,5
Marmessoria de Salom	2	3,2	835	1,2
Col·legis i hospitals	6	9,5	14795	20,6
Col·legi de Notaris	1	1,6	170	0,2
Hospital General de Lleida	3	4,8	13600	19
Col·legi de la Assumpta de Cervera	2	3,2	1025	1,4
TOTAL	63	100	71563	100

Font: AML, llista de censals acreditats al capbreu de 1774, ref. 1638.

Annex 11: Distribució dels títols de censal i pensions a pagar anualment per l'Ajuntament de Lleida l'any 1751

Creditors	núm. de censals	pensions anuals (en lliures)
Al Capítol, Aniversaris i altres administracions de l'Església	10	253,45
Administració dels Aniversaris Majors	4	189,71
Sagristia i ornaments de la santa Església Catedral	2	6,23
Almoina	4	57,5
Confraries i comunitats de parròquies	60	1157,77
Confraria de Santa Maria la Vella	19	363,19
Confraria de Sant Salvador del claustre	12	200,49
Comunitat de Sant Llorenç de Lleida	9	179,75
Comunitat de Sant Joan de Lleida	17	304,14
Comunitat de Santa Maria Magdalena de Lleida	2	67,6
Comunitat de Sant Jaume de Barcelona	1	42,6
Obres de les esglésies, majorals, hospitals, convents i escoles	66	1312,45
Obra i almoina de Sant Andreu de Lleida	2	11,73
Obra i almoina de Sant Joan de Lleida	2	7,22
Obra i almoina de Santa Magdalena de Lleida	5	53,6
Hospital General dels Pobres Laics de Lleida	5	44,03
Hospital dels Infants Orfes de Lleida	7	130,9
Hospital del Sant Esperit de Lleida	1	25
Hospital de Castellort de Cervera	2	29
Convent dels Predicadors de Lleida	2	30
Convent dels Pares Carmelites Calçats de Lleida	3	16

Col·legi de Sant Josep dels Pares Carmelites Descalços de Lleida	3	60
Col·legi de Sant Ignasi de la Companyia de Jesús	4	201,65
Col·legi de la Companyia de Jesús de Tarragona	1	30
Reial Monestir i Convent de la Cartoixa d'Escaladei	4	185
Reial Monestir i Convent de Nostra Senyora de Montserrat	1	30
Convent de Santa Caterina de l'Ordre dels Predicadors de Barcelona	1	6,6
Col·legi de la Companyia de Jesús de Barcelona	1	50
Col·legi de Sant Sever de Barcelona	1	19,75
Convent de les Mares Descalces de Lleida	1	200
Reial Monestir i convent de les religioses de Sant Hilari de Lleida, comunitat traslladada des de 1718 al convent de Nuestra Señora del Patrocinio de Tamarit de Llitera	6	55,7
Convent de Santa Clara de l'ordre de Sant Francesc de Lleida	8	29,26
Convent de Nostra Senyora dels Àngels de Barcelona	1	60
Col·legi de l'Assumpció de Maria, conegut com Col·legi Vell de Lleida	4	28,5
Col·legi de Notaris de Lleida	1	8,5
Censals a confraries i marmessories	47	472,60
Confraria de la Minerva de Sant Llorenç de Lleida	1	4
Confraria de Nostra senyora del Roser de Lleida	1	10
Confraria de Nostra Senyora del Carme de Lleida	1	15
Confraria dels Drapers de Lleida	14	87,96
Confraria dels Mercaders	3	9,33
Marmessoria de Berenguer Pallars	7	115,85
Marmessoria de Berenguer Marqués	6	25,02
Marmessoria de Geronimo Salon	3	53,8
Marmessoria de Joan den Tell	1	31,25
Marmessoria de Gaspar Rubio	1	10
Marmessoria del Senyor Bisbe Concillos	1	25
Regidors de la Vila de la Granadella, Marmessoria de Bellver	1	2,5
Majorals Confraria dels Blanquers	1	3,2
Majorals de la Confraria dels Sabaters de Lleida	2	7,5
Prohoms de Cervera	2	27
Sagristans de Puigcerdà	1	5,2
Marmessoria de Nicolau Cordia	1	40
Censals de diferents beneficis i capellanies	20	203,34
Beneficiat de la Epifania de la Seu de Lleida	1	10
Beneficiat de Santa Bàrbara de la Seu de Lleida	1	9
Beneficiat de Sant Victorià de la Seu de Lleida	1	5,2
Beneficiat de Nostra Senyora de la Neu de la Seu de Lleida	1	8,75
Obrentor de la capellania dita de Ramon Moncada de la Seu de Lleida	1	8,45
Beneficiat de Sant Pons i Sant Benet en la Seu de Lleida	1	10
Beneficiat de Sant Miquel de Maig de la Seu de Lleida	2	6
Beneficiat de Nostra Senyora de l'Assumpció de la Seu de Lleida	1	4
Beneficiat de Sant Bernat de la Seu de Lleida	1	12

Beneficiat de Santa Magdalena de la Seu de Lleida	1	3,5
Beneficiat de la Visitació de Santa Elisabet en Sant Joan de Lleida	1	5,56
Beneficiat de Sant Pere i Sant Lluís de Sant Joan de Lleida	1	50
Beneficiat de Sant Joan Baptista de Sant Andreu de Lleida	1	5
Beneficiat de Sant Andreu dit lo sisè de la Seu de Barcelona	1	25
Beneficiat de Santa Llúcia de Santa Maria Magna	1	4,8
Capellania dita de Llombart de Cervera	1	3,08
Beneficiat de les Onze Mil Verges de l'església de Solsona	1	10
Beneficiat de Santa Anna de l'església parroquial de Belloch	1	12
Beneficiat de la santíssima trinitat de l'església parroquial de Piera	1	11
Diferents particulars	27	1302,69
Hereus de Joan Guillem de Montagut	1	177,4
Joan Batista Ramon de Monjo, i ara Teresa Soler i de Monjo de Barcelona	3	100
Mos. Felip Alegre de Barcelona	1	70
Mos. Felip Alegre i a la Senyora Maria Àngela Alegre i Solà Canpuges de Barcelona	1	50
Mos. Francesc Molina de Barcelona	1	50
Hereus de Gerònima Martí i Soldevila i ara de al Dr, Ramon de la Maranyosa, usufructuari, i la senyora Maria de Maranyosa, conjugues	1	30
Hereus de Maria Matheu Martí i ara a Francesc de Guia i Escolà de Lleida	2	100
Don Geronim Monsuar i Arinyó	2	8,13
M. Lluís Valencià Usufructuari i a la Senyora Maria Valencià i Gacias, conjugues	1	200
Anton Pastors i Alió, i abans Esperança Colomer	1	30
Joana Aluja i Margalef	3	75
A qui té càrrec d'ajudar a ben morir los pobres de la parròquia de Sant Joan de Lleida	1	20
Don Llorenç Bardaxi, donzell de la ciutat de Lleida i abans a M. Montserrat Castelló	1	82,08
D. Joanna Salla i ara a D. Maria Salla i Despallau de Barcelona	1	15
Don Miquel Salla, usufructuari, i a D. Maria Salla i Despalau de Barcelona	1	100
Senyor D. i Canonge Joan Comelles de la Seu d'Urgell a Barcelona i ara a la Senyora Agnès Amorós	1	50
Pere Pau Oriol, notari de la vila de Flix	1	75
Miquel Guardiola pagès de Lleida, i ara Joanna Guardiola	1	5
Mos. Martí Joan de Spuny, i ara Ramon de Espuny de Barcelona	1	6,4
Jaume Fontanals, i ara Jacinto Fontanals del lloc de Pla, Bisbat de Barcelona	1	8,68
Pau Salvador d'Ascó	1	50

Font: AML, Llibre de Capbreus de la Clavaria Menor de 1750, ref. 641.

Annex 12: Particulars deutors del convent dels Trinitaris d'Anglesola l'any 1846 (en rals de billó)

Veïnatge	Distància en Km.	Núm. De censals	Pensions anuals	Valor dels censals	Valor mitjà
Anglesola	-	68	1766,29	58876,47	865,83
Vilagrassa	2,1	6	132,71	4423,53	737,25
Tàrrega	4,9	4	66,53	2217,65	554,41
Barbens	6,1	1	11,32	377,45	377,47
Belianes	12,2	1	32	1066,67	1066,67
Linyola	16,2	1	2,12	70,59	70,59
TOTAL	-	81	2010,97	67032,35	827,56

Font: AHL, Inventari de censos del Convent dels Trinitaris d'Anglesola, ref. AHL260-21-T2-262.

Annex 13: Any de la creació dels censals en mans dels vuit convents de la ciutat de Lleida l'any 1813

Moment de creació	Número de censals
<1679	6
1680-89	13
1690-99	12
1700-09	5
1710-19	15
1720-29	20
1730-39	25
1740-49	44
1750-59	42
1760-69	73
1770-79	68
1780-89	49
1790-99	38
1800-09	27

Font: AML, Censals de les institucions religioses de Lleida de l'any 1813, ref. 709.

12. Taules

12.1. Taula de figures i imatges

Imatge 1: Mapa dels límits dels corregiments catalans de l'any 1776 (il·lustració de 1919)	9
Figura 2: Organigrama de la Paeria de Lleida durant el segle XVII.....	42
Figura 3: Municipis censalistes de l'Administració dels Aniversaris del Capítol de Lleida i mitjana anual del total de pensions a pagar (1690-1704).....	71
Imatge 4: Setge de de Lleida de 1707 dirigit per Lluís d'Orleans (Gravat de Gabriel Bodenehr de 1720)	119
Figura 5: Municipis censalistes de l'Administració dels Aniversaris del Capítol de Lleida i mitjana anual del total de pensions a pagar (1716-1750).....	141
Figura 6: Municipis censalistes de l'Administració dels Aniversaris del Capítol de Lleida i mitjana anual del total de pensions a pagar (1751-1807).....	142
Figura 7: Municipis endeutats amb l'Administració dels Aniversaris del Capítol de Lleida i total de pensions anuals a pagar (1842).....	191
Figura 8: Municipis censalistes de la Parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida i total de pensions anuals a pagar (1846).....	199

12.2. Taula de quadres

Quadre 1: Variació del preu unitari de moltons, ovelles i corders del ramat municipal de Lleida entre 1641 i 1655.....	64
Quadre 2: Variació de les pensions a pagar anualment per part dels municipis censalistes dels Aniversaris Majors del Capítol de Lleida entre 1690 i 1704 (en kg de plata)	76
Quadre 3: Nivell dels ingressos i de l'endeutament per càpita dels municipis de Lleida i Balaguer durant els anys 1680, 1690 i 1700.....	92

Quadre 4: Distribució per freqüències dels municipis segons el pagament per càpita de les pensions de censal anuals seguint les “Respostes Generals” de 1716 (mostra de 32 municipis de la regió de Lleida)	95
Quadre 5: Pensions de censal a pagar per l’Ajuntament de Lleida l’any 1723	128
Quadre 6: Nivell dels ingressos i de l’endeutament municipal per càpita a Lleida els anys 1718, 1733 i 1747	135
Quadre 7: Censals presentats per a ser lluiïts davant de l’Ajuntament de Lleida els anys 1771 i 1772	136
Quadre 8: Variació de les pensions a pagar anualment per part dels municipis censalistes dels Aniversaris Majors del Capítol de Lleida entre 1716 i 1816 (en lliures i en kg de plata)	143
Quadre 9: Censalistes de l’Administració dels Aniversaris Majors del Capítol de la Seu de Lleida de l’any 1748	155
Quadre 10: Pensions de censal a pagar per la Paeria de Lleida l’any 1694	164
Quadre 11: Pensions de censal a pagar per l’Ajuntament de Lleida l’any 1756	166
Quadre 12: Relació de títols de censal en mans de particulars emesos pel municipi de Castelló de Farfanya (1747)	169
Quadre 13; Deutors de l’Hospital dels Infants Orfes de la ciutat de Lleida l’any 1735	177
Quadre 14: Censals creats per municipis i en mans de l’Hospital General de Lleida durant el bienni 1788-89	179
Quadre 15: Censals en mans dels convents de la ciutat de Lleida l’any 1813	192
Quadre 16: Relació de censals en mans de la Parròquia de Sant Llorenç de Lleida de l’any 1846 (en rals de billó)	197
Quadre 17: Relació de censals de la Parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida de l’any 1846 (en rals de billó)	198

12.3. Taula de gràfics

Gràfic 1: Censalistes del municipi de Tàrrega de l'any 1659.....	58
Gràfic 2: Evolució del ramat municipal en caps de bestiar i en valor econòmic total (1636-1663).....	63
Gràfic 3: Correlació entre distància de Lleida i % de pagament de les pensions per part dels municipis al Capítol Catedralici de Lleida (1690-1704).....	73
Gràfic 4: Evolució de les pensions de censal a pagar per municipis a l'Administració dels Aniversaris del Capítol (1690-1704).....	74
Gràfic 5: Evolució dels ingressos i despeses de la Clavaria Major de la ciutat de Lleida (1655-1705).....	80
Gràfic 6: Evolució de la liquidació de la Clavaria Major de la ciutat de Lleida (1655-1705).....	80
Gràfic 7: Percentatge del que suposa el pagament de les pensions en relació amb els ingressos de la Clavaria Major de Lleida (1655-1705).....	83
Gràfic 8: Evolució del total de les pensions a pagar anualment per la Clavaria Major de Lleida, sense aplicar les reduccions per concòrdia (1655-1705).....	84
Gràfic 9: Percentatge de les pensions a pagar per part de la Clavaria Major de Lleida segons les concòrdies i % realment pagat (1656-1705).....	86
Gràfic 10: Percentatge de pagament de les pensions per part de la Clavaria Major de Lleida (1656-1705).....	87
Gràfic 11: Morositat registrada per la Clavaria Major de Lleida i contra aquesta administració (1655-1705).....	88
Gràfic 12: Morositat registrada per la Clavaria Major de Lleida i contra aquesta administració (1685-1705).....	89
Gràfic 13: Evolució dels ingressos municipals per càpita de Lleida i Balaguer (1670-1702).....	94

Gràfic 14: Evolució del número de censals dels que l'Ajuntament de Lleida n'ha de pagar pensió (1718-1754).....	124
Gràfic 15: Evolució de les pensions de censal pagades per l'Ajuntament de Lleida (1718-1754).....	125
Gràfic 16: Evolució de les pensions de censal pagades per l'Ajuntament de Lleida (índex 100 per 1718) (1718-1754).....	126
Gràfic 17: Valor mitjà del principal dels títols de censal dels que l'Ajuntament de Lleida n'ha de pagar pensió (1718-1754).....	127
Gràfic 18: Evolució del pagament del Reial Cadastre del terme de Lleida (1716-1789)	130
Gràfic 19: Evolució del pagament del Reial Cadastre del terme de Lleida en rals d'ardit, plata i blat (índex 100 per 1716) (1716-1789).....	131
Gràfic 20: Evolució del pagament de les pensions de censal en relació al total dels ingressos municipals estimats de l'Ajuntament de Lleida (1716-1756).....	133
Gràfics 21: Correlació entre endeutament per càpita amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol i població (1780-1789)	147
Gràfics 22: Correlació entre endeutament per càpita amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol i població (1780-1789) (exclou la ciutat de Lleida)	147
Gràfic 23: Evolució del les pensions de censal de municipis amb l'Administració dels Aniversaris del Capítol (1690-1842)	149
Gràfic 24: Evolució del total de les pensions a pagar per part dels municipis endeutats amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol (índex 100 per 1716) (1716-1808).....	153
Gràfic 25: Evolució del total del deute per censals dels municipis endeutats amb l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol (índex 100 per 1716) (1716-1808)	153
Gràfic 26: Evolució dels censals creats a diferents notaries de Lleida (1707-1810)....	157

Gràfic 27: Evolució dels deutoris registrats a diferents notaries de Lleida (1707-1810)	158
Gràfic 28: Evolució de les vendes a carta de gràcia registrades a diferents notaries de Lleida (1707-1810)	159
Gràfic 29: Evolució del percentatge de censals, vendes a carta de gràcia i deutoris registrat a diferents notaries de Lleida en relació al total d'actes notariais (1707-1810)	160
Gràfic 30: Distribució dels percentatge del deute en base a títols de censal del municipi d'Agramunt l'any 1716 segons les "Respostes Generals"	165
Gràfic 31: Distribució dels percentatge del deute en base a títols de censal de l'Ajuntament de Lleida l'any 1774	167
Gràfic 32: Censalistes de l'Hospital General de Lleida durant el bienni 1788-89	178
Gràfic 33: Evolució dels interessos del deute municipal amb l'Administració dels Aniversaris del Capítol (1800-1842)	188
Gràfic 34: Any de la creació dels censals en mans dels vuit convents de la ciutat de Lleida l'any 1813	195

12.4. Taula d'annexos

Annex 1: Taula de conversió de monedes	223
Annex 2: Llista d'universitats de les comarques de la Plana de Lleida que van sol·licitar mesures de gràcia davant la Reial Audiència els anys 1642-46 i 1653-62	223
Annex 3: Evolució del ramat municipal de Lleida entre els anys 1636 i 1663 a data a u de gener	224
Annex 4: Evolució del cobrament de les pensions de censals degudes per municipis i anotades als llibres de comptes de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol (1690-1740)	224

Annex 5: Evolució del cobrament de les pensions de censals degudes per municipis i anotades als llibres de capbreus de l'Administració dels Aniversaris Majors del Capítol (1741-1842).	226
Annex 6: Evolució demogràfica, dels ingressos municipals reals i dels ingressos per càpita a Lleida i Balaguer (1670-1702)	227
Annex 7: Recaptació del Reial Cadastre al terme de Lleida (1724-1740).	229
Annex 8: Transcripció del text de la concòrdia signada l'any 1774 entre l'Ajuntament de Lleida i els seus creditors.....	229
Annex 9: Distribució dels títols de censal creats pel municipi d'Agramunt i vigents l'any 1716 segons les "Respostes Generals"	233
Annex 10: Distribució dels títols de censal a pagar per l'Ajuntament de Lleida segons el capbreu de l'any 1774.....	233
Annex 11: Distribució dels títols de censal i pensions a pagar anualment per l'Ajuntament de Lleida l'any 1751	234
Annex 12: Particulars deutors del convent dels Trinitaris d'Anglesola l'any 1846 (en rals de billó).....	237
Annex 13: Any de la creació dels censals en mans dels vuit convents de la ciutat de Lleida l'any 1813	237

13. Índex general

1.	Introducció.....	6
1.1.	Límits cronològics i territorials del nostre estudi	8
1.2.	Estructura del treball presentat.....	10
1.3.	Objectius i hipòtesis.....	13
2.	Metodologia de treball.....	16
2.1.	Anàlisi de les fonts documentals	17
3.	Un breu comentari bibliogràfic; història econòmica, financera i municipal.	23
	L'estudi del deute públic	25
	L'estudi de la política municipal	29
	L'estudi de l'endeutament municipal	33
4.	Unes notes introductòries sobre l'organització municipal i l'endeutament	39
4.1.	Organització dels municipis d'antic règim	40
4.2.	Unes primeres consideracions sobre els principals mecanismes d'endeutament d'Antic Règim	45
5.	Els municipis de la Catalunya occidental toquen fons; els estralls de la Guerra dels Segadors	52
5.1.	La Paeria de Lleida durant la Guerra	59
6.	Indicis de recuperació econòmica i persistència de mancances estructurals en les finances públiques durant la segona meitat del segle XVII.....	66
6.1.	El Capítol Catedralici de Lleida com a creditor: una aproximació a l'evolució de l'endeutament comunal.....	68
6.2.	L'exemple de la ciutat de Lleida.....	78

6.3.	Una aproximació al pes del deute municipal durant els darrers vint anys del segle XVII	90
6.4.	Les concòrdies com a clau del redreç financer municipal	96
6.5.	A tall de conclusions; evolució de les finances comunals durant la segona meitat del segle XVII.....	102
7.	Un segle de lenta recuperació de les finances municipals.....	105
7.1.	Els municipis després de la Guerra de Successió	110
	Lleida	117
7.2.	La Lleida del segle XVIII	121
	El pes del deute sobre les finances municipals.....	123
7.3.	Els comptes de l'administració dels Aniversaris Majors de la Seu de Lleida: un reflex de l'endeutament municipal i del pagament de les pensions	139
7.4.	L'evolució de l'ús dels censals al llarg del XVIII	156
7.5.	El negoci del crèdit; qui eren els principals creditors?	161
	El paper de diferents particulars	168
	Institucions religioses	172
	Hospitals	174
8.	Unes consideracions finals sobre la crisi d'Antic Règim, les desamortitzacions i les finances municipals	180
	8.1 Institucions religioses, desamortitzacions i mercat de censals	187
9.	Conclusions generals	203
10.	Bibliografia.....	210
10.1.	Sigles utilitzades.....	222
11.	Annexos.....	223

12.	Taules	238
12.1.	Taula de figures i imatges	238
12.2.	Taula de quadres.....	238
12.3.	Taula de gràfics	240
12.4.	Taula d'annexos	242
13.	Índex general	244